

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

**TÂCÜ'L-ÂRİFÎN EBÜ'L-VEFÂ'NIN MENÂKIBI
-İNCELEME VE METİN-**

Yüksek Lisans Tezi

AYŞENUR ÖZKUL

İstanbul, 2008

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

**TÂCÜ'L-ÂRİFÎN EBÜ'L-VEFÂ'NIN MENÂKIBI
-İNCELEME VE METİN-**

Yüksek Lisans Tezi

AYŞENUR ÖZKUL

DANIŞMAN: DOÇ. DR. SÜLEYMAN DERİN

İstanbul, 2008

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İLAHIYAT Anabilim Dalı TASAVVUF Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi
AYŞENUR ÖZKUL'ın TACÜ'L-ARİFİN EBÜ'L-VEFA'NIN MENAKİBİ - İNCELEME VE
METİN- adlı tez çalışması ,Enstitümüz Yönetim Kurulunun 19.06.2008 tarih ve 2008/10-
25 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliğiyle Yüksek Lisans Tezi
olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

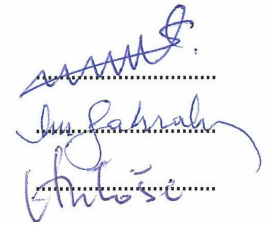
İmzası

Tez Savunma Tarihi : 09.02.2008

1) Tez Danışmanı : DOÇ. DR. SÜLEYMAN DERİN

2) Jüri Üyesi : PROF. DR. MUSTAFA TAHRALI

3) Jüri Üyesi : PROF. DR. ALİ KÖSE



ÖZ

Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn, XVI. asırda Seyyid Velâyet'in mürîdlerinden birisi tarafından tercüme edilmiş bir eserdir. Bu eser, öncelikle Ebü'l-Vefâ el-Bağdâdî'nin hayatı ve tasavvufî kişiliği hakkında geniş bilgi vermektedir. Bunun dışında Ebü'l-Vefâ'nın yaşadığı devirdeki mutasavvıflar ve daha sonra Vefâilik'in, özellikle Anadolu'daki etkileri hakkında bilgi veren önemli bir kaynaktır. Bu çalışmada Ebü'l-Vefâ'nın târihî ve tasavvufî hayatı üzerinde durulmuş, menâkıbnâmenin tasavvufî eserler içindeki yeri ve öneminden bahsedilmiş ve Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn, şekil ve muhtevâ açısından incelenmiştir. Özellikle menâkıbnâmede geçen önemli şahsiyetler ve tasavvufî kavramlar ayrıntılı olarak işlenmiştir. En sonunda eserin transkripsiyonuna yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ebü'l-Vefâ el-Bağdâdî; Tasavvuf; Menâkıbnâme.

ABSTRACT

Manâqib-i Tâj al-Ârifîn, is a book translated by one of Sayyid Wilâyat's disciples in the sixteenth century. This work primarily offers a wide range of information about Abū'l-Wafâ al-Baghdādî's life and his personality as a sufi. Apart from that, it is a significant source which sheds light on other sufis of Abū'l-Wafâ's time and the impacts of Wafâism particularly in Anatolia. This dissertation, as well as accentuating Abū'l-Wafâ's historical and sufi life, indicating its place and the significance of the Manâqib among other mystical sources and scrutinizes the writing for its structure and content. Important figures and sufi concepts are particularly examined in detail. The transcription of the writing is placed at the end of this work.

Key words: Abū'l-Wafâ al-Baghdādî, Sufism, Manâqibnâme.

ÖNSÖZ

Tasavvufî düşüncenin gāyesi, Allah’a lâıykıyla kul olmayı başarabilmek ve İslam dinine uygun bir hayat yaşayabilmektir. İslam dininin yaşanmasında nazarî bilgi tek başına yeterli değildir, nazarî bilgi fiiliyâta dönüştürülmelidir. Bunu başaran kimseye insân-ı kâmil denir. İnsanın bu noktaya ulaşabilmesi için bir rehberin gözetiminde mânevî bir terbiyeden geçmesi gerekir. İnsân-ı kâmil olabilmek için, insanların sayısınca yol bulunur. Ancak bu yollar, türlü tuzaklar ve sıkıntılar ile doludur. İnsan bazen nefesine kulak verip maddî zevkler ve ihtirâslar peşinde koşar. Böyle olunca, yürüdüğü yoldaki engellere takılır, düşer. Onu düştüğü yerden kaldıracak ve cesâret verecek bir kimseye ihtiyaç duyar. Bu kişi, kendisinden daha tecrübeli ve güçlü birisi olmalıdır. Tasavvuf geleneğinde bu yolda yürüyen mürîd, mürşidinin rehberliği sâyesinde olgunlaşır ve daha sonra başkalarını irşâd etmeye başlar. Mürîdin kemâle ermesi, mürşidine duyduğu muhabbet ve koşulsuz teslimiyeti ile doğru orantılıdır. Mürîd gönül bağı ile bağlandığı mânevî rehberini farklı bir gözle görmeye başlar. Onun sevgisi bir yana, dünya bir yanadır. Onu anlatmak, başkalarına tanıtmak maksadıyla yazdığı şeyler, menkıbeler hâlinde dilden dile dolaşır ve günümüze kadar gelir. İşte biz de bu çalışmamızda Tâcü’l-Ârifîn Ebü’l-Vefâ el-Bağdâdî hakkında yazılmış ve günümüze kadar ulaşmış olan bu menâkıbnâme’yi incelemeye gayret ettik.

İlk başta tez çalışması esnâsında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Süleyman Derin’e teşekkür ederim. Tez konusunun seçiminde katkıda bulunan ve bu çalışmanın ortaya çıkmasına vesile olan Doç. Dr. Necdet Tosun hocama ve dâimâ değerli fikirlerini ve tecrübelerini bizimle paylaşarak ufkumuzu açan Prof. Dr. Mustafa Tahralı hocama teşekkürü borç bilirim. Ayrıca yardımlarından dolayı Elif Tokay, Nurgül Karayazı, Osman Sacid Arı ve Dr. Raşid Gündoğdu’ya çok teşekkür ederim.

İstanbul, 2008

Ayşenur ÖZKUL

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖZ/ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÂCÜ'L-ÂRİFÎN EBÜ'L-VEFÂ EL-BAĞDÂDÎ'NİN HAYATI

I. İsmi, Künyesi ve Lakabı.....	6
II. Doğumu.....	7
III. Nisbesi ve Ailesi.....	7
IV. Vefatı.....	9
V. Eğitimi.....	10
VI. Tasavvufî Kişiliği.....	15
A. Ebü'l-Vefâ'nın Yaşadığı Devirde Bağdat ve Çevresindeki Tasavvufî Hayat	15
B. Ebü'l-Vefâ'nın Silsilesi	18
C. Şeyh Şenbekî.....	19
D. Ahlâkı ve Tasavvufî Görüşleri.....	21
E. Mürîd ve Halîfeleri.....	25
1. AbdurrahmanTafsûncî.....	25
2. Bekâ b. Batû (ö. 553/1158).....	27
3. Adıyy b. Müsâfir (ö. 557/1161).....	27

4. Mâcid el-Kürdî (ö. 561/1165 (?)).....	29
5. Ali b. Hey'etî (ö. 564/1168).....	30
6. Câkir el-Kürdî ez-Zâhid (ö. 590/1193 (?)).....	32
VII. Devlet Yöneticileriyle İlişkileri.....	33
A. Ebü'l-Vefâ'nın Yaşadığı Dönemde Bağdat ve Çevresinde Siyâsî Hayat.....	33
B. Ebü'l-Vefâ'nın Menâkıbnâmesinde İsmi Geçen Halîfeler ve Ebü'l-Vefâ'nın Onlarla İlişkileri.....	37
1. Kâdir-Billâh (ö. 422/1031).....	37
2. Kâim-Biemrillâh (ö. 467/1075).....	38
3. Müstazhir-Billâh (ö. 512/1118).....	40
VIII. Eserleri.....	40
IX. Vefâlik'in Anadolu'daki Etkileri.....	41

İKİNCİ BÖLÜM

I. Menâkıbnâmeler Hakkında Genel Değerlendirme.....	53
A. Menkabe Kavramının Lugat ve Istılâhî Mânâsı.....	53
B. Evliyâ Menâkıbnâmelerinin Ortaya Çıkması.....	53
C. Menâkıbnâmelerin Özellikleri ve Muhtevâsı.....	55
D. Tasavvuf Düşüncesi ve Tarihi Açısından Menâkıbnâmelerin Önemi.....	57
II. Ebü'l-Vefâ el-Bağdâdî'nin Menâkıbnâmesi'nin Tahlîli.....	59
A. Menâkıbnâmenin Tercüme Edilişi.....	59
B. Menâkıbnâmenin Bölümleri.....	61
1. Giriş Bölümü.....	61
a. Sebeb-i Te'lîf-i Kitâb.....	61

b. Mukaddime.....	62
c. Beyân-ı Târîhî-i Velâdet ve Teehhül.....	62
d. Beyân-ı Silsile-i Meşâyih.....	62
2. Ebü'l-Vefâ' nın Menâkıbının Anlatıldığı Bölüm.....	62
a. Mukaddime.....	62
b. Birinci Bâb.....	63
c. İkinci Bâb.....	63
d. Üçüncü Bâb.....	63
e. Dördüncü Bâb.....	63
f. Hâtîme.....	64
C. Menâkıbnâmede İsmi Geçen Önemli Şahsiyetler.....	64
1. Şeyh Edebâlî (ö. 726/1326).....	64
2. Seyyid Velâyet (ö. 929/1522).....	67
3. Ma'rûf -i Kerhî (ö. 200/815).....	73
4. Bâyezîd-i Bistâmî (ö. 234/848 (?)).....	74
5. Sehl-i Tüsterî (ö. 283/896).....	75
6. Mansûr el-Betâihî (ö. 540/1145).....	76
7. Ahmed er-Rifâî (ö. 578/1182).....	77
8. İbn-i Akîl Ebü'l-Vefâ (ö. 513/1119).....	79
9. Abdülkâdir Geylânî (ö. 561/1166).....	80
10. Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201).....	82
D. Menâkıbnâmede Yer Alan Tasavvufî Kavramlar.....	83
1. İbâdet ve Ahlâka Dâir Kavramlar.....	83
a. Zikir.....	83
b. Fakr.....	84

c. Zühd-Vera’.....	85
d. Takvâ.....	87
2. Seyr u Sülûk Kavramları.....	88
a. Semâ’.....	88
b. Halvet.....	91
c. Teslîm.....	92
d. Mürşid-Mürîd.....	93
e. İnsân-ı Kâmil.....	96
f. Cezbe.....	97
3. Kalbî ve Vîcdânî Kavramlar.....	98
a. Tevhîd.....	98
b. Kurb.....	99
c. İlmi Ledün.....	100
4. Evliyâ Menâkıbnâmelerinde Çok Sık Geçen Kavramlar.....	101
a. Kutub.....	101
b. Hızır.....	102
c. Kerâmet.....	104
d. Kâf Dağı.....	109

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MENÂKIB-I TÂCÜ’L-ÂRİFÎN

Menâkıb-ı Tâcü’l-Ârifîn Metninin Transkripsiyonu.....	110
SONUÇ	252
EKLER	254

EK 1: “Menâkıb-ı Tâcü’l-Ârifîn” Beyazıt Devlet Kütüphânesi, Veliyyüddîn Efendi Bölümü, nr. 3695 (İlk ve son varak örneği).....	255
--	-----

EK 2: “Menâkıb-ı Tâcü’l-Ârifîn” Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü, nr. 4524 (İlk ve son varak örneği).....	257
KAYNAKÇA	259

KISALTMALAR

<i>a.s.</i>	Aleyhisselâm
<i>A.Ü.İ.F.</i>	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
<i>bkz.</i>	Bakınız
<i>C.</i>	Cilt
<i>c.c.</i>	Celle celâlühû
<i>çev.</i>	Çeviren
<i>DİA</i>	Diyanet İslam Ansiklopedisi
<i>ed.</i>	Editör
<i>h.</i>	Hicrî
<i>H.z.</i>	Hazreti
<i>hızl.</i>	Hazırlayan
<i>İA</i>	İslam Ansiklopedisi
<i>İSAM</i>	İslam Araştırmaları Merkezi
<i>İ.Ü.</i>	İstanbul Üniversitesi
<i>Ktp.</i>	Kütüphânesi
<i>m.</i>	Milâdî
<i>M.Ü.</i>	Marmara Üniversitesi
<i>nr.</i>	Numara
<i>nşr.</i>	Neşreden
<i>ö.</i>	Ölümü
<i>r.a.</i>	Radiyallâhu anh
<i>red.</i>	Redaktör
<i>s.</i>	Sayfa
<i>s.a.s.</i>	Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
<i>SBE</i>	Sosyal Bilimler Enstitüsü
<i>sdl.</i>	Sadeleştiren
<i>ss.</i>	Sayfa aralığı
<i>thk.</i>	Tahkîk Eden
<i>trc.</i>	Tercüme Eden
<i>t.y.</i>	Tarih yok
<i>vb.</i>	Ve benzeri
<i>vr.</i>	Varak
<i>Y.</i>	Yayınları
<i>yay. hızl.</i>	Yayına Hazırlayan
<i>yy.</i>	Yüzyıl

GİRİŞ

Çalışmamızın konusu, Tâcü'l-Ârifîn Ebü'l-Vefâ el-Bağdâdî'nin menâkıbnâmesinin incelenmesidir. Çalışmamız, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm, Ebü'l-Vefâ'nın hayatı hakkındadır. Bu bölümde, Tâcü'l-Ârifîn'in ismi, künyesi ve lakabı, doğumu, ailesi ve soyu, vefâtı, eğitimi, tasavvufî kişiliği, silsilesi, halîfe ve müridleri, ahlâkı, devlet yöneticileriyle ilişkileri ve Vefâîlik'in Anadolu'daki etkileri hakkında bilgi verdik. Bu bölümü hazırlarken incelediğimiz menâkıbnâme başta olmak üzere, tarih ve tasavvuf kaynaklarından ve ulaşabildiğimiz kadarıyla günümüze kadar Ebü'l-Vefâ'dan bahseden çalışmalardan istifâde ettik.

İkinci bölümü, kendi içinde iki alt bölüme ayırdık. Bu bölümün birinci kısmında, menâkıbnâmeler hakkında genel değerlendirme yaptık. Burada, “menkabe” kavramının sözlük ve ıstılâhî mânâsı, evliyâ menâkıbnâmelerinin ortaya çıkışı, özellikleri, tasavvuf düşüncesi ve tarihi açısından menâkıbnâmelerin önemi üzerinde durduk. Bu bölüm, Ebü'l-Vefâ'nın menâkıbnâmesini incelememizin temel sebeplerinden birini ortaya koymaktadır. İkinci kısım ise, menâkıbnâmenin tahlîli hakkındadır. Burada menâkıbnâmeyi şekil ve muhtevâ açısından incelemeye çalıştık. İlk başta eserin tercüme edilmesi ve bölümleri hakkında bilgi vererek, eseri genel olarak tanıttık. Menâkıbnâmede ismi geçen ve özellikle tasavvuf tarihinde önemli yeri olan şahsiyetler hakkında bilgi verdik. İsimleri belirlerken, Ebü'l-Vefâ üzerinde etkili olan, onunla birebir görüşmüş veya Ebü'l-Vefâ'dan etkilenmiş kişileri tercih ettik. Bu kişilerin kısaca hayatlarından bahsettikten sonra, menâkıbnâmeyi esas alarak Ebü'l-Vefâ ile ilişkileri üzerinde durduk. Eserde sadece isimlerinden veya vefât tarihlerinden bahsedilmiş şahsiyetlere burada yer vermedik. Daha sonra menâkıbnâmede yer alan tasavvufî kavramları ele aldık. Tasavvufun bu temel kavramlarına, Ebü'l-Vefâ'nın bakış açısını sunmaya çalıştık.

Üçüncü bölümde ise, menâkıbnâmeyi ikinci bir nüsha ile karşılaştırarak transkripsiyonunu hazırladık.

Tasavvuf tarihinde Vefâîyye isimli birden fazla tarikat şûbesine rastlanmaktadır. Bunlardan birisi, Şazeliyye tarikatının Vefâîyye koludur. Bu kolun kurucusu Şeyh Muhammed

Vefâ, 760 (m. 1358) yılında vefat etmiştir. Daha çok Mısır ve Suriye’de etkili olmuştur. Bekriyye ve Zürukiyye olmak üzere iki şubesi vardır.¹ Bir diğeri ise, Anadolu ve Rumeli’de etkili olan Zeyniyye’nin Vefâiyye koludur. Kurucusu, Şeyh Vefâ diye meşhûr olmuş Konyalı Muslihuddîn Mustafa’dır (ö. 896/1491). Kaynaklarda Ebü’l-Vefâ, İbn Vefâ veya Vefâzâde gibi değişik şekillerde anılmıştır. Şeyh Vefâ astronomiye vâkıf, mûsikîyi iyi bilen, “vefk” yazmakla tanınmış ve şiirleri bulunan Osmanlı döneminde yetişmiş önemli mutasavvıflardan biridir. Sinan Paşa (ö. 891/1486) ve Şeyhülislam Zenbilli Efendi (ö. 932/1526) gibi birçok devlet adamı, âlim ve sanatkâr kendisine intisâb etmiştir. Padişah Fatih Sultan Mehmet tarafından desteklenmiş ve yardım görmüştür. Padişah, Şeyh Vefâ için daha sonra adına nispetle Vefâ diye anılacak olan semtte bir cami ve çifte hamam yaptırmıştır.²

Ebü’l-Vefâ el-Bağdâdî’nin kurduğu Vefâilik ise XI. asırda Bağdat gibi önemli bir merkezde ortaya çıkmış ve etkileri sadece bu bölgede kalmayıp Anadolu’ya kadar uzanmıştır. Fakat Ebü’l-Vefâ hakkında kaynaklarda çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Onu bize tanıtan en önemli kaynaklardan birisi, inceleyeceğimiz menâkıbnâmedir. Ebü’l-Vefâ’nın menâkıbnâmesi ile ilgili Türkçe iki tane kitap vardır. Bunlardan birincisi, *Tâcü’l-Ârifîn Seyyid Ebü’l-Vefâ Hazretleri’nin Menkıbeleri*³ isimli eserdir. Osmanlıca menâkıbnâme, sadeleştirilerek günümüz diline çevrilmiştir. Hangi yazma nüshadan istifâde edildiğine dair bir bilgi yoktur. Son kısımda, Türkiye’de Vefâ olan Geyikli Baba ve Âşıkpaşazâde gibi şahsiyetlerin hayatından bahsedilmiştir. Menâkıbnâme dışında Ebü’l-Vefâ hakkında bilgi verilmemiştir. İkincisi, *Tâcü’l-Ârifîn es-Seyyid Ebü’l-Vefâ Menâkıbnâmesi, Yaşamı ve Tasavvufî Görüşleri* isimli eserdir.⁴

¹ Ahmet Yaşar Ocak, “Türkiye Selçukluları Döneminde ve Sonrasında Vefâ Tarikatı (Vefâiyye) Türkiye Popüler Tasavvuf Tarihine Farklı Bir Yaklaşım”, **Belleten**, Cilt. LXX, Sayı. 257, (Nisan 2006), s. 127; Yakup Çiçek, “Bekriyye”, **DİA**, C.5, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 371; Louis Massignon, “Tarikat”, **İA**, C. 12, İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi, 1979, s. 17.

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Reşat Öngören, **Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler**, İstanbul: İnsan Y. , Ekim, 2003, s. 130-154.

³ **Tâcü’l-Ârifîn Seyyid Ebü’l-Vefâ Hazretleri’nin Menkıbeleri**, Eyüp Aşık (çev.), Fikret Tiyaşan (sdl.), İstanbul: Mutlu Ticâret, t.y.

⁴ Dursun Gümüsoğlu, **Tâcü’l-Ârifîn es-Seyyid Ebü’l-Vefâ Menâkıbnâmesi, Yaşamı ve Tasavvufî Görüşleri**, İstanbul: Can Yayınları, 2006.

Bir eserin metninin doğru olarak tespit ve neşrinin gayesi, okuyucuya mümkün olduğu kadar, müellifin kaleminden çıkmış metnin aynı olan bir metin vermektir. Metin tenkîdi de, orijinali aramak ve ona ulaşmak için kullanılan vâsıtaların ve takip edilen yolların bütünüdür.⁵

İncelediğimiz menâkıbnâme, Arapçadan tercüme edilmiş bir eserdir. Mütercimler, bazen metnin aslına kâfî derecede sâdık kalmayabilirler. Müstensîhlerin de dalgınlık, yanlış okuma ve yazı sistemlerinin değişmesi gibi sebeplerden dolayı yaptıkları hatalar, birbirinden farklı nüshaları meydana getirmektedir.⁶ Bunun dışında nüshaların çokluğu, eserin okuyucu tarafından ne kadar ilgi gördüğü konusunda bize ölçü de olmaktadır. Ebü'l-Vefâ'nın menâkıbnâmesi de böyle bir eserdir.

Bu menâkıbnâmenin tespit edebildiğimiz kadarıyla yurt içinde yirmi beş, yurt dışında yedi nüshası⁷ bulunmaktadır. Türkiyede'deki yazma nüshalardan yirmi iki tanesini⁸ görebildik. Transkripsiyonunu yapacağımız nüshanın belirlenmesinde, daha çok İstanbul'daki kütüphânelerde bulunan yazma eserlerden faydalandık. Ancak gördüğümüz nüshaların büyük bir kısmında, menâkıbnâmenin istinsâh tarihi ve müstensîhi hakkında bir bilgiye rastlayamadık. Dolayısıyla müellif nüshasına ulaşamadık.

Ulaşabildiğimiz en eski tarihli (tarihi belirtilmiş) nüsha, Süleymaniye Kütüphânesi, Zühtü Bey Bölümü, nr. 96/1'de bulunan nüshadır. Yazmanın sonunda eserin hicrî 1001 senesinde tamamlandığı belirtilmiştir. Müstensîhi hakkında bir bilgi yoktur. Menâkıbnâme, 1b-88a varakları arasındadır. Eserin sonunda dört varaklık, kıyâmet alâmetlerinden bahseden bir risâle bulunmaktadır. Yazmanın birinci varğından sonra sayfalarda eksiklik vardır. Bu

⁵ Ahmed Ateş, "Metin Tenkidi Hakkında (Dâsitân-ı tevârîh-i mülûk-i âl-i Osman münâsebeti ile)", **Türkiyat Mecmuası**, Cilt. VII-VIII, 1942, s. 255.

⁶ Ateş, s. 256-257.

⁷ **Vatikan Kütüphânesi**, Türkçe Yazmaları nr. Vat. Turco 300; **Bodleian Kütüphânesi**, Türkçe Yazmaları nr. MS Turk, e. 111; **Dükalık Kütüphânesi**, Gotha Koleksiyonu Türkçe Yazmaları nr. arab. 1016 und 1070/Seetzen: Kah. 585; **Mısır Millî Kütüphânesi**, Türkçe Yazmaları nr. S 5247, nr. Tarihi Türkî Talat 33, nr. Mecâmî Türkî 12, 28.

⁸ **Beyazıt Devlet Kütüphânesi**, nr. 3313, Veliyüddîn Efendi Bölümü nr. 3695, 1845; **Süleymâniye Kütüphânesi**, Hacı Mahmud Efendi Bölümü, nr. 4558, 4568, 4524, Hamidiye Bölümü nr. 992, İbrahim Efendi Bölümü nr. 661/1, Zühtü Bey Bölümü nr. 96/1, Murad Buhâri Bölümü nr. 257, Ayasofya Bölümü nr. 2104, Reşid Efendi Bölümü nr. 477, 453/13 ("225b-227b" varakları arasında menâkıbnâmenin bir bölümünden bahseden Arapça bir metindir.), Yazma Bağışlar Bölümü nr. 226/1, Esad Efendi Bölümü nr. 2427, Pertevniyal Sultan (Valide Camii) Bölümü nr. 417; **Millet Kütüphânesi**, Ali Emîrî Şry. Bölümü nr. 1120; **Hacı Selimağa Kütüphânesi**, Hüdâî Efendi Bölümü nr. 1038, Kemankeş Bölümü nr. 244; **İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaphı**, Osman Ergin Yazmaları Bölümü nr. 638; **Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphânesi**, Türkçe Yazmaları Bölümü nr. 30; **Kütahya Vâhid Paşa İl Halk Kütüphânesi** nr 1542.

sebeple, bu eseri ele almadık. Onun yerine, istinsâh tarihi Zühtü Bey nüshasına en yakın ve müstensîhi belli olan Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddîn Efendi Bölümü'ndeki 3695 numaralı yazmayı esas nüsha (A) olarak tercih ettik.

Bu yazmanın istinsâh tarihi, hicrî 1010'dur. Müstensîhinin ismi, Kemâl b. İbrâhim'dir. Menâkıbnâme, 1b-222a varakları arasında bulunmaktadır. Satır sayısı, 14 ve yazı türü, harekeli nesîhtir. Başlıklar, bazı özel isimler ve bazı Arapça yazılar kırmızı; diğer yazılar siyah mürekkeple yazılmıştır. Dolayısıyla bu nüshanın metni, düzenli ve okunaklıdır.

(A) nüshasıyla karşılaştırmasını yapacağımız yani (B) nüshası olarak belirlediğimiz yazma, Süleymâniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü, nr. 4524'de bulunmaktadır. Yazmanın istinsâh târihi ve müstensîhi hakkında bilgi verilmemiştir. Yazma 1b-231b varakları arasındadır. Satır sayısı, 11 ve yazı türü harekeli nesîhtir. Bu nüshada da Arapça ifâdeler ve başlıklar kırmızı mürekkeple, diğer yazılar siyah mürekkeple yazılmıştır. Çok sayıda nüsha içerisinde, okunaklı ve düzenli olduğu için bu nüshayı seçtik. Her iki nüshada da eksik gördüğümüz yerlerde Süleymâniye Kütüphanesi Zühtü Bey Bölümü, nr. 96/1'deki nüshaya başvurduk. Dipnotta (C) nüshası olarak belirttik.

Dili Türkçe olan bu menâkıbnâmede yer yer Arapça ifâdelere de rastlanmaktadır. Başta âyet ve hadîsler olmak üzere, bazı şiir ve sözler Arapça olarak verilmiştir. Arapça şiir ve sözlerin ve hadislerin hemen ardından “ya'nî” denilerek mânâları da açıklanmıştır. Ayetlerin meallerini, bulundukları sure ve ayet numaralarını dipnotta belirttik. Meallerini verirken, Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları'nın Kur'an-ı Kerim Meali'nden⁹ istifâde ettik. Hadislerin sahîh kaynaklarını verirken de, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-elfâzi'l-hadîsi'n-nebevî* isimli kaynaktan yararlandık.

Metnin transkripsiyonunu hazırlarken şu hususlara dikkat ettik:

- I. Varak numaralarını köşeli parantez [] içinde verdik.
- II. Uzatma harflerini şapka (^) işareti ile gösterdik.
- III. Sâkin hemze ve sâkin ayn harflerini ise apostrof (') ile belirttik.

⁹ **Kur'an-ı Kerim Meâlî**, Ankara: Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002.

- IV. Kaf ve ğayn harflerinden sonra gelen med harflerinden elifi “ā”, vavı “ū” şeklinde yazdık.
- V. Türkçe isim ve fiilleri yazarken, bugünkü telaffuzuna dikkat ettik. Meselâ, “idüb” kelimesini, günümüz telaffuzuna uygun olan “edip” şeklinde yazdık.
- VI. Tercümesi yapılmamış ifâdelerin mânâlarını, köşeli parantez [] içinde belirttik.
- VII. Okuyamadığımız veya doğru okuduğumuzdan şüphe ettiğimiz kelimelerin metindeki asıl hâlini ayrıca parantez () içinde yazdık.
- VIII. ‘Aleyhi’s-selâm’ ve ‘aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm’ı, (a.s.); ‘sallallâhu aleyhi ve sellem’ ve ‘sallallâhu Teâlâ aleyhi ve sellem’i, (s.a.s.) şeklinde kısaltarak yazdık.
- IX. A nüshasında olup B nüshasında bulunmayan ifâdeleri dipnotta, B: - ; A nüshasında olmayıp B nüshasında olan ifâdeleri B: +, şeklinde belirttik.
- X. Nüshaları karşılaştırırken, cümlelerin mânâsını değiştirmeyen farklılıkları belirtmedik. Meselâ A nüshasında “kaddesallâhu sırrâhû” dua cümlesi, B nüshasında “kuddise sırruhû” olarak geçmişse, aradaki farkı belirtmedik.

Metnin imlâsını hazırlarken, Ferit Devellioğlu’nun *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*’ından, Şemseddin Sâmî’nin *Kâmûs-ı Türkî*’sinden, Serdar Mutçalı’nın *Arapça-Türkçe Sözlük*’ünden, *Yeni Tarama Sözlüğü*’nden ve *Büyük Osmanlı Lugatı*’ndan istifâde ettik.¹⁰

¹⁰ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Sami Güneyçal (yay. hzl.), Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2001; Şemseddin Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, Ahmet Cevdet (nşr.), İstanbul: İkdâm Matbaası, 1317; Serdar Mutçalı, **Arapça-Türkçe Sözlük**, İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995; **Yeni Tarama Sözlüğü**, Cem Dilçin (düzenleyen), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983; Ali Rıza Alp ve Sabahat Alp, **Büyük Osmanlı Lugatı**, C. 1-3, İstanbul: Neşriyat Yurdu, 1958.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÂCÜ'L-ÂRİFİN EBÜ'L-VEFÂ EL-BAĞDÂDÎ'NİN HAYATI

I. İsmi, Künyesi ve Lakabı

İsmi, Muhammed'dir. Künyesi, Ebü'l-Vefâ ve lakabı Tâcü'l-Ârifîn'dir. Kürtler arasında "Kâkis" yani "erenlerin atası" olarak anılmaktadır.

Ebü'l-Vefâ'nın menâkıbnâmesinde, künyesinin ve lakabının ona verilme sebebi anlatılmıştır. Menâkıbnâmeye göre, on yaşında iken asıl ismiyle Muhammed'i, Şeyh Şenbekî adlı bir zât görmek ister ve bu maksatla bulunduğu yere gider. Şeyh, aramaları sonucunda Muhammed'i şehirden uzakta bir meşelik arasında ibadet ederken bulur. O sırada onun yanında bir köpekle bir aslanın birbiriyle oynadığını görür. Şeyh, Muhammed'e selâm verip soru sorar: "Aslan ile köpek yaratılış itibariyle birbiriyle düşmandır. Hâl böyle iken nasıl oluyor da senin köpeğinle bu aslan oynuyor?" Muhammed de, Cenâb-ı Allah'ın kalbimi sâf kılmasıyla, köpeğimle bu aslan arkadaş oldu, diye cevap verir. Şeyh ikinci kez, Muhammed'in kendi selâmını neden almadığını sorunca, o da karşısından gelip selâm verseydi, ayağa kalkıp selâmını alacağını fakat arkadan geldiği için ayağa kalkıp selâmını almadığını belirtir.

Bütün bu yaşananlardan sonra Şeyh Şenbekî, Muhammed'in başının üzerinde nurdan bir alâmet gördüğünü, onun ve evlâdının kerâmetlerinin dilden dile söyleneceğini müjdelere ve ondan kendisine mürîd olmasını ister. Bunun üzerine Muhammed, ona mürîd olmak için annesinden izin aldıktan sonra şeyhin huzuruna gelir. Şeyh onu "*Merhabâ Ebü'l-Vefâ'ya! Ahdine vefâ eyledi.*" diyerek karşılar. İşte bu olaydan sonra ona "Ebü'l-Vefâ" denmiştir.¹¹

"Tâcü'l-Ârifîn" lakabının verilmesinin sebebi de yine menâkıbnâmede şöyle anlatılmaktadır:

Ebü'l-Vefâ ile şeyhi Şenbekî üç gün üç gece inzivâyâ çekilip, sohbet ederler. Dördüncü gece şeyh, onu ricâlü'l-gaybın bulunduğu bir meclise götürür. Bu mecliste herkes

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. **Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn**, Kemâl b. İbrâhim (müst.), Beyazıt Devlet Ktp. , Veliyyüddin Efendi, nr. 3695, 1010, vr. 10a-12b.

türlü türlü ibâdetle meşgul olur. Onlar da gayb erenlerinin arasına karışıp, ibâdet etmeye başlarlar. Bu esnâda gök gürültüsüne benzeyen bir ses duyulur ve aydınlığı her tarafı saran nurdan bir taç ortaya çıkar. Mecliste bulunan herkes o taca doğru yönelir. Ebü'l-Vefâ ise hiç kimseyle konuşmayıp, sessizce durur. Bu nurdan taç, en sonunda Ebü'l-Vefâ'nın başına iner. Bunun üzerine şeyhi ona şöyle seslenir: “*Cenâb-ı Hak'tan gelen nesne sana mübârek olsun yâ Tâcü'l-Ârifîn!*” Orada bulunanlar da aynı şekilde söylerler.¹²

Şa'rânî, *Tabakâtü'l-Kübrâ* adlı eserinde “Tâcü'l-Ârifîn” lakabını ilk olarak Ebü'l-Vefâ'nın aldığını söylemiştir.¹³

II. Doğumu

Tâcü'l-Ârifîn Ebü'l-Vefâ el-Bağdâdî, Irak'ın Kûsân denilen bölgesinde hicrî 417 yılı Receb ayının on ikisinde, milâdî 1026 yılında dünyaya gelmiştir.¹⁴

Menâkıbnâmede de hicretin dört yüz on yedisinde Receb ayının on ikinci gününde dünyaya geldiği belirtilmiştir.¹⁵

III. Nisbesi ve Ailesi

Nisbesi menâkıbnâmede şöyledir:

Seyyid Muhammed Ebü'l-Vefâ Tâcü'l-Ârifîn, Seyyid Muhammed Kebîr'in (Arîzî demekle meşhûrdur) oğludur. Seyyid Muhammed, Seyyid Zeyd oğludur. Seyyid Zeyd, Seyyid Hasan oğludur. Seyyid Hasan, Seyyid Murtazâ (Arîz-i Ekber) oğludur. Arîz-i Ekber, Seyyid Zeyd oğludur. Seyyid Zeyd, Seyyid Ali (Zeyne'l-âbidîn) oğludur. Zeyne'l-âbidîn, Hz. Hüseyin oğludur. Hz. Hüseyin, Hz. Ali oğludur.¹⁶

İncelediğimiz menâkıbnâmede Ebü'l-Vefâ'nın ailesi hakkında bilgiler bulunmaktadır. Buna göre, babasının adı Muhammed Arîzî'dir ve meşâyih-i kibârdandır. Annesinin adı Fatma,

¹² *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 13b-15a.

¹³ İmam Şa'rânî, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, Abdülkadir Akçipek (çev.), C. 1-2, İstanbul: Toker Yayınları, 1969, s. 602.

¹⁴ **Evliyalar Ansiklopedisi**, C. 11, İstanbul: Türkiye Gazetesi, 1993, s. 374; **İslam Alimleri Ansiklopedisi**, C. 7, İstanbul: Türkiye Gazetesi, t.y., s. 312 ; Eyüp Sabri, **Mir'atü'l-Haremeyn**, C. 3, İstanbul: Bahriye Matbaası, İstanbul, 1306, s. 134; Said Aykut, “Tâcü'l-Ârifîn Ebü'l-Vefâ”, **Sahabeden Günümüze Allah Dostları**, C. 7, İstanbul: Şûle Yayınları, 1997, s. 30.

¹⁵ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 9b.

¹⁶ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 15a-15b.

künyesi de Ümmü Gülsüm'dür. Babası Muhammed Arîzî, Irak'ın Zübâle ve Heyâsim köylerinde yaşamıştır. Bu bölgelerde Hz. Hüseyin'in soyundan gelen kimselere eziyet edilmesinden dolayı Arîzî, buraları terk etmek zorunda kalmış ve Benî Nercîs Kürtlerinin yaşadığı bölgeye yerleşmiştir.

Menâkıbnâmeden, Ebü'l-Vefâ'nın babası Muhammed Arîzî'nin, Irak'tan göç etmeden önce evli olduğu ve Sâlim isimli çocuğunu vatanında bıraktığı anlaşılmaktadır. Uzun süre bu evlâdından haber alamayan Arîzî, Irak'a adam gönderip onun büyüüp evlendiğini öğrenmiştir.¹⁷

Muhammed Arîzî, bu kürt kavminin Ömer b. Şîrkûh isimli reisinin Fatma isimli kızıyla evlenmiştir. Menâkıbnâmeye göre, hanımı Ebü'l-Vefâ'ya yedi aylık hâmile iken Muhammed Arîzî vefât etmiştir. Ebü'l-Vefâ'nın doğum tarihi hicrî 417 olduğuna göre, babası yaklaşık olarak hicrî 417 yılının Cemâziye'l-evvel ayında âhirete göçmüş olmalıdır. Böylece Ebü'l-Vefâ'nın babası Irak Araplarından, annesi ise Benî Nercîs Kürtleri'ndendir. Ebü'l-Vefâ bu kürt kavmi içinde büyümüştür.

A. Yaşar Ocak'a göre, Ebü'l-Vefâ'nın bir Türkmen şeyhi olması ihtimâli daha güçlüdür. O çağın Arap müellifleri, bölgenin yerli halkı olan Kürtlerin göçebe bir hayat sürmeleri dolayısıyla, Türkmen zümreleri gibi oraya gelen konar göçer toplulukları da Kürt kelimesiyle nitelemişlerdir. Ayrıca Ebü'l-Vefâ'nın, Muhammed Türkmânî gibi Türk isimli müridleri olmasının da buna delil olduğunu söylemektedir.¹⁸

Ebü'l-Vefâ büyüdüktan sonra birçok yere geziler yapmıştır. Kisriyye adlı bir köyü ziyâreti esnâsında, oradaki meşâyihin büyüklerinden “Şeyh Acemî” ismiyle meşhûr olmuş bir zâtın evine misafir olmuştur. Bu zât, Ebü'l-Vefâ'nın burada yaşamasını teklif etmiştir. Daha sonra el-Bağdâdî, Şeyh Acemî'nin “Hüsniye” isimli kızı ile evlenip Kalmînâ'ya yerleşmiştir. Hanımı da örnek yaşantısıyla “Sittü'l-fukarâ” lakabıyla meşhûr olmuştur.

Ebü'l-Vefâ'nın yaptığı evlilikten çocuğu olup olmadığı, varsa onlar hakkında bir bilgiye rastlayamadık. Fakat menâkıba göre, Ebü'l-Vefâ ruhlar âleminde seyrederken, Hz.

¹⁷ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 19b.

¹⁸ A. Yaşar Ocak, “Ebü'l-Vefâ el-Bağdâdî”, *DİA*, C. 10, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, s. 347.

Peygamber kendisine Cenâb-ı Allah'ın yedi oğul bağışladığını haber vermiştir. Bu yedi kişinin isimleri şunlardır:

Seyyid Matar, Seyyid Gānim, Seyyid Muhammed b. Seyyid Kemâl Hayât, Seyyid Ali b. Seyyid Hamîs, Abdurrahman Tafsûncî, Ali b. Hey'etî ve Şeyh Asker Şevlî.

Bu kişilerden Seyyid Matar, Ebü'l-Vefâ'nın kardeşi Sâlim'in oğludur. Seyyid Gānim de, Ebü'l-Vefâ'nın dedesi Seyyid Zeyd'in torunu Müncih'in oğludur.¹⁹

IV. Vefatı

Menâkıbnâme'ye göre, hicretin 501'nde (m. 1107) vefât etmiş, seksen üç yıl yedi ay ve sekiz gün ömür sürmüştür.²⁰ Harîrîzâde hicrî 490 yılında Muharrem ayının on dokuzunda vefât ettiğini kaydeder.²¹ Eyüp Sabri, kabrinin Bağdat'ın semtlerinden Kalmînâ'da olduğunu söylemektedir.²² *Menâkıb-ı Evliyâ-i Bağdâd* adlı eserde, Ebü'l-Vefâ'nın mezarının Bağdat'ın dışında Selmân-ı Fârisî hazretlerinin olduğu yere yakın bir mevzide bulunduğu belirtilmiştir.²³

Ebü'l-Vefâ vefat etmeden önce vasiyette bulunmuştur. Menâkıbnâmede vasiyeti şöyle yer almaktadır:

Her şey yoktan var olmuştur ve her şeyin bir var edicisi vardır. Yoktan var olan nesne, tekrar var olacaktır. Her kim cennete girmek isterse, ona giden yola girsin ve her kim cehenneme girmek isterse, ona giden yola girsin. Ben size ceddîm Hz. Muhammed (s.a.s.)'in şeriatını gösterdim, herkes bu yola girsin. Bu yolun dışındakiler bid'attır. Helâk olmamak için bid'attan uzak durunuz. Her şeyin nuru olan takvâdan ayrılmayınız. Cenâb-ı Hak istemedikçe benim sözüm ne sizi doğru yola ulaştırabilir ve ne de sizi saptırabilir. Ben sizin yanınızda olmasam da Allah her zaman hâzırdır. Ben hâlinizi bilmesem de Allah bilir. Gönlünüzü

¹⁹ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 31a-31b.

²⁰ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 9b.

²¹ Harîrîzâde Kemâleddin Efendi, *Tibyânü Vesâilî'l-Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Terâik*, C. 3/2, İSAM Kütüphanesi, nr. 2526K-2 (Fotokopi nüshadır. Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Bölümü, nr.430.), vr. 224a.

²² Sabri, s. 134.

²³ *Menâkıb-ı Evliyâ-i Bağdâd*, Süleymâniye Ktp. , Reşid Efendi Bölümü, nr. 350, t.y. , vr.66a.

Allah'ın muhabbetinden ayırmayın. Allah'ı unutup kendi nefesine zulmedenler delâlette kalırlar. Bu yüzden Allah'ı unutan tâifeden olmayın. Dâimâ Hak'la olup saâdeti bulun.²⁴

Vasiyetini açıkladıktan sonra asâsını **Ali b. Hey'etî**'ye, çanağını **Şeyh Heyûnâ**'ya, bardağını **Mâcid-i Kürdî**'ye, kılıcını **Ramazan Mecnûn**'a, demir asâsını **Şeyh Yâvî**'ye, elbisesini **Şeyh Adiyy b. Müsâfir**'e bıraktı. Adiyy b. Müsâfir'in kendisini yıkayıp kefenlemesini vasiyet etti. Seccâdesini **Şeyh Mansûr'a** ve ayakkabısını **Ahmed b. Ebi'l-Hasan Rifâî**'ye daha sonra vermeleri için **Şeyh Adiyy**, **Ali b. Hey'etî**, **Şeyh Matar** ve **Şeyh Heyûnâ**'ya emanet etti. **Şeyh Matar**'a herhangi bir eşyasını bırakmazken, ona kendi hâlinin vârisi olacağını müjdeledi.²⁵

V. Eğitimi

Ebü'l-Vefâ'nın nasıl bir eğitim sürecinden geçtiği hakkında kaynaklarda ayrıntılı bir bilgi yoktur. Menakıbnâmede, Buhara'ya zâhirî ilim tahsîl etmek maksadıyla yolculuk yaptığından bahsedilmektedir. Buhara'da nerede ve hangi âlimlerden eğitim aldığı hakkında ise bir bilgi verilmemiştir.

Ebü'l-Vefâ'nın nasıl bir ilmî çevrede yetiştiği hakkında fikir edinmek için, XI. ve XII. asırda İslam dünyasındaki ilmî hayat hakkında kısaca bilgi vereceğiz.

Ebü'l-Vefâ'nın yaşadığı devirdeki siyâsî çekişmeler ve mezhep kavgaları, ilmî faaliyetlere olumsuz etki yapsa da devlet adamlarının ilme teşvik etmeleriyle ilmî faaliyetler devam etmiştir. Hicrî 321-447 (m.993-1055) yılları arasında hüküm süren Büveyhîler, Arap dili ve edebiyâtına önem vermişlerdir. Bağdat, Basra, Kûfe, Rey ve İsfahan ilim merkezleri olmuştur. Devlet adamları, âlimleri gözetmişlerdir. Meselâ hicrî 421(m.1030) yılında Ramazan ayında Gazneliler Devleti'nin sultanı Mesud, Gazne'de âlimlerden ve halktan fakir olan pek çok kişiye maaş bağlamıştır. Bağdat'ta Bahâüddeve'nin (ö.403/1012) veziri Ebû Nasr Sabûr b. Erdeşîr (ö.416/1025) tarafından yaptırılan Sabûr b. Erdeşîr Kütüphanesi 1058 yılına kadar faaliyetini sürmüştür.²⁶

²⁴ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 48a-49b

²⁵ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 49a-51b.

²⁶ Yusuf Ziya Keskin, **Ebû Nuaym el-İsfahânî**, İstanbul: Beyan Yayınları, 2003, s. 23-26.

Selçuklu devleti, şîî ve râfîzî fikir akımlarına karşı mücadele yapılabilmesi için devrin sünî fakihlerine geniş imkân sağlamıştır. Müderrisleri maaşlı olan, zengin bir kütüphaneye sahip ve parasız eğitim yapılabilen medreseler kurmuştur. 1066 yılında Bağdat'ta kurulan Nizâmiye Medresesi pek çok şöhretli âlim yetiştirmiştir. Burada İslâmî ilimlerin yanında filoloji, matematik ve astronomi gibi müspet ilimler de tahsil edilmiştir. Daha sonra Nişabur, Belh, Herat, Basra ve Tûs gibi merkezlerde Nizâmiye ekolünde medreseler kurulmuştur.²⁷

Nizamiye medresesinde müderrislik yapan Gazzâlî (ö.505/1111), devrin en önemli âlimlerinden biridir. Hicrî 450 (m.1058) tarihinde Tûs'ta dünyaya gelmiştir. Tam adı, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî'dir. Temel eğitimini Tûs'ta aldıktan sonra, önce Cürçan daha sonra Nişabur'a giderek orada Nizâmiye Medresesi'ne devam etmiştir. Nizâmülmülk'ün altı yıl müşâviri ve hukuk danışmanı olarak çalışan Gazzâlî, hicrî 484 (m.1092) yılında 33 yaşındayken "başmüderrislik" ünvanı ile Bağdat Nizâmiye Medresesi'ne tayin edilmiştir.

Nizâmülmülk ve Melikşâh'ın ölümüyle bölgede bir kaos oluşunca, canlılığını yitirmiş zâhirî ilimler Gazzâlî'yi tatmin etmemiştir. Hicrî 488 (m.1095) yılında hakîkati arayış yolunda yaşadığı buhran sonucu, şöhretinin zirvesindeyken Bağdat'tan ayrılır. Böylece Gazzâlî, hayatının ikinci dönemine yani zühd ve tasavvuf yoluna adım atar.²⁸ Tasavvuf sahasında Şeyh Ebû Ali el-Farmadî'den (ö. 477/1084) etkilenmiştir. Bu zât ,er-Risâle'nin müellifi Kuşeyrî'nin öğrencisidir. el-Farmadî aynı zamanda Tûs'ta Ebü'l-Kasım Ali b. Abdullah el-Cürçânî (Gürgânî)'nin sohbetlerine katılmıştır. el-Farmadî, Nişabur'a gelmiş ve burada birçok vaaz vermiş ve mürdler yetiştirmiştir. Kuşeyrî ve Cürçânî'den öğrendiklerini mezceden bu zâta Gazzâlî, öğrencilik yıllarında intisâb etmiş olmalıdır. Ancak onda en çok etki bırakan şahıs, kelâmcı İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî el-Cüveynî (ö. 478/1085) olmuştur.²⁹

Selçuklu döneminde İslam ilimleri alanında otorite sahibi olan Gazzâlî, düşünce dünyasını filozoflar dâhil olmak üzere her mezhepten faydalanarak inşa etmiştir. İslam

²⁷ **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Kenan Seythanoğlu (ed.), Hakkı Dursun Yıldız (red.), C. 7, İstanbul: Çağ Yayınları, 208-209.

²⁸ Cağfer Karadağ, "Çok Yönlü Bir Alim Portresi: Gazzâlî", **Divan İlmî Araştırmalar Dergisi**, Sayı. 10 (2001/1), s. 215; Abdurrahman Acar, "İmam Gazâlî'nin Bağdat'ı Terketmesinde Siyasi Faktörlerin rolüne Dair Bazı Düşünceler", **İslâmî Araştırmalar Dergisi**, Cilt. 13, Sayı. 3-4 (2000), s. 495.

²⁹ Mehmet Demirci, "Gazzâlî'nin Tasavvuftaki Üstadları", **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi II**, 1985, s. 78-79; Molla Cami, **Nefehâtü'l-Üns min Hazarâti'l-Kuds: Mukaddes Makamlardan Huzur Nefesleri**, Lamii Çelebi (çev.), Abdülkadir Akçiçek (sdl.), İstanbul: Sağlam Kitabevi, 1981, s. 698.

dünyasında fikirleri ve bunların etkisi sebebiyle “Hüccetü’l-İslam” (İslamın delili) olarak anılan bu âlim, sadece kendi dönemine etki etmekle kalmamış İslam düşüncesi sistemine etki etmiştir. Sünnî inanç, onun ile birlikte eski saflığına kavuşmuş ve güç kazanmıştır. Geleneksel İslam ilimlerini eleştirmiş, aynı zamanda bu ilimlerin önemini belirtmekten geri durmamıştır.³⁰ Gazzâlî tasavvuf, kelam, felsefe ve fıkıh alanında değerli eserler telif etmiştir.

Gazzâlî ile sıkı ilişkide bulunan Ömer Hayyâm (ö. 526/1131) hesap, hendese, tarih, felsefe alanında eğitim almış ve Arap ve İran şiirini incelemiştir. Sultan Melikşah ve Nizâmülmülk tarafından himâye edilmiştir. Hicrî 467 (m.1074-1075) yılında yeni bir takvim belirlemiştir. Hesap ve cebir alanında *Risâletü fî Şerh-i mâ eşkele min musâderâti kitâb-ı Öklides* adlı bir eseri vardır. Rubâîleri çok meşhûrdur.³¹

XI. asrın en meşhûr âlimlerinden Bîrûnî, kırk yaşına kadar memleketi Harezm’de emirin danışmanlığını yapmış sonra Gazne’ye giderek Gazneli Mahmud ve daha sonraki sultanlar döneminde astronomi, matematik, tıp, coğrafya, tarih ve dinler tarihi alanlarında eser vermiştir.³²

Hadis alanında, Ebû Nuaym el-İsfahânî’nin öğrencilerinden Hatib el-Bağdâdî’nin (ö. 463/1071) önemli çalışmaları bulunmaktadır. Özellikle cerh ve ta’dil, ilelül-hadis ve tarih konusunda söz sahibi olmuştur. *el-Kifâye*, *Şerefü ashâbi’l-hadîs* ve *Târîhu Bağdâd* eserlerinden bazılarıdır.

Ebû Ali el-Hasen el-Belhî el-Vahşî (ö. 471/1078) hadis öğrenmek için Irak, Cibâl, Şam ve Mısır gibi birçok yere seyahatler yapmıştır. el-Vahşî, hadis ilmindeki otoritesinden dolayı Nizâmülmülk tarafından Belh’te kurulan medresenin başına getirilmiştir. Ebû’l-Kâsım Yusuf ez-Zencânî adlı hadis âlimi, el-İmam, ez-Zâhid ve el-Muhaddis gibi vasıflarla tavsif

³⁰ Süleyman Uludağ, “Bir Düşünür Olarak Gazzâlî”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, Cilt. 13, Sayı. 3-4 (2000), s. 250-51; Hayrani Altuntaş, “Selçuklu Düşünce Hayatına Tesir Eden Bir Alim Gazzali”, **I. Uluslar arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler**, C. I, Osman Eravşar (hzt.), Konya: Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayını, 2001, s. 19.

³¹ İbrahim Kafesoğlu, **Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu**, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1953, s.186-87.

³² Bahriye Üçok, **İslam Tarihi Emevîler-Abbâsîler**, Ankara: A.Ü.İ.F. Yayınları, 1968, s.163; Eserleri için bkz. Günay Tümer, “Bîrûnî”, **DİA**, C. 6, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, s. 212-214.

edilmiştir. Hicrî 473 (m.1080) yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.³³ Hicrî VI. asrın başlarında yetişen muhaddislerden biri, İsfahanlı İbn Mendeḥ (ö. 511/1117)'tir.³⁴

Fıkıh alanında önemli yeri olan Rükneddin el-Kirmânî (ö. 543/1149) adlı Hanefî fakihinin *et-Tecrîd* ve *el-Îzâh* adlı eserleri bulunmaktadır.³⁵ Halîfe Müstazhir-Billâh'ın (ö. 512/1118) hilâfeti zamanında Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed eş-Şâşî, İbn Akîl, Kelvezânî ve Kiyâ el-Herrâsî ve Ebû Muhammed eş-Şîrâzî gibi fakihler yetişmiştir.³⁶

Kelam alanında Ebü'l-Muîn en-Nesefî (ö. 508/1115) *Tabsîratü'l-edille*'yi, Ömer en-Nesefî (ö. 537/1143) *el-Akâid* adlı eseri yazmıştır.³⁷

Tefsir sahasında yetişmiş meşhûr âlimlerden birisi, Alemü'l-hüdâ el-Murtazâ (ö. 436/1044)'dır. *Emâli* adlı eserinde Kur'an ayetlerini Mu'tezile anlayışı doğrultusunda tefsir etmiştir. Bu dönemde Ebû Yunus Abdüsselâm el-Kazvînî (ö. 483/1090), Kur'an-ı Kerim için çok geniş bir tefsir yazmıştır. Zemahşerî (ö. 538/1144) ve Ebü'l-Hasan el-Vâhidî (ö. 468/1075) de önemli müfessirlerdendir.³⁸

Tarih alanında kendisini yetiştirmiş olan Ebû Şucâ (ö. 488/1095) hicrî 369-389 yılları arasındaki dönemin târihî hâdiselerini konu alan tarihini Miskeveyh'in *Tecâribü'l-Ümem*'ine zeyl olarak yazmıştır. Ebû Şucâ olarak tanınan bu zât, Halife Muktedir'in veziridir. Asıl adı, Zâhirüddin Muhammed b. Hüseyin'dir.

Ebü'l-Vefâ ile çağdaş olan Tacü'l-kurrâ Kirmanî (ö.500/1106'dan sonra) tefsir, nahiv ve kıraat alanında eserler yazmıştır. *Lübâbü't-tefâsir*, *Garaibü't-tefsir* ve *Acâibü't-te'vîl* ve *el-İfâde fi'n-nahv* eserlerinden bazılarıdır.³⁹

Yine Ebü'l-Vefâ zamanında önemli şâirler de yetişmiştir. Bunlardan birisi olan Bâherzî (ö. 467/1075), 1055 yılında Tuğrul Bey'le beraber Bağdat'a gelmiştir. Muizzî (ö.

³³ Yusuf Ziya Keskin, s.65-66.

³⁴ Hasan İbrahim Hasan, **Siyâsî, Dînî, Kültürel-Sosyal İslam Tarihi Abbasilerin İkinci Dönemi (447-656/1055/1258)**, İsmail Yiğit (çev.), C. 5, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1986, s. 126-27.

³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan Keskin, "Kirmânî, Rükneddîn", **DİA**, C. 26, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s. 65.

³⁶ Abdülkerim Özaydın, "Müstazhir-Billâh", **DİA**, C. 32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, s. 128.

³⁷ Dilaver Gürer, **Abdülkadir Geylani, Hayatı, Eserleri, Görüşleri**, İstanbul: İnsan Yayınları, 1999, s.48-49.

³⁸ Hasan, s. 121-23.

³⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan Keskin, s. 66.

542/1147), sultanın saray şairlerindendir ve devrin İran şiirinin temsilcisidir. Lâmi'î Cürçânî, Melikşah ve Nizâmülmülk'ün şâirlerindendir. İbnü'l-Hebbâriyye (ö. 504/1110) Bağdatlı büyük bir hiciv şairidir. Melikşah zamanında büyük devlet adamlarını hicvetmiştir.⁴⁰

XI. asırda Türk-İslam edebiyâtının bilinen ilk eserleri yazılmaya başlanmıştır. Bu eserlerden birisi, Kaşgarlı Mahmud'un, Türkçe sözleri Arapça izah eden ve bir haritayı ihtiva eden *Divânü Lügati't-Türk* adlı eseridir. Müellif eserini 1072 yılında Bağdat'ta yazmaya başlamış ve 1074 yılında tamamladıktan sonra Abbâsî halifesi Muktedî-Biemrillâh'a halifeliliğinin ikinci yılında takdim etmiştir.⁴¹

Kaşgarlı Mahmud'un doğum ve vefat tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Tınçtıkbek Çorotegin, onun 1029-1038 yıllarında doğmuş ve 1077 yılından sonra vefat etmiş olabileceğini söylemektedir.⁴² Karahanlılar devrinde ordu kumandanlıkları yapan soylu bir aileye mensuptur. *Divânü Lügati't-Türk* adlı eserini, Araplara Türkçe'yi öğretmek, böylece neredeyse tamamı Türklerce idare edilen Ön Asya'da, Arapların Türklerle ilişki kurmalarını sağlamak için yazmıştır. Türk dilinin ilk sözlük ve gramer kitabı olması bakımından önemlidir. Ancak bu kitap sadece bir sözlük ve gramer kitabından ibaret değildir. Devrinin tarihi, coğrafyası sosyal ve kültürel hayatı hakkında çok değerli bilgiler ihtivâ etmesi bakımından zengin bir kültür hazinesidir.⁴³

İslâmî Türk edebiyatının bilinen ilk yazarlarından Yusuf Has Hâcib de bu asırda yaşamıştır. Yaklaşık 1019 yılında Karahanlıların önemli merkezlerinden Balasagun'da doğmuştur. Elli yaşını geçmiş olduğu halde Kaşgar'a yerleşmiş ve burada “ulug has hâciblik” makamına getirilmiştir. Bundan sonraki hayatını devlet hizmetinde geçiren yazar, takrîben 1077 yılında vefat etmiştir. Yusuf Has Hâcib *Kutadgu Bilig* adlı eserini, 1070 yılında

⁴⁰ İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, s. 190-93.

⁴¹ Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, s. 188; Angelika Hartmann, “Muktedî-Biemrillâh”, *DİA*, C. 31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, s. 143.

⁴² Tınçtıkbek Çorotegin, “Kaşgarlı Mahmud'un Devri ve Divanındaki Bazı Malumatlar Üzerine Notlar”, **XII. Türk Tarihi Kongresi 12-16 Eylül 1994 Kongreye Sunulan Bildiriler**, C. 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s. 313.

⁴³ Kaşgarlı Mahmut, *Divan-ı Lügat-it Türk*, O. Nuri Ekiz, Müslim Ergül, Vahap Kabahasanoğlu, Zekeriya Nikbay, Yalçın Toker ve Atilla Yayım (hızl.), İstanbul: Toker Yayınları, 1984, s. 31; **Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri Tarih, Antoloji, Ansiklopedi**, Bican Ercilasun, Fahir İz, Günay Kut ve Nevzat Köseoğlu (hızl.), C. 1, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1985, s.118-119; Nihad Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, C. 1, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971, s. 250-51.

tamamladıktan sonra Karahanlı hükümdarlarından Tabgaç Buğra Han'a sunmuştur. Mesnevî tarzında yazdığı bu siyâsetnâmesi günümüze kadar ulaşmıştır.⁴⁴

XI. asrın sonu ile XII. asrın ilk yarısında yaşamış ve Karahanlılar bölgesinde yetişmiş bir başka yazar da Edip Ahmet Yüknêkî'dir. Tefsir, hadis ve fıkıh gibi İslâmî ilimleri tahsil etmiş, Arapça ve Farsça'yı öğrenmiş bir Türk şairidir. "Hakikatlerin eşiği" mânâsındaki *Atabetü'l-Hakâyık* isimli eseri meşhûr olmuştur. Müellif didaktik bir vaaz ve nasihat kitabı yazmak istemiş, eserini bir İslam ahlâkçısı hüviyetiyle yazmıştır.⁴⁵

Ebü'l-Vefâ, eserleri günümüze kadar ulaşmış önemli ilim adamlarının yetiştiği bir dönemde yaşamıştır. Özellikle yaşamış olduğu Bağdat ve çevresindeki ilmî faaliyetlerden birebir etkilenmiş olmalıdır.

Ayrıca Ebü'l-Vefâ'nın mensup olduğu mezhep hakkındaki bilgilere, ilmî kişiliğine de tesiri olduğunu düşündüğümüz için burada yer verdik. İncelediğimiz menâkıbnâmede bu konuda açıklamalar bulunmaktadır. Menâkıbnâmede, Ebü'l-Vefâ hakkında Şâfi veya Hanbelî olduğuna dair söylentilerin olduğu fakat onun ehl-i sünnetin dört amelî mezhebinde de hüküm verecek seviyede olduğu belirtilmiştir. Yani fikhî bir meselede bu dört mezhebin hangisinin delili güçlü ise onunla amel etmiştir. Bu durum, Ebü'l-Vefâ'nın fıkıh alanında söz sahibi olduğunu göstermektedir.

VI. Tasavvufî Kişiliği

A. Ebü'l-Vefâ'nın Yaşadığı Devirde Bağdat ve Çevresindeki Tasavvufî Hayat

Halîfe Mansur (754-775) tarafından inşâ ettirilen Bağdat, meşhûr mutasavvıfların yaşadığı ve fikirlerini yaydığı önemli bir merkez olmuştur.

Bağdat mektebinin temsilcileri, tasavvuf düşüncesi ve tarihinde önemli bir yer oluşturmuşlardır. Onlar genellikle Kur'an ve sünnete dayalı tasavvufî görüşü benimsemişlerdir. Bu mektebin en önemli temsilcisi, Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909) olmuştur. Cüneyd-i Bağdâdî

⁴⁴Banarlı, s.230-31; *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri, Tarih, Antoloji, Ansiklopedi*, C. 1, s. 132-133.

⁴⁵ Abdurrahman Güzel, *Dînî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Ankara: Akçağ Yayınları, t.y. ,118-119.

sahv ve temkînin mümessili sayılmıştır. Onun anlayışına göre, insan ayıklık halinde nefsinin içinde neler olduğunu fark eder.⁴⁶

Bağdat başta olmak üzere XI. asırda İslam dünyasında çeşitli siyâsî ve sosyal gelişmeler meydana gelmiştir. İslam âlemi sünnî ve şîî olmak üzere ikiye ayrılmış ve Fâtımîler, şîîliği devlet politikası haline getirerek sünnîliği çökertme noktasına getirmiştir. Bu tehlike karşısında Abbâsî halîfesinin Selçuklular'ı davet etmesi sonucu, onların 1055 yılında Bağdat'a gelmeleriyle şîî hakimiyeti sona ermiştir. Sûfîler de elbette bu dönemde yaşanan olaylardan etkilenmişlerdir.⁴⁷

Ehl-i sünnet görüşünü savunmak maksadıyla kurulan Nizâmiye Medresesi, tasavvuf düşüncesine müspet yaklaşmıştır. Nizâmiye Medresesi'nin ilk müderrisi Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin talebesi Muhammed b. Half et-Tikritî (ö. 1132), medresede eğitim gördükten sonra bir ribata yerleşerek ömrünü ibâdetle geçirmiştir.

Bağdat'ta inşa edilen ribatlar, tasavvufun bu bölgede ne kadar etkili olduğu ve nasıl yaşandığı hakkında bize bilgi vermektedir. Şeyhu's-Şuyûh Ribatı, Ahmed b. Muhammed b. Dost (Ebû Saîd en-Nisâbûrî es-Sûfî) (ö. 1086) tarafından yaptırılmıştır. Bu ribat İmam Kuşeyrî'nin oğlu Ebû Nasr el-Kuşeyrî gibi önemli şahsiyetleri misafir etmiş, bünyesindeki kütüphanesiyle ilim ehline hizmet vermiştir. Ali b. Ahmed el-Bistâmî de (öl.1099) Ebu'l-Ğanâim b. el-Muhallebân Ribatı'nı inşa ettirerek müridlerini burada yetiştirmiştir. Daha sonra da Bistâmî Ribatı'nı inşa ettirmiştir. Beyhâkî'den hadis ve İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî'den fıkıh okuyan Ebû'l-Feth (ö. 1105) isimli bir sûfî de bir ribat inşa ettirmiştir.⁴⁸

XI. asırda yaşamış olan Ebû Nuaym İsfahânî (ö.430/1038), daha çok hadis çalışmaları ile tanınmış olsa da tasavvufla ilgilenmiştir. Onun hadis, fıkıh ve tasavvuf ilimlerini uzlaştıran bir âlim olduğu söylenmiştir. Tasavvuf alanında yazmış olduğu *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ* adlı eseri çok meşhurdur. Burada sahabilerden başlayarak kendi çağına kadar olan

⁴⁶ Hasan Kamil Yılmaz, **Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002, s. 118.

⁴⁷ A. Yaşar Ocak, "Selçuklular Döneminde Bağdat ve Çevresinde Tasavvuf Hareketleri", **Irak Dosyası**, Ali Ahmetbeyoğlu, Hayrullah Cengiz, Yahya Başkan (yay. hzl.), C.I, İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Tatar Yayınları, 2003, s. 90-91.

⁴⁸ Ocak, "Selçuklular Döneminde Bağdat ve Çevresinde Tasavvuf Hareketleri", s. 95-96,100-101.

dönemde yaşayan 700 kadar zâhid ve sûfînin hayatını anlatmıştır. Bunun dışında *Lübsü's-Sûf* ve *Şerefü'l-Fakr* gibi tasavvufî eserleri vardır.⁴⁹

Bu asırda yaşamış önemli mutasavvıflardan birisi de Kuşeyrî'dir (ö. 440/1048). *er-Risâle* adlı eseri tasavvuf klasikleri arasında yer alır. *Keşfü'l-Mahcûb* adlı tasavvuf klasiğinin müellifi Hucvîrî (ö. 465/1072) ve *Menâzilü's-Sâirîn*'in müellifi Abdullah el-Ensârî el-Herevî (ö.481/1089) de bu asırda yaşamış önemli mutasavvıflardır.

Abdullah el-Ensârî, Mâlinî medresesinde ilk öğrenimine başlamış, ilmini artırmak için Nişabur'a gelmiştir. Katı bir Hanbelî taraftarı olan el-Ensârî, daha sonraki âlimler tarafından selefî tasavvufun öncülerinden sayılmıştır.

Abbâsîler o dönemde Mu'tezile âlimlerine destek vererek, Mu'tezile'yi devletin resmî mezhebi haline getirmişlerdi. Mu'tezile'nin diğer sünnî mezheplere karşı baskıcı tutumlarından dolayı Hanefî-Şafiî mezheplerine mensup pek çok âlim sıkıntıya düşmüştü. Hanbelî mezhebine mensup Abdullâh el-Ensârî ile Eş'arî olan Abdülkerim Kuşeyrî de bu durumdan olumsuz etkilenmişlerdi. el-Ensârî, Mu'tezile ve Eş'arîlere yaptığı eleştirilerinden dolayı hapse atılmış ve bir yıl hapiste kalmıştı.⁵⁰

Sûfîler bu devirde genellikle ehl-i sünnet çizgisinde eserler yazmışlar ve ehl-i sünnet görüşünün hâkim olduğu tasavvufî düşünceyi yaymışlardır.⁵¹ Gazzâlî, tasavvuf ile zâhirî ilimleri uzlaştırmak istemiştir. Tasavvufun İslam toplumunda meşruiyet kazanmasında ve tasavvufun sünnî düşünce ile bağdaşmasında etkin rol üstlenmiştir.⁵² Gazzâlî, aslında tekke geleneğinden gelmemiş ve bir tasavvuf büyüğünün yanında yetişmemiştir. Yaşadığı fikrî bunalım sonunda aradığı hakîkatı ve kalp huzurunu tasavvufta bulmuştur. Tasavvuf alanında çok değerli eserler yazmıştır. *Kimyâ-ı Saâdet*, *el-Munkız mine'd-Dalâl*, *İhyâ u Ulumiddîn* ve *Bidâyetü'l-Hidâye* bu alandaki eserlerinden bazılarıdır.⁵³

Ebû Bekir el-Âmirî (ö. 1135) isimli sûfî, hadis ve fıkıh sahasında devrinin ileri gelen şahsiyetlerinden biri olmuştur. İbnü'l-Cevzî bu kişiden hadis dersi almıştır. El-Âmirî'nin

⁴⁹ Yusuf Ziya Keskin, s. 158.

⁵⁰ Mustafa Aşkar, **Tasavvuf Tarihi Literatürü**, İstanbul: İz Yayıncılık, 2006, s.91; Necdet Tosun, **Bahaeddîn Nakşbend, Hayatı, Görüşleri, Tarikatı**, İstanbul: İnsan Yayınları, 2002, s. 21.

⁵¹ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.122-125.

⁵² Karadaş, s. 216.

⁵³ Uludağ, "Bir Düşünür Olarak Gazzâlî", s. 250-51.

Şerhü's-Şihâb adlı bir eseri bulunmaktadır. Bağdat'ta bulunan sûfîlerin birçoğunun hadis ilmiyle meşgul olduğu görülmektedir. Muhammed b. Ahmed et-Tabesî (ö. 1089) ve Ebû Bekir et-Tureysî (ö. 1103) hem hadis âlimi hem de sûfîdir. ez-Zâhid el-Alevî (ö. 1109) de Kadı Ebû Ya'la'dan hadis dinlemiştir.⁵⁴

Ebü'l-Vefâ, özellikle Irak bölgesindeki tasavvufî çevre ile birebir ilişki kurmuş ve onları etkilemiş olmalıdır. Nitekim Betâih meşâyihî onun hakkında “Şaşılır ona ki, Ebü'l-Vefâ'yı bilir fakat eline yüz sürmeye gitmez. Ve ona şaşılır ki, Allah'ın adını söyler, O'na karşı heybetten yüzünün eti dökülmez.” demişlerdir.

Abdülkâdir Geylânî “Cenab-ı Hakk'ın kapısında hiçbir kürdî yoktur ki, Ebü'l-Vefâ gibi olsun.” demiştir.⁵⁵

B. Ebü'l-Vefâ'nın Silsilesi

Menâkıbnâmede zâhirî ve bâtinî olmak üzere iki türlü silsileye yer verilmiştir. Zâhirî yönden silsilesi şöyledir:

Ebü'l-Vefâ'nın şeyhi, Şeyh Şenbekî'dir. Şeyh Şenbekî'nin şeyhi, Ebû Bekir b. Hevârâ'dır. Şeyh Ebû Bekir, Ebû Abdillâh Sehl Tüsterî'den el almıştır. Sehl Tüsterî, Şeyh Ebû Abdillâh Muhammed Süvâr'dan el almıştır. Muhammed Süvâr, Zünnûn Mısri'den el almıştır. Zünnûn Mısri, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hayye Câbir Ensârî'den, Câbir Hz. Ali'den, Hz. Ali Hz. Peygamber'den el almıştır.

Menâkıbnâmede Şeyh Ebû Bekir b. Hevârâ'nın silsilesinin, bâtinî yol ile Hz. Ebû Bekir'e dayandığı anlatılmaktadır. Bu yola göre İbn Hevârâ, Hz. Peygamber'i rüyasında görmüştür. Hz. Peygamber, Hz. Ebu Bekir'in onun gerçek şeyhi olduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine İbn Hevârâ, Hz. Ebû Bekir'den el alıp tevbe etmiştir. Hz. Ebû Bekir de ona bir hırka, bir tac ve arakıye hediye etmiştir.⁵⁶ Böylece Ebü'l-Vefâ'nın silsilesi zâhirî yönden Hz. Ali'ye, bâtinî yönden Hz. Ebû Bekir'e dayanır.

⁵⁴ Ocak, “Selçuklular Döneminde Bağdat ve Çevresinde Tasavvuf Hareketleri”, s. 101, 104.

⁵⁵ Şa'rânî, s. 601.

⁵⁶ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 15b-17a.

Eyüp Sabri'nin Mir'atü'l-Haremeyn adlı eserinde Ebü'l-Vefâ'nın silsilesi şöyle yer almaktadır:

Ebü'l-Vefâ, Şeyh Şenbekî, Şeyh Ebû Bekr el-Betâyihi, Şeyh Sehl b. Abdillâh et-Tüsterî, Zünnûn Mısri, Şeyh İsrâfîl el-Mağribî, Ebû Abdullah Muhammed Habise et-Tâbiîn, Câbir el-Ensârî, Hz. Ali b. Ebî Tâlib.⁵⁷

C. Şeyh Şenbekî

İncelediğimiz menâkıba göre, Ebü'l-Vefâ küçük yaşta iken Şeyh Ebû Muhammed Şenbekî'ye⁵⁸ intisâb ederek tasavvuf yoluna girmiştir. Bu konuya, “İsmi, Künyesi ve Lakabı” başlıklı bölümde ayrıntılı olarak yer vermiştik. Ebü'l-Vefâ'nın tasavvuf yoluna girişi hakkında, incelediğimiz menâkıbnâmede anlatılan rivâyetten başka rivâyetler bulunmaktadır. Bu bölümde bu rivâyetlere yer vereceğiz. Ancak öncelikle Şeyh Şenbekî'nin hayatından kısaca bahsedeceğiz.

Şeyh Şenbekî eskiden yol kesicilik yapıp kervan soyan bir kimse iken, bu işinden vazgeçip Ebû Bekir b. Hevâr Betâihî'ye intisâb edip tevbe etmiştir.

Şeyhi İbn Hevâr da benzer bir şekilde yol kesici bir kimse iken, bir gece yolda kalan bir kadının kocasına: “Bize sığınacak bir yer bul, İbn Hevâr bizi görmesin.” dediğini duyunca, bu çâresiz sestten etkilenerek eşkiyalığı bırakıp tevbe etmiştir. Bu zât, Hevârîler diye bilinen bir kürt kabîlesindendir. Betâih'te yaşamış ve burada vefat etmiş ve el-Melhâ' toprağına defnedilmiştir.⁵⁹

Mâcid-i Kürdî, Şeyh Şenbekî'nin tasavvuf yoluna girişi hakkında şeyhi Ebü'l-Vefâ'dan şu bilgileri nakletmiştir:

Şenbekî ilk başta Betâih'te kâfilelerin yolunu kesen bir kimseydi. Bir gün arkadaşlarıyla birlikte Şeyh Ebû Bekir İbn Hevâr'ın köyünde bir kâfilenin

⁵⁷ Sabri, C. 3, 135-136.

⁵⁸ Alya Krupp ve A. Yaşar Ocak şeyhin ismini Şünbükî olarak belirtmişlerdir. Bkz. Alya Krupp, **Studien zum Menâqybnâme des Abu l-Wafâ Tağ Al- Ârifin**, München, 1976, s. 29; Ocak, “Ebü'l-Vefâ el-Bağdâdî”, **DİA**, s. 347.

Bu isim, incelediğimiz harekeli nüshalarda ise Şenbekî olarak geçmektedir. Bu yüzden Şenbekî okunuşunu tercih ettik.

⁵⁹ İsmail İbn Yusuf Nebhânî, **Sahabeden Günümüze Veliler ve Kerametleri**, Abdülhalik Duran (trc.), C. 2, İstanbul: Hikmet Neşriyat, t.y. , s. 162-164; Şa'rânî, s. 594.

*yolunu kesti. Onları katledip mallarını aralarında paylaştılar. Seher vakti İbn Hevâr'ın zâviyesinin yakınlarına geldiler. Şenbekî, şeyhin gönlünü büyülediğini ve buradan başka bir yere gidemeyeceğini arkadaşlarına söyledi. Onlar da biz de seninle beraberiz, dediler. Şeyh İbn Hevâr müridlerine Şenbekî ve arkadaşlarını karşılamalarını istedi. Şenbekî ve arkadaşları şeyhin huzuruna gelince, midemizde haram ve kılıcımızda kan vardır, dediler ve daha sonra tevbe ettiler.*⁶⁰

Şeyh İbn Hevâr, Şeyh Şenbekî'nin üç günde Allah'a vâsıl olduğunu söylemiştir. Üç gün sonunda ondan Haddâdiyye bölgesine gitmesini istemiştir. Şenbekî'ye nasıl Allah'a vâsıl olduğu sorulunca; birinci gün dünyayı, ikinci gün âhireti terk ettiğini ve üçüncü gün sadece Allah'ı istediğini, sonunda da O'na ulaştığını söylemiştir.

Şeyh Şenbekî, birçok kerâmet göstermiştir. Bunlardan bir tanesi Behcetü'l-Esrâr'da anlatılmıştır. Buna göre, bir gün şeyhin bulunduğu yere yanlarında şarap ve eğlence âletleri bulunduran bir topluluk gelir. Şeyh onlar için âhiretteki hayatları iyi olsun, diye dua eder. Bu duayla birlikte şarap suya dönüşür ve Allah onların kalplerine haşyet gönderir. Yardım için ağlayıp bağıarak elbiselerini yırtmaya başlarlar ve eğlence âletlerini kırarlar. En sonunda şeyhin huzurunda tevbe ederler.⁶¹

Şeyh Şenbekî'nin bazı tasavvufî sözleri şunlardır:

“Tâatın aslı takvâdır, verâ' halidir. Takvânın aslı da nefis muhâsebesidir.”

“Bir kimse zât-ı ilâhîden başka bir şeyle zengin olmaya çalışırsa câhil kalmış sayılır.”

“Kalbin salâhı, ihlâs üzere ilimle iştigaldir.”

“Siddîklerin arzusu, nefisle mücâdeledir. Yalancılardan arzusu ise, uyku ve tembelliktir.”⁶²

Şeyh Şenbekî, Irak'ta Şeyh Ebü'-Vefâ'dan başka Şeyh Mansûr ve Şeyh Azzâz gibi önemli şahsiyetleri yetiştirmiştir.⁶³

⁶⁰ Nureddin Ebi'l-Hasan Ali el-Lahmî eş-Şattanûfî, **Behcetü'l-Esrâr ve Ma'deni'l-Envâr**, el-Mektebetü'l-Ezheriyyeti li't-Türâs, 1421/2001, s. 290.

⁶¹ eş-Şattanûfî, s. 291.

⁶² Şa'rânî, s. 593-95.

⁶³ Allâme Muhammed b. Yahya et-Tâdifî, **Cevherden Gerdanlıklar (Hz. Abdülkadir Geylânî'nin Menkıbeleri)**, Naim Erdoğan (çev.), İstanbul: Sinan Yayınevi, 1972, s. 278.

Ebü'l-Vefâ'nın Şeyh Şenbekî'ye intisâb etmesi hakkında incelediğimiz menâkıbnâmede anlatılandan farklı rivâyetler bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi Eyüp Sabri'nin *Mir'atü'l-Haremeyn* adlı eserinde nakledilmektedir. Eyüp Sabri eserinde Ebü'l-Vefâ'nın ilk önce süvârilik yaptığını daha sonra ise harâmî olduğunu söyledikten sonra tasavvuf yoluna girişi hakkında bilgi verir.

Verdiği bilgilere göre bir gün Ebü'l-Vefâ, Şeyh Şenbekî'nin yaşadığı Haddâdiyye beldesinin yakınında bir topluluğu yağmalar ve onların mallarını ele geçirir. Bu olayı duyan şeyh, Ebü'l-Vefâ'yı yanına çağırır. “Ehlen bi'l-makbûlîn” diyerek onu ve arkadaşlarını karşılar. Ebü'l-Vefâ, midelerinde harâm ve kılıçlarında kan varken nasıl makbûlîn zümresine dâhil olduklarını sorunca şeyh, “Allah bütün günahları mağfiret eder” diye cevap verir. Bu olaydan sonra Ebü'l-Vefâ'yı keşf ve irşâd makâmına ulaştırır.⁶⁴

en-Nebhânî'ye göre ise, yol kesicilik yapan Ebü'l-Vefâ, bir otlaktaki sürüyü alıp götürür. Sürü sahipleri durumu, Şeyh Şenbekî'ye şikâyet ederler. Şeyh mürîdine, Ebü'l-Vefâ'ya gitmesini ve tevbe edip sürüyü sahiplerine vermesini söylemesini emreder. Ebü'l-Vefâ mürîdi görünce, bayılır. Ayıldıktan sonra Şeyh Şenbekî'nin huzûruna gelip tevbe eder.⁶⁵

Şeyh Şenbekî, Ebü'l-Vefâ kendisine bağlandığı zaman şöyle demiştir: “*Bugün tuzağımıza öyle bir kuş düştü ki, böylesi hiçbir şeyhin tuzağına düşmemiştir.*” Yine onun için “*Her mürîdin saâdeti şeyhindendir. Ama benim saâdetim, mürîdim Ebü'l-Vefâ'dandır.*” diye buyurmuştur.⁶⁶

D. Ahlâkı ve Tasavvufî Görüşleri

Ebü'l-Vefâ alçak gönüllü bir kimse idi. Büyük küçük, herkese güzel sözle hitâb ederdi. Kendisi ne yerse, arkadaşlarına da ondan verirdi. Bir ziyafete gittiğinde veya zâviyesinde yemek yerken, mürîdlerinin kendisine hürmetlerinden dolayı tabağına fazla yemek koymalarına izin vermezdi.⁶⁷

⁶⁴ Sabri, C.3, s. 134-135.

⁶⁵ en-Nebhânî, *Sahabeden Günümüze Velîler ve Kerâmetleri*, C. 1, 299-300.

⁶⁶ Şa'rânî, s. 601.

⁶⁷ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 134b.

Ebü'l-Vefâ, sâlih, fâsık demeden herkesle sohbet ederdi. Onun gayesi, herkesi Hz. Peygamber'in şeriatına davet etmektir. Böylece sohbetine katılan sâlih kimselerin salâhı artıyor, fâsık kimseler de tevbe ediyorlardı. Zâhirde sâlih ve fâsık kimseye eşit davranırdı ama sâlih kimselerin yeri onun kalbinde ayrıydı.⁶⁸

Hoşgörü sahibi olan Ebü'l-Vefâ, Kalmînâ'da hiç kimsenin yemek vermediği aç olan bir yahudiye en güzel yemekleri hazırlatıp dervişleriyle ona göndermiştir. Gösterdiği bu hoşgörü ve yardımseverliği ile bu yahudi, müslüman olmuştur.⁶⁹

Mürîdlerine karşı da yumuşak davranmış, onlarla azarlayarak konuşmamış ve onların kusurlarını örtmüştür.

Dünya zenginliğine hiçbir zaman önem vermemiştir. Abbâsî Halîfesi Kâim-Biemrillâh kendisine Kûsân ve çevresindeki köyleri bağışlamak istemiş ve bunu bildiren bir mektup göndermiştir. Mektubu okuyan Ebü'l-Vefâ onu yırtmış ve özetle şu sözleri söylemiştir: "Bilmiş olun ki, fakir bir kimsenin Allah'tan başkasından bir şey talep etmesi revâ değildir. Allah kıyamet gününe kadar benim zürriyetimi ve silsilemi kendinden başkasına muhtaç eylesin. Bütün âlem onlara muhtaç olsun."⁷⁰

Ebü'l-Vefâ bazen avâm, bazen havâss ve bazen de âriflerin büyüklerine hitâb eden sözler söylemiştir. Menâkıbnâmede Ebü'l-Vefâ'nın tasavvufî görüşleri hakkında bize ipuçları veren şu sözlerine yer verilmiştir:

"Cenâb-ı Allah gaybdır, idrâk olunmaz ve gönül de gaybdır, temlik olunmaz. Gayb gayba ulaşsa, gayb gaybı görür."

Gayb sözlükte, Hakk'ın yaratıklarından gizlediği her şeydir. Allah'ın gayb olması, her çeşit bâtınlıktan daha gizli olmasıdır. Ona dair tek idrâk, idrâk edilemezliğini idrâktir. Tasavvufta insan gaybet hâline girer. Yani, ilâhî tecellîlerle meşgul olurken halkın hâllerinden habersiz olur. Hatta bazen kendisinden bile habersiz olur. Bu tecellînin yeri ise, gönüldür.

⁶⁸ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 66b-67a.

⁶⁹ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 87a-87b.

⁷⁰ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 162b-163b.

Tasavvufî hayat kalp merkezli bir hayattır. Kalbin eğitilmesi ve yücelmesi çok önemlidir. Kalp, Allah'ın nazar ettiği bir yerdir, nazargâh-ı ilâhîdir.⁷¹

“Gönüller ne zaman ulaşa terakkî eder ve ne zaman terakkî etse ulaşır.”

Menâkıbnâmede, Ebü'l-Vefâ'nın yukarıda zikredilen sözlerinin gerçek mânâsını, ancak hâl ehli olan kişilerin anlayabileceği söylenmiş ve bu yüzden sadece zâhirî manasına yer verilmiştir. Bazı sözlerinden:

“Bir kimsenin Hak'la muâmelesi hâlis olsa ve riyâ karışmasa, o kimse yalan davalardan kurtulur.”

“Bir kimse vaktini boşa harcarsa câhildir. Vaktini kusur işleyerek geçirirse gâfildir. Her kim zamanını ihmâl ederse, o âcizdir.”⁷²

Şa'rânî, Tabakâtü'l-Kübrâ adlı eserinde onun şu sözlerini nakletmektedir:

“Cisimler, kalemler gibidir. Ruhlar kâğıt ve nefisler de hokka.”

“Vecd hali öyle bir hasrettir ki, alevlenir. Sorana bir nazar gelir, alır götürür.”

“Kuvvet sırıla konuşmadır. Kul, maddî şeylerden yıkılıp gidince, huzûru onunla müşâhede eder. Kalbin müşâhede denizinde istiğrâkı, meşhûdun galebesinden sonra başlar.”⁷³

Ebü'l-Vefâ ârifler hakkında şunları söylemiştir:

“Allah'ın ârifleri için bir şarap vardır. Ârifler onu içtikleri zaman gâyet ferah olurlar. Ferah olunca mest, mest olunca vakitleri hoş, vakitleri hoş olunca gâib olurlar. Gâib olursalar hâzır olurlar, hâzır olursalar nazar ederler. Nazar ederlerse talep ederler, talep ederlerse bulurlar, bulursalar ondan başkasını yitirirler. Yitirenler ulaşırlar ve ulaşanlar muttasıl olup müşâhede edip şu ayeti işitirler: “Rableri onlara, tarafından bir rahmet ve hoşnutluk ile

⁷¹ Abdürrezzâk Kâşânî, **Tasavvuf Sözlüğü**, Ekrem Demirli (çev.), İstanbul: İz Yayıncılık, 2004, 419-420; Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul: M.Ü.İ.F. Vakfı Yayınları, 2001, s. 190; Mustafa Kara, **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, İstanbul: Dergah Yayınları, 2003, s. 139.

⁷² *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 34b-35a, 36a-36b.

⁷³ Şa'ranî, s. 602.

kendileri için içinde tükenmez nimetler bulunan cennetler müjdeler. Orada ebedî kalacaklardır. Şüphesiz ki Allah katında büyük mükâfat vardır.”” (Tevbe 9/21,22).⁷⁴

Ebü'l-Vefâ burada âriflerin gaybet ve huzûr hâllerinden bahsetmiştir. Gaybet, çoğu zaman mükâşefeden doğar; yani Hak tarafından vâkı' olur. Huzûr Hak ile hâzır olmaktır. Kişinin huzûru, gaybeti sebebiyle olabilir. Bu durumda kul tamamen kendinden geçer.⁷⁵

Ebü'l-Vefâ, dünya lezzetini zehire, nimetini cehenneme, rahatını tasaya ve şarabı seraba benzetir. Dünyayı terk eden kimse, kurtuluş ve selâmete erer.⁷⁶

Ebü'l-Vefâ, mürîdin sıkıntılarını gidermesi için illâ şeyhinin uyanık ve hayatta olmasının gerekli olmadığını düşünmektedir.⁷⁷ Bu konudaki görüşünü destekleyen şu sözünü aktarıyoruz: “Kimin başına bir olay gelip ümitsizliğe düşerse, beni talep eylesin. Ve her kim benim zamanıma erişemediyse, kabrimden dermân istesin. Eğer kabrimden uzakta ise, kabrimin tarafına dönüp üç kere ismini çağırınsın. Kabrim ile o kişi arasında doğu ile batı arası kadar mesâfe dahi olsa, Hak Teâlâ o kişinin isteğini yerine getirir ve korktuğu şeylerden onu korur.”⁷⁸

Yine menâkıbnamede bu konu hakkında şöyle söylemektedir:

“Her kim beni zikretse veya onun yanında zikrolunsam “Bismillâhirrahmânirrahîm” dedikten sonra Hz. Peygamber’e salavât edip yüzüne sürse, Hak Teala’nın fazlından umarım, cehennem odunu ona haram ede.”⁷⁹

Süleyman Uludağ, Ebü'l-Vefâ’ya nisbet edilen Vefâîlik’in teknik anlamda bir tarikat olmayıp, Cüneydiyye ve Tayfûriyye gibi belli bir mürşidin etrafında toplanan sûfîlerin oluşturdukları bir hareket olduğunu söylemektedir. Bu yüzden de bir usûlü ve evrâdı bulunmamaktadır. Ona göre Vefâîyye Sehliyye, tarikatının bir kolu olan Hevvâriyye’nin bir şûbesidir. Ebü'l-Vefâ ve mürîdlerini şer’î hükümlere bağlı sünnî sûfîler olarak değerlendirse

⁷⁴ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 44b-45a.

⁷⁵ Eraydın, s. 190.

⁷⁶ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 47a.

⁷⁷ Şa'rânî, s. 602.

⁷⁸ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 187a.

⁷⁹ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 98a.

de, ona mensup olduklarını iddia eden bazı aşırı zümrelerin de bulunmasının muhtemel olduğunu belirtmiştir.⁸⁰

E. Mürîd ve Halîfeleri

Ebü'l-Vefâ'nın irşâd görevine başladıktan sonra ulemâdan, sulehâdan ve başka birçok kesimden mürîdi olmuştur.

İncelediğimiz menâkıbnâmede Ebü'l-Vefâ'nın irşâd için izin verdiği on yedi halîfesi başta olmak üzere yüzden fazla mürîdinin ismine yer verilmiştir. Bu on yedi halîfenin isimleri şunlardır:

Şeyh Ali b. Hey'etî, Şeyh Bekâ b. Batû, Şeyh Abdurrahmân Tafsûncî, Şeyh Matar İbnü Ehi's-Seyyid, Şeyh Mâcid-i Kürdî, Şeyh Ahmed el-Baklî, Şeyh Muhammed Türkmânî, Şeyh Heyûnâ, Şeyh Ebü'l-İzz Kalânîsî, Şeyh Abdü's-Semî' Kureşî, Şeyh Şerefüddîn Ebü'l-Abbâs, Şeyh Ramazân Mecnûn, Şeyh Hüseyin Râî, Şeyh Askerî Şevlî, Şeyh Ali b. Üstâd, Şeyh Ali b. el-Asgar, Şeyh Yûsuf el-Betâihî.⁸¹

Menâkıbnâmede ismi geçen mürîd ve halîfelerin çoğu hakkında ulaştığımız kaynaklarda bilgiye rastlayamadık. Hakkında bilgi elde edebildiğimiz mürîdlerinin hayatından aşağıda kısaca bahsettik.

1. Abdurrahman Tafsûncî

Tafsûncî'da şeriat ve tarikat üzerine vaaz ve sohbetler yapmıştır. Sâlihlerden birisi rüyasında Hz. Peygamber'i görmüş ve Hz. Peygamber Tafsûncî hakkında ona: "O hazîretü'l-kudûste konuşanlardandır." demiştir.

Kerâmetleri hakkında kaynaklarda birçok rivâyet nakledilmiştir. *Kalâidü'l-Cevâhir fî Menâkıbı's-Şeyh Abdülkâdir* adlı eserde nakledilen rivâyete göre, bir adam kendisine gelir. Ona, on bir yıldır meyve vermeyen hurma ağaçlarım ve üç yıldır yavrulamayan ineklerim var,

⁸⁰ Süleyman Uludağ, "Vefâiyye", İSAM Ktp, Dökümantasyon Bölümü, 1993, s. 1-2.

⁸¹ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 165a-166a.

der. Bunun üzerine Tafsûncî onun için dua eder ve hurma ağaçları meyve vermeye, yavrulamayan inekleri yavrulamaya başlar.⁸²

Mürîdlerinden birisi, Irak sahrasında onunla birlikte iken, Tafsûncî'nin vahşi hayvanların, kuşların, rüzgârın ve dağların zikirlerine şahit olduğunu nakleder.⁸³

Ebü'l-Vefâ'nın menâkıbında, Abdurrahman Tafsûncî'nin denizdeki bütün balıklar hakkında her şeyi bildiği söylenmiştir.⁸⁴

Bir rivâyete göre Tafsûncî, bir gün ezan okunurken şiir okuyan bir kimsenin susmasını ister fakat adam susmaz. Tafsûncî'nin dilin kesilsin demesiyle, adam dilsiz olur.

Yine bu zatın yirmi dört saatte bir hatim okuduğu, ömrünün sonlarına doğru yatalak olduğu fakat ibadetini hiç azaltmadığı söylenmektedir.⁸⁵

Şeyh Ebû Hafs Ömer İbn Şeyh Abdurrahman et-Tafsûncî nakleder: “Babam birgün sefer için yola çıktı. Ayağını üzenkiye koydu ve sonra çıkardı. Eve gelince ona bu durumu sordum. Bana: “Ey oğlum! Barınacak bir yer bulamadım.” dedi. Ölünceye kadar Tafsûncî’da kaldı.”⁸⁶

Nefahatü'l-Üns'te, bu zât ile Abdülkâdir Geylânî arasında geçen bir olay nakledilmiştir. Tafsûncî, Geylânî'nin mürîdine “Ben onun ismini işitirim ama kırk yıldan beri kudret kapısının derekelerindeyim hiç onu görmedim.” der. Mürîd bu sözleri şeyhine iletince, o da şunları söylemiş ve aynen iletmesini istemiştir: “*Derekelerde olan kimse huzur makâmında olanı göremez. Huzur makâmında olanlar, kutbun teklik yönünden sır makâmını göremez. Bana gelince mehdâdan girerim, sır makâmından çıkarım. Dolayısıyla sen beni göremezsin.*”

Tafsûncî bu sözleri dinleyince Abdülkâdir Geylânî doğru söylemiştir; o, vaktin sultanıdır ve zamanında tasarruf sahibi odur, demiştir.⁸⁷

⁸² Muhammed b. Yahya Tazefî, **Kalâidü'l-Cevâhir fî Menâkıbı'ş-Şeyh Abdülkadir**, Kahire: Matbaatü'l-Âmireti'l-Osmâniyye, 1303, s. 130.

⁸³ en-Nebhânî, *Sahabeden Günümüze Veliler ve Kerametleri*, C. 3, s.249.

⁸⁴ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 168b.

⁸⁵ en-Nebhânî, *Sahabeden Günümüze Veliler ve Kerametleri*, C. 3, s. 250.

⁸⁶ Tazefî, s. 131.

⁸⁷ Molla Cami, s. 953-955.

Kalâidü'l-Cevâhir'de, Abdülkâdir Geylânî'ye olan hürmeti hakkında bilgiler nakledilmiştir. Buna göre; Tafsûncî vefâtı yaklaştığı zaman, oğlu kendisine vasiyet etmesini istemiştir. Bunun üzerine Tafsûncî oğluna, Şeyh Abdülkâdir'e hürmet etmesini ve onun yanında bulunup ona hizmet etmesini tavsiye etmiştir. Tafsûncî vefât edince oğlu, Şeyh Abdülkâdir'in yanına gitmiş ve ondan hırkayı giymiştir. Daha sonra da kızıyla evlenmiştir. Aynı zamanda âlim olan oğlu, Abdülkâdir Geylânî'nin medresesinde müderrislik yapmıştır.⁸⁸

2. Bekā b. Batû (ö. 553/1158)

Irak'ın meşâyihinden olan Bekā b. Batû, Nehrü'l-Melik'in köylerinden Nânûs'ta yaşamıştır. Ulaştığımız kaynaklarda onun Ebü'l-Vefâ ile ilişkisi hakkında bir bilgi yoktur. Abdülkâdir Geylânî onun hakkında şöyle demiştir: “Meşâyihin hepsine verilen, ölçü ile verilirdi. Ama Şeyh Bekā bundan müstesnâ. Ona verilenin sayısı, hesâbı yoktur.” Tabakâtü'l-Kübrâ'da, onun özellikle fakr ve nefisle mücâdele hakkındaki sözlerine yer verilmiştir. Bekā b. Batû, hicrî 553 yılında vefât etmiştir.⁸⁹

Bekā b. Batû, Ebü'l-Vefâ'nın hayatta iken irşâd etmelerine izin verdiği halîfeleri arasındadır.⁹⁰ Menâkıbnâmede Bekā b. Batû'nun bütün hayvanların, bitkilerin ve diğer varlıkların tesbîhlerini işittiği anlatılır.⁹¹ A. Yaşar Ocak, Ebü'l-Vefâ'nın “Boğa b. Batu” isimli Türk asıllı bir halîfesi bulunduğundan bahsetmektedir.⁹² Bu kişi, bahsettiğimiz zât olabilir.

3. Adıyy b. Müsâfir (ö. 557/1161)

Mervân İbn el-Hakem el-Emevî'nin soyundan⁹³ olan Adıyy b. Müsâfir b. İsmâil el-Emevî eş-Şâmî el-Hekkârî, Beyt-i Kâr'da dünyaya gelmiştir. Babasının adı, İsmail oğlu Müsâfir'dir. Şeyh Şenbekî, Ebü'l-Vefâ, Ebü'n-Necîb Sühreverdî ve Abdülkâdir Geylânî ile görüşmüştür.

⁸⁸ Tazefî, s. 132.

⁸⁹ Şa'rânî, C.1-2, s.652-654.

⁹⁰ Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn, vr. 165a.

⁹¹ Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn, vr. 172b.

⁹² A. Yaşar Ocak, **Babailer İsyamı Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü**, İstanbul: Dergah Yayınları, 2000, s. 113.

⁹³ Hayreddin ez-Ziriklî, **el-A'lâm: Kamusu Terâcîmî li-Eşheri'r-Ricâl Ve'n-Nisâ**, C. 5, Kahire: Matbaatu Kustasus, 1955, s. 11

Aynı zamanda fakîh olan bu zâtın tasavvufta izlediği yolun erkânından birisi, mücâdele ile yol almaktır. Beyt-i Kâr'da Cebel-i Hekkâriyye'de bir zâviye inşâ etmiş ve vefât edinceye kadar orada kalmıştır. Onun tarikatı, Sevâd ve Cibâl ehli arasında yayılmıştır.⁹⁴ Adeviye tâifesinin şeyhi olduğu söylenmektedir.⁹⁵

Önceleri ova, dağ ve tepe gibi yerleri kendisine mesken edinmiştir. Oralardaki birçok vahşî hayvan kendisine zarar vermemiştir. Onların arasında türlü nefis mücâdelesine girişmiş ve yüksek mertebelere ulaşmıştır.⁹⁶

Kendisi hakkında nakledilen kerâmetlerden, Kürt toplulukların kendisini ziyâret ettiği anlaşılmaktadır.⁹⁷

Abdülkâdir Geylânî onu çok methetmiş ve bir çok velîden üstün olduğunu söylemiştir.

Ömer b. Muhammed isimli bir mürîdi, onunla arasında geçen şu olayı anlatır:

*Yedi sene ona hizmet ettim ve onda olağanüstü hâller gördüm. Eline su döktüğüm sırada bana ne istiyorsun? diye sordu. Ben de Kur'ân tilâvetini istiyorum ancak Fâtiha ve İhlâs sûresinden başkasını ezberleyemedim, dedim. Eliyle göğsüme vurmasıyla birlikte Kur'ân'ın hepsini hıfzettim. Onun yanından ayrıldığımda, Kur'ân'ı güzel bir şekilde okuyordum.*⁹⁸

Buna benzer başka kerâmetleri de bulunan Adıyy b. Müsâfir, doksan sene ömür sürmüş ve hicrî 557 senesinde vefât etmiştir.⁹⁹ İbn Kesîr Adıyy b. Müsâfir'in yetmiş yaşında Hakkâri dağında yaptırdığı zâviyesinde vefât ettiğini söylemektedir.¹⁰⁰

el-Kevâkibü'd-Dürriyye'de onun bazı sözlerine yer verilmiştir:

“Kim amel olmadan söz ile yetinirse, Allah ile bağını koparır. Kim bilgi olmadan kulluk ile yetinirse, dinden çıkar. Verâ' olmadan bilgi ile yetinirse, Allah'a karşı üstünlük taslamaya kalkar.”

⁹⁴ ez-Ziriklî, s. 11; Ömer Rızâ Kehhâle, **Mu'cemü'l-Müellifin Terâcimü Musannifi'l-Kütübî'l-Arabiyye**, Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, t. y. , s. 275.

⁹⁵ et-Tâdifî, s. 315.

⁹⁶ et-Tâdifî, s. 299.

⁹⁷ et-Tâdifî, s. 302-303.

⁹⁸ Ebü'l-Felâh Abdülhay İbnü'l-İmâd, **Şezerâtü'z-Zehab fî Ahbâri men Zeheb**, C. 3, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y. , s. 180.

⁹⁹ İbnü'l-İmâd, s. 178-179.

¹⁰⁰ ¹⁰⁰ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi**, Mehmet Keskin (çev.), C. 12, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1995, s. 441.

Adiyy b. Mûsâfir bu sözünde, kullukta verâ'-bilgi-amel bütünlüğü üzerinde durmuştur.

Başka bir sözü de şöyledir: “Bizim yolumuzda sâlike düşen ilk iş, yalan iddiayı ve doğru mânâları gizlemeyi terk etmektir.”¹⁰¹

Burada yalan söylemek ile doğruyu gizlemeyi aynı derecede kötü görmüş ve müridlerine bu iki yanlış davranıştan uzak durmalarını tavsiye etmiştir.

Ebü'l-Vefâ, vefât ettikten sonra kendisini Adiyy b. Mûsâfir'in yıkayıp kefenlemesini istemiş ve giydiği elbiseyi ona bırakmıştır.¹⁰²

İ'tikâdü Ehli's-Sünne ve'l-Cemâat ve *Vesâyâ* isimli iki eseri bulunmaktadır.¹⁰³

4. Mâcid el-Kürdî (ö. 561/1165 (?))

Irak kasabalarından biri olan Kavsân ehliendir. Bir çok kerâmeti, müridleri ve yakınları tarafından müşâhede edilmiştir.

Bu zâtın Süleyman isimli oğlu, onun kerâmetlerinden bahseder. Buna göre, Mâcid el-Kürdî bir gün kendisine misafir gelince, oğluna halvetten yemek getirmesini ister fakat halvette hiç yemek yoktur. Oğlu iki hizmetçi ile beraber halvete girdiklerinde oranın yemekle dolu olduğunu görürler.

Kerâmetlerinden birisi de şöyledir; çocuğu olmayan bir emirin karısı Mâcid el-Kürdî'ye gelerek emirin başkasıyla evleneceğini söyler. Bunun üzerine Kürdî, kadının çocuğu olacağını ve sağ elinde altı parmak bulunacağını söyler ve hakîkten öyle olur.¹⁰⁴

Menâkıbnâmede, Mâcid el-Kürdî'nin Seyfûddeve'nin önemli adamlarından olduğu ve kırk yıl boyunca onun hizmetinde bulunduğu anlatılmıştır. Mâcid el-Kürdî Seyfûddeve'nin

¹⁰¹ Zeynüddîn el-Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye fî Terâcimi's-Sâdeti's-Sûfiyye*, C. 1, Abdülhamîd Sâlih Hamdân (thk.), el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, t.y. , s. 687.

¹⁰² *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn* , vr. 49b.

¹⁰³ *Kehhâle*, s. 275.

¹⁰⁴ en-Nebhânî, *Sahabeden Günümüze Veliler ve Kerametleri*, C. 4, s. 205-206.

ölümünden sonra Ebü'l-Vefâ'ya intisâb etmiş, kırk yıl ona hizmet etmiş ve kırk yıl irşâd görevinde bulunmuştur.¹⁰⁵

Mâcid-i Kürdî'nin tasavvuf yoluna girmeden önce emrinde çalıştığı ve menâkıbnâmede ismi geçen Seyfüddevle hakkında net bir bilgiye ulaşamadık. Çünkü İslam tarihinde Seyfüddevle ismiyle meşhûr olmuş birden fazla sayıda hükümdar bulunmaktadır. Bunlardan birisi, mîlâdî X. asırda Abbâsî devletinin çöküşü zamanında ortaya çıkan Hamdânî hânedânının Haleb kolunun kurucusu asıl ismi Ebü'l-Hasan Ali b. Abdillâh olan Seyfüddevle'dir. Hicrî 356 (m. 967) yılında vefât etmiştir.¹⁰⁶ Mâcid-i Kürdî'nin bu kişiyle görüşmesi mümkün değildir. Bunun dışında Esed kabîlesine mensup ve Şîliğe sempatisi olan Mezyedî hânedânının emîrlerinden Seyfüddevle Sadaka b. Mansûr vardır. Hille, Vâsıt ve çevresindeki bazı beldelerde hüküm sürmüştür.¹⁰⁷ İbnü'l-Esîr Sadaka b. Mansûr'un Sultan Muhammed b. Melikşâh'ın ordusu ile savaşıırken mîlâdî 1108 yılında 59 yaşındayken öldürüldüğünü ve başının kesildiğini anlatmaktadır.¹⁰⁸ Mâcid-i Kürdî'nin bu emîr ile görüşmesi mümkün görünse de menâkıbnâmede onun hakkında verilen bilgilere göre bu kişi başka biri olmalıdır.

Mâcid-i Kürdî Cebel-i Hamdîn denilen bölgede yaşamış ve hicrî 561 yılında vefât etmiştir.¹⁰⁹ et-Tâdifî, Mâcid-i Kürdî'nin hicrî 564 yılında vefât ettiğini nakleder.¹¹⁰

Menâkıbnâmede Ebü'l-Vefâ ile ilgili birçok bilgi, Mâcid-i Kürdî'den nakledilmiştir. Bu durum bize, onun Ebü'l-Vefâ'ya çok yakın bir mürîd olduğunu göstermektedir.

5. Ali b. Hey'etî (ö. 564/1168)

Bu sûfinin ismi menâkıbnâmenin Süleymaniye Kütüphanesi, Veliyyüddîn Efendi nüshasında, Ali b. Hey'etî; Süleymaniye Kütüphanesi, Zühtü Bey Bölümü, 96/1 numaralı nüshada ise Ali b. Heytî¹¹¹ olarak geçmektedir Bazı tercüme eserlerde ise Ali b. el-Hîfî

¹⁰⁵ *Menâkıb-ı Tâci' l-Ârifîn*, vr. 216b.

¹⁰⁶ Fikret Işıltan, "Seyf-ü'd-Devle", *İA*, C. 10, İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi, 1966, s. 536, 539.

¹⁰⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, Mehmet Keskin (çev.), C. 12, s. 327.

¹⁰⁸ İbnü'l-Esîr, *İslam Tarihi el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, Abdülkerim Özeydî (çev.), Mertol Tulum (red.), C. 10, İstanbul: Bahar Yayınları, 1987, s. 353, 359

¹⁰⁹ *Menâkıb-ı Tâci' l-Ârifîn*, vr. 216b.

¹¹⁰ et-Tâdifî, s. 375.

¹¹¹ *Menâkıb-ı Hazret-i Seyyid Ebü'l-Vefâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Zühtü Bey Bölümü, nr. 96/1, vr. 81a.

şeklinde belirtilmiştir.¹¹² Biz Ali b. Hey'etî ismini tercih ettik. Mu'cemü'l-Buldân'da, Bağdat'ta "Hîr" isimli bir yerden bahsedilmektedir.¹¹³ Şemseddin Sâmî, bu yerin Bağdat vilâyet sancağının Delîm kazasında ve Bağdat'ın takrîben 100 kilometre yakınında, Fırat'ın sağ kenarında bir bölge olduğunu nakleder. Bu bölgeye nisbetle ismi, el-Hîrî şeklinde okunmuş olabilir.

Kaynaklarda hayatı ve tasavvufi kişiliği hakkında ayrıntılı bir bilgi yoktur. Daha çok kerâmetleri üzerinde durulmuştur.

Menâkıb-ı Evliyâ-i Bâğdâd'da anlatılan rivâyete göre, Ali b. Hey'etî'nin ve bazı şeyhlerin katıldığı semâ'a fakîhler de gelirler. Fakîhler semâ'ın uygunsuz bir iş olduğunu düşünürler. Ali b. Hey'etî, semâ'a ara verip onların yanından geçerken her birine gazapla bakar. Onun bakışlarıyla fakîhler bütün bildiklerini unuturlar. Bu olaydan sonra şeyhe gelip tevbe ederler. Şeyh düzenlediği bir ziyafette ilk lokmayı onlara kendi elleriyle verince, eski bilgilerini hatırlarlar ve hattâ eski hâllerinden on merteye yükselirler.¹¹⁴

Bu rivâyette, Ali b. Hey'etî'nin semâ' meclislerine bizzat katıldığını ve böylece Ebü'l-Vefâ ve onun yolunu takip edenlerin tasavvuf anlayışında semâ'ın önemli bir yeri olduğunu görüyoruz.

Başka bir rivâyete göre, Acem sultanı Bağdat üzerine yürüyünce Halîfe, Abdülkâdir Geylânî'den yardım ister. Onun meclisinde o sırada Ali b. Hey'etî de bulunur. Geylânî, Ali b. Hey'etî'ye acemlerin geri dönmesini emretmesini ister. Ali b. Hey'etî de hizmetlisine bir tepeye çıkıp, gitmeleri için seslenmesini emreder. Böylece acem ordusu orayı hemen terk ederler.

Bu olaya göre Ali b. Hey'etî, Abdülkâdir Geylânî'nin sohbet meclisinde bulunmuştur. Ebü'l-Vefâ'nın vefâtından sonra Geylânî'ye intisâb etmiş olabilir. Geylânî'nin yukarıda anlatılan önemli görevi ondan istemesi, ona verdiği değeri gösterir.

¹¹² Bkz. et-Tâdifî, s. 317.

¹¹³ Ebû Abdullah Şihâbüddîn Yâkut el-Hamevî, **Mu'cemü'l-Buldân**, Ferdinand Wüstenfeld (thk.), C. 4, Tahrân: Mektebetü'l-Esedî, 1965, s. 997.

¹¹⁴ *Menâkıb-ı Evliyâ-i Bâğdâd*, vr.86b-87b.

Geylânî, Ali b. Hey'etî için “Bağdat’a giren her velî bizim misâfirimizdir. Biz hepimiz, Şeyh Ali b. Hey'etî’nin misâfirleriyiz.” demiştir.¹¹⁵

Ebü'l-Vefâ’nın menâkıbnâmesinde Ali b. Hey'etî’nin dünyada ne var ise hepsine muttali’ olduğu ve karıncanın ayak sesini bile işittiği anlatılmıştır.¹¹⁶

Ali b. Hey'etî, Nehrû'l-Melik civârında Reziran köyüne yerleşmiş ve ölünceye kadar burada yaşamıştır.¹¹⁷ 120 yaşında iken hicrî 564 yılında vefat etmiştir.¹¹⁸ Mezarı, Bağdat’ın dışında üç dört saatlik mesâfe uzaklıkta bulunan Dicle nehrinin yakınında bir yerdedir.¹¹⁹

6. Câkîr el-Kürdî ez-Zâhid (ö. 590/1193 (?))

Bu zât, Ali b. Hey'etî ile arkadaşlık yapmıştır. Tâcü'l-Ârifîn ona, Ali b. Hey'etî ile takkesini göndermiştir. Böylece onu, huzuruna gelmesi için yormak istememiştir. Ebü'l-Vefâ, Allah’tan Câkîr’in mürîdim olmasını istedim, onu bana verdi, demiştir.

Irak meşâyihî onun için şöyle demiştir: “Şeyh Câkîr, yılanın derisinden sıyrılması gibi nefsinden sıyrılmıştır.”¹²⁰

Tabakâtü'l-Evliyâ’da hiç evlenmeyen Şeyh Câkîr isimli bir zâttan bahsedilir. Bu şeyhin büyük bir zâviye inşâ ettiği ve Dımeşk’te 679 senesinin Şaban ayında vefat ettiği ayrıca vefâtından sonra meşîhate kardeşi Ahmet’in geçtiği nakledilir.¹²¹ Bu kişinin Ebü'l-Vefâ ile görüşmesi mümkün görünmemektedir. Menâkıb-ı Evliyâ-i Bağdâd’da ise, ilm-i zâhir ve bâtında mukayyed olan Câkîr’in vefât tarihi 590 olarak belirtilmiştir ve mezarı Bağdat’tadır.¹²² Tabakâtü'l-Kübrâ’da, Şeyh Câkîr’in Kürtler’den olduğu, Kantara-ı Resas’a yakın Irak’ın sahrâlârından birinde kaldığı ve ölünceye kadar oradan ayrılmadığı bildirilmiştir. Vefât tarihi belirtilmeden orada medfûn olduğu söylenmiştir.¹²³

¹¹⁵ et-Tâdifî, s. 318.

¹¹⁶ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 168a-168b.

¹¹⁷ et-Tâdifî, s. 324.

¹¹⁸ et-Tâdifî, s. 12-13.

¹¹⁹ *Menâkıb-ı Evliyâ-i Bağdâd*, vr.86a.

¹²⁰ Şa'rânî, C.1-2, s. 662.

¹²¹ Ebû Hafs Sirâceddîn Ömer İbnü'l-Mulakkın, *Tabakatü'l-Evliyâ*, Nureddin Şüreybe (thk.), Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1986, s. 425-427.

¹²² *Menâkıb-ı Evliya-i Bağdâd*, vr.84a-84b.

¹²³ Şa'rânî, s.664.

VII. Devlet Yöneticileriyle İlişkileri

A. Ebü'l-Vefâ'nın Yaşadığı Dönemde Bağdat ve Çevresinde Siyâsî Hayat

Ebü'l-Vefâ'nın yaşadığı dönemde İslam toprakları; Orta Asya, Hindistan, İran, Mezopotamya ve çevresi, Anadolu, Arabistan Yarımadası, Kuzey Afrika ve Endülüs gibi çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştı. Fakat Müslümanlar arasında siyâsî birlik dağılmış idi. Abbâsîler Irak-Arabistan'da, Endülüs Emevîleri ve Murâbîtlar Endülüs'te, Fâtımîler Mısır'da, Karahanlılar Türkistan havzası ile doğu İran'da, Gazneliler yine İran'da hüküm sürüyorlardı. Türk tarihinin sayılı imparatorluklarından Selçuklu Devleti'nin sınırları; Çin Türkistan'ından Marmara ve Akdeniz kıyılarına, buralardan Mısır hudutlarına ve Hint denizlerine kadar uzanmıştı. Daha sonra Anadolu Selçukluları Anadolu-Irak'ta hüküm sürdü.¹²⁴

Bu devirde İslam dünyası otorite boşluğu içindeydi. İdarede bulunan valiler, beyler ve kumandanlar, iktidarı ele geçirmek için mücâdele içindeydiler.¹²⁵

Abbâsîlerin hilâfet merkezi Bağdat, Büveyhîler tarafından 945 yılında işgal edildi. Fars, Hûzistan, Kirmân ve Cibâl bölgelerinde hâkimiyet kuran Büveyhîler, Bağdat'ta bir asırdan fazla hüküm sürdüler. Bu sırada da Abbâsî halîfeleri siyâsî ve askerî otoritelerini kaybetmişlerdi. Büveyhîlerin gücünün azaldığı XI. asrın ortalarında, Arslan el-Besâsîrî Bağdat'a hâkim oldu ve hutbeyi Fâtımî halîfesi adına okutmaya başladı.

Abbâsî hilâfetinin resmen ortadan kaldırılmaya teşebbüs edildiği bu sıralarda İran'da ehl-i sünnet inancını benimsemiş olan Selçuklular ortaya çıktı. Arslan el-Besâsîrî'nin hutbeyi Fâtımî halîfesi adına okutması, Selçukluları harekete geçirdi. Tuğrul Bey 1055 yılında Bağdat'a girdi ve Büveyhîlerin hâkimiyetine son verdi. Başta Bağdat olmak üzere bütün Irak ve Suriye'yi Fâtımîlerin tehlikesinden kurtardı.¹²⁶ Tuğrul Bey'in bu başarısından sonra Abbâsî halîfesi Kâim-Biemrillâh ona altın kılıç kuşattı ve kendisini “Melikü'l-Meşrik ve'l-Mağrib” ilan ederek, ona “Rükneddîn” ve “Kasîmü emîri'l-mü'minîn” lakaplarını verdi.

¹²⁴ Banarlı, s. 220.

¹²⁵ Güner, s. 46-47.

¹²⁶ Hakkı Dursun Yıldız, “Abbâsîler”, *DİA*, C.1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988, s.35.

İran bölgesinde ise, Gazneli Mahmud b. Sebüktekin (ö. 421/1030) birçok sefer düzenlemiş ve Hint ülkelerindeki pek çok yeri ele geçirmişti. Ölünce yerine geçen oğlu Mesud, Horasan, Sind, Sicistan, Kirman, İsfahan ve daha birçok yeri hâkimiyeti altına almıştı.¹²⁷

Alparslan'ın 1071 yılında Malazgirt zaferini kazanmasıyla, Anadolu toprakları kapılarını Türklere açtı. Bu zaferin ardından Alparslan'ın Bağdat'a gönderdiği fetihnâme, ihtişâmlı bir törende okundu.¹²⁸

Bağdat'ta Büveyhîler'den önce büyük bir şîî topluluğu bulunmuyordu. Onların hâkimiyetiyle birlikte özellikle Bağdat'ın batısındaki Kerh Mahallesi, şîîlerin en güçlü merkezi hâline geldi. Çok geçmeden Bağdat'ta şîîler ile sünnîler arasında ciddi mücâdeleler görülmeye başlandı.¹²⁹ Selçuklu veziri Nizâmülmülk, sünnîler arasında birlik sağlamaya çalıştı. Şîî-Bâtınî hareketlere karşı Sünnî düşüncüyü yaymak için hicrî 458 (m.1066-1067)'de, başta Bağdat olmak üzere çeşitli şehirlerde Nizâmiye medreselerini inşâ ettirdi.

Bu dönemde şîîler ile sünnîler arasında olduğu gibi sünnî mezhepler arasında da gerginlikler yaşanıyor. Özellikle Eş'arîler ile Hanbelîler arasında tartışmalar oldu. Ebû'l-Kasım el-Kuşeyrî'nin oğlu Ebû Nasr, hicrî 469 (m.1077)'da Bağdat'taki Nizâmiye Medresesi'nde ve bazı ribatlarda Eş'ariyye mezhebinin üstünlüğü hakkında vaazlar vermiş ve Hanbelîler'i eleştirmişti. Bunun üzerine Hanbelîler, Nizâmiye Medresesi'nin bulunduğu sokaklara hücum ederek Eş'arîler'i öldürmüşlerdi.¹³⁰ Bu olaylar üzerine Nizâmülmülk, sultan Melikşah'ın bir mezhebi himâye ve mezhepler arası bir tefrik siyâseti gütmeye başladığını belirtti ve aradaki gerginliğin düzelmesi için çalıştı.

Selçuklular mu'tedil şîîlere karşı da bir tefrik siyaseti takip etmediler, seyyid ve şerîfleri himâye altına aldılar. Sultanlar, büyük şîî imamlarının türbelerini ziyaret ettiler. Ancak

¹²⁷ Yusuf Ziya Keskin, s. 19-20.

¹²⁸ Abdülkerim Özaydın, "Kâim-Biemrillâh", **DİA**, C. 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, s. 210-11.

¹²⁹ Erdoğan Mercil, "Büveyhîler", **DİA**, C. 6, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, s. 498.

¹³⁰ Abdülkerim Özaydın, **Sultan Berkıyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)**, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2001, s. 168-69.

Mısır Fâtımîlerinin gönderdiği dâîler, şîî halkı kışkırttılar. Selçuklular bunlarla mücadeleye girişti ve hicrî 473 (m.1081)'de Bağdat'ta gizli bir Bâtınî cemiyeti basıldı.¹³¹

Abbâsîlerin gücünün azaldığı dönemde Hasan Sabbâh, kurduğu bâtinî (İsmâîlî) teşkilâtı ile bâtinî fikirler ortaya attı. Hasan Sabbâh'ın adamları bu fikirlere “davet-i cedîde” ismini vermişlerdi. Bu düşünceye göre, her vahyin hem zâhirî hem de bâtinî mânâsı vardır. Hakîkati elde etmek akıl ile mümkün değildir. Ancak masum imamın açıklamaları ile mümkündür.¹³²

Hasan Sabbâh Abbâsîler'in hilâfeti gasp ettiğini, hilâfetin gerçek sâhibinin Fâtımîler olduğunu savunmuştu. Hasan Sabbâh ve arkadaşlarının gayesi, dinî olmaktan çok siyâsî idi. Kendi görüşlerini halka zorla benimseterek, mevcut sosyal ve siyâsî düzeni çöktürmeyi hedefliyorlardı. Bu maksatla yetiştirilen fidâîler, birçok din ve devlet adamını öldürüyordu. Hasan Sabbâh, bu yıkıcı faaliyetleri sonunda milâdî 1090 tarihinde Alamut Kalesi'ne yerleşerek Nizârî-İsmâîlî devletini kurdu.

Selçuklu sultanı Melikşah, Hasan Sabbâh ve adamlarının yaptığı faaliyetlerin ne kadar tehlikeli olduğunu gördü ve onlarla mücadele etti. Fakat veziri Nizâmülmülk, İsmâîlî bir fidâî tarafından öldürüldü. Genç yaşta Melikşâh'ın vefatından sonra Hasan Sabbâh nüfûz sahasını daha da genişletti ve adamlarıyla her yerde terör havası estirdi.¹³³

Sultanın ölümüyle Selçuklu hânedânının taht kavgalarıyla meşgul olmasını ve İslam dünyasının güçlü bir siyasî irâdeden mahrum bulunmasını fırsat bilen Haçlı orduları saldırıya geçtiler. Göğüslerinde Hz. İsa'nın çektiği ızdırabın sembolü olan haçı taşıyan ve bundan dolayı kendilerine Haçlılar denilen ordunun amacı, Hristiyanlığın kutsal yerlerini ele geçirmekten çok doğunun zenginliklerini ele geçirmektir. Milâdî 1099 yılında Kudüs'ü ele geçiren Haçlılar, halkı kılıçtan geçirdiler. Urfa, Antakya, Kıbrıs'ı ve daha sonra birçok bölgeyi zaptettiler.

O dönemde Abbâsî halifesi Müstazhir-Billâh (ö. 512/1118), elinde hiçbir güç olmadığı için onlara karşı bir şey yapamadı. Dıştan tehdit altında olan halîfe bir taraftan bâtinîlerle mücâdele etti. Bu sebeple Gazzâlî'den, bâtinî grupların fikirlerini reddiye

¹³¹ Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1969, s. 241-43.

¹³² Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, s.132.

¹³³ Abdülkerim Özeydin, “Hasan Sabbâh”, **DİA**, C. 16, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997, s. 347-48.

mâhiyetinde bir eser yazmasını istedi. Gazzâlî de *Fedâ'ihu'l-Bâtıniyye* ve *Fezâ'ilü'l-Müstazhiriyye* isimli kitabını yazdı.¹³⁴ Bunların dışında Gazzâlî'nin bu konuyla ilgili *Kavâsımu'l-Bâtıniyye*, *Hüccetü'l-Hak* ve *Mufasssılu'l-Hilaf* gibi eserleri de vardır. Dînî inanışları bozan ve devlet için bir tehlike hâline gelen Bâtınîler ve diğer gruplarla düşünce alanında mücadele etmek için Gazzâlî, Nizâmiye medresesinin başına getirildi. Gazzâlî, İslam inancını yeniden canlandırarak bu saflığı bozan fikirleri dışarı atmak ve sonuç olarak devletin siyâsî ve idârî düzenini sağlamak için çalıştı.¹³⁵

Milâdî XI. asrın ikinci yarısına doğru giderek gücünü kaybeden Abbâsî halifeliği karşısında “saltanat” ayrı bir siyâsî müessese olarak doğdu. Böylece yüksek hâkimiyet, bu iki makâm arasında taksim olundu. Tuğrul Bey'in Bağdat seferinden sonra, dünyevî yetkilerini resmen sultâna devreden halîfenin bu tarihten sonra bütün vazifesi, meşrû sultanın ismini kendi adından sonra hutbelerde zikretmekten ve saltanat makâmından gelen yazılı belgeleri tasdikten ibaretti. Melikşâh'ın vefatından sonra da Abbâsî halifesi, çıkan taht kavgalarında pasif kaldı.¹³⁶

Bütün bu siyâsî gelişmelerin yanında araziye kasıp kavuran kuraklıklar ve sel baskınları İslam dünyasında büyük kıtlıklara sebep oldu. Hicrî 492 (m.1098-99)'de Horasan'da iki yıl süren kıtlıktan sonra kolera salgını oldu.

Hicrî 493 (m.1099-1100)'te Irak'ta uzun süre yağmur yağmadı ve bölgede büyük kıtlık oldu. Fiyatlar görülmemiş bir şekilde arttı ve bir ölçek buğday yetmiş dinar ve hatta daha fazlasına satılır hâle geldi. Hicrî 485 (m.1092) yılında Bağdat'ta çıkan büyük yangın mal ve can kaybına neden oldu. Uzun süren muhasaralar ve yağmacılık faaliyetleri ekonomiyi çökertti.¹³⁷

Ebü'l-Vefâ sünnî-şîî çatışmalarının yaşandığı dönemde, râfızilere halkın meyletmemesi için vaaz vermiş ve vaazlarında onların âhirette azaba düşeceklerini söylemiştir.

Menâkıbnâmeye göre, Ebü'l-Vefâ'ya bir rafızî, sahâbenin en fazîletlisinin kim olduğunu sorar. O da, ilk başta hulefâ-i râşidîni sırasıyla sayar ve daha sonra ağacın altında Hz.

¹³⁴ Üçok, s.116-17; Abdülkerim Özaydın, “Müstazhir-Billâh”, *DİA*, C.32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, s. 128.

¹³⁵ Altuntaş, s. 20-21.

¹³⁶ Abdülkerim Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara: Türk Tarihi Kurumu Basımevi, 1990, s.144-47.

¹³⁷ Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, s. 170-173.

Peygambere bey'at eden altı sahabeyi söyler. Cenâb-ı Allah'ın ve Hz. Peygamber'in takdîm ve tafdîl ettiğine itaat etmek gerektiğini bildirir. Ebü'l-Vefâ, Resul'ün ashabını sevmeyi ve onlara buğz etmemeyi emretmiştir.¹³⁸ Mürîdlerine Hz. Peygamber'in gösterdiği yolu anlatmış ve ehl-i sünnet görüşünü benimsemiştir.¹³⁹

B. Ebü'l-Vefâ'nın Menâkıbnâmesinde İsmi Geçen Halîfeler ve Ebü'l-Vefâ'nın Onlarla İlişkileri

Yaşadığı bölgede nâmı her tarafa yayılan Ebü'l-Vefâ'yı, Bağdat'taki halîfeler de tanımaktaydılar. İncelediğimiz menâkıbnâmede, Ebü'l-Vefâ'nın halîfelerle ilişkilerine dâir bilgiler bulunmaktadır. Menâkıbnâmenin dördüncü bâbında, Bağdat halîfesi tarafından Ebü'l-Vefâ'nın imtihân edilmesi anlatılır. Bu bölüm dışında başka yerlerde de bazı halîfelerden bahsedilmektedir. Meselâ, ismi belirtilmeden Bağdat halîfesinin torununun hastalandığı ve hastalığına bir çare bulunamayınca Ebü'l-Vefâ'ya getirilip onun elinde şifâ bulunduğu anlatılır. Bu olaydan sonra Ebü'l-Vefâ, halîfenin Şam'ı fethedeceğini müjdeler ve söylediği gerçekleşince, halîfe bundan sonra yapacağı işlerde Ebü'l-Vefâ'nın görüşünü almaya başlar.¹⁴⁰

Anlatılan bu olay bize, Ebü'l-Vefâ'nın halk üzerinde olduğu kadar idâreciler üzerinde de önemli etkisi olduğunu göstermektedir.

Ebü'l-Vefâ el-Bağdâdî, hayatı boyunca dört Abbâsî halifesinin idâresine şâhitlik etmiştir. Bu halîfelerin isimleri şunlardır: Kâdir-Billâh, Kâim-Biemrillâh, Muktedî-Biemrillâh ve Müstazhir-Billâh.

1. Kâdir-Billâh (ö. 422/1031)

Asıl ismi, Ebü'l-Abbas el-Kâdir-Billâh Ahmed b. İshak b. Cafer el-Abbâsî'dir. Hicrî 12 Ramazan 381 (m.22 Kasım 991) yılında Abbâsî halîfesi ilân edilmiştir. Kâdir-Billâh'ın devri, Abbâsîlerin iktidarının güç kaybettiği dönem olmuştur. Karahanlılar tarafından tanınan

¹³⁸ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 86a-86b.

¹³⁹ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 48b.

¹⁴⁰ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 79a-80a.

ve sikkeleri üzerine ismi yazılan ilk Abbâsî halîfesidir. Hastalığında oğlu Kâim-Biemrillâh'ı veliaht ilân etmiştir.¹⁴¹

Kâdir-Billâh'ın Ebü'l-Vefâ ile birebir görüştüğü hakkında menâkıbnâme de bir rivâyet yoktur. Ancak Kâdir Billâh'ın Muhammed Kâdirî isimli adamının, oğlu Kâim-Biemrillâh zamanında Ebü'l-Vefâ'yla görüşmesine ayrıntılı yer verilir. Bu şahsiyetin Kâim-Biemrillâh tarafından sevildiği belirtildiğine göre, onun zamanında da üst görevlerde hizmet verdiği tahmin edilebilir.¹⁴² Muhammed Kâdirî'nin Ebü'l-Vefâ ile görüşmesi sonunda tevbe etmesi şöyle anlatılır:

*“...Vaktâ ki bu sözü işitti, na'ra urup düşüp ussu gitti. Gene aklı gelicek, ol fâhir libâsları çıkarıp pelâslar giydi. Ve cemî'-i câh ve mansıbı terk edip, fakr ihtiyâr eyledi. Hazret-i Seyyid'in mübârek elin alıp, sıdk u ihlâs birle tevbe eyledi. Cân u dil ile Hazret-i Seyyid'e hizmetkâr oldu.”*¹⁴³ Ebü'l-Vefâ'nın ona “Çâker” diye hitâp etmesinden sonra Kâdirî'ye Çâker lakabı verilmiştir.¹⁴⁴

2. Kâim-Biemrillâh (ö. 467/1075)

Kâim-Biemrillâh Abbâsî halîfesi olduğunda, Bağdat Irak Büveyhî hükümdarı Emîrû'l-umerâ Celâlû'd-Devle'nin hâkimiyeti altındaydı. Bu halîfenin zamanında Bağdat, sünnî-şîî mücadelesine sahne oldu. Yine aynı zamanda Tuğrul Bey, Bağdat'ta Büveyhîler'in hâkimiyetine son verdi. Kâim-Biemrillâh'ın halîfeliği milâdî 1031-1075 yılları arasında devam etti.

Onun döneminde siyâsî açıdan zorluklar yaşansa da, halîfe eğitime önem verdi ve Nizâmîye Medreseleri'nin açılmasına vesîle oldu.¹⁴⁵

Hayatından kısaca bahsettiğimiz halîfenin bizim için önemli olan yönü, Ebü'l-Vefâ'ya ve diğer mutasavvıflara bakış açısıdır. Bu konu hakkında, incelediğimiz menâkıbnâme bize ayrıntılı bilgiler sunmaktadır.

¹⁴¹ Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Kâdir-Billâh”, *DİA*, C. 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, s. 127-128.

¹⁴² *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 142b.

¹⁴³ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 144b.

¹⁴⁴ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 143a.

¹⁴⁵ Abdülkerim Özeydin, “Kâim-Biemrillâh”, *DİA*, C. 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, s. 210-11.

Menâkıbnâme'ye göre, Kâim-Biemrillâh zamanında Ebü'l-Vefâ hakkında, halîfeliği elde etmek istediğine dâir dedikodular çıkar. Bu dedikodular üzerine halîfe kendisini çağırır ve bu iddiaya sahip olup olmadığına dair birkaç defa onu imtîhân eder. Ebü'l-Vefâ'nın halîfenin davetine icâbet etmek için yola çıktığı sırada, çok sayıda müridi de onunla berâber gelmek ister fakat Ebü'l-Vefâ'nın onları men' eder.¹⁴⁶

Halîfe ilk önce bir elçiyle ona içki gönderir ve onu götüren elçiye Ebü'l-Vefâ'ya şu sözleri iletmesini ister: *“Ne zaman meclis eyleseler ve kadınlarla erkekler bir yerde toplansalar, bu içkiden içsinler. Çünkü onun gibi bir meclise öyle gerektir.”*

Ebü'l-Vefâ, elçiyle görüşüp hediye kabul ettikten sonra dervîşlerine, halîfenin bal ve yağ tulumları gönderdiğini söyler. Dervîşler gönderilen tulumları açtıkları zaman, şeyhlerinin kerâmetiyle onların yağ ve bal ile dolu olduklarını görürler.¹⁴⁷

Bu olaydan sonra halîfe Ebü'l-Vefâ'yı imtîhân etmek üzere, devrinde Mâlikî, Hanefî, Şâfi ve Hanbelî mezheplerine mensup toplam kırk âlimden oluşan bir heyet oluşturur. Bu âlimlerin Ebü'l-Vefâ'yı imtîhân etmesi, menâkıbnâme'de ayrıntılı olarak anlatılır.

Bu imtîhân esnâsında Ebü'l-Vefâ, üç gün üç gece boyunca, kızdırılmış demir bir minber üzerinde bu heyete ve seyirci olan halka hitâb eder. Ebü'l-Vefâ'nın bu kerâmeti karşısında âlimler, ona sormak üzere hazırladıkları soruları unuturlar ve yine Ebü'l-Vefâ'nın kerâmetiyle soracakları soruları hatırlarlar.¹⁴⁸

Âlimlerin Ebü'l-Vefâ karşısındaki âcizliklerinden sonra halîfe onun velâyetine inanır ve kendisine nasîhat etmesini ister. Halîfeye “Ey mü'minlerin emiri! Nefsin seni kaç kez etkilemeye çalıştı. Sen hicâbda olduğunun farkında değilsin.” dedikten sonra ona bir misâl vererek nasîhat eder. Ebü'l-Vefâ'ya göre, bir çoban koyunlarına merhametli davranıp onları iyi besleyip korursa, sayıları artar ve sütleri bol olur. Koyunların sahibi böyle bir çobanın görevine son vermez aksine onu takdir eder. Fakat çoban koyunlara karşı şefkatli olmasa, onları incitip beslemese ve korumasa, sayıları günden güne azalır ve geriye kalanlar da zayıflar. Koyun sahibi böyle bir çobanı işten çıkarıp yerine başkasını getirir.

¹⁴⁶ Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn, vr. 137a.

¹⁴⁷ Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn, vr. 142b-143b

¹⁴⁸ Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn, vr. 146b-151a.

Bu örnekten sonra halîfeye, anlattığı çobanın kendisi ve koyunların ise onun halkı olduğunu söyler. Halkına adaletli ve merhametli davranırsa, Allah'ın memleketini günden güne bereketli kılacağını ve her iki dünyada onu saâdete kavuşturacağını belirtir. Bunun aksi bir davranış sergilediği zaman ise, Allah'ın onu memleket çobanlığından azledip, her iki dünyada da bedbaht kılacağını haber verir.

Kâim-Biemrillâh menâkıba göre, Ebü'l-Vefâ'nın elini alıp tevbe edip adâlet ve insaf üzere olacağına söz vermiştir. Tâcü'l-Ârifin için ziyafet vermiştir.¹⁴⁹

3. Müstazhir-Billâh (ö. 512/1118)

Menâkıbnâmede Abbâsî halîfesi Müstazhir-Billâh'ın hicri 990 yılında Irak'ta vakıf mallarını ehli olmayan kimselere verince, birçok kimsenin Ebü'l-Vefâ'ya bu durumu şikayet etmesi anlatılmaktadır. Ebü'l-Vefâ, kendisine gelen halka bu meseleyi çözeceğine dair söz verir.

Halîfenin adamları vakıf mallarını taşımak için gemiye yerleştirirler fakat bir türlü gemiyi hareket ettiremezler. Kara yoluyla eşyaları taşımak isteseler de bunu başaramazlar. Görevliler halkın, vakıf mallarının alınması meselesini Ebü'l-Vefâ'ya giderek şikayet ettiklerini halîfeye haber verirler. Halîfe, bu malların Ebü'l-Vefâ'nın kerâmetiyle istediği yere götürülemediğini anlar. Tevbe edip, ondan özür diler ve vakıf mallarını sahiplerine verir.¹⁵⁰

Muktedî-Biemrillâh (ö. 487/1094), milâdî 1075-1094 yılları arasında Bağdat'ta halîfelik yapmıştır.¹⁵¹ Ebü'l-Vefâ'nın zamanında görev yapan bu halîfe hakkında menâkıbnâmede bilgi verilmemiştir. Bu yüzden hayatı hakkında ayrıntılı bilgiye yer vermedik.

VIII. Eserleri

A. Yaşar Ocak Ebü'l-Vefâ'nın biri fıkha dair *er-Risâle*, diğeri tasavvufila ilgili *Hulâsâtu't-tevhîd fî kavâidi't-tasavvuf* adlı iki eseri bulunduğunu belirtmektedir.¹⁵² Biz bu eserlerin âkıbeti ve muhtevâsı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

¹⁴⁹ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifin*, vr. 155b-158b, 161b.

¹⁵⁰ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifin*, vr. 130a-132a.

¹⁵¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Angelika Hartmann, "Muktedî-Biemrillâh", s. 142-143.

¹⁵² Ocak, "Ebü'l-Vefâ el-Bağdâdî", s. 347.

IX. Vefâîlik'in Anadolu'daki Etkileri

Vefâîlik tarikatının, Ebü'l-Vefâ'nın vefâtından sonra nasıl şekillendiği ve hangi bölgelerde etkili olduğu konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Vefâîlik'in, Şeyh Zâhid Ebü'l-Hasan Ali b. İdrîs el-Ya'kûbî'ye (ö. 619) nisbet edilen *Ya'kûbiyye* isimli bir şûbesinin bulunduğu söylenmektedir.¹⁵³

Tasavvuf hareketi, özellikle Gazzâlî'nin tasavvuf düşüncesini sünnîlikle bağdaştırmasıyla İslam dünyasında yaygınlık kazanmıştır. Selçukluların söz sahibi olduğu bu sırada Moğol istilası sonucu Anadolu'ya sûfiler göç etmeye başlamıştır. Anadolu, Moğol istilâsı sebebi dışında Mağrib bölgesinden de göçler almıştır. Böylece Türkistan, Buhara, Harezm, Irak ve İran'da etkili olan mutasavvıflar, Anadolu'da tasavvufî birikimlerini ortaya koymuşlardır. Şeyhleri gelmese de halîfe veya mürîdlerinin göç etmesiyle Anadolu'da bazı tarikatlar yayılmaya başlamıştır.¹⁵⁴

Irak'ta ortaya çıkan Vefâîlik tarikatı da, müntesiplerinin Anadolu'ya göçü ile Osmanlı'dan önceki dönemde ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşu zamanında Anadolu'da etkili olmuştur.

Ahmet T. Karamustafa, Anadolu'da tasavvufun kökenleri ve dolayısıyla Vefâîlik'in Anadolu'daki etkileri hakkında Fuat Köprülü'nün çalışmaları olsa da Anadolu tasavvufunda Vefâîyye'nin önemini ilk defa Abdülbâki Gölpınarlı'nın saptadığını belirtmiştir. Daha sonra Iréne Mélikoff da bu konuda onun izinde çalışmalar yapmıştır.¹⁵⁵

Son dönemde A. Yaşar Ocak'ın da bu konuyu ayrıntılı olarak ele aldığı çalışmaları vardır. İclal Yaşini, "Tâcü'l-Ârifîn Seyyid Ebü'l-Vefâ ve Erken Osmanlı Dönemindeki Etkileri" isimli yüksek lisans tezi çalışması yapmıştır.¹⁵⁶

¹⁵³ Yakup Çiçek, "Harîrîzâde Mehmed Kemâleddîn: Hayatı, Eserleri ve Tibyânü Vesâilî'l-Hakâik fî Beyânî Selâsili't-Tarâik", C. 2, (Yayınlanmamış Öğretim Üyeliği Tezi, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü, 1982), s. 349.

¹⁵⁴ Seyfullah Kara, *Selçukluların Dinî Serüveni -Türkiye'nin Dinî Yapısının Tarihsel Arka Planı-*, İstanbul: Şema Yayınevi, 2006, s. 172-73.

¹⁵⁵ Ahmet T. Karamustafa, "Yesevîlik, Melâmetîlik, Kalenderîlik, Vefâîlik ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri Sorunu", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler kaynaklar-doktrin-ayin ve erkan-tarikatlar-edebiyat-mimari-ikonografi-modernizm*, A. Yaşar Ocak (hızl.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005, s. 66.

¹⁵⁶ İclal Yaşini, "Tâcü'l-Ârifîn Seyyid Ebü'l-Vefâ ve Erken Osmanlı Dönemindeki Etkileri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, 2002).

A. Yaşar Ocak, Vefâîlik tarikatının Anadolu'daki öneminden Fuat Köprülü ve Abdülbâki Gölpınarlı'nın bahsettiğini ancak yeterli kaynak bulunamadığından bugüne kadar öneminin yeterince kavranamadığını belirtmiştir. XIII. asır kaynaklarına bakıldığı zaman o devirde Anadolu'da bu isimde bir tarikatın var olduğuna dair bir kaynak olmadığını ve XV. asır kaynaklarının bazılarında Bursa'da yaşamış olan Geyikli Baba dolayısıyla Vefâîyye tarikatından ilk defa bahsedildiğini söylemektedir.¹⁵⁷

XIII. asır Anadolu'sunda tasavvufî hareketlere baktığımız zaman, Moğol istilâsından sonra yiğitlik ve erdemlilik anlamlarına gelen fütüvvet ile Anadolu Ahîliği kaynaşp hızla yayılmıştı. Ahîlik, şehir ve kasabalardaki zanaat erbabını birleştiren ve aynı zamanda şehrin kolluk kuvvetini oluşturan bir kuruluştur.

Sencer Divitçioğlu Hz. Peygamber'in "Ali'den başka fetâ yok. Zülfikâr'dan başka kılıç yok" sözünün Vefâîyye'yi bir şekilde Ahîlik'e bağladığını söyleyerek Ahîlik ile Vefâîlik arasında ilişki olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁸

Âşıkpaşazâde bu devirde Anadolu'daki müslümanlar arasında Gâziyân-ı Rûm, Ahîyân-ı Rûm, Abdalân-ı Rûm ve Bâciyân-ı Rûm olmak üzere, dört zümrenin bulunduğunu söylemektedir.¹⁵⁹

Yesevîlik, Kalenderîlik, Rifâîlik ve Haydârîlik gibi tarikatlar da Anadolu'da faaliyet gösteriyordu. Ocak, Vefâîlik'i bu dönemdeki Kalenderî zümreleri arasında saymıştır. Köprülü'nün çalışmalarından örnekler göstererek *abdal* ile *kalenderî* kelimelerinin eş anlamlı olduğu söylemiş ve Kalenderîlik ile Abdalân-ı Rum arasında bağ kurmuştur.¹⁶⁰

İclal Yaşini, bu konuda Köprülü'nün ifade ettiği ve daha sonra A. Yaşar Ocak'ın geliştirdiği görüş doğrultusunda hareket etmiştir. Tezinin sonuç kısmında XIII. ve XIV. yüzyıl Anadolu'sunda Vefâîlik'in Rum Abdalları'nı etkilediğini, Âşıkpaşazâde ve Seyyid Velâyet vâsıtasıyla XV. ve XVI. yüzyılda Anadolu'da etkilerinin devam ettiğini ayrıca Hacı Bektâş-ı

¹⁵⁷ Ocak, *Babaîler İsyanı Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, s. 75.

¹⁵⁸ Sencer Divitçioğlu, *Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşu*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1996, s. 48-49.

¹⁵⁹ *Tevârih-i Âl-i Osman'dan Âşıkpaşazâde Tarihi*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332, s. 205.

¹⁶⁰ A. Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler (XIV.-XVII. Yüzyıllar)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Y. , 1992, s. 64, 86-87.

Veli'yi Baba İlyas'ın mürîdi kabul ederek Vefâîlik'in Bektâşîlik'i meydana getirdiğini söylemiştir.¹⁶¹

Bu görüşe göre Osmanlı Beyliği, bir uç beyliği olarak gaza ve cihad ideolojisine sınıksız bağlıydı ve Bizans ile sık savaşıyordu. Savaşa hazır askerlere sürekli ihtiyacı vardı. İşte Osmanlı devletinin kuruluşu esnasında, Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılmasıyla ortaya çıkan beyliklerde *baba* ve *abdâl* lakaplı dervişler görülmeye başladı. Bunlar Bizanslılara karşı yapılan savaşlarda çarpıştılar ve fethettikleri bölgelere yerleştiler.¹⁶²

A. Yaşar Ocak'a göre, heterodoks tasavvuf akımlarına mensup şeyh ve dervîşler şehirlerdeki tekkelerde toplanmak yerine, fetih hareketlerine katıldılar ve fethedilen topraklardaki gayr-i müslimlerle temasa geçerek onları ihtidâ ettirmeye çalıştılar. İhtidâ hareketleri sadece hristiyan ve yahudilerle sınırlı kalmadı, Moğollar arasında da görüldü. Baba İlyas ve Muhlis Paşa'nın halifelerinden bazıları Moğolları müslüman ettiler.¹⁶³

Moğol istilası sebebiyle de Anadolu'nun göç almasıyla özellikle uç bölgelerde nüfus arttı. Boş ve ıssız bölgelerde birçoğu aşiret ve oymak şeyhi olan beylerinin veya mürşidlerinin kurduğu zâviyeler etrafında, göçebe topluluklar yerleşik hayata geçmeye başladılar. Bu topluluklar İslam'ı kabul etseler de İslam öncesi kendi gelenek ve göreneklerini tamamen terk etmediler. Yüksek yaylalarda ve özellikle uç bölgelerde yaşayan yarı göçebe Türkmenlerde yerleşik hayatın, müslüman yaşam ve ibâdetinin biçimleri yoktu. Göçebe Türkmenler, Baba dedikleri din büyüklerinin etrafında onları içlerinden kavrayan ve daha müsamahakâr olan din anlayışını benimsediler.¹⁶⁴ Horasan Erenleri veya Abdalân-ı Rum adıyla bilinen abdal ve babalar, Şamanist inançlardan türeme ve aşiretin toplumsal yapısına uygun râfızî, heterodoks bir islamı temsil ettiler.¹⁶⁵

¹⁶¹ Yaşini, s. 66.

¹⁶² A. Yaşar Ocak, "Osmanlı Beyliği Topraklarındaki Sufi Çevreler ve Abdalân-ı Rum Sorunu (1300-1389)", **Osmanlı Beyliği (1300-1389)**, Elizabeth A. Zachariadou (Ed.), Gül Çağalı Güven, İsmail Yerguz ve Tülin Altınova (çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997, s. 164.

¹⁶³ A. Yaşar Ocak, "Bazı Menâkıbnâmelerine Göre XIII-XV. Yüzyıllardaki İhtidâlarda Heterodoks Şeyh ve Dervişlerin Rolü", **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, Sayı. 2, İstanbul, 1981, s. 31-40.

¹⁶⁴ M. Rami Ayas, **Türkiye'de İlk Tarikat Zümreleşmeleri Üzerine Din Sosyolojisi Açısından Bir Araştırma**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1991, s. 35-39; A. Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, s. 204-205.

¹⁶⁵ Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, Ruşen Sezer (çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003, s. 195.

Abdalân-ı Rum, fetih ve iskân faaliyetlerinde önemli roller üstlendi. Mesela *Buharalı Abdal Murat*, Bursa fethinden önce Uludağ eteklerine yerleşti. Bursa kalesini tahrip etmek için tepelerden yuvarladığı kayalar, kale sakinlerini büyük korkuya sevketti. *Alaca Hırkalı, Doğlu Baba, Yoğurtlu Baba, Yegân Gazi, Esem Baba ve Yalnız Dede Kardeşler*, Bursa fethine katılan abdallardan bazılarıydı.¹⁶⁶

Fuat Köprülü, Abdalân-ı Rum'un Babaî çevrelerinden çıkmış Kalenderî, Yesevî ve Haydarî dervişlerden olduğunu söylemiştir.¹⁶⁷ Abdülbaki Gölpınarlı aynı görüşü desteklemiştir. *Yunus Emre ve Tasavvuf* adlı eserinde, XIII.-XIV. asırlarda Anadolu'da Kalenderîler, Haydârîler ve Rum Abdalları gibi aşırı şiî-bâtınî inançları taşıyan ve daha ziyâde gezginci bir karakter taşıyan zümrelerin yayılmaya başladığını belirtmiştir.¹⁶⁸

Abadalân-ı Rum denilince, *Geyikli Baba* ve *Abdal Musa* akla gelen ilk isimlerdendir. Vefâî şeyhi olarak kabul edilen bu şahsiyetlerin hayâtı ve tasavvufî görüşlerinin ayrıntılı olarak incelenmesi gerekir. Ancak bu bizim konumuz olmadığı için sadece kısaca hayatlarından bahsedeceğiz.

Geyikli Baba, Azerbaycan'ın Hoy Kasabası'nda doğmuştur. İnegöl yöresinde Keşiş Dağı'nın arasında bir yere yerleşen Geyikli Baba, "Baba İlyas müridlerindiniz, Ebü'l-Vefâ tarîkindeyiz", demiştir.¹⁶⁹

Geyikli Baba büyük bir vecd içinde bulunan, cezbe ve kerâmet sahibi bir zattı. Özellikle geyiklerle konuşmak şeklinde gösterdiği kerâmetler birçok kaynakta yer almıştır. Bu yüzden kendisine Geyikli Baba denmiştir.¹⁷⁰ Hicrî 674-750 (m.1257-1349) yılları arasında yaşadığı tahmin edilmektedir.¹⁷¹

Geyikli Baba, yaşadığı devirdeki idârecilerin sevgi ve saygısını kazanmış ve onlarla iyi ilişkiler kurmuştur. Osman Gâzî'nin beylerinden Turgut Alp yaşlanınca Turgut İli denilen

¹⁶⁶ Zafer Erginli, "Bursa Tasavvuf Kültüründe Horasanlı Dervişler", **Bursa'da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü**, Ramis Dara (yay. hzl.), Bursa: Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, Kasım, 2002, s. 185-86.

¹⁶⁷ Fuad Köprülü, **Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, s. 101.

¹⁶⁸ Abdülbaki Gölpınarlı, **Yunus Emre ve Tasavvuf**, İstanbul: Remzi Kitabevi 1961, s.9.

¹⁶⁹ Molla Cami, s. 1085-86.

¹⁷⁰ Seyfullah Kara, s. 335, Marcus Könbach, "Münzevilikten Gaziliğe: Geyikli Baba Osmanlı Menâkıbnâmelerinden Bir Kesit", **Toplumsal Tarih Dergisi**, Cilt. 4, Sayı. 24, (Aralık 1995), s. 57.

¹⁷¹ Mustafa Kara, "Geyikli Baba", **Sahabeden Günümüze Allah Dostları**, C. 7, İstanbul: Şule Yayınları, 1995, s. 251.

yöreye yerleşerek Geyikli Baba'nın hizmetine girmiştir. Orhan Gâzî, onun aracılığı ile Geyikli Baba'yı tanımıştır.

Bir rivâyete göre, Orhan Gâzî bir gün Geyikli Baba'dan dua etmesini ister. Bunun üzerine Geyikli Baba, “Duadan gâfil değiliz ama dua deminde eyleriz” buyurur. Bir süre sonra elinde kavak fidanı ile gelip, onu Bursa sarayının Bâbü's-saâde önüne dikip gider. Sultan Orhan bunu işitince, Baba'nın dileğini kabul ettiği düşüncesine kapılarak çok sevinir.¹⁷²

Âşıkpaşazâde de aynı olayı şöyle anlatır¹⁷³:

Emretti kim, getirin dedi. Geldiler, davet ettiler, gelmedi. Dervîş dahi haber gönderdi kim, sakın gelmesin. Orhan Gâzî'ye haber verdiler. Orhan Gâzî yine haber gönderdi kim niçin gelmez veya niçin komaz onda varmağa? Cevâb verdi kim: “Dervîşler göz ehli olur. Gözetirler dahi vaktinde varırlar kim, duâları makbûl olur.” Bir nice günden sonra bir kavak ağacını omzuna kodu, doğru Bursa'nın hisârına geldi, pâdişâhın hisârına girdi. Gördüler Hân'a haber verdiler; ol dervîş geldi, bir ağaç dahi getirdi kapıda dikeyor. Orhan Gâzî çıktı gördü, tamâm dikmiş dahi Hân'a sormadan. Hân'a eydür: “Teberriükümüiz oldukça, dervîşlerin duâsı makbûldür.” dedi. Hemân-dem duâ etti, durmadı geri mekânına vardı.

Orhan Gâzî, İnegöl ve çevresini Geyikli Baba'ya bağışlamak istemiştir. Geyikli Baba ise, “Mal ve mülk Hakk'ındır, ehline verir. Biz onun ehli değiliz.” diyerek bu hediye reddetmiştir. Orhan Gâzî ısrar edince, Geyikli Baba padişahın söylediği yerlerin dervîşlerin olmasını kabul etmiştir. Orhan Gâzî onun için tekke ve Cuma Mescidi'ni yaptırmıştır. Yaptırdığı zaviyeye “Geyikli Baba Tekkesi” denmiştir.¹⁷⁴

Bu tekke, Bursa'nın doğu yönünde Uludağ eteklerindeki Babasultan köyünde bulunmaktadır. Bu tekkeden arta kalan bölümler, birbirine bitişik cami-tevhidhâne ve türbe ile bunların uzağındaki hamamdır. Binanın çevresinde bulunan Bizans dönemine ait mimârî kalıntılar, aynı mevkide fetihten önce büyük ihtimalle manastır türünden bir yapının bulunduğu işaret eder.¹⁷⁵

¹⁷² Hoca Saadettin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, İsmet Parmaksızoglu (hızl.), C. 7, Ankara: Kültür Bakanlığı Y. , 1992, s. 9-10.

¹⁷³ *Tevârih-i Âl-i Osman'dan Aşıkpaşâzade Tarihi*, s. 46.

¹⁷⁴ *Tevârih-i Âl-i Osman'dan Aşıkpaşâzade Tarihi*, s. 47.

¹⁷⁵ M. Baha Tanman, “Bursa ve Çevresinde Erken Dönem Osmanlı Tarikat Yapıları”, **Bursa'da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü**, Ramis Dara (yay. hızl.), Bursa: Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, 2002, s. 262.

Hammer, Geyikli Baba ve Abdal Musa gibi bazı dervişlerin Bursa seferinde Orhan Gâzî'nin ordusuna katıldıklarını belirtmiştir. Bir rivâyete göre, Geyikli Baba bir ceylana binerek elinde altmış okkalık bir kılıç bulunduğu halde, ordunun önünde savaşmıştır.¹⁷⁶ Başka bir rivayete göre, Orhan Gâzî'nin fetihlerinden birinde, kestane ağacı ortadan yarılıp Geyikli Baba'yı saklamış ve kâfirler onu bulamamıştır. Sabah olunca, bu ağaçtan çıkıp tekrar savaşmaya devam etmiştir.¹⁷⁷

Geyikli Baba, sadece Bursa'da değil Anadolu'nun çeşitli yerlerinde dervîşleri aracılığı ile etkili olmuştur. Cevdet Türkay'ın araştırmasına göre, Malatya, Adana, Ankara, Erzurum, Sivas, Kütahya, Haymana kazası ve Sandıklı kazası gibi yerlerde “Geyikli Baba Sultan” isimli topluluklar bulunmaktadır.¹⁷⁸

Abdal Musa ise, Orhan Bey zamanında Osmanlı topraklarına gelmiştir. Bazı kaynaklar Osmanlı'nın kuruluş devrinde Buhara'dan gelen kırk abdalın biri; bazı kaynaklar da Hacı Bektâş-ı Velî'nin müridlerinden olduğunu belirtirler.¹⁷⁹ Bu kaynaklara göre, Hacı Bektâş-ı Velî vefat etmeden önce bütün yetkilerini Kadıncık Ana'ya vermiştir. Hacı Bektâş'ın halîfesi olan Kadıncık Ana'ya, Abdal Musa mürid olmuştur. Azerbaycan'ın Hoy şehrinde olan Abdal Musa, Genceli Köyü'ne (bugünkü adıyla Tekkeköy) yerleşmiş fakat sonra insanları irşad etmek için diyar diyar gezmiştir.¹⁸⁰

A. Yaşar Ocak'a göre, Abdal Musa büyük ihtimalle Sulucakarahöyükli'dür. Hatun Ana'nın öğrencisidir. XIV. asır Bektâşîlerinin tarihsel açıdan bilinen tek öncüsüdür. Bektâşilik'in kökenini ve Rum Abdalları ile bağlantısını açıklayan bir şahsiyettir.¹⁸¹

Saadettin Nüzhet Ergun, Abdal Musa'nın Bektâşî olduğuna dair bir kayda rastlamadığını belirtir. Onun Bektâşî sayılmasının nedenini de Elmalı'da adına izâfetle büyük bir Bektâşî tekkesinin inşâ edilmesine bağlar. Şemseddin Sami, *Kamus'ul-A'lâm*'da, Abdal

¹⁷⁶ Joseph von Hammer-Purgstall, **Osmanlı Devlet Tarihi**, Mehmet Ata (çev.), Abdülkadir Karahan (sdl.), C. 1, t.y. , s. 11.

¹⁷⁷ Hilmi Ziya Ülken, “Anadolu Tarihinde Dînî Ruhiyat Müşahedeleri”, **Mihrab Dergisi**, Sayı. 13-14, , İstanbul: Evkaf Matbaası, (Haziran, 1340/1924), s. 447.

¹⁷⁸ Cevdet Türkay, **Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar**, İstanbul: Tercüman Gazetesi, 1979, s. 373.

¹⁷⁹ **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler, İsimler, Eserler, Terimler**, C. 1, İstanbul: Dergah Yayınları, 1977, s.9.

¹⁸⁰ Seyfullah Kara, s.338-41.

¹⁸¹ A. Yaşar Ocak, “Osmanlı Beyliği Topraklarındaki Süfî Çevreler ve Abdalân-ı Rum Sorunu (1300-1389)”, s.169.

Musa'nın Bursa'da gömülü olduğunu, türbesinin çok ziyaret edildiğini ve etrafının mesire yeri haline getirildiğini anlatır.¹⁸² Elmalı'daki kişinin XIV. asırdaki değil, XVI. asırda yaşayan ikinci bir Abdal Musa olduğunu ve birincisinin şöhretinden istifade ettiğini savunan bir görüş de bulunmaktadır.¹⁸³

Abdal Musa, Kaygusuz Abdal'ın şeyhi olması itibarıyla büyük şöhret kazanmıştır. *Nasihatnâme* adlı bir eseri ve üç dört parça manzumesi bulunmaktadır.¹⁸⁴

Tâcü't-Tevârih'te Abdal Musa ile Geyikli Baba arasında geçen bir olay anlatılır. Abdal Musa, bir gün kıpkızıl kor olmuş bir ateşi bir beze sarıp Geyikli Baba'ya gönderir. Geyikli Baba da ona bir kâse süt gönderir. Aracı olan dervîş Abdal Musa'nın buna şaşıtığını görünce, süt göndermekte şaşılacak ne var ve sizin yaptığınız işle ne ilişkisi var? diye sorar. Abdal Musa, onun bize yolladığı ceylan sütüdür, yabânî hayvanı evcilleştirmek bizim ateşi tutmamızdan daha zor bir iştir, cevabını verir.¹⁸⁵

Böylece Vefâîlik tarikatı, yukarıda hayatlarından kısaca bahsettiğimiz şeyhlerin şahsında ilk Osmanlı sultanlarının çevresinde temsil edilmiştir. Bu şeyhlerin yaşadıkları bölgelere bakıldığında, genellikle Vefâîlik'in o yıllarda Bursa ve çevresinde etkili olduğu görülmektedir.¹⁸⁶

Vefâîlik'in Anadolu'da temsil edilmesinde, Babaîlik'in de önemli rolü olmuştur. Gölpınarlı, Vefaiyye tarikatı mensuplarının bir kısmının Baba İlyas'a uyduklarını ve onu serçeşme saydıklarını belirtmektedir. Onlara "Babaiyye" veya "Babalılar" adının verilmesi, şeyhlerine "Baba" demelerinden kaynaklanmaktadır.¹⁸⁷

Osmanlı Beyliği kurulurken alperen denilen ve Babaî olan gazilere önem verilmiş ve bunlar için zâviyeler yapılmıştır. I. Murat, Bursa Yenişehir'de bulunan Postınpuş Baba'ya bir zâviye inşa ettirmiştir. Babaîler, kurdukları zâviyelerde Baba İlyas'ın fikirlerini yaymışlardır. Orhan Gâzî, Babaî dervişlere hürmet ettiği gibi herhangi bir ayaklanmaya karşı da kontrolü

¹⁸² Şemseddin Sami, **Kamusu'l-A'lâm**, C. 1, İstanbul: Mihran Matbaası, 1306, s. 527.

¹⁸³ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler, İsimler, Eserler, Terimler*, C. 1, s. 9.

¹⁸⁴ Saadettin Nüzhet Ergun, **Bektaşî Şairleri**, İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası, 1930, s. 4.

¹⁸⁵ Hoca Saadettin Efendi, C. 7, s. 11.

¹⁸⁶ A. Yaşar Ocak, "Türkiye Dînî-Sosyal Tarihinde Vefâiyye Meselesi", **Bursa'da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü**, Ramis Dara (yay. hzl.), Bursa: Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, 2002, s. 122.

¹⁸⁷ Gölpınarlı, s. 49.

ihmal etmemiştir. Abdal Torlak ve Işık'ların vaziyetlerini teftiş ettirmiştir. Yanlış fikir ileri sürenleri memleketten çıkartmıştır.¹⁸⁸

Babaîlerin bir kısmı ilimle meşgul olmuş ve bir kısmı fırıncılık, hayvancılık ve değirmencilik gibi işlerle uğraşmışlardır. Kurdukları zâviyelerde kadınlı erkekli ayinler yapmışlardır.¹⁸⁹

Babaîlik'in kurucusu Baba İlyas Horasânî'dir. Baba İlyas, Moğol istilası zamanında yıkılan Harzemşahlar Devleti sahasından, beraberindeki Türkmenlerle Anadolu'ya göç etmiştir. Anadolu'da Çat Köyü'ne yerleşerek Vefâilik tarikatını yaymaya başlamıştır. Baba İlyas göç ettiği Çat Köyü'nde hayvancılıkla uğraşmış ve münzevî bir hayat sürmüştür. Her hâliyle halkın sevgi ve saygısını kazanmıştır.

Amasya Tarihi'nde Baba İlyas'ın Amasya'da Sultan Mesud'un son zamanlarında yaptırdığı hankâhda hicrî 628 (m.1231) tarihinden itibaren şeyhlik yaptığı belirtilmiştir.¹⁹⁰

Elvan Çelebi'ye göre, Baba İlyas'ın şeyhi Dede Garkın'dır. Dede Garkın'ın dört yüz halifesi vardır. Şeyh İlyas'ı Anadolu'ya o göndermiştir.¹⁹¹ Dede Garkın, Moğol istilası sebebiyle Hârezmliler ile Anadolu'ya gelmiş ve 1220'li yıllarda Elbistan civarında bir yere yerleşmiştir. Kısa süre sonra şöhret kazanan Dede Garkın'ın binlerce müridi olmuştur. Devletin ileri gelenleri ile yakın ilişkilerde bulunmuş hatta sultan, kendisine on yedi köyü vakfetmiştir. *Şeyh Osman, Aynü'd-Devle Dede ve Mihman Hacı* onun halîfelerinden bazılarıdır.

Alemdar Yalçın ve Hacı Yılmaz, Elvan Çelebi'nin Dede Garkın'ın Moğol istilası sırasında Anadolu'ya gelişi hakkındaki iddialarını doğru bulmamaktadırlar. Dede Garkın'ın X. asırda Halep ve çevresinde bulunduğunu ve XII. yy. civarında Elbistan'a geldiğini iddia etmişlerdir.¹⁹²

A. Yaşar Ocak, Dede Garkın'ın adının Anadolu'da "Karkın" adlı bir Tük boyuyla da ilişkisi olduğunu ve Karkın boyuna mensup olduğundan dolayı ona bu ismin verilebileceğini

¹⁸⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. 1, Ankara: Türk Tarihi Kurumu Basımevi, 1982, s. 531.

¹⁸⁹ Ayas, s. 40.

¹⁹⁰ Abdîzâde Hüseyin Hüsameddin, **Amasya Tarihi**, Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş (sdl.), C.1, Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Y. , 1986, s. 180.

¹⁹¹ Ethem Erkoç, **Aşık Paşa ve Oğlu Elvan Çelebi**, Çorum: Pegasus Görsel İletişim Hizmetleri, 2005, s. 24-25.

¹⁹² Alemdar Yalçın ve Hacı Yılmaz, "Kargın Ocaklı Boyu İle İlgili Yeni Belgeler", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı. 21, (Bahar, 2002), s. 29.

söylemiştir. Günümüzde de Dede Garkın'ın adını taşıyan köyler bulunmaktadır.¹⁹³ Seyfullah Kara, Dede Garkın'ın Seyyid Ahmed er-Rifâî ile görüşüğünü ve birbirlerine kerâmetlerini gösterdiklerini belirtmektedir.¹⁹⁴

Baba İlyas, İslamiyet'e girmeleri üzerinden fazla zaman geçmediği için henüz eski inançlarını belli ölçüde koruyan yarı göçebe Türkmenlere, yapılarına uygun bir tasavvuf anlayışı sunmuştur. Pek çok sıkıntısı olan Türkmenler'i Selçuklular'ın baskılarından kurtaracak âdetâ bir mehdî olarak ortaya çıkmıştır.¹⁹⁵

Baba İlyas, hicrî 637 (m.1240) yılında Anadolu Selçuklu hükümdarı II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e karşı bir isyan başlatmış ve bu isyanın idaresini halîfesi Baba İshak'a vermiştir. "Babaîler İsyanı" isyanı olarak bilinen bu hareket, Güneydoğu ve Orta Anadolu'da etkili olmuştur. Daha sonra Amasya'da yenilgiye uğrayan Baba İlyas, Mübârizüddin Armağan Şah'ın askerleri tarafından yakalanıp idam edilmiştir. Baba İshak ve beraberindekiler Kırşehir yakınlarında Selçuklu ordusu tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Baba İshak'ın da öldürülmesiyle bu isyan bastırılmıştır.¹⁹⁶

Baba İshak, Halep dolaylarında Kefersud'a yerleşmiş bir Türk ailesindendir. Baba İshak'ın etkisi, ölümünden sonra daha hızla gelişmiştir. Özellikle kırsal kesimde, Batı Anadolu'da Bektaşilik'in tutunduğu yerlerde ve XIV, XV ve XVI. asırlarda Balkanlar'da Baba İshak büyük saygı görmüştür. Bektâşî- Kızılbaş ozanlar, Baba İlyas-Baba İshak adına birçok koşuk düzenlemişlerdir.¹⁹⁷

Anadolu'da Selçuklu döneminde yaşanan bu isyanın lideri Baba İlyas'ın Vefâî şeyhi olması, XIII. asırda bu tarikatın Anadolu'daki etkileri hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir.

¹⁹³ Elvan Çelebi, **Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâsibi'l-Ünsiyye (Baba İlyas-ı Horasânî ve Sülalesinin Menkabevî Tarihi)**, İsmail E. Erünsal ve A. Yaşar Ocak (hzl.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995, s. XLI-XLII.

¹⁹⁴ Seyfullah Kara, s.181.

¹⁹⁵ A. Yaşar Ocak, "Baba İlyas", **DİA**, C. 4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, s.368.

¹⁹⁶ Ocak, *Babaîler İsyanı Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, s. 126-139.

¹⁹⁷ İsmet Zeki Eyüboğlu, **Bütün Yönleriyle Tasavvuf, Tarikatlar, Mezhepler Tarihi**, İstanbul: Der Yayınları, 1993, s. 295-96.

M. Rami Ayas'a göre, Babaîlerin devletle toplum ilişkisi açısından önemi büyüktür. Moğol tehlikesinden uzaklaşarak gelen, Fars kültüründen etkilenmiş Türkler ile göçebe ve yarı göçebe Türkmenler arasında çatışma olmuştur. Devletin baskısına maruz kalan ve gerekli takdiri bulamayan Türkmenler din büyüklerinin işaretiyle varlıklarını ortaya koymak istemişlerdir. Ayas, Babaîler İsyanı'nı İran'daki Selçuklu Sultanlığı'nı çökerten Oğuz isyanına benzetmiştir.¹⁹⁸ Fuat Köprülü de Babaîler İsyanı'nı, ehl-i sünnet itikadına muhalif rafz ve i'tizal hareketlerine, sonraları Bedreddîn Simâvî hadisesinden başlayarak son zamanlara kadar devam eden olayların meydana gelmesinde, Kızılbaşlık ve Bektâşîlik'in teşekkülüne önemli bir başlangıç olarak görmüştür.¹⁹⁹

Bu tasavvufî hareket, Baba İlyas'ın ölümünden sonra oğlu Muhlis Paşa ve İbik Baba ve Behlül Baba gibi halifeleri vasıtasıyla Orta ve Batı Anadolu'da yayılmıştır. Baba İlyas'ın oğulları Şemseddin Mahmud Tuğrâî ve Fahreddin Ali'nin Selçuklu vezirleri olarak meşhur olmaları, Babaîlik'in yayılmasına vesile olmuştur. Anadolu'da büyük şöhret kazanmışlardır.²⁰⁰ Babaî şeyhlerinden Sarı Saltuk, İslam'ı Avrupa'da yayan bir alp-eren rolünde destan kahramanı olmuştur. 1473-1480 yıllarında Osmanlı şehzadesi Cem'in emriyle Sarı Saltuk'un gazaları ve Rumeli'de Osmanlı Türklerinin savaşları hakkındaki halk hikayeleri "Saltuknâme" adı altında bir araya getirilmiştir.²⁰¹ Ocak'a göre Babaîlik, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında Abdalân-ı Rum hareketini ve daha sonra Bektâşîlik'i doğurmuştur. XVI. asırda "Râfızî" adı verilen zümrenin oluşmasına da zemin hazırlamıştır.²⁰²

Bektâşîler, XIV. asır ortalarından başlayarak ortaya çıkmış ve zamanla en önemli halk tarikatı haline gelmiştir. Halk arasında yayılmakta olan başka tarikatlarla Babaî, Abdalân, Kalenderî ya da Haydarî gibi derviş gruplarını yavaş yavaş içine almıştır. Babaîlik'in devamı olan Bektâşîlik, XV. asırda yeniçeriler tarafından benimsenmiş ve Hacı Bektaş-ı Velî, resmen yeniçeri pîri kabul edilmiştir.²⁰³ Iréne Mélikof, Hacı Bektaş-ı Velî'nin Baba İlyas'ın çevresinden olduğu düşüncesine kesin gözüyle bakmaktadır. Bu görüşlerini Eflâkî'nin

¹⁹⁸ Ayas, s. 40-41.

¹⁹⁹ Fuat Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1966, s. 178.

²⁰⁰ Abdîzâde Hüseyin Hüsameddin, s. 180.

²⁰¹ İncılık, s.195.

²⁰² Ocak, "Baba İlyas", s. 368.

²⁰³ İncılık, s. 201-202.

Menâkıbu'l-Ârifîn adlı eserine ve Elvan Çelebi'nin *Menâkıbu'l-Kudsiyye*'sine dayandırmaktadır.²⁰⁴

Selçuklu zamanında daha çok kırsal kesimde yaygın ve sünnî çizgiyle farklı durumda bulunan Vefâîlik tarikatı, II. Beyazıt döneminde yüksek bürokrat ve aydın kesimde bazı değişikliklere uğramıştır. Ancak yine de kırsal kesimdeki yapısı çok değişikliğe uğramamış ve XVI. asırda Safevîlik propagandası, bu tarikat çevrelerinde kabul görmüştür. Şah İsmail tarafından bazı Vefâî şeyhlerine dedelik ünvanı veren siyâsetnâmeler ve icâzetnâmeler bulunmaktadır. A. Yaşar Ocak, Safevî propagandasını yapanların özellikle Doğu Anadolu'da fikirlerini yaymak için bu tarikat çevresini seçmiş olabileceklerini belirtmiştir.²⁰⁵

Ahmet T. Karamustafa, Hacı Bektaş'ın Baba İlyas'ın halîfesi olduğu ve dolayısıyla Vefâî olduğu fikrinin kesinlik taşımadığını söylemektedir. Karamustafa, bu görüşün Eflâkî'nin *Menâkıbu'l-Ârifîn* adlı eserine dayandırıldığını belirtmektedir. Konuyla ilgili bilgiler veren ilk erken eserleri yazan, Baba İlyas'ın soyundan gelen Âşıkpaşazâde ve Elvan Çelebi'nin, Hacı Bektaş-ı Velî'nin doğrudan Baba İlyas'ın halîfesi olduğunu söylemediklerini ve bunun için daha kesin delillere ihtiyaç bulunduğunu söylemiştir.²⁰⁶

Karamustafa, A. Yaşar Ocak'ın Vefâîlik'in heterodoks bir tarikat olduğuna dair görüşlerine de katılmamaktadır. Ocak'ın bu görüşünün delillerinden birisi, incelediğimiz menakıbnâmede geçen Abbâsi halîfesinin “...kaçan meclis eyleseler ve erenlerle avratlar bir yerde cem' olsalar bu hamrdan içsinler. Zîrâ onun gibi meclise öyle gerektir.”²⁰⁷ sözüdür. Ocak, bu söze dayalı olarak Vefâîlerin kadın erkek birlikte içkili meclis kurduklarını iddia etmiştir. Menkıbenin devamında Ebü'l-Vefâ, şarabı yağ ve bala dönüştürerek halîfeye cevap vermiştir. Buna benzer iddia Ahmed Yesevî için de söylenmiştir. Ahmed Yesevî'nin şöhreti artıp müridleri çoğalınca, rakipleri Ahmed Yesevî'nin kadınlı erkekli zikir meclisi düzenlediğini iddia etmişlerdir.²⁰⁸

²⁰⁴ Mélikoff, s.93-94; Bkz. Ahmet Eflâkî, **Ariflerin Menkıbeleri**, Tahsin Yazıcı (çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2006, s. 320.

²⁰⁵ Ocak, “Türkiye Dîni-Sosyal Tarihinde Vefâiyye Meselesi”, s. 122.

²⁰⁶ Karamustafa, s. 75.

²⁰⁷ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 142b.

²⁰⁸ M. Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Orhan F. Köprülü (yay.), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Y. , 1981, s. 33.

Menâkıbnâmede Ebü'l-Vefâ'nın ehl-i sünnet görüşünde olduğuna dâir rivâyetler de bulunmaktadır. Ebü'l-Vefâ, müridlerine Hz. Peygamber'in yolundan gitmelerini ve onun yolu dışında yapılan işlerin bid'at olduğunu vasiyet etmiştir.²⁰⁹ Ebü'l-Vefâ'nın “*Allahü Teâlâ ve Resûl'ü katında cevâb oldur ki, şol kimesne ki Tanrı Teâlâ ve Resûl (a.s.) takdîm ve tafdîl eyledi, biz dahi takdîm ve tafdîl eyleriz. Zîrâ Tanrı'nın ve Resûl'ünün emrine mutî' olup, kitâbullâha ve kavl-i Resûl'e boyun vermek bize farzdır.*”²¹⁰ sözü de onun sünnî görüşe sahip olduğu izlenimini vermektedir. Vefâtından sonra bazı halîfelerinin sünnî bir tarîkat olan Kâdirîlik'in kurucusu Abdülkâdir Geylânî'nin sohbet halkasına katılmaları²¹¹ bu açıdan dikkat çekicidir.

Karamustafa ayrıca Vefâî silsilesini, Kalenderîlik ya da Haydarîlik ile bağlayacak bir kanıt görmediğini ve dolayısıyla Kalenderîlik'in Anadolu tasavvufunun oluşumunda en belirgin etmen olduğunu söylemenin târihî gerçeklerden uzak düştüğünü belirtmektedir.²¹²

Böylece, Irak'ta doğan Vefâîlik tarikatının, daha sonra Anadolu topraklarında gerek halk ve gerek idâreciler üzerinde etkili olduğunu görmekteyiz. İncelediğimiz çalışmalar genel olarak Vefâîlik'in Anadolu'da heterodoks özelliklere sahip bir tarikat olduğunu iddia etmektedir. Buna göre, Moğol istilâsı sonucu Anadolu'ya göçün başlamasıyla bu topraklara giren tarîkat, Osmanlı'nın kuruluşunda savaşılan gazi dervîşler, Babaîler, Bektâşîlik ve daha sonra Alevîlik'e kadar uzanan geniş bir yelpâzede kendini göstermiştir. Vefâîlik'in Anadolu'daki etkileri meselesinin tasavvuf tarihi araştırmacıları tarafından incelenmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, incelediğimiz “Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn Ebü'l-Vefâ” isimli eserin Anadolu tasavvufunun gelişmesinde etkisi bulunan Vefâîlik tarikatının anlaşılmasına ve özellikle kurucusunun tasavvufî görüşlerinin öğrenilmesine katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

²⁰⁹ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 48b.

²¹⁰ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 86.

²¹¹ Krupp, s. 45.

²¹² Karamustafa, s. 82, 86.

İKİNCİ BÖLÜM

I. MENÂKIBNÂMELER HAKKINDA GENEL DEĞERLENDİRME

A. Menkabe Kavramının Lugat ve Istılâhî Mânâsı

Arapça “نقبة” (isâbet etmek, bir şeyden bahiste bulunmak veya haber vermek) kökünden gelen türeyen **menkabe** sözlükte, “övünülecek güzel iş, hareket ve davranış” mânâlarına gelmektedir.²¹³ Menkabe, din büyüklerinin, kahramanların ve târihî şahsiyetlerin üstün vasıflarını ve olağanüstü davranışlarını destânî-efsânevî üslupla anlatan bir hikaye türüdür.²¹⁴ Çoğulu menâkıbdır.

B. Evliyâ Menâkıbnâmelerinin Ortaya Çıkması

Menâkıb, ilk defa hicrî III. (m.IX.) yy.’dan itibaren hadis kitaplarında Hazret-i Peygamber’in ashâbının fazîletlerine dair hadisleri içeren bölümlerin adı olarak (Kitâbü’l-Menâkıb) kullanılmaya başlanmıştır. Bundan başka menâkıb kelimesi, sahâbe ve mezhep imamları vb. târihî şahsiyetler hakkında yazılan eserler için kullanılmıştır. Bir mezhebin kurucusunun adı, nesebi, devri, memleketi, meziyetleri, arkadaşları ve öğrencileri hakkında bilgi sâhibi olmak maksadıyla pek çok sayıda eser meydana getirilmiştir. Bunların en önemlileri dört büyük sünnî mezhebinin kurucularına âittir.²¹⁵ Meselâ Hanefiyye mezhebinin kurucusu Ebû Hanîfe Nu’mân b. Sâbit için “Menâkıb-ı İmâm-ı A’zam” isimli menâkıbnâmeler yazılmıştır. Müstakîmzâde ve Şemseddîn-i Sivâsî’nin bu isimde eserleri mevcuttur.²¹⁶ Büyük şehirlere ve bölgelere dair Tarih-i Buhara, Tarih-i Halep ve Tarih-i Dîmeşk gibi husûsî

²¹³ Ahmet Yaşar Ocak, **Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992, s. 27.

²¹⁴ İlhan Ayverdi, **Kubbealtı Lugatı Misallî Büyük Türkçe Sözlük H-N**, Ahmet Topaloğlu (red.), Kerim Can Bayar (yay. hzl.), C. 2, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2005, s. 2004.

²¹⁵ Ahmet Ateş, “Menakıp”, **İA**, C. 7, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1988, s. 702.

²¹⁶ Agah Sırrı Levend, **Türk Edebiyatı Tarihi (Giriş)**, C. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984, s. 435. 436.

tarikhlerde bir takım menkabeler kaydedilmiştir.²¹⁷ Ayrıca kutsal şehirleri tasvîr eden yazılara da menâkıb denmiştir.

Tasavvufun, hicrî III. (m.IX.) yüzyıldan sonra İslâm dünyasında yaygınlık kazanmasıyla birlikte menkabe kelimesi sûfîlerin hikmetli sözlerini ve örnek alınacak fazîletli davranışlarını ifâde etmek için kullanılmaya başlanmıştır.²¹⁸

İslam dünyasında evliyâ menâkıbnâmeleri, XI. yüzyıldan sonra tasavvuf düşüncesinin tarikatlar halinde teşkilatlanmasından sonra görülmeye başlanmıştır. Ancak bu eserlerden önce de evliyâ menkabeleri bazı kitaplarda yer almıştır. Zühd ve takvâsıyla şöhret bulmuş velîlerin hâl tercümelerini anlatan tabakât kitaplarında velîlerin menkabelerine yer verilmiştir. Sülemî'nin (ö. 412/1021) *Tabakātu's-Sûfiyye*'si, Ebû Nuaym el-İsfehânî'nin (ö. 430/1038) *Hilyetü'l-Evliyâ'sı*, Ebû İsmail Abdullah el-Ensârî el-Herevî'nin (ö. 481/1089) *Tabakātu's-Sufiyye*'si ve Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin (ö.597/1351) *Sıfatü's-Safve*'si, tabakât kitaplarının en meşhurları arasındadır.²¹⁹

İlk dönem tasavvuf kaynakları arasında zikredilen Kuşeyrî'nin (ö.465/1072) *Risâle*'sinde, Hucvîrî'nin *Keşfü'l-Mahcûb*'unda vb. diğer eserlerde de evliyâ menkabelerine rastlanmaktadır.²²⁰ Kuşeyrî'nin *Risâle*'sinde, İbrâhim b. Ethem, Zünnûn Mısrî, Marûf Kerhî gibi meşhûr sûfîler başta olmak üzere toplam 83 sûfinin hâl tercümesi yer almaktadır. Bu bölümde anlatılan şahsiyetlerin genellikle menkıbevî özelliklerine yer verilmiştir.²²¹

XI. yy.'dan sonra Abdülkâdir Geylânî ve Ahmed er-Rifâî gibi tarikat pîrleri için vefâtlarının ardından kerâmetlerinin anlatıldığı eserler yazılmaya başlanmıştır. Böylece bir tasavvufî tür olarak menâkıb yazma geleneği ortaya çıkmıştır. Başlangıçta sadece tarikat pîrleri için yazılan menâkıbnâmelerin muhtevâsı zamanla genişletilmiş, tarikat içinde önemli yere sahip şeyhler, şeyhin halîfeleri ve aileleri ayrıntılı olarak anlatılmıştır.²²²

²¹⁷ A. Yaşar Ocak, "Evliyâ Menâkıbnâmeleri", Talat Sait Halman (Ed.), **Türk Edebiyatı Tarihi I** içinde (591-606), İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006, s. 595.

²¹⁸ Haşim Şahin, "Menâkıbnâme", **DİA**, C. 29, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004, s. 112.

²¹⁹ Emine Seval Yardım, "Menkıbe ve Menâkıbnâmelerle İlgili Eserler İçin Açıklamalı Bir Bibliyografya Denemesi (1928-1998)", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi SBE, 1999), s. 4-5.

²²⁰ Mustafa Aşkar, **Tasavvuf Tarihi Literatürü**, İstanbul: İz Yayıncılık, 2006, s. 49, 81,87.

²²¹ Bkz. Abdülkerim Kuşeyrî, **Kuşeyrî Risâlesi**, Süleyman Uludağ (hzl.), İstanbul: Dergah Yayınları, 1999, s. 95-144.

²²² Şahin, s. 112.

Özellikle XIII. yy.'dan sonra bütün İslam dünyasında kuvvetli bir menâkıbnâme edebiyâtı oluşmuştur. Arapça, Farsça ve Türkçe menâkıbnâmeler yazılmıştır. Menâkıbnâme yazma geleneği, Türkler arasında da oldukça yaygındır. Türk menâkıbnâme edebiyâtının bugün bilinen ilk örneği, Karahanlı Türk devleti sahasına aittir. *Tezkire-i Satuk Buğra Han* ismiyle tanınan bu ilk örnek, Karahanlıların ilk hükümdârı Satuk Buğra Han'ın hayatını ve müslümanlığı kabul edişini anlatmaktadır. Anadolu'da menâkıbnâme türüne dair örnekler, XIII. yüzyılda Anadolu'ya ilim ve fikir adamlarının gelmesiyle ortaya çıkmıştır.²²³ İslâmiyeti daha çok tasavvuf yoluyla öğrenen ve yaşayan Türkler arasında özellikle Ahmet Yesevî'nin menkabeleri hızla yayılmıştır. XV. yy. ve sonrasında mensûr ve manzûm menâkıbnâme türü, Osmanlı sahasında büyük gelişme göstermiş ve tekkelerin kapatılmasına kadar yaygın bir şekilde devam etmiştir.²²⁴

C. Menâkıbnâmelerin Özellikleri ve Muhtevâsı

A. Yaşar Ocak, evliyâ menâkıbnâmelerinin özelliklerini altı madde ile özetlemiştir. Buna göre, menâkıbnâmelerin kahramanları gerçek ve mukaddes kişilerdir. Anlatılan olayların belli bir yeri ve zamanı vardır. Gerçek olduğuna inanılır. Yarı mukaddestirler ve kendilerini kabul ettirirler. Konu edindikleri velî yaşarken de, öldükten sonra da meydana gelebilirler. Biçim olarak kısa ve sade bir anlatım tarzına sahiptirler.

Menâkıbnâmeler, okuyanlar tarafından kolaylıkla anlaşılırlar. Arapça, Farsça ve Türkçe dillerinde menâkıbnâmeler yazılmıştır. Bu üç dilde kısa da olsa şiirlere, menkabe sâhibine ait hatıralara, âyet ve hadislere ve büyük zâtların sözlerine bu eserlerde sık rastlanır.²²⁵

Genellikle menâkıbnâmeler, bahsedilen velînin müridlerinin yetişmesi ve tarikatın bütünlüğünün sağlanması maksadıyla yazılmıştır. Müridler, bu gâyenin gerçekleşmesi için bir ibâdet şevkiyle menâkıbnâmeler yazmışlardır. Müellifler, velînin etrâfında oluşan geleneğin meydana getirdiği malzemeyi hiç değiştirmeden eserlerine koyarlar. Bazen tarikatın dışından kimselerin de menâkıbnâme yazdığı görülmüştür.²²⁶

²²³ Ocak, “Evliyâ Menâkıbnâmeleri”, s. 597.

²²⁴ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, C.I-II, Ankara: Akçağ Yayınları, 1989, s. 330-331.

²²⁵ İsmail Hakkı Mercan, “Türk Tarihinin Kaynaklarından Olan Bazı Menakıbnâme ve Gazavatnameler Hakkında”, *Bahkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt. VI, Sayı. 10 (Aralık, 2003), s. 116.

²²⁶ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, s. 33, 36, 37.

Menâkıb kitaplarının esâsını, velîlerin kerâmetleri oluşturmaktadır. Bu yüzden kerâmet kelimesinin çoğulu olan “kerâmât”, menkabe veya menâkıb yerine kullanılmıştır. Kerâmet, sözlükte iyi, ahlâklı ve cömert olmak anlamına gelmektedir. Terim olarak ise, “Allah’ın sâlih, takvâ sahibi ve velî kullarından zuhûr eden olağan üstü hâl” diye tanımlanmaktadır. Sûfîler kerâmeti, Allah’ın velî kullarına bir ikrâmı ve lütfu olarak kabul etmişlerdir. Allah’ın, kendisine itaat eden ve O’na yaklaşmaya çalışan velîlere bunu ihsân edeceğini söylemişlerdir. Mutasavvıflar kerâmeti biri maddî, zâhirî, kevnî, hissî ve sûrî; diğeri mânevî, bâtinî, rûhî ve hakîkî olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Onlar, birinci türden çok ikinci türe önem vermişlerdir. Ancak halk, olağan üstü bir hâl olduğu için kerâmete büyük ilgi göstermiş, kerâmet sâhibi velîyi Allah’a en yakın kişi olarak görmüştür. Bu yüzden de menâkıb kitapları çok ilgi görmüştür.²²⁷

Kerâmât dışında, *tezkiye* ve *vilâyetnâme* kelimeleri de menâkıbnâme yerine kullanılmıştır. “Tezkire”, lügatte isteneni anma, hatıra getirme, yâd etme mânâlarına gelir. Terim olarak tezkire, belli bir meslekte şöhret sahibi olmuş kişilerle özellikle şâirlerin hâl tercümelerinden bahsedip, şiiirlerinden örnekler veren eser demektir.²²⁸

Tarihte bazen değişik isimlerle ortaya çıkan menâkıbnâmeler yakından incelendiğinde hepsinin farklı özellikleri bulunduğu görülür. Buna bağlı olarak A. Yaşar Ocak menâkıbnâmeleri tarihî gerçeklere dayananlar ve hayâlî olanlar diye iki gruba ayırmıştır. Ona göre, evliyâ menâkıbnâmelerinin önemli bir kısmı tarihî gerçeklere dayanmaktadır. İkinci gruptaki menâkıbnâmeler ise toplumun ictimâî değerlerini ve ahlâkî fazîletlerin üstünlüğünü, tarihî gerçeklere dayanmadan öne çıkarmak maksadıyla yazılmıştır. Bu tür menkabelere, *Muhammediyye* ve *Envârü’l-Âşıkîn* gibi tasavvufî eserlerde rastlanmaktadır.²²⁹

Atilla Özkırımlı menâkıbnâmeleri genel olarak, konu edindikleri kişilere göre iki sınıfa ayırmıştır. Birincisi, din uğrunda savaşan kahramanların hayatından ve olağanüstü güçlerinden bahseden menâkıbnâmelerdir. İkincisi, din büyükleri ve ermiş sayılan kişiler ile ilgili menâkıbnâmelerdir. İkinci sınıfı da kendi içinde, zâhitler, tarîkat kurucuları ve dinsel

²²⁷ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, s. 27; Süleyman Uludağ, “Kerâmet”, *DİA*, C. 25, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s. 265, 267.

²²⁸ Abdülkadir Karahan, “Tezkire”, *İA*, C. 12, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979, s. 226.

²²⁹ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, s. 34.

kimliğinin yanında siyâsî yönü de olan kişilerden bahseden menâkıbnâmeler olmak üzere gruplandırmıştır.²³⁰

Mübahat S. Kütükoğlu, menâkıbnâmelerin tarihin sözlü kaynaklarından olduğunu söylemektedir. Daha sonra bunlar yazılı hâle gelmişlerdir. Bir kısmı, evliyâların yaptıkları işler ve gösterdikleri kerâmetler ile ilgili bilgi verirken; bir kısmı, mezarlarının yerlerini konu edinir.²³¹

D. Tasavvuf Düşüncesi ve Tarihi Açısından Menâkıbnâmelerin Önemi

Evliyâ menâkıbnâmelerine ait hristiyan ve müslüman dünyasında birçok eser yazılmıştır. Hristiyanlığın yayılması esnasında, ağır işkencelere maruz kalan din kahramanlarına ait menkabeler büyük ilgi görmüştür. “Hagiographique” ismi altında toplanan bu menkabeler üzerinde özellikle XIX. asırdan itibaren dînî, tarihî, sosyolojik vb. zâviyelerden incelemeler yapılmıştır. Ayrıca bunların birer târihî kaynak olarak kullanılmasında hangi esaslara uymak gerektiği tespit edilmiştir.²³² Bu eserlerin bir kısmı, din uğrunda savaşan kimselerin hayat hikâyelerinden bahseder. Bunlara dînî mâhiyette destânî eserler denilebilir. Diğer bir kısmı ise, Avrupalıların “saint” dedikleri velîler hakkında yazılan menâkıbnâmelerdir.²³³ Hristiyan azizleri hakkındaki menkabeler “Acta sanctorum” (azizlere ait vesikalar) ünvânı altında toplanmıştır. Mesela V-VIII. asırlarda hüküm süren Merowing kralları devrine ait hristiyan azizlerin menkabeleri “Scriptorum rerum Merovingicarum” adıyla müteaddit ciltler halinde neşredilmiştir.²³⁴

Fuat Köprülü, Batı tarihçilerinin Ortaçağ Batı edebiyatında önemli yer tutan “légende hagiographique” denilen menâkıbnâmelerden büyük ölçüde istifâde ettiklerini, ancak bizim, Müslüman ve Türk tarihinin karanlık noktalarının aydınlatılmasında menâkıbnâme gibi kaynaklardan istifâde edemediğimizi belirtmektedir.²³⁵ Tahsin Yazıcı da Avrupalı bilginlerin, yazıldıkları devrin dînî, ictimâî, rûhî ve siyâsî panoraması mâhiyetinde olan menâkıbnâmeleri

²³⁰ Atilla Özkırımlı, **Türk Edebiyatı Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul: Cem Yayınevi, t.y. , s. 842.

²³¹ Mübahat S. Kütükoğlu, **Tarih Araştırmalarında Usûl**, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1995, s. 20.

²³² Orhan Köprülü, “Tarihi Kaynak Olarak XIV ve XV. Asırlardaki Bazı Türk Menâkıbnâmeleri”, **(Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1951)**, s. 2.

²³³ Mercan, s. 114.

²³⁴ Zeki Velidi Togan, **Tarihte Usûl**, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1969, s. 48-49.

²³⁵ Fuat Köprülü, “Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları”, **Belleten**, Cilt. 7, Sayı. 27 (Temmuz 1943), s. 421-422.

ilmî bir tetkik ve tahlîle tabi tuttuklarını, İslam dünyasındaki velîlere dâir yazılan menâkıbnâmelerin birkaçı müstesna, gereği gibi incelenmediğini vurgulamıştır.²³⁶ Mehmet Akkuş da aynı görüşleri savunarak, menâkıbnâmelerin sadece velîler hakkında bilgiler vermediğini aynı zamanda birer edebiyât ve tarih kaynağı durumunda olduğunu belirtmektedir.²³⁷

Orhan Köprülü'ye göre, özellikle ictimâî tarih bakımından hatta siyâsî tarih bakımından bile, hele vesikaların sınırlı olduğu devirler için menâkıbnâmelerin birinci derecede önemi vardır. Orhan Köprülü tezinde şöyle belirtir²³⁸:

Elde mevcut menâkıb mecmuaları, kaynak tenkidi hakkındaki umûmî esaslara göre sıkı tenkitten geçirilmek suretiyle ayrı ayrı monografiler vücuda getirilecek olursa, bunu, hem alâkalı devirlerin tarihini aydınlatmak hem de ileride umûmî bir İslam-Türk hagiographie'sinin teşekkülü için zarûrî sağlam unsurları hazırlamak bakımından iki türlü faydası olacaktır.

Ahmet Ateş ise menâkıbnâmelerin önemini şöyle dile getirmektedir²³⁹:

Evliya menâkıbına dair eserler, bir tarih menbaı olarak, ekseriya şüphe ile karşılanmakta ise de, bunların asıl târihî kaynaklar ile mukayeseleri neticesinde, bir takım hurâfât ve hârikulâdelikler arasında, gayet mevsuk bilgiler de verdikleri görülür. Bundan başka bu gibi eserlerde, asıl târihî kaynaklarda hemen hiç bahsedilmeyen, devrin ictimâî ve iktisâdî hayatı ile örf ve âdetlerine dair bilgilere de bazen çok miktarda tesadüf olunur. Bir de din ve tasavvuf rûhiyatı bakımından pek kıymetli bilgiler ile doludur. Elhâsıl, ciddî ve esaslı bir târihî tenkide tâbi tutulmak şartı ile, menâkıba dair eserlerden tarih ve edebiyât tarihi kaynağı olarak, çok semereli bir şekilde istifâde etmek kâbildir.

Ahmet Yaşar Ocak *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler* adlı eserinin önsözünde, menâkıbnâmelerin önemini ifâde eden şu sözleri nakleder²⁴⁰:

Bu eserler, karanlık devirleri aydınlattıkları gibi, bizi terbiye de ederler. Çünkü bunlar, mahallî bir takım âdetlerin, insânî bir kısım tasavvurların hatıralarıdır. Bu sebeptendir ki menkabeler, bir bakıma tarihten daha gerçek olup kıymetli birer belgedirler. Onlar halkın hayatını inceler ve bize, tarihi olayların kuruluşundan daha heyecan veren duyguların sıcaklığını iletirler.

²³⁶ Ahmet Eflâkî, **Ariflerin Menkıbeleri I**, Tahsin Yazıcı (çev.), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964, s. XI-XII.

²³⁷ Mehmet Akkuş, “Mehmed Emin-i Tokadî ve Menâkıbnâmesi”, **İlim ve Sanat**, Cilt. II, Sayı. 11 (Ocak-Şubat), 1987, s. 81.

²³⁸ Orhan Köprülü, s. 7.

²³⁹ Ateş, s. 702.

²⁴⁰ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, s. XI.

Ele alınan herhangi bir konu detaylı bir şekilde incelenmek isteniyorsa, kendi metotları içerisinde tasnif yapıp, her türlü belge, eser ve bilgiden istifade edilmelidir. Menâkıbnâmelerin olağan üstü hâller ve durumlarla ilgili bilgi taşıyor olması, tasavvuf kültürü açısından bir eksiklik değil, zenginliktir.²⁴¹ Osmanlı Devleti'nin tarihi yazılırken özellikle Fatih devrinden sonra, menâkıbnâmeler ele alınarak yeni bir tarih yazma metodu geliştirilmeye çalışılmıştır. Menâkıbnâmeler tarih, dil, edebiyat, sosyal ve iktisat tarihleri bakımından önemli bilgiler içermektedirler.²⁴² Bu metodun, yeniden araştırmacılar tarafından uygulanıp geliştirilmesi gerekmektedir.

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı üzere, günümüze kadar kıymeti pek anlaşılamayan menâkıbnâmeler, tasavvuf düşüncesi ve tarihi açısından keşfedilmeyi bekleyen gizli hazinelerdir. Daha sonraki bölümlerde transkripsiyonunu vereceğimiz ve metni üzerinde inceleme yapacağımız Ebü'l-Vefâ el-Bağdâdî'nin Menâkıbnâmesi, bize özellikle Ebü'l-Vefâ'nın hayatı, müridleri, tasavvufî görüşleri ve Vefâlik tarikatı hakkında ve genel olarak yaşadığı devirdeki siyâsî ve sosyal olaylarla ilgili başka kaynaklarda olmayan değerli bilgiler vermektedir.

II. EBÜ'L-VEFÂ el-BAĞDÂDÎ'NİN MENÂKIBNÂMESİ'NİN TAHLÎLİ

A. Menâkıbnâmenin Tercüme Edilişi

Alya Krupp'un verdiği bilgilere göre, bu menâkıbnâme *Tezkiretü'l-Muktedîn Âsâr Uli's-Safâ ve Tabsıratu'l-Muktedîn bi-Tarîki Tâcü'l-Ârifin Ebü'l-Vefâ* isimli eserden tercüme edilmiştir. Eserin müellifi, Şihâbüddîn Ebü'l-Hüdâ Ahmed b. Abdülmun'im eş-Şebri'si el-Vâsıtî'dir.

Bu eserin bilinen tek nüshası, Paris Bibliothèque Nationale, nr. 2036'da bulunmaktadır. Buradaki nüsha; ilki seksen dört, ikincisi 183 varaktan oluşan iki ciltlik bir eserdir. Bu yazma müellif nüshası değildir, istinsâh tarihi hicrî 878 (m.1473)'tür. Ancak yazmanın sonunda, eserin el-Vâsıtî tarafından hicrî 777 (m.1376) yılında yazıldığı

²⁴¹ Sadettin Eğri, "Tasavvuf Kültürünün Kaynaklarından Menkabeler ve Bursalı Mehmed Şuhûdî", **Bursa'da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü-2**, Nahit Kayabaşı (yay. hzl.), Bursa: Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, 2003, s. 268-269.

²⁴² Mercan, s. 117.

belirtilmiştir. Krupp, Osmanlıca menâkıbnâmenin bu nüshadan tercüme edildiğine dair kesin bir bilgi olmadığını söylemektedir.²⁴³

el-Vâsitî eseri yazmadan önce, Ebü'l-Vefâ'nın soyundan gelen birisinin izni olmadan bu menâkıbı yazma hakkına sahip olmadığını düşünür. Hicrî 773 (m.1371) yılında hac dönüşü sırasında İsrail'de, Ebü'l-Vefâ'nın kardeşi Sâlim'in soyundan Tâceddîn Ebü'l-Vefâ ile karşılaşır ve ondan bu konuda izin alır. Bundan sonra eseri yazmaya karar verir ve bu eser ortaya çıkar.²⁴⁴

A. Yaşar Ocak, el-Vâsitî'nin XIV. asırda yaşayan bir Vefâî dervîşi olduğunu söylemektedir. Yazdığı eserin ise, Ebü'l-Vefâ hayatta iken onun hakkında yazılan *Kitâbu Devhati Uli's-Safâ fî Menâkıbı Seyyid Ebi'l-Vefâ* isimli esere dayandığı için çok önemli olduğunu vurgulamıştır.²⁴⁵ Yazarın yararlandığı ve kendinden önce Ebü'l-Vefâ hakkında yazılmış menâkıbnâmelerin isimleri şunlardır: *Delîlü Kavî li'stîfâ' min Menâkıbı's-Seyyid Ebi'l-Vefâ, Üsü'l-Mürîdîn el- Vâsılîn li- Menâkıbı's-Seyyid Tâci'l-Ârifîn, Tetvîcu's-Sâdâtî's-Şurefâ bi-Menâkıbı's-Seyyid Tâci'l-Ârifîn Ebi'l-Vefâ, Fâhru Zeyni'l-Âbidîn bi-Sırâtî's-Seyyid Tâci'l-Ârifîn, Muînu'r-Râşıkîn fî Menâkıbı Tâci'l-Ârifîn*.²⁴⁶

Osmanlıca menâkıbnâmede; *Ravzatü Uli's-Safâ fî Menâkıbı Ebi'l-Vefâ, Kitâbü Ünsi'l-Mürîdîn, Risâle-i Azîziyye ve Bahrû'l-Ensâb* kaynaklarından istifade edildiği belirtilmiştir.²⁴⁷

Menâkıbnâmenin Osmanlıca'ya tercüme edilmesine gelince, eserin mütercimi Aşık Paşa'nın oğlu Ahmed Âşıkî'nin damadı Seyyid Velâyet'in mürîdlerinden birisidir. İncelediğimiz yazma nüshalarda, menâkıbnâmeyi hangi eserden tercüme ettiği hakkında bilgi yoktur.

Seyyid Velâyet hicrî 880 (m.1475) yılında Mısır'a gitmiş ve bu menâkıbın aslını oradan getirmiştir. Seyyid Velâyet Ebü'l-Vefâ'nın menâkıbını, ismini bilemediğimiz bu

²⁴³ Krupp, s. 19-20.

²⁴⁴ Krupp, s. 21.

²⁴⁵ Ocak, *Babaîler İsyanı*, s. 8.

²⁴⁶ A. Yaşar Ocak, "Türkiye Selçukluları Döneminde ve Sonrasında Vefâî Tarîkatı (Vefâiyye) Türkiye Popüler Tasavvuf Tarihine Farklı Bir Yaklaşım", s. 121-122; Ocak, "The Wafâ'î Tarîqa (Wafâ'iyya) During and after the Periode of the Seljuks of Turkey: A New Approach to the History of Popular Mysticism in Turkey", Ed. Gary Leiser, *Les Seldjoukides d'Anatolie (Mésogéios)*, 25-26 (2005), s. 212.

²⁴⁷ *Menâkıb-ı Tâci'l-Ârifîn*, vr. 7a, 15b.

mürîdine vermiş ve Arapça bilmeyenlerin istifâde etmesi için bir bölümünü tercüme etmesini istemiştir. Bunun üzerine mürîdi de iki cilt olan bu menâkıbnâmenin bir kısmını tercüme etmiştir.

Menâkıbnâmede tercüme edilme tarihi ile ilgili bir bilgi verilmemiştir. Ancak menâkıbnâmede Seyyid Velayet'in Arapça menakıbnameyi hicrî 880 yılında hac dönüşü getirdiği belirtilmiştir. Bu bilgiye göre, menâkıbın tercüme edildiği tarih en erken bu yıl olabilir.

B. Menâkıbnâmenin Bölümleri

1. Giriş Bölümü

Eser, Arapça besmele, Allah'a hamd ve Hz. Peygamber'e salavât ile başlamaktadır. Menâkıb bölümüne geçmeden önce, Osman Gâzî'nin tahta çıkışı ve padişahlığının sona ermesinin tarihi, ondan sonra II. Beyazıt'a kadar tahta geçen padişahların ne kadar ömür sürdüklerine dair bilgiler verilmektedir. Osman Gâzî'nin İnegöl ve çevresini fethetmek için yaptığı mücadeleler anlatılmıştır. Onun zamanında yaşamış olan Şeyh Edebâlî'nin özelliklerinden bahsedilmiştir. Bu eserde, Osman Gâzî'nin bu zatın hankâhında kalıp burada bir rüya görmesi ve Edebâlî'nin Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve geleceği hakkında önceden haberler veren rüya yorumuna yer verilmesi dikkat çekicidir. Şeyh Edebâlî'ye menâkıbın girişinde yer verilmesinin sebebi üzerinde daha sonraki bölümlerde duracağız. Bu bilgilerden sonra II. Beyazıt'a hitâb eden bir şiir vardır.²⁴⁸ Ebü'l-Vefâ'nın menâkıbına geçmeden önce eserin girişinde bazı bölümler bulunmaktadır. Bunlar:

a. Sebeb-i Te'lîf-i Kitâb

Burada, kitabın hangi sebepten dolayı yazıldığı açıklanmıştır. Bu bölümde mütercim önce kendisini anlatır. Seyyid Velâyet'e intisâb ettiğini ve kederli gönlünün onun sohbetiyle aydınlandığını söyler. Seyyid Velâyet'in bu menâkıbı ne zaman getirdiğini ve kendisine hangi maksatla verdiğini anlatır. Zaman zaman bu eseri okuduğunu ve bir gün Ebü'l-Vefa'nın

²⁴⁸ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifin*, vr. 1b-5a.

Arapça menâkıbını Türkçe'ye çevirmesi konusunda Seyyid Velâyet'ten gelen bir işâret üzerine bu eserin bazı bölümlerini tercüme ettiğini bildirir.²⁴⁹

b. Mukaddime

Seyyid Velâyetin nesebi hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca Ebü'l-Vefâ ile neseb açısından bir bağı olduğu üzerinde durulmuştur.²⁵⁰

c. Beyân-ı Târih-i Velâdet ve Teehhül

Bu bölümde, Seyyid Velâyet'in hicrî 855 tarihinde dünyaya gelmesi, hicri 874 yılında Âşıkpaşazâde'nin kızıyla evlenmesi, 880 tarihinde Mısır'da Seyyid Ebû Bekir oğlu Seyyid Vefâ'dan irşâd için izin alıp bu menâkıbnâme'yi getirmesi, anne ve babasının vefât tarihi ve bazı çocuklarının doğum ve vefât tarihleri anlatılmıştır.²⁵¹

d. Beyân-ı Silsile-i Meşâyih

Seyyid Velâyet'in Hz. Peygamber'e kadar uzanan silsilesi nakledilmiştir.²⁵²

Yukarıda kısaca muhtevâsından bahsettiğimiz giriş bölümü, büyük ihtimâlle mütercim tarafından esere eklenmiştir. Mütercim, yaptığı bu girişten sonra menâkıbnâmenin mukaddime bölümüne geçmiştir.

2. Ebü'l-Vefâ'nın Menâkıbının Anlatıldığı Bölüm

Bu bölüm, mukaddime, dört bâb ve bir hâtimeden oluşmaktadır.

a. Mukaddime

Bu bölümde Ebü'l-Vefâ'nın ismi, künyesi ve lakabı, künye ve lakabının verilmesinin sebebi, ne kadar yaşadığı, atasına olan nisbeti, Şeyh Şenbekî'ye intisâb etmesi, silsilesi ve mezhebi hakkında bilgi verilir.²⁵³

²⁴⁹ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 5a-7a.

²⁵⁰ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 7a-7b.

²⁵¹ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 7b-8b.

²⁵² *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 8b-9b.

²⁵³ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 9b-18b.

b. Birinci Bâb

Ebü'l-Vefâ'nın annesinin rahminde iken kerâmetleri, annesinin adı ve annesinin Kürtler'den olması, Babası Muhammed Arîzî'nin Ebü'l-Vefâ'nın annesi ile evlenmesi ve Ebü'l-Vefâ'nın Haddâdiyye, Buhara, Kalmînâ gibi bazı şehir ve köylere yaptığı yolculuklar, temkîn ve makâm-ı kemâle sefer etmesi ve ayrıca halktan uzlet edip dağlara çıkması anlatılır.²⁵⁴

c. İkinci Bâb

Ebü'l-Vefâ'nın vasiyeti ve bazı sözlerinden, halîfenin emriyle ulemâ tarafından imtihân edilmesinden bahsedilir.²⁵⁵ Bu bölüm, Ebü'l-Vefâ'nın tasavvufî görüşleri ve yaşadığı devirdeki ilmî ve siyâsî hayat hakkında bize bilgi vermesi açısından önemlidir.

Fasıl

İkinci bâbda ayrıca fasıl başlığı bulunmaktadır. Ebü'l-Vefâ'nın vefât etmeden önce yaptığı vasiyeti ve mallarını kendisinden sonra kimlere emanet ettiği ayrıntılı bir şekilde bu başlık altında anlatılmıştır.²⁵⁶

d. Üçüncü Bâb

Bu bölüm, Ebü'l-Vefâ'nın kerâmetleri ve ahlâkı hakkında bilgi verir.²⁵⁷

e. Dördüncü Bâb

Bu bölüm, Ebü'l-Vefâ'nın Bağdat'taki halîfe Kâim-Biemrillâh tarafından halîfelik iddiasında bulundu, diye imtihân edilmesi ve müridlerinin isimleri hakkında bize bilgi vermektedir.²⁵⁸ Bu bâbda iki başlık bulunmaktadır.

²⁵⁴ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 18a-34a.

²⁵⁵ Beyazıt Devlet Ktp. nüshasında bu başlık yanlışlıkla bâb-ı evvel olarak yazılmıştır. İkinci bâb, 33b-48a varakları arasındadır.

²⁵⁶ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 48a-57a.

²⁵⁷ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 57a-136b.

²⁵⁸ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 136a-212a.

Fasıl

Bu bölümde ilk başta kırk tane müridinin ismine yer verilmiştir. Daha sonra Ebü'l-Vefâ'nın irşâd için izin verdiği on yedi kişinin ismi ve başka müridlerinin ismi verilmiştir. Ayrıca burada Ebü'l-Vefâ'nın bu on yedi halîfeyi nasıl imtihan ettiğine dair bilgiler de bulunmaktadır.²⁵⁹

Fasıl

Ebü'l-Vefâ'nın kutbü'l-aktâb olması hakkında bilgiler verir.²⁶⁰

f. Hâtîme

Bu son bölümde, Ebü'l-Vefâ'nın müridlerinden Mâcid-i Kürdî, Ebü'l-Bedr Hendercî, Ebû Bekir Büstî, Ebû Nasr Kirmânî ve Hüseyin-i Râî'nin tevbe etme sebepleri ve kerâmetlerinden söz edilmektedir.²⁶¹

C. Menâkıbnâmede İsmi Geçen Önemli Şahsiyetler

1. Şeyh Edebâlî (ö. 726/1326)

Şeyh Edebâlî'nin doğum tarihi kesin olarak belli değildir. Milâdî 1326 yılında 120 yaşlarında vefât ettiği kabul edilirse, büyük ihtimalle 1206 yılında doğmuş olmalıdır.²⁶² Doğum yeri, Kırşehir'in Balışeyh isimli bir köyüdür. "Ede" kelimesi, sâhip, mâlik mânâsına kullanılan yani Allah'ın doksan dokuz isminden birisidir. Ede-Balı, "Allah'a bağlı kişi" mânâsında bir isimdir. Bu şeyhin ismi de buradan gelmektedir.²⁶³

Şeyh Edebâlî, Karaman'da Ali Necmeddin Muhtar ez-Zâhidî'den ders almaya başlar. Daha sonra Fahreddin Bedî' Mansur gibi zâtlardan ilim tahsîl eder. Şam'a gittiği zaman

²⁵⁹ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 163b-175b.

²⁶⁰ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 175a-212a.

²⁶¹ Beyazıt Devlet Ktp. , vr. 212a-222a.

²⁶² Mustafa Uzun, "Şeyh Edebâlî", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, C. 7, İstanbul: Şûle Yayınları, 1997, s.237.

²⁶³ Bayram Sakallı, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Yıllarında Şeyh Edebalı", *Türk Yurdu*, Cilt. 19-20, Sayı. 148-149 (Aralık 1999-Ocak 2000), s. 52-54.

Sadrettin Süleyman b. Vehb'den ve diğer hocalardan hadis ve fıkıh gibi ilimleri öğrenir.²⁶⁴ Tefsir ve hadis ilimlerinde şöhrete ulaşır ve özellikle fıkıh ilmi sahasında geniş bir bilgiye sahip olur. Şer'î konularda otorite sahibi olan Edebâlî, daha sonra tasavvufa yönelmiştir. Osman Gâzî onun için zâviye açmıştır.²⁶⁵

Şeyh Edebâlî, iki kez evlenmiştir ve ikinci eşi Tâcüddîn Kürt kızıdır. Hayrettin Paşa ile bacanak olmuştur. Neşrî, Edebâlî'nin 120 yaşında vefat ettiğini bildirir.²⁶⁶ Mecdî Mehmed Efendi de Edebâlî'nin hicret-i nebeviyyenin 726 senesinde 120 yaşındayken vefat ettiğini ve hanımının da ondan bir ay sonra vefat ettiğini belirtir.²⁶⁷ Câmiü'd-Düvel'de de Edebâlî'nin vefat tarihi, hicrî 726 (m.1326) olarak verilmiştir.²⁶⁸

Araştırmacılar tarafından uzun süre ahî önderi olarak kabul edilen Şeyh Edebâlî'nin, menâkıbnâmede Vefâî şeyhi olduğunun belirtilmesi önemli bir bilgidir.

Menâkıbnâmede, Edebâlî'nin Vefâî şeyhi olması hakkında şunlar nakledilir:

*“Osmân Gâzî (tâbe serâhu) Hazreti'nin kavmi içinde Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn Seyyid Ebü'l-Vefâ (kuddise sırruhû) hulefâsından bir azîz vardı. Şeyhü's- şuyûh menbau yenâbü'l-fütûh, câmiu'l-kemâlât, hâvî'l-kerâmât, mazharu'l-envâri'r-rabbâniyye masdaru'l-âsâri's-sübhâniyye, Hazret-i Şeyh Edebâlî derler idi...”*²⁶⁹

A. Yaşar Ocak, Elvan Çelebi'nin *Menâkıbu'l-Kudsiyye* adlı eserinin incelenmesiyle birlikte Şeyh Edebâlî'nin, Baba İlyas'ın halîfeleri arasında görüldüğünü ve ahî olmadığını iddia

²⁶⁴ Muhammed Abdulhay el-Leknevî, **el-Fevâidü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye**, Muhammed Bedreddîn Ebû Firâs en-Na'sânî (tsh. ve thk.), Kahire: Matbaatü's-Saâde, 1324, s. 75.

²⁶⁵ Seyfullah Kara, s. 186; Kamil Şahin, “Edebâlî Hazretlerinin İlmî Yönü ve İslam-Türk Mutasavvıfları Arasındaki Yeri”, **VI. Osmanlı Sempozyumu (Söğüt, Eylül 1991)**, Ankara: Ertuğrul Gazi'yi Anma ve Söğüt Şenliği Vakfı Y. , 1992, s. 23.

²⁶⁶ Mehmed Neşrî, **Kitâb-ı Cihânnümâ Neşrî Tarihi**, Faik Reşit Unat, Mehmed Altay Köymen (hızl.), C. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1949, s. 85; el-Leknevî, s.75.

²⁶⁷ Mecdî Mehmed Efendi, **Şakâik-i Nu 'mâniyye ve Zeyilleri: Hadâiku's-Şakâik**, Abdülkadir Özcan (neşre hızl.), İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989, s. 21.

²⁶⁸ Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah, **Câmiü'd-Düvel: Osmanlı Tarihi (1299-1481)**, Ahmet Ağırakça (yay. hızl.), İstanbul: İnsan Yayınları, 1995, s. 87.

²⁶⁹ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 2a-2b.

etmiş ve ayrıca buna incelediğimiz menâkıbı da delil olarak göstermiştir.²⁷⁰ Irène Mélikoff da aynı görüşü kabul etmiştir.²⁷¹ Menâkıbu'l-Kudsiyye'deki bu konuyla ilgili mısralar şöyledir:

Hacı Bektaş ol sebebdan hiç

Göze almadı tâc-ı sultânı,

Ede Balı ve bundağı hoddâm

Gördiler Hacı'dan bu seyrânı

Ulu eşîğe gelir vü gider.²⁷²

Menâkıbnâmede ayrıca, Osman Gâzî'nin Şeyh Edebâlî'nin hankâhında yattığı gece gördüğü rüya ve Edebâlî'nin bu rüyayı nasıl yorumladığı anlatılmıştır.

Osman Gâzî'nin rüyasında, Şeyh Edebâlî'nin göğsünden bir ay doğar ve Osman Gâzî'nin koynuna girer ve gölgesi bütün âlemi tutan bir ağaç haline gelir. Bu ağacın gölgesi, bütün âlemi kaplar. O ağacın altındaki dağların dibinden sular çıkar ve bu sulardan insanlar çeşitli şekillerde istifâde ederler. Osman Gâzî uyanınca, rüyayı Şeyh Edebâlî'ye anlatır. O da Osman Gazi'ye “*Oğul Osman sana ve senin nesline padişâhlık mübârek olsun. Ve benim kızım Mâlhûn helâlin oldu.*” diyerek onu müjdelere ve daha sonra kızını Osman Gâzî'ye nikâhlar.²⁷³ Böylece ilk Osmanlı padişahı, bir vefâî şeyhi ile akrabalık bağı kurar.

Friedrich Giese'nin neşrinin esas alındığı Anonim Tevârîh-i Âl-i Osmân'da bu rüyayı gören kişinin Ertuğrul Gazi olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır.²⁷⁴

Oruç Bey Tarihi'nde de rüyayı gören ve Edebâlî'ye tâbir ettiren Ertuğrul Gazi'dir. Oruç Bey Tarihi'nde bu olay şöyle nakledilir:

Osman Gazi dünyaya gelmeden Ertuğrul, bir gece garip bir düş gördü. O düşten uyandı. Düşünü düşünerek, Allah'ı zikrederek kalktı ve sabah namazını

²⁷⁰ Ocak, “Osmanlı Beyliği Topraklarındaki Sufi Çevreler ve Abdalân-ı Rum Sorunu (1300-1389)”, s. 166-67.

²⁷¹ Irène Mélikoff, **Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe**, Turan Alptekin (çev.), İstanbul: Cumhuriyet Kitap Kulübü, 1998, s. 141-142.

²⁷² Elvan Çelebi, s. 169

²⁷³ *Menâkıb-ı Tâci'l-Ârifîn*, vr. 3a-3b.

²⁷⁴ **Anonim Tevârîh-i Âl-i Osmân**, Nihat Azamat (neşre hzl.), İstanbul: M. Ü. Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1992, s. 10.

kıldı. Atına binip doğru Konya'ya vardı. Konya'da rüya tabir eden itibarlı bir kişi vardı. Şeyh Ebebalı derlerdi... Ertuğrul elbise değiştirip geldi. O düşü şeyh hazretine anlattı.

Bundan sonra Oruç Bey, rüyayı Ertuğrul Gazi'nin ağzından aktarır. Şeyh Edebâlî rüyayı şöyle yorumlar:

*Ey yiğit! Düşününün tabiri budur ki, bir oğlun ola. Adı Osman ola. Benim dahi bir kızım ola Rabia adlı. Benim kızımı senin oğlun Osman'a vereler. O kızdan Osman'ın birçok oğlancıkları ola ve onun nesli babadan oğula padişah olalar. Müjdeler olsun sana ve nesline ki padişahlık verildi. Mübarek olsun.*²⁷⁵

Ömer Lütfi Barkan, buna benzer rüyaların Osmanlılardan önce diğer hânedân kurucularına gördürüldüğünü söylemiş, ancak ne kadar gerçek olmasa da bu rüya münâsebetiyle Osmanoğulları'nın bu şeyhle sıkı ilişkilerinin görülmesi bakımından bu meselenin önemli olduğunu belirtmiştir.²⁷⁶ Ocak da, Edebâlî ile Osman Gâzî ilişkisinin XV. asır sonlarıyla XVI. asır başlarında yazılan vekâyinâmelerin bir îcâdı olduğunu söylemiştir.²⁷⁷

Menâkıbnâmede anlatılan rüyâ meselesinin gerçekliği konusunda farklı yorumlar da olsa, Osman Gâzî'nin kızıyla evlendirecek kadar bir vefâî şeyhi ile bağ kurması, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında Vefâilik'in etkisini göstermesi açısından önemlidir.

2. Seyyid Velâyet (ö. 929/1522)

Menâkıbnâmenin mütercimi eserin girişinde şeyhi Seyyid Velâyet hakkında geniş bilgiler verir. Menâkıbnâmedeki bilgilere göre hayatı şöyledir:

Seyyid Velâyet Bursa'nın Timurtaş mahallesinde hicrî 855 yılında doğmuştur. Hicrî 874 yılında Âşıkpaşazâde'nin kızıyla evlenmiştir. 880 yılında Mısır'da Seyyid Ebû Bekir oğlu Seyyid Vefâ'dan irşâd için izin almıştır.²⁷⁸ Müstakîmzâde bu zâtın Bekriyye-i Gücdüvâniyye tarîkatından olduğunu bildirmiştir.²⁷⁹

Menâkıbnâmede ailesi hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgilere göre, hicrî 880 yılında **İmâd** adlı bir oğlu olmuş ve yedi yaşındayken vefat etmiştir. Bu oğlunun doğduğu yıl,

²⁷⁵ Oruç b. Adil, **Oruç Bey Tarihi**, Hüseyin Nihal Atsız (hzl.), İstanbul: Tercüman Gazetesi, t.y. , s. 24-25.

²⁷⁶ Ömer Lütfi Barkan, **Kolonizatör Türk Dervişleri**, İstanbul: Hamle Yayınları, t.y. , s. 19.

²⁷⁷ A. Yaşar Ocak, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Ahilik ve Şeyh Edebalı: Problematik Açından Bir Sorgulama", **II. Uluslar arası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri (13-15 Ekim 1999, Kırşehir)**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999, s. 246-47.

²⁷⁸ *Menâkıb-ı Tâci'l-Ârifîn* , vr. 7b.

²⁷⁹ Müstakîmzâde, **Meşâyihnâme-i İslâm**, Süleymaniye Ktp. , Esad Efendi, nr.1716, vr. 3a.

kendisi hacda iken arefe günü Seyyid Velayet'in annesi **Sitti bint-i Halil** vefat etmiştir. 882 yılında **Kerâmet**, 883 yılında **Zeynelâbidîn**, 884'te **Pür Hayât** ve 887 yılının Rebûlevvel ayında **Cemâleddîn** adlı oğlu dünyaya gelmiştir. Seyyid Velâyet'in babası 841 yılında Rum diyarına gelmiş ve 886 yılı Muharrem ayının yirmi ikisinde Cuma günü vefat etmiştir.²⁸⁰

eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye'de de babasının hicrî 886 yılında yılında vefât ettiği ve eşinin yanına defnedildiği belirtilmektedir.²⁸¹

Menâkıbnâme de neseb silsilesinin bir kısmı verilmiştir:

Seyyid Velâyet b. Seyyid Ahmed b. Seyyid İshak b. Seyyid Alâmüddîn b. Seyyid Halîl b. Seyyid Cihângîr b. Seyyid Muhammed b. Pür Hayâtüddîn.²⁸² Silsilede son zikredilen şahsın, Tâcü'l-Ârifîn tarafından evlâd edinildiği belirtilmiştir.

eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye'de Seyyid Velâyet'in Hz. Hüseyin vâsıtasıyla Hz. Ali'ye uzanan neseb silsilesi şöyledir:

Seyyid Velâyet b. Seyyid Ahmed b. Seyyid İshak b. Seyyid Alâmüddîn b. Seyyid Halîl b. Seyyid Cihângîr b. Seyyid Muhammed b. Seyyid Hayâtüddîn b. Seyyid Rıza b. Seyyid Halîl b. Seyyid Mûsâ b. Seyyid Yahyâ b. Seyyid Süleymân b. Seyyid Fazl b. Seyyid Muhammed b. Seyyid Hüseyin b. İmam Muhammed Bâkır b. İmam Zeynelâbidîn b. İmam Hüseyin b. İmam Ali b. Ebî Tâlib.²⁸³

Yukarıda menâkıbnâmeye göre hayatından bahsettiğimiz Seyyid Velâyet, hicrî 855 (m.1455) senesinde Bursa'ya bağlı Kirmastı²⁸⁴ kasabasında dünyaya gelmiştir.²⁸⁵ Nesli Hz. Hüseyin'e dayanmaktadır.

Seyyid Velâyet, Âşık Paşa oğlu Şeyh Ahmed'e intisâb ederek tasavvuf yoluna girmiştir. Onun hizmetinde yüksek mânevî derecelere ulaşmıştır. Kızı Râbiâ Hâtûn ile

²⁸⁰ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 7b-8b.

²⁸¹ Taşköprizâde, **eş-Şekaiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye**, Ahmet Suphi Fırat (thk), İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Y. , 1405, s. 346.

²⁸² *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 7a.

²⁸³ Taşköprizâde, s. 345; nesebi için ayrıca bkz. Osmanzâde Hüseyin Vassaf, **Sefîne-i Evliyâ**, Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz (hızl.), C. 5, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006, s. 283

²⁸⁴ Bursa'da bugünkü Mustafakemalpaşa ilçesidir. Bkz. Nuri Akbayar, **Osmanlı Yer Adları Sözlüğü**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001, s. 101.

²⁸⁵ *Müstakîmzâde*, vr. 3a.

evlenerek onunla akrabalık ilişkisi de kurmuştur. Seyyid Velâyet'in şeyhi Ahmed Âşıkî, Abdüllatif Kutsî'nin halîfelerindendir.

Abdüllatif Kutsî, Zeyniyye tarikatını Anadolu'ya getiren kimsedir. Bu zât, hicrî 786 (m.1384) yılı Receb ayının yirmisinde Cuma günü dünyaya gelmiştir. Kudüslü olduğu için daha çok Makdisî nisbesiyle anılmıştır. “İbn Gânîm” ve “İbn Benâne” olarak da bilinmektedir. Abdülaziz Fernevî'ye intisâb etmiş ve hicrî 820 (m. 1417) yılından sonra Kudüs'te Zeynîlik'in kurucusu Zeyneddîn Haffî ile tanışmıştır. Onun sohbetinden etkilenerek mürîdi olmuştur. Hac dönüşünden sonra Haffî ile Kutsî Horasan'a gitmişler ve Kutsî onun hizmetinde halvete girmiştir. Şeyhinin tavsiyesi üzerine, Câm şehrinde Ahmed Nâmekî'nin kabri yanında halvete girmiştir. Halvet sonunda ise ondan irşâd için izin almıştır. Anadolu'ya iki kez gelen Kutsî, ilk seyahatinde II. Murat kendisini ziyaret etmek istediye de sultanla görüşmemiştir. İkinci kez Şam'dan 851 (m.1448) yılında Anadolu'ya gelmiş ve Konya'ya yerleşmiştir. Burada Mevlânâ, Sadreddîn Konevî ve Şems-i Tebrîzî'nin mezarlarını ziyaret etmiş ve Konevî'nin zâviyesinde irşâd faaliyetlerine devam etmiştir. Hicrî 856 yılında Konya'dan Bursa'ya geldiğinde Hisar'da Büyük Camii yakınında bir eve yerleşmiştir. 856 senesi Rebiülevvel ayının başlarında (m. Mart, 1452) vefat etmiştir. Eserlerinden bazılarının isimleri şunlardır: *Tuhfetü vâhibi'l-mevâhib fi beyânî'l-makâmât ve'l-merâtib, Hâdi'l-Kulûb ilâ likâi'l-mahbûb, Keşfü'l-İ'tikâd fi'r-reddi alâ mezhebi'l-ilhâd ve Kitâbü'l-emr bi'l-ma'rûf ve'n-nehy ani'l-münker*.²⁸⁶

Abdüllatîf Kutsî'nin halîfesi Âşıkpaşazâde'nin asıl adı Derviş Ahmed, mahlası Âşıkî'dir. Âşıkpaşazâde'nin hayatı hakkındaki bilgiler, sadece yazmış olduğu *Tevârîh-i Âl-i Osman* adlı eserine dayanmaktadır. Bu eserini hicrî 889 (m. 1484) yılında 85 yaşlarında iken tamamlamıştır. Büyük ihtimalle onun bu tarihten sonra vefât ettiği kabul edilmektedir. Mezarı da muhtemelen İstanbul'da Âşık Paşa adına inşâ edilen cami hazîresindedir.²⁸⁷

İstanbul'daki Âşık Paşa Külliyesi, Fatih ilçesi Haydar Mahallesi'nde, Cibâli Caddesi, Ensar Sokağı ve Şakir Bâki Sokağı'nın kuşattığı alan üzerinde bulunmaktadır. Sonradan camiye dönüştürülmüş bir mescid, günümüzde mevcut olmayan bir tekke, bir çeşme ve hazîre

²⁸⁶ Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeynîler*, s. 77-83; Molla Cami, s. 896-98. ; Mustafa Kara, “Abdüllatif Kutsî”, *DİA*, C. 1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988, s. 257.

²⁸⁷ Abdülkadir Özcan, “Âşıkpaşazâde”, *DİA*, C. 4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, s. 6-7; ayrıca bkz. Fuat Köprülü, “Âşıkpaşazâde”, *İA*, C. 1, İstanbul: Maarif Matbaası, 1940, s. 707; **İslam-Türk Ansiklopedisi**, C.1, İstanbul: Tercüman Aile ve Kültür Yayınları, 1987, s. 159-160.

bölümlerinden oluşur. Külliye'nin merkezini oluşturan mescid, 1464-1479 yılları arasında Eski Saray'ın ağalarından Abdullah oğlu Hüseyin Ağa tarafından Âşıkpaşazâde adına inşâ ettirilmiş ve Âşık Paşa'nın ruhuna ithâf edilmiş böylece onun adıyla anılagelmiştir. Bu mescidden önce Sinan-ı Atık diye tanınan Mimar Sinâneddîn Yusuf Ağa, burada bir zâviye inşa ettirmiş ve burayı Sarı Saltuk'un hatırasına ithâf etmiştir.²⁸⁸

Âşıkpaşazâde, Tevârîh-i Âl-i Osman adlı eserinde vefâî dervişlerden bahsetmiştir. Eserinde kendisinin, aile efrâdının ve atalarının böylelikle Babaî-meşrep dervişlerin, Osmanlı sultanlarıyla çok yakın ilişkiler kurduğuna vurgu yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında Anadolu'da bu tarikatın etkisi hakkında önemli bilgiler nakletmiştir.²⁸⁹

Âşıkpaşazâde Abdüllatif Kutsî'ye, Konya'da Sadreddîn Konevî Zâviyesi'nde kaldığı sıralarda intisâb etmiştir. Onun Kutsî'den icâzeti Konya'da mı yoksa Bursa'da mı aldığı tespit edilememiştir. İstanbul fethedildikten sonra Fatih'teki mescid-tekkesinde irşâd faaliyetini sürdürmüştür.²⁹⁰

Âşıkpaşazâde'nin mürîdi olan Seyyid Velâyet, zamanın âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etmiştir. Molla Gürânî'den hadis ilmini okumuştur.²⁹¹ Mekke'de Şeyh Abdülmü'tî, bir çok şeyh ve âlimin bulunduğu bir mecliste esmâ-i hüsnâ okutmak için Seyyid Velâyet'e icâzet vermiştir. Üç kere hacca giden Seyyid Velâyet'in son haccı Yavuz Sultan Selim zamanında olmuştur.²⁹²

Seyyid Velayet saray çevreleriyle iyi ilişkiler kurmuştur. II. Beyazıt hayatta iken saltanatı Yavuz Sultan Selim'e bırakmayı düşünmüş fakat bu konuda tereddüt etmiştir. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim işin âkibetini öğrenmek ve onlardan dua istemek maksadıyla devrin şeylerine müracaat etmiştir. Seyyid Velayet, Sultan Selim'in görüşme talebini geri çevirmiş ancak ısrar etmesi üzerine görüşmeyi kabul etmiştir. Sultan Selim padişah olup olamayacağını sorduğu zaman, bir süre cevap vermemiştir. Daha sonra ise saltanatın kendisinin

²⁸⁸ M. Baha Tanman, "Âşık Paşa Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 1, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı'nın ortak yayını, 1993, s. 364-65.

²⁸⁹ Sezai Sevim, "Osmanlı Kuruluş Devri Kaynakları ve Dervişler", **Bursa'da Dünden Bugüne Tasavvuf Kültürü-2**, Nahit Kayabaşı (yay. hzl.), Bursa: Bursa Kültür ve Sanat Turizm Vakfı Yayınları, 2003, s. 54.

²⁹⁰ Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeynîler*, s. 126-27.

²⁹¹ **İslam Alimleri Ansiklopedisi**, C. 14, İstanbul: Türkiye Gazetesi, t.y. , s.310.

²⁹² Hoca Sadettin Efendi, C. 7, s. 258. ; Taşköprizâde, s. 346.

olacağını fakat uzun sürmeyeceğini söylemiştir. Gerçekten durum dediği gibi olmuş ve Yavuz Sultan Selim sekiz yıl tahtta kalmıştır.²⁹³

Âşık Paşa Külliyesi'ne II. Beyazıt'ın kızı Sûfî Sultan Hanım olarak tanınan Fatma Sultan da hicrî 907 yılının Cemâziyelâhir'inde (Aralık 1501) kandil vb. giderlerin masraflarını karşılamıştır. Bu sultan, Seyyid Velâyet Dergâhı'nın şeyhine, eczâ okuyanlara, zâkirlerine ve sâir müteferrik mesâlihine vakıflar tahsis etmiştir. Bu külliye de çeşitli hizmetlere yönelik Fatma Sultan'dan başka üç vakıf tespit edilmiştir. Bunlar, Paşa Bola bint-i Yusuf (913 Rebiüahirin ortaları/1507), Hatice bint-i İlyas (883 Zilhicce'nin ortaları/1479) ve Râbiâ Hatun'dur (934 Cemâziyelâhir'in sonları/1528).²⁹⁴

Yaşadığı devirde yöneticiler ve halk tarafından tanınan ve onlar üzerinde mânevî otoriteye sahip olan Seyyid Velâyet'in kerâmetleri bir çok kaynakta nakledilmiştir.

Bir rivâyete göre, Seyyid Velâyet hac için Arafat'ta olduğu sırada yanında bulunan Şeyh Ahmed Mahmud ona: “Ey oğlum! Bugün imamın sağında kim bulunuyorsa, zamanın kutbu odur.” diye buyurur. Seyyid Velâyet namazı kıldıktan sonra imamın sağ tarafında bulunan zâta bakınca, onun Bursalı Mevlânâ Ayas olduğunu görür. Hacdan geri döndüğünde Bursalı sâlih kimselerden biri ona, bu sene Arafat'ta imamın sağında kimin bulunduğunu tespit edip edemediğini sorar. Seyyid Velâyet de Şeyh Ahmed'in hatırlatması üzerine tespit edebildiğini söyler. O gece çok hastalanır. İyileşip ertesi gün o sâlih kimseyle Mevlânâ Ayas'ı ziyarete giderler. Mevlâna Ayas ona sert bir şekilde bakar ve “Neden benim gizli olan hâlimi başkasına açıkladın. Bu gece senin vefatın için üç kere Allah Teâlâ'ya dua ettim. Her seferinde Rasûlullâh'ın ruhu benimle duamın arasına perde oldu. Bundan dolayı senin sağlam ve temiz bir nesebe sahip olduğunu anladım.” der. Seyyid Velâyet, Mevlâna Ayas'tan özür diler ve elini öpüp hayır duasını alır.²⁹⁵

Başka bir kerâmeti de şöyle anlatılır:

Seyyid Velâyet vefatından iki yıl kadar önce çok şiddetli hastalanmıştı. Dostları onu ziyarete gitti. Onlara şöyle dedi: “Şimdi hastalığım hafifledi.

²⁹³ Yusuf b. İsmail en-Nebhânî, **Câmiu Kerâmâtî'l-Evliyâ**, İbrahim Atve Avad (thk.), Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1989, s.516-17; Taşköprizâde, s. 347; Hoca Sadettin Efendi, C. 7, s. 258.

²⁹⁴ Ömer Lütfi Barkan ve Ekrem Hakkı Ayverdi, **İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546)**, İstanbul: Baha Matbaası, 1970, s. 275, 278.

²⁹⁵ Taşköprizâde, s. 347-48.

*Bugün işrak vaktinde Azrâil (a.s.) Müftü Ali Çelebi sûretinde bana geldi. Ruhumu teslim alacağını zannettim ve murâkabeye daldım. Azrâil bana: “Ruhunu almaya değil, seni ziyarette geldim.” dedi. Seyyid Velâyet bu vâkıdan sonra iki yıl daha yaşamıştır.*²⁹⁶

Seyyid Velâyet’in sağlığında Sünbül Sultan hastalanır ve birkaç gün sonra öldüğü haberi ona ulaşır. Bunun üzerine o, bu haber yalandır, zira şeyh Sünbül Sinan benden sonra ölecektir, benim cenâze namazımda bulunacaktır, der. Gerçekten de dediği gibi Sünbül Sinan, Seyyid Velâyet’in vefatından sonra Hakk’ın rahmetine ulaşmıştır.²⁹⁷

Pîrî Mehmed Paşa, İstanbul’da bir dergâh yaptırır. Şeyh Cemal Efendi posta oturur. Rebûlevvel ayında mevlid dinlemek üzere dergâha gider. Orada İstanbul’un şeyhlerinden birçok kimse bulunmaktadır. Seyyid Velâyet de o mecliste yerini almıştır. Seyyid Velâyet başını kaldırıp bir müddet düşündükten sonra şöyle buyurur: “Keşf yoluyla biliyorum ki, bu dergâh olmayacaktır.” Şeyh Cemal Efendi vefat ettikten sonra dergâh, medreseye çevrilir.²⁹⁸

Seyyid Velâyet hicrî 929 yılı Muharrem ayında (m.Aralık 1522) 73 yaşında iken vefat etmiştir. Seyyid Velâyet’in cenaze namazı, ulemâ ve meşâyihden büyük bir cemaatin iştirakiyle Şeyhülislam Zenbilli Ali Efendi tarafından kılınmıştır.²⁹⁹

Seyyid Velâyet vakfiyesinde, mescidin yakınında bulunan evini kendi vefât ettikten sonra kendisine türbe olmasını istemiştir. Buradan Seyyid Velâyet’in evine gömüldüğü ve kabrinin üzerine türbe inşa edildiği anlaşılmaktadır. Burada kare planlı ve kubbeli olan Seyyid Velâyet Türbesi dışında on iki kabir daha bulunmaktadır. Bunlardan birisi eşi Râbiâ Hâtûn’a ve birisi de neslinden gelen şeyhlerden Said Efendi’ye aittir. Diğerlerinin kime ait olduğu bilinmemektedir.³⁰⁰

Seyyid Velâyet’ten sonra onun makâmına Derviş Mehmed’in (ö. 942/1535-36), Derviş Mehmed’den sonra Seyyid Velâyet’in damadı ve halîfesi Gazâlîzâde Şeyh Abdullah

²⁹⁶ en-Nebhânî, s.516.

²⁹⁷ Hoca Sâdedin Efendi, c. 7, s. 259.

²⁹⁸ en-Nebhânî, s.516; Taşköprîzâde, s. 348-49; Hoca SâdedinEfendi, s. 259.

²⁹⁹ Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler*, s. 129; Reşat Öngören, **Osmanlılarda Tasavvuf: Anadolu’da Sûfîler, Devlet ve Ulemâ (XVI: Yüzyıl)**, İstanbul: İz Yayıncılık, 2000, s. 199.

³⁰⁰ M. Baha Tanman, “Âşık Paşa Külliyesi”, s. 366, 368.

Efendi'nin (ö. 977/1570) geçtiği söylenmektedir.³⁰¹ Fakat Seyyid Velâyet, hayatta iken zâviyenin meşîhatini oğlu Mustafa Çelebi'ye bırakmıştır.³⁰²

Fatih'te Seyyid Velâyet'in şeyhi olduğu tekke, daha sonra Zeynîlik tarikatının sönmeye yüz tutmasıyla el değiştirmiştir. Hicrî 1256 (m.1840) tarihli Âsitâne'de Seyyid Velâyet Tekkesi'nin Halvetî tarikatına bağlı olduğu ayrıca ortadan kalkarak yerinin arsa haline geldiği söylenmektedir. Daha sonra Nakşibendîlik'e bağlı olarak faaliyetini sürdüren tekke, 1918 yılında Cibâli-Fatih yangınında tarihe karışmıştır.³⁰³

3. Ma'rûf-i Kerhî (ö. 200/815)

Ma'rûf-i Kerhî, zühd döneminin sonunda ve tasavvuf safhasının başında yaşamıştır. Sâlih amele dayalı marifet anlayışını ileri sürmesi ve sahv-sekr nazariyesini ortaya çıkarması açısından tasavvuf tarihinde önemli bir yere sahiptir. Seriy-i Sakatî gibi büyük sûfleri yetiştirmesi dolayısıyla ve Cüneyd-i Bağdâdî'nin bir önceki üstâdı olması sebebiyle başta Mevlevîyye, Bektaşîyye, Kadiriyye, Halvetiyye ve Nakşibendiyye gibi bir çok tarikatın silsilesinde yer almıştır.

Tasavvuf için birçok tarif yapılmıştır. Tasavvuf kelimesi kullanılarak yapılan ilk tarifi sahibi Ma'rûf-i Kerhî'dir. Tarifi şu şekildedir: “Tasavvuf, hakikatları almak, mahlûkâtın elinde bulunanlardan ümîdi kesmektir.”³⁰⁴ Ma'rûf-i Kerhî, marifet ile muhabbet arasında ilgi kurmasıyla meşhûr olmuştur. Muhabbetin (sevgi) vehbî olduğunu, kesbî olmadığını dolayısıyla makâm değil hâl olduğunu ifâde etmiştir.³⁰⁵

Sülemî'nin *Tabakatü's-Sûfiyye* adlı eserinden itibaren kaynaklarda Ma'rûf-i Kerhî'nin kabrinin gece gündüz, sürekli olarak ziyaret edildiği ve binlerce insanın onun vesîlesiyle şifâ aradığı anlatılmıştır.³⁰⁶ *Tezkiretü'l-Evliyâ*'da şöyle nakledilir: “*Tecriddeki kuvveti sebebiyledir ki, vefatından sonra ona; (Ma'rûf'un kabri) tecrübe edilmiş bir tiryâk ve devâdır, denilmiştir. Çünkü hangi hâcet için onun kabrine gidilirse gidilsin, Hak Teâlâ onu*

³⁰¹ Tanman, s. 366; Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmânî**, C. 4, İstanbul: Matbaa-i âmire, t.y. , s. 609.

³⁰² Ömer Lütfi Barkan ve Ekrem Hakkı Ayverdi, s. 275.

³⁰³ M. Baha Tanman, “Âşık Paşa Külliyesi”, s.365-66.

³⁰⁴ Mustafa Kara, “Ma'rûf Kerhî ve Tasavvuf-Şia İlişkisi Üzerine”, **Fikir ve Sanatta Hareket Dergisi**, Cilt. 7, Sayı. 16-17 (Haziran-Temmuz, 1980), s. 9-11; Feridüddîn Attar, s. 352.

³⁰⁵ Dilâver Güner, **Düşünce ve Kültürde Tasavvuf**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007, s. 99.

³⁰⁶ Ebû Abdurrahman es-Sülemî, **Tabakâtü's-Sûfiyye**, Nurettin Şüreybe (thk.), Halep: Dârü'l-Kitâbi'n-Nefis, 1986, s. 85.

yerine getirir.”³⁰⁷ “Ma’ruf’un kabri tecrübe edilmiş bir tiryâktir, bir ilaçtır ve bir devâdır” sözü insanların onun kabrine ne kadar teveccüh ettiklerini göstermektedir.

Menâkıbnâmede Ebü’l-Vefâ’nın mürîdiyle beraber Kerhî’nin mezarını ziyaret etmesi anlatılır. Ebü’l-Vefâ’nın kalbi kabrin başında muhabbetle dolar, Hak Teâlâ’nın nuruyla geçmiştekileri ve gelecektekileri görür. Ma’rûf-i Kerhî’nin kabrinden bir ses gelir: “Gerçeksın ey Tâcü’l-Ârifîn! Sen seyyid-i aktâbsın.” Beraberindekiler de bu sesi işitirler. Bu ses ile birlikte Ebü’l-Vefâ’ya kutub mertebesine ulaştığı haber verilmiş olur.³⁰⁸

4. Bâyezid-i Bistâmî (ö. 234/848(?))

Bistâmî, tasavvuf tarihinde sekr, fenâ, melâmet, tevhid, marifet, muhabbet ve îsâr gibi konulardaki sözleri ve şathiyeleri ile tanınır. Kendisini takip edenlere Tayfûrî, tuttuğu yola Tayfuriyye veya Bistâmiyye adı verilmiştir. Hallac, Ebû Saîd Ebü’l-Hayr, Attâr ve İbnü’l-Arabî gibi büyük mutasavvıflar hep bu cereyâna bağlı kalmışlardır. Bistâmî, sekr haline büyük önem vermiştir. Ona göre, insan Allah’a bu hâlde ve bu hâl ile yaklaşır. Bu hâlde iken söylediği şathiyeleri günümüze kadar ulaşmıştır. “Kendimi tenzîh ederim, şânım ne yücedir.” ve “Cübbemin içindeki Allah’tan başkası değildir.” sözleri, meşhûr şathiyelerindendir. Bâyezid Bistâmî, (h.234/m.848(?)) tarihinde vefat etmiştir.³⁰⁹

Menâkıbnâmede, Ebü’l-Vefâ bir mecliste otururken Bâyezid-i Bistâmî’nin kerâmetlerinden bahseder. Mürîdlerinden birisi, Bistâmî’nin tarîkine meyletmek ister. Ebü’l-Vefâ mürîdinin bu isteğini anlar ve dervîş, şeyhinin kendisinin yüzüne baktığı an canını verir. Bâyezid’in mürîdleri, o dervîşi yıkayıp defnetmek isteyince tartışma çıkar. Ebü’l-Vefâ, hangi tarîkin kisvetinde ve hırkasında öldüyse o tarîkdendir, diyerek tartışmayı önler. Bu olaydan sonra deve büyüklüğünde bir nesne, uzak mesafeden Ebü’l-Vefâ’nın huzuruna gelinceye kadar küçülür ve serçe kadar küçük hâle gelir. Bu nesne, taşın üzerine oturup Hz. Seyyid’in sözlerini dinler. Daha sonra oradan ayrılıp uzaklaştıkça eski büyük hâline gelir ve ortadan kaybolur. Ebü’l-Vefâ arkadaşlarına, bu gelen şeyin Bâyezid-i Bistâmî’nin rûhu olduğunu ve kendisini ziyârete geldiğini söyler. Böylece Bâyezid-i Bistâmî, sâhib-i vakt olan Ebü’l-Vefâ’nın

³⁰⁷ Feridüddin Attar, **Tezkiretü’l-Evliyâ**, Süleyman Uludağ (hızl.), Bursa: İlim ve Kültür Yayınları, 1984, s. 361, Kuşeyrî, s. 99.

³⁰⁸ *Menâkıb-ı Tâcü’l-Ârifîn*, vr. 42b-43.

³⁰⁹ Süleyman Uludağ, “Bâyezid-i Bistâmî”, **DİA**, C. 5, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, s. 239-40.

huzuruna edeple gelmiş olur. Bu olaydan sonra Bâyezid-i Bistâmî ve Ebü'l-Vefâ'nın müridleri barışıp âhîret kardeşi olurlar.³¹⁰

İran'ın kuzeybatısındaki Bistam denilen küçük bir yerde dünyaya gelen bu sûfî, kendi dönemindekileri ve sonraki kuşakları etkilemiştir. Menâkıbnâmede tasavvuf tarihinde bu kadar etki sahibi bir sûfinin Ebü'l-Vefâ'ya gösterdiği saygının vurgulanması, şeyhin büyüklüğünü göstermek maksadıyla olabilir. Ayrıca Ebü'l-Vefâ'nın sohbetlerinde Bâyezid-i Bistâmî'den bahsetmesi ve her iki tarîkin müridlerinin kardeş olması onun tasavvuf anlayışında etkili olabileceğini göstermektedir.

5. Sehl-i Tüsterî (ö. 283/896)

Asıl adı, Sehl b. Abdillâh b. Yunus b. İsa b. Abdillâh b. Refî (veya Râfî)'dir. Hicrî 200/m.815 veya (h.201/m.816) yılında İran'ın güneybatısındaki Hûzistan'ın Ahvaz bölgesindeki Tüster kasabasında doğmuştur. "Ebû Muhammed" künyesiyle meşhûr olan Tüsterî, çok küçük yaşlarda ilim tahsiline başlamış ve 6-7 yaşlarında iken Kur'an'ı ezberlemiştir. Basra ve Abadan gibi şehirlere seyahat etmiş daha sonra Tüster'e geri dönmüş ve burada yirmi yıl zâhidâne bir hayat yaşamıştır. Bütün mallarını dağıttıktan sonra hac için Hicaz'a gitmiş ve hac sırasında Zünnûn el-Mısırî ile tanışmıştır. Tüsterî, (h.283/m.896) yılında Basra'da vefat etmiştir.³¹¹ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-Safve*'de aynı tarihi vermiş fakat vefât tarihi 273 diyenlerin olduğunu söylemiştir.³¹² Sehl-i Tüsterî'nin tarîkini müridi İbn Sâlim (ö. 909) devâm ettirmiştir. Bu yola Sâlimiyye ismi verilmiştir. Ebû Tâlib el-Mekkî de bu tarîktendir.

Cüneyd-i Bağdâdî tarafından "sûfilerin kanıtı" olarak övülen Tüsterî, özellikle tevekkül ile çalışmayı birleştirmeye gayret etmiştir. İnsanı huzursuz eden dış dünyanın ona sağlayamadığı huzûru kendi içinde bulmuştur.³¹³

Menâkıbnâmede evliyâullah içinde yedi sultân olduğu ve bunlardan birinin Basra'nın sultânı Sehl-i Tüsterî olduğu belirtilmektedir.³¹⁴

³¹⁰ *Menâkıb-ı Tacü'l-Ârifin*, vr. 95a-97a, 165b.

³¹¹ Mustafa Öztürk, "Sehl Tüsterî ve Tasavvufî Tefsiri Üzerine Bazı Tespit ve Değerlendirmeler", **Tasavvuf: İlmî ve akademik Araştırma Dergisi**, yıl:3, Sayı. 9 (Temmuz-Aralık 2002), s.240-41; Sülemî, s. 206.

³¹² İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-Safve: Rasûlullah (s.a.s.)'ın Ashâbının ve Belde Belde Allah Dostlarının Hayatı ve Faziletleri*, Abdülvehhâb Öztürk (çev.), İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006, 953.

³¹³ Annemarie Schimmel, **İslâmın Mistik Boyutları**, Ergun Kocabıyık (çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001, s. 68-69.

6. Mansûr el-Betâihî (ö. 540/1145)

Betâihî'nin Nehridakla denilen bölgesinde yaşamış ve orada hicrî 540 (m.1145) yılında vefat etmiştir.³¹⁵

Bir rivâyete göre, annesi ona hamileyken şeyhi Muhammed eş-Şenbekî'yi ziyaret ettiğinde, bu şeyh ayağa kalkıp onu karşılamıştır. Bu hareketi birkaç kez tekrarlayınca neden böyle yaptığını soranlara Şeyh Şenbekî: “*Ben onun karnındaki cenin için kıyâm ediyorum. Çünkü o cenin, makâm sahibi ve Allah’a en yakın olan velîlerdendir.*” diye cevap vermiştir.

Şeyh Mansûr, Allah sevgisini şöyle açıklamıştır: “Allah’ı sevmek bir sarhoşluk ve şaşkınlık hâlidir. Allah’ı seven kimse bazen şaşkın, bazen de sarhoştur. Bu sarhoşlukla şaşkınlıktan hiçbir zaman kurtulmaz.”³¹⁶

Ebü'l-Vefâ, vefâtından sonra seccâdesinin Şeyh Mansûr’a verilmesini vasiyet etmiştir.³¹⁷ Ayrıca menâkıbnâmede, Şeyh Mansûr’un kerâmetlerinden bahsedilmiştir. Buna göre, yolda ölü bir köpek yatar. Yoldan geçenler onun kokusundan rahatsız olurlar. Bunu gören Mansûr el-Betâihî o köpeğe teveccüh eder Köpek hemen ayağa kalkıp koşmaya başlar ve yoldan uzak bir yerde düşüp ölür. Ayrıca kış vaktinde iken seccâdeyi teslîm etmeye gelen Ebü'l-Vefâ'nın müridlerine, kuru hurma ağacından tâze hurma verir.³¹⁸

Seccâdeyi alan Şeyh Mansûr, bunun üzerinde iki rekat namaz kılar ve Ebü'l-Vefâ'nın menâkıbından bahseder.³¹⁹

Şeyh Mansûr, Ebü'l-Vefâ'nın ashâbının üç kısım olduğunu söylemiş ve bunların zikir meclislerindeki hâllerinden bahsetmiştir:

Bir kısmı mücâhededen sonra kaçan zikretseler, müşâhede ederlerdi. Müstağrak olup, tayyibü'l-vakt olup hisden gâib olurdu. Bu sefâ ile kanarlardı. Hiç suya ihtiyâçları olmazdı. Ve bir yolu ki dahi zikretseler, kurb kadehinden bunlara şerbet içirirlerdi. Pes bu suya ihtiyâçları olmazdı ve bir

³¹⁴ Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn, vr. 208a.

³¹⁵ Ebü Ömer İzzeddîn b. Ahmed b. İbrahim el-Fârûkî, **İrşâdü'l-Müslimîn li-tarîkati Şeyhi'l-Müttakîn**, Kahire: Matbaatü Muhammed Efendi Mustafa, 1307, s. 14.

³¹⁶ İbnü'l-Cevzî, C. 4, s. 277-79.

³¹⁷ Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn, vr. 50b.

³¹⁸ Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn, vr. 53b-54a.

³¹⁹ Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn, vr. 54a.

kısmı dahi Hazret-i Seyyid vâsıtasıyla kurb bulup inâyet-i rahmâniyyeye erişmişler idi. Taâmdan, şarâbdan istiğnâları vardı.

Şeyh Mansûr, kendi meclisinin Ebü'l-Vefâ'nın meclisine benzediğini ancak vecde gelen halka, müridlerinin su dağıttığını ve meclisinde meydana gelen ateşi su ile yok edebildiklerini söylemiştir.³²⁰

Menâkıbnâmede Ebü'l-Vefâ hakkında şöyle dediği nakledilmiştir: “*Eğer Tacü'l-Ârifîn gibi birkaç kimse olsaydı, kıyamet günü cehenneme az kimse girerdi.*”³²¹

7. Ahmed er-Rifâî (ö. 578/1182)

Seyyid Ahmed babasını yedi yaşında kaybetmiş ve dayısı Şeyh Mansûr'un himâyesinde büyümüştür. Yirmi yedi yaşında tahsilini bitirip Ebü'l-Fadl'dan icâzet aldığı zaman Ümmü Abîde'ye yerleşmiş ve dayısının vefâtından sonra tarîkat şeyhi olmuştur.³²² Dört büyük kutubdan biri olarak kabul edilen er-Rifâî'nin, kutbiyet makâmına Abdülkâdir Geylânî'den sonra ulaştığı söylenmektedir. Âlim, muhaddis, Şâfiî fakihi ve müfessir bir sûfî olarak bilinen er-Rifâî, Rifâiyye tarikatının kurucusudur. Ahmed er-Rifâî, şiddetli bir ishal sonunda h. 578/m. 1182 yılında vefât etmiştir.³²³

Menâkıbnâmede, Ebü'l-Vefâ'nın vefat etmeden önce müridlerine ayakkabısını kendinden sonra Ahmed er-Rifâî'ye teslim etmelerini vasiyet etmesi anlatılmaktadır.

Ahmed er-Rifâî'nin dayısı ve şeyhi olan Şeyh Mansûr, Ebü'l-Vefâ'nın vasiyet edilen ayakkabıyı ona vermeden önce Ahmed er-Rifâî'yi imtihan etmek ister. Kendi oğlundan ve Ahmed er-Rifâî'den hiç kimsenin olmadığı bir yerde iki tavuğu öldürüp getirmelerini ister. Bir süre sonra kendi oğlu, öldürdüğü yavruyu getirir ama Ahmed er-Rifâî'nin elinde bir şey yoktur. Ahmed er-Rifâî, Allah'ı her yerde hâzır ve nâzır gördüğünü ve kendisini hiç kimsenin görmediği bir yer bulamadığını ve bu yüzden Şeyh Mansûr'un verdiği görevi yerine getiremediğini söyler. Bu olaydan sonra Şeyh Mansûr, ayakkabıyı ona teslim eder. Ahmed er-Rifâî, ayakkabıyı aldıktan sonra gözlerine sürüp başının üzerine koyar. Menâkıbnâmedeki açıklamaya göre, Ebü'l-Vefâ'nın ayakkabısını ona bırakmasının mânâsı, benim izimi izle ve

³²⁰ *Menâkıb-ı Tacü'l-Ârifîn*, vr. 54b-55a.

³²¹ *Menâkıb-ı Tacü'l-Ârifîn*, vr. 208a.

³²² Mahir İz, **Tasavvuf**, M. Ertuğrul Düzdağ (hızl.), İstanbul: Kitabevi Y. , 2001, s. 179.

³²³ Mustafa Tahralı, “Ahmed er-Rifâî”, **DİA**, C. 2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989, s. 127-129.

ulaştığım makāma var, demektir. Böylece Ebü'l-Vefâ, kendisinden sonra Ahmed er-Rifâî'nin kutbiyet makāmına ulaşacağına işaret etmiştir.³²⁴

Ebü'l-Vefâ, Ahmed er-Rifâî'nin mertebesini şöyle açıklamıştır: *“Onun ismi kudret havanında yarısı havayla ve yarısı suyla karıştırıldı. Onun muhabbeti, su içip havada teneffüs eden kimsenin kalbine düştü. Yani halkı onu çok sevecek ve bütün kalplerde sevgili olacak.”*³²⁵

Menâkıbnâme'ye göre, bir mecliste Ahmed er-Rifâî Şeyh Mansûr'un menâkıbını anlatır. Dinleyenlerden birisi, Şeyh Mansûr gibi mübârek başka bir kimse var mıdır? diye sorar. O da Ebü'l-Vefâ'yı kastederek şunları söyler: *“Evliyâullâhdan öyle bir kimse vardır, kıyamet günü arasâtta, alemlerin dibinde bin tane mürîdiyle beraber gelecek. Mürîdlerinin her birinin mertebesi, Mansûr'un mertebesinde, hattâ ziyâde olacak.”*

Ahmed er-Rifâî, Ebü'l-Vefâ'yı andıktan sonra besmele çekip peygamberimize salavât getirmiş ve yüzüne sürmüştür. Dinleyen kimselere de böyle yapmalarını emretmiştir.³²⁶

Yine menâkıbnâmedeki bilgilere göre Ahmed er-Rifâî, birgün Ebü'l-Vefâ'nın menâkıbnâmesini anlatırken üç kez yâ Tâce'l-Ârifîn! diye bağırdıktan sonra bayılır ve üç gün bu hâldeyken yatar. Üç günden sonra bir kez daha yâ Tâce'l-Ârifîn! diye seslenip kendine gelir. Kendisine geldikten sonra bazı mürîdlerine yaşadığı bu hâlden bahseder. Buna göre, er-Rifâî bazı evliyâullâhın menâkıbını anlatırken mertebelerine göre bazen topuğuna, bazen dizine, bazen beline, bazen göğsüne ve bazen boğazına kadar suya battığını fakat Ebü'l-Vefâ'nın menâkıbını anlatırken sonu olmayan bir denize daldığını söyler. Bu sırada boğulmaktan korkunca, yâ Tâce'l-Ârifîn! diye bağırdığını ve üç gün sonunda Ebü'l-Vefâ'nın kendisini kurtarıp denizin kenarına çıkardığını söyler.³²⁷

Hicrî 512 yılında dünyaya gelen Ahmed er-Rifâî, Ebü'l-Vefâ ile birebir görüşmemiştir. Ancak Ebü'l-Vefâ, kendisinden sonra bu zâtın yüksek makâmlara ulaşacağına işaret etmiştir. Ebü'l-Vefâ, Ahmed er-Rifâî ve tarikatı hakkında şunları söylemiştir: *“Bu, yakınlarda zuhûr edecek bir yiğittir. İlginç bir tarikatı ve sırrı olacak, halk ona hayran olacak. O, ortaya çıkınca bütün meşâyih irşâd kapısını kapatacaklar. Onun tarikatı kendisinden önce*

³²⁴ Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn , vr. 55a-56b.

³²⁵ Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn, vr. 51a.

³²⁶ Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn, vr. 198a-199a.

³²⁷ Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn , vr. 199a-200b.

ve sonra kimsenin sahip olmadığı bir yoldur. O tarîkat, tevâzu, fakr ve dervîşlik yoludur. Hak Teâlâ'ya bu yoldan daha büyük, daha müşkil ve daha yakın bir yol yoktur.”³²⁸

Ebü'l-Vefâ'yı her defâsında metheden er-Rifâî'ye onun hâlî sorulduğu zaman şu cevabı vermiştir: “Onun gibi gelmedi ve gelmez. Hak Teâlâ ona büyük bir makâm ve mertebe vermiştir. Kıyamet günü Allah Resulü, diğer peygamberler içinde övünecek ve diyecek ki: Sizin ümmetiniz içinde bunun gibisi var mı? Yarın kıyamet gününde onun alnında bir güneş parlayacak ki onun nuru güneşin ışığını örtecek. Oysa o gün güneş, bugünküne göre yetmiş kat daha parlak olacak.”³²⁹

8. İbn Akîl Ebü'l-Vefâ (ö. 513/1119)

İsmi, Ebü'l-Vefâ Ali b. Akîl b. Muhammed b. Akîl el-Bağdâdî'dir. Usûl ilimlerine dâir çalışmalarıyla tanınan Hanbelî âlimidir. Kelâm ve tefsîr alanında da çalışmaları vardır. Tasavvufu Ebû Mansûr el-Bağdâdî'den tahsîl etmiştir. *El-İrşâd fî Usûlü'd-dîn* ve *el-Vâzih fî Usûli'l-fıkıh* günümüze ulaşan bazı eserleridir. İbnü'l-Cevzî büyük ölçüde onun tesirinde kalmıştır.³³⁰

Menâkıbnâme'ye göre İbn Akîl, Bağdad Camii'ine Ebü'l-Vefâ'nın vaazını dinlemek üzere gider. Onu dinlerken, keşke Arapça'yı daha iyi öğrenseydi, dilinde gılgat (kabalık) vardır, diye düşünür. Ebü'l-Vefâ vaazın sonunda onunla musâfaha ederken şöyle der: “Düşün ey İbn Akîl! Görmez misin ki, bir kavim gönül ıslâhıyla meşgûl olmuş ve dil ile ıslâh etmekten vazgeçmiştir.” Ebü'l-Vefâ bu sözüyle dervîş olan kimsenin zâhirle meşgûl olmayıp, bâtınını mâmur etmesi gerektiğine işaret etmiştir. Ve şu mânâdaki şiiri okur: “*Kişinin gönlü pak niyeti hâlis olmadıkça, dil ile fasîh konuşmasının bir faydası olmaz. Gönlü pâk olan kimsenin dili doğru olmasa zarar vermez.*” Bu şiiri işittikten sonra İbn Akîl, Ebü'l-Vefâ'ya intisâb eder.³³¹

Ebü'l-Vefâ şekilci, öze inmeyen ve sadece kalıpta kalan din anlayışına tepki göstermiştir. Bu tepkinin bir benzerini Hasan-ı Basrî'de (ö. 110/728) görmekteyiz. Hasan-ı Basrî, kendisinden bir konuda görüş alan ve o görüşünün fukahânıncinden farklı olduğunu

³²⁸ Hacı Hüsam İbrahim b. Muhammed el-Kâzerûnî, **Ahmed er-Rifâî Menkıbeleri**, Nurettin Bayburtlugil, Necdet Tosun (trc.), İstanbul: Gelenek Yayınları, 2004, s. 21.

³²⁹ el-Kâzerûnî, s. 54-55.

³³⁰ Yusuf Şevki Yavuz, “İbn Akîl Ebü'l-Vefâ”, **DİA**, C. 19, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, s. 301-304.

³³¹ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifin*, vr. 87b-89a.

söyleyen bir adama karşı şöyle demiştir: “*Sen hiç gerçek bir fakîh gördün mü? Gerçek bir fakîh kimdir, sen bilir misin? Gerçek fakîh takvâ sâhibidir. O kimseden himmet beklemez.*”³³²

9. Abdülkâdir Geylânî (ö. 561/1166)

Hicrî 470 yılının sonlarında veya 471 yılının başlarında dünyaya gelen Abdülkâdir Geylânî, temel eğitimini aldıktan sonra hicrî 488 (m.1095) yılında önemli ilim merkezlerinden Bağdat’a gelmiştir. Burada fıkıh, akaid, hadis ve edebiyat alanında birçok hocadan ders almıştır. Dînî bilgiler alanında eğitimini tamamladıktan sonra riyâzat ve mücâhedeye yönelmiş ve 25 yıl boyunca aralıklı zamanlarda uzlete çekilmiştir. Hammâd ed-Debbâs’ın (ö. 525/1130) sohbetine katılmasıyla tasavvuf yoluna girmiştir. Daha sonra el-Kâdî Ebû Sa’d el-Mübârek el-Muharrimî’ye (ö. 513/1119) intisâb etmiş ve onun tarikat şeceresini devam ettirmiştir. Uzun yıllar vaaz ve sohbetleriyle halkı irşâd eden Abdülkâdir Geylânî (h.561/m.1166) yılında vefat etmiştir.³³³

Menâkıbnâmede Abdülkâdir Geylânî’nin seyr-i sülûkunun başlarında iken Ebü’l-Vefâ’nın halîfelerinden Ramazan Mecnûn ile Gîlân’da karşılaşması anlatılır. Ramazan Mecnûn ona şeyhinden bahseder ve onunla buluşmasını ister. Geylânî, Bağdat ile Gîlân arasında uzak bir mesâfenin olduğunu söyleyince, Ramazan Mecnûn işaret edip Bağdat’ta Tâcü’l-Ârifîn’i vaaz ederken gösterir. Abdülkâdir Geylânî, o zamana kadar Bağdat’ı hiç görmemiştir. Birden kendisini Bağdat sokaklarında bulan Geylânî, bir mescidde Ebü’l-Vefâ’ya vaaz ederken rastlar. Geylânî meclise her girmek istediğinde, Ebü’l-Vefâ onun çıkarılmasını emreder. Bu durum üç defa tekrarlandıktan sonra Ebü’l-Vefâ, Bağdat halkından ona hizmet etmelerini ister ve Bağdat halkının Geylânî’nin kendisine olan muhabbetini görmelerini istediği için böyle davrandığını açıklar. Geylânî’ye şöyle der: “*Yâ Abdülkâdir! Sana Irak memleketini verdiler. Her horoz öter sonra susar. Senin horozun kıyamete kadar ötecektir.*” Daha sonra Ebü’l-Vefâ ona seccâdesini, gömleğini, tesbîhini ve asâsını verir.

³³² Gürer, *Düşünce ve Kültürde Tasavvuf*, s. 72-73.

³³³ Gürer, *Abdülkâdir Geylani, Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, s. 57-73.

Mürîdleri, Ebü'l-Vefâ'dan Abdülkâdir Geylânî'ye tevbe vermesini isterler. Bunun üzerine Ebü'l-Vefâ, onun üzerinde Muharrimî'nin damgası vardır ve Şeyh Muharrimî ona tevbe verecektir, der.³³⁴

Ebü'l-Vefâ Geylânî'ye bir tesbih verir ve ona verdiği tesbîhin kendi kendine dönmesine şaşırarak Geylânî'ye nasihat eder³³⁵:

Ârifin kalbi dahi tesbîh dânesinden aşağı değildir. Kaçan mahbûb ile üns tutup zevk etse, mahbûb şevkine muttasıl dönse gerek. Bu tesbîhin döndüğü sana tenbîhdür ki, gâfil olma. Ben cemâd iken mahbûb şevkine dönerim. Sen ki insânsın, mahbûb-i hakîkî şevkine niçin hareket eylemeyesin? Ve eğer mahbûb şevkin bilmezsen, cemâddan dahi aşağısın.

Menâkıbnâmedeki başka bir rivâyete göre, Ebü'l-Vefâ mürîdlerinden birisine Kalmînâ'daki tekkesine, yabancı bir genç gelirse içeri almamasını söyler. Belli bir süre sonra mürîd, kapıda Ebü'l-Vefâ'nın dediği genci görür ve ona kapıyı açmaz. Fakat bu genç, tekkenin yanından ayrılmaz. Bir süre sonra Ebü'l-Vefâ bu gencin içeri girmesine izin verir. Bu genç, Abdülkâdir Geylânî'dir. Onunla kucaklaşıp şunları söyler: “*Merhâbâ yâ Abdülkâdir! Hoş geldin. Seni men' eylediğimiz sana ihânet eylemek değildi. Belki sana tenbîh eylemek idi ki, senin tarîkin bizden feth olmaz. Ve bizim zamânımızda sana nesne yoktur. Ammâ biz gittikten sonra meydân senindir.*”³³⁶

Abdülkâdir Geylânî, Ebü'l-Vefâ'yı ve onun tarîkatını methetmiştir. Ona göre, kim onun tarîkine girerse saâdete ulaşır. Çünkü o, tarîkat ehlinin sultânıdır ve hakikat ehlinin özüdür. Allah'a onun tarîkenden daha yakın bir yol yoktur.³³⁷

Geylânî, Ebü'l-Vefâ'ya Cenâb-ı Hakk'ın velâyet ve kerâmet elbisesini verdiğini ve böylece Ebü'l-Vefâ'nın O'nun sırlarına muttali' olduğunu, Hakk'a vâsıl olup yüce makâmlara ulaştığını söylemiştir. Başka bir vaazında ise, Hz. Peygamber'in kıyâmet gününde diğer

³³⁴ Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn, vr. 191a-193b.

³³⁵ Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn, vr. 194a.

³³⁶ Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn, vr. 194b-195b.

³³⁷ Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn, vr. 211b.

peygamberler yanında, sizin ümmetinizde Ebü'l-Vefâ gibi kimse yoktur, diye övüneceğini belirtmiştir.³³⁸

Menâkıbnâmede daha çok Abdülkâdir Geylânî'nin Ebü'l-Vefâ el-Bağdâdî'ye intisâb etmek istediği fakat Ebü'l-Vefâ'nın bunu kabul etmediği ve onun el-Muharrimî vâsıtasıyla tasavvufa yöneleceğini önceden haber vermesi üzerinde durulmuştur. Ebü'l-Vefâ, Abdülkâdir Geylânî'nin gelecekte büyük bir velî olacağını önceden sezmiştir.

Ebü'l-Vefâ'nın müridlerinin şeyhlerinin vefâtından sonra Geylânî'nin sohbet meclislerinde yer alması, Vefâîlik ile Kâdirîlik arasında yakınlık olabileceğini düşündürmektedir.

10. Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201)

İbnü'l-Cevzî'nin tarih, hadis, tefsir ve fıkıh alanlarında çalışmaları vardır. İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî, Abdüllatif el-Harrânî ve İbnü'l-Katîî onun meşhûr öğrencilerindendir. Yer yer eleştirilerine de maruz kaldığı İbn Teymiyye üzerinde etkili olmuştur. İbnü'l-Cevzî, Selefî-Hanbelî çizgisinin kökleşmesinde katkıda bulunmuştur. Sûfîleri bazı açılardan eleştirmiştir. *Sıfatü's-Safve*, *Telbîsü İblîs* ve *Menâkıbu Maruf el-Kerhî* ve *Ahbâruhu* meşhûr eserlerindendir. İbnü'l-Cevzî, (h.597/m.1201) yılında vefât etmiştir.³³⁹

Menâkıbnâmede İbnü'l-Cevzî'nin babasının Ebü'l-Vefâ'nın müridi olduğu³⁴⁰ ve İbnü'l-Cevzî onun zamanına yetişemediği için Ebü'l-Vefâ'nın halîfelerinden İbn Hey'etî'ye intisâb ettiği anlatılmaktadır.

İbnü'l-Cevzî, İbn Hey'etî'ye intisâb etmekte önce tereddüt ettiğini, bu yüzden istihâre etmeye karar verdiğini ve rüyasında babasını ve Ebü'l-Vefâ'yı kıyâmet gününde güzel bir makâmda görünce, onun halîfesine intisâb ettiğini anlatır.³⁴¹

³³⁸ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 18a.

³³⁹ Yusuf Şevki Yavuz ve Casim Avcı, “İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec”, *DİA*, c. 20, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, s. 543, 545.

³⁴⁰ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 151a.

³⁴¹ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 152b-154b

D. Menâkıbnâmede Yer Alan Tasavvufî Kavramlar

1. İbâdet ve Ahlâka Dâir Kavramlar

a. Zikir

Zikir sözlükte hatırlamak, zihinde tutmak ve yâd etmek anlamlarına gelir. Kur'an-ı Kerim'de zikir, müştaklarıyla birlikte 256 yerde geçer. Zikrin fazîleti hadislerde de anlatılmıştır. Peygamberimiz şöyle buyurur: “Bir topluluk oturup Allah'ı zikrederse, melekler onları kuşatır, rahmet onları kaplar...” (Müslim, Zikir, 8).

Mutasavvıflar, âyet ve hadislerin aydınlığında zikri, tarikatlarının temel esâsı saymışlardır. Târihî seyir içerisinde ferdî ve toplu zikre büyük önem vermişlerdir.³⁴²

Kuşeyrî Risâle'sinde zikri şöyle açıklar: “Zikir Hakk'a giden yolda kuvvetli bir esastır, hatta bu yolda temel şart zikirdir. Devamlı zikir müstesnâ, başka bir şekilde hiçbir kimse Allah'a ulaşamaz.”³⁴³

Gazzâlî, faydalı ve tesirli zikrin, ancak huzûr-ı kalp ile beraber olan dâimî zikir olduğunu söylemiştir. Ona göre, zikrin evveli ve âhiri vardır. Zikrin evveli, tekellûf ve zorluktur. Bu hâl, yâd edilenin yâd edenin kalbinde sevgisi oluşuncaya kadar devam eder. Zikir sürekli yapıldıkça zâkir Allah'ı yâd etmekten kendisini alamaz. Başta hoşlanmayıp zorla yapılan bir iş sabırla devam ettirilirse, o kimse için tabiîleşir.³⁴⁴

Kelâbâzî Taarruf'unda zikir hakkında şöyle der: “Hakîkî zikir, zikir esnâsında mezkûrdan başkasını unutmaktır. Nitekim “Unuttuğunda Rabbi'ni zikret.” (el-Kehf, 18/24) buyrulmuştur.”³⁴⁵ Kelâbâzî bu tarifinde, zikir esnâsında Cenâb-ı Hak'tan başka her şeyi hatta kendi varlığını bile unutmak gerektiğini savunmuştur.

³⁴² H. Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 162-63.

³⁴³ Kuşeyrî, s. 301.

³⁴⁴ Gazzâlî, *İhyâ-i Ulûmiddîn*, Ali Arslan (çev.), C. 3, İstanbul: Arslan Yayınları, 1974, s. 119-121.

³⁴⁵ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, Süleyman Uludağ (hızl.), İstanbul: Dergah Yayınları, Mayıs 1992, s. 154.

Zikir esnâsında sâlik, Allah'ın kendisini işittiğini ve hiçbir şeyin O'ndan gizli kalmadığını bilir. Bu ilme ilme'l-yâkîn denir. Zikir sonunda kalbi ilâhî dostluğa hazır olur.³⁴⁶

Ebü'l-Vefâ zikri, kendi varlığını mahvedip, hakikat makâmını müşâhede etmektir, şeklinde tarif etmiştir.³⁴⁷

Bu tarifte, hakikat ve müşâhede kavramları dikkat çekicidir. Hakikat, Allah'ın kazasını, kaderini, gizlediği ve açıkladığı şeyi görmek, rubûbiyeti müşâhede etmektir.³⁴⁸ Müşâhede, herhangi bir şüphe olmadan Hakk'ın kulun kalbinde huzûrudur. Araya setr ve inkıta hâli girmeden tecellî nurlarının art arda sâlikin kalbine gelmesidir. Cüneyd-i Bağdâdî, müşâhede'yi kendini kaybederek Hakk'ı bulmaktır, şeklinde tanımlamıştır.³⁴⁹ Cüneyd yine, müşâhede'ye dayanmadan Allah diyen kimsenin iftirâcı olduğunu söylemiştir. Bir başka sûfî de kalb müşâhede için, dil ise müşâhede edileni ifâde içindir, demiştir.³⁵⁰

Ebü'l-Vefâ zikri târif ederken, zikir esnâsında sâlikin yaşadığı hâller ve zikir sonucu ulaşacağı mertebe üzerinde durmuştur. Zikrin yapılış şeklinden bahsetmemiştir.

b. Fakr

Fakr, ihtiyaç duyulan şeyin yokluğu demektir. Tasavvufî mânâsı ise, kulun kendinde bir varlık görmemesi, her şeyi Hakk'a ırcâ etmesi, şahsının, amelinin, hâlinin ve makâmının Allah'ın lütfu olduğunu kabul etmesidir. Kur'an'da "Allah ganîdir, siz fakirlersiniz." (Muhammed, 47/38) buyrulmuştur.³⁵¹

Ebü'l-Vefâ'ya göre fakr, sâlikin müşâhede ettiği esrârullâhtan bir sırdır. Fakr makâmı, zâil olmayan bir gölgedir. Heybetli, nihâyeti olmayan ve hiçbir şekilde tarif edilemeyen bir denizdir. Bu makâmı Allah, nasip ettiği kuluna verir.³⁵²

Ebü'l-Vefâ gibi Ebû Ali Dekkâk da fakirliğin başkasına söylenmemesi gereken Allah'ın sırrı olduğunu belirtmiştir.³⁵³

³⁴⁶ Dilâver Selvi, **Kaynaklarıyla Tasavvuf**, C. 1, İstanbul: Semerkand Yayınları, 2003, s. 53.

³⁴⁷ *Menâkıb-ı Tâcî'l-Ârifîn*, vr. 34b.

³⁴⁸ Kuşeyrî, s. 176.

³⁴⁹ Kuşeyrî, s. 169-170.

³⁵⁰ Kelâbâzî, s. 156.

³⁵¹ H. Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 177.

³⁵² *Menâkıb-ı Tâcî'l-Ârifîn*, vr. 47a-47b.

Ebü'l-Vefâ, fakrı sonu olmayan bir denize benzetmiştir. Halbuki dünyada insanların istedikleri zenginliğin muhakkak bir sınırı ve sonu vardır. Çünkü ne kadar gayret etseler de ancak Cenâb-ı Allah'ın takdîr ettiğine ulaşırlar. Fakr mertebesine ulaşanlar bu sırra vâkıf olurlar.

c. Zühhd-Vera'

Zühhd sözlükte terk demektir. Tasavvufî mânâsı, dünyadan ve ona ait şeylerden vazgeçip nefsi, Cenâb-ı Hak'tan gayrı olan şeylere muhabbet ve meyletmekten kurtarmaktır.

İnsanın özünde hırs, tamahkârlık ve sınırsız arzular vardır. Bu yüzden ebediyen kalacakmış gibi dünyaya sarılır. Bu durum ise, mânevî gelişmeye engeldir. Bu kötü hasletlerden kurtulmanın yolu ihtiyaçları sınırlamaktır. Böylece insan bencil olmaktan kendisine tapmaktan kurtulup, başkalarını da düşünen bir kimse hâline gelecektir.³⁵⁴

Zühhdün özü, varlığı kalpten çıkardıktan sonra kalpten çıkanı elden de çıkarmaktır. Bu da varlığı küçümseyerek, onu ve dünyalıkları aşağılayarak yokluğu benimsemektir.³⁵⁵

Ebü Tâlib el-Mekkî, zühhdün başlangıcının kalbe âhiret kaygısının yerleşmesi olduğunu ve daha sonra Allah için amel işlemenin tadına varma geldiğini belirtir. Ona göre, dünya tasasının son bulmadığı bir kalbe âhiret kaygısı giremez.

el-Mekkî, zühhdün çeşitli derecelerinden bahsetmiştir. Müslümanların genelinin zühdü, dünyanın haram kılınan lezzetleri hususunda gösterilen zühddür. Vera' ehlinin zühdü, dünya nimetlerinin şüphelileri hususunda gösterilen zühddür. Zâhidlerin zühdü ise, dünyanın helâl nimetleri hususunda gösterilen zühddür.³⁵⁶

Gazzâlî zühdü, kişinin nefsine, kendisinden yüz çevrilen ve kendisine rağbet edilen nesneye göre derecelere ayırmıştır. Bunlar da kendi içinde derecelere ayrılır.

³⁵³ Kuşeyrî, s. 360.

³⁵⁴ Mehmet Demirci, *Soru ve Cevaplarla Tasavvufî Hayat*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007, s. 25.

³⁵⁵ Ebü Tâlib el-Mekkî, *Kutü'l-Kulûb Kalplerin Aızığı*, Muharrem Tan (trc. ve yay. hzl.), İstanbul: İz Yayıncılık, 1999, s. 377.

³⁵⁶ el-Mekkî, s. 423.

Kişinin şahsına göre zühd; nefsi dünyaya iltifat ettiği halde dünyaya yüz çevirmesi, dünyayı istediği hedefe nisbeten hakir saydığından terk etmesi ve isteyerek hem dünya hem de zâhidliği hakkında zâhidlik yapması şeklinde üç mertebeye ayrılır.

Kendisinden yüz çevrilen nesneye göre zühdün bölümleri şunlardır: Allah'tan başka her şeye yüz çevirmek, nefsin içinde lezzet bulunan her sıfatta zâhidlik yapmak, mal, mertebe ve sebeplerinde zühd etmek ve ilim, kudret ve para konusunda zühd etmektir.

Kendisine rağbet edilen nesneye göre zühdün mertebeleri: Ateş, kabir azabı vb. elemelerden kurtulmak, Allah'ın sevâbına ve cennetteki nimetlere ulaşmak ve Allah ile mülâkî olmayı gaye edinmektir.³⁵⁷

İsmail Ankaravî'ye göre avamın zühdü, haramı terk; havâssın zühdü, zaruri olandan fazlasını terk etmek ve âriflerin zühdü de, Allah'tan başka her şeyi terk etmektir.³⁵⁸

Ebü'l-Vefâ, zühdü benzetme yoluna başvurarak açıklamıştır. Böylece mürîdlerinin bu kavramı somut bir örnekle daha kolay anlamalarını sağlamıştır. Zühdü orağa benzetmiştir. Ona göre mürîd, zühd orağı sayesinde kibir otlarından ve şirk dikenlerinden kurtulur.³⁵⁹

Kibirli olan kimse, kendisini herkesten üstün görür ve hayatının merkezinde sadece kendisinin olduğunu düşünür. Nefsinin arzuları peşinde koşarken Allah'ın rızasını kazanma düşüncesini ikinci plana atar. Böylece kendine tapma anlamında gizli şirk tuzağına düşer. Zühdün hakîkatine ulaşan kimse ise, dünyaya ilişkin arzularını terk ettiği gibi övülme, itibar ve şöhret sahibi olma gibi istekleri de kalbinden çıkarır.³⁶⁰ Ebü'l-Vefâ zühdün hakîkati üzerinde durmuş ve asıl gayesini açıklamıştır.

Vera', şüpheli olan her şeyi terk etmek, her an nefis muhâsebesi yapmaktır. Vera'ın zâhirî ve bâtınî olmak üzere iki şekli vardır. Zâhirî vera', Allah'ın rızâsından başka hiçbir şey

³⁵⁷ Gazzâlî, *İhyâ u Ulûmiddîn*, C. 9, s. 221-26.

³⁵⁸ Afif Tektaş, *Şeyh İsmail Ankaravî'nin Minhacü'l-Fukarâ Adlı Eserinin Özü-Fukarâ'nın Yolu*, Mustafa Çiçekler (hızl.), İstanbul: Eren Yayınları, 2004, s. 91-92.

³⁵⁹ *Menâkıb-ı Tâcî'l-Ârifîn*, vr. 38a.

³⁶⁰ Süleyman Uludağ, *Tasavvufun Dili-III*, İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2007, s. 41.

için hareket etmemektir. Bâtınî vera' ise, kalbe Allah Teâlâ'dan başka hiçbir şeyin girmemesidir.³⁶¹

Sûfîler, haram olduğu veya mübah olmadığı konusunda şüphe bulunan hususlardan haramdan kaçınır gibi kaçınırlar. Şüpheli şeylere girmenin kendilerini harama sürükleyeceğinden endişe ederler. Helâl ve mübâh olduğu kesin bilinen şeylerden ise, ihtiyaçları kadar istifâde ederler.³⁶²

Vera' kelimesi Kur'an-ı Kerîm'de geçmez ama hadislerde geçer. Bir hadîste, "Vera' ehli ol ki insanların en âbidi olasın." buyrulmuştur. Sûfîler ilk zamanlarda vera' terimini zühd mânâsında kullanmışlar ve *Kitâbü'l-vera'* adıyla bu konuda eserler yazmışlardır.³⁶³

Ebü'l-Vefâ, mânevî eğitimin başlangıcında mürîdin kalbinin rahmet suyuyla yıkanması ve daha sonra vera' eliyle beslenmesi gerektiğini söylemiştir.³⁶⁴

d. Takvâ

Takvâ master olarak kısaca bir şeyi, eziyet ve zarar veren şeylerden korumak demektir. Kulun öncelikle şirkten, sonra günah ve haram olması ihtimâli bulunan şüpheli durumlardan ve gereksiz şeylerden kendisini korumasıdır.³⁶⁵

Takvâ, Allah'tan gelen bir nûr üzere, Allah'a, sevâbını Allah'tan bekleyerek itaat yoluyla amel etmektir. Tâkvânın aslı kalbedir. Takvâ; şekk, şirk, küfür ve riyâdan koruyan bir kalkandır.³⁶⁶

Takvânın hakîkati, Allah'a itaat ederek azâbından sakınmaktır.³⁶⁷ Nitekim Kur'an-ı Kerîm'de "Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekiyorsa öylece

³⁶¹ Kuşeyrî, s. 204.

³⁶² Kelâbâzî, s. 208-209.

³⁶³ Uludağ, *Tasavvufun Dili-III*, s. 32.

³⁶⁴ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifin*, vr. 38a.

³⁶⁵ İlhan Ayverdi, **Kubbealtı Lugatı Misallı Büyük Türkçe Sözlük O-Z**, Ahmet Topaloğlu (red.), Kerim Can Bayar (yay. hzl.), C. 3, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2005, s. 998-999.

³⁶⁶ Ayverdi, s. 3013.

³⁶⁷ Kuşeyrî, s. 200.

sakının...” (Âl-i İmrân, 3/102) buyrulur. Ayrıca Allah’a itaat emrinden sonra Hz. Peygamber’e itaat edilmesi gerektiğine dair birçok ayet bulunmaktadır.³⁶⁸

Sehl b. Abdullah, “Allah’tan başka yardımcı, Resûlullah’tan başka delil ve af, takvâdan başka azık, ibâdetle sabretmekten başka amel yoktur.”, demiştir.³⁶⁹

Takvâ; kulluğun en yüceliği, Allah’ın kulunu sevdiği en üst kulluk makâmıdır. Takvâ, ilk başta şirkten uzak durmayı ve sağlam bir iman sahibi olmayı gerektirir. Kur’an-ı Kerim’de müttakîler için “İşte onlar, Rab’lerinden bir hidâyet üzeredirler ve umduklarına erenler de işte onlardır.” (Bakara, 1/5) buyrulmaktadır.³⁷⁰

Ebü’l-Vefâ’ya göre, bütün işlerin başı takvâdır. Takvâyı bir ağaca benzetir. Bu ağacın kökü yani aslı, Hz. Peygamber’dir. Ağacın dalları, sahâbe ve tâbiîndir. Ağacın meyvesi ise sâlih amellerdir. Ona göre takvâyı kendisine azık edinen kişi, âhiret saâdetine ulaşır.³⁷¹ Ebü’l-Vefâ, müridlerine takvâdan ayrılmamalarını çünkü bütün nesnelerin nûrunun takvâdan kaynaklandığını söylemiştir.³⁷²

Ebü’l-Vefâ, takvâ sahibi olabilmek için öncelikle Hz. Peygamber’e itaat daha sonra sahâbe ve tâbiîne uymak gerektiğini belirtmiştir. Takvânın semeresi, sâlih ameldir. Sâlih amel işleyen ise kurtuluşa erer.³⁷³ Ebü’l-Vefâ’nın takvâ tarifinden onun ehl-i sünnet görüşüne dayalı tasavvuf anlayışına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

2. Seyr u Sülûk Kavramları

a. Semâ’

Semâ’ dinlemek, kulak vermek, işitme organı ve duyusu, anlama ve itaat etme gibi mânâlara gelen sem’ kökünden gelir. Sûfîler semâ’ı birbirinden farklı anlamışlar ve farklı tarif etmişlerdir. Çünkü sûfîlerin birbirinden farklı meşrepleri vardır ve her biri içinde bulundukları sosyal ve kültürel çevreden etkilenmişlerdir. Semâ’ ile ilgili yorumlar hicrî III. / milâdî IX.

³⁶⁸ Bkz. Âl-i İmrân, 3/32; Nisa, 4/13,59; Mâide, 5/92; Nûr, 24/54-55.

³⁶⁹ Kuşeyrî, s. 200.

³⁷⁰ Erdoğan Baş, “Kur’an’ı Anlama Dereceleri ve Takvâ”, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, yıl: 3, Sayı: 9 (Temmuz-Aralık, Ankara, 2002), s. 193,197.

³⁷¹ *Menâkıb-ı Tâcü’l-Ârifîn*, vr. 35b-36a.

³⁷² *Menâkıb-ı Tâcü’l-Ârifîn*, vr. 48b.

³⁷³ Bkz. Asr, 103/3.

asırda yaşamış olan sûfîlerle başlamıştır.³⁷⁴ Tasavvufta semâ'; kulak vâsıtasıyla işitilen bütün sesler demektir. Sesle ilgisi olmayan hakikatlar, müşâhedeler ve sırlar da semâ'dır. Semâ' bazen sessizlik hâlidir.³⁷⁵

Semâ'ı fıkıh ve hadis âlimleri eleştirmişler ve semâ'ın dînî hükmünü tartışmışlardır. Bu tartışmalardan etkilenen sûfîler de bu konuda yorumlar yapmışlardır. İlk sûfîler genellikle semâ'ın mübâh, helâl ve câiz; bazı hâllerde müstehâb ve geçici durumlarda câiz görülemeyeceğini söylemişlerdir.³⁷⁶ Sûfîler bu konuda semâ'ın üç unsuruna (söyleyen-okunan metin-dinleyen) dikkat etmişlerdir.

Ebû Ali el-Dekkâk bu konuda şöyle buyurmuştur: “Nefisleri mevcut ve bâkî olduğu için halkın semâ' yapması haramdır. Mücâhedeyi tahsîl ettikleri için zâhidlerin semâ' yapması mübâhtır, nefisleri ölü olduğu için sûfî arkadaşlarımızın semâ' yapmaları müstehaptır.”³⁷⁷

Ebû Abdurrahman es-Sülemî dedesinin semâ' hakkında şu sözünü aktarmıştır: “Semâ' yapanın diri bir kalp, ölü bir nefisle semâ' yapması gerekir. Kalbi ölü, nefsi diri olana, semâ' helâl değildir.”

Şihâbeddin Sühreverdî, âhiret için amel yapmaya teşvik eden, Cenâb-ı Allah'ın nimetlerini yüceliğini zikreden ilâhi ve kasîdeleri dinlemeyi reddetmenin mümkün olamayacağını söylemiştir.³⁷⁸

Hucvirî, semâ'a kesin bir hüküm vermenin doğru olmadığını çünkü kalpteki irâde ve arzuların değişik olduğunu söylemiştir. Ona göre semâ' yapanlar ikiye ayrılır. Bunlardan biri mânâyı dinler, diğeri ise sesi dinler. Bu ikisinde faydalar olduğu gibi âfetler de vardır.

Hak ile semâ' yapmaya çabalayan, sesi değil mânâyı dinler. Kalbi, Hak'tan gelen vâridin mahalli olur. Semâ'da nefse tâbi olan kimse ise, mahcûb olur. Birinci semâ'ın sonucu keşf, ikincisinin sonucu setrdir.³⁷⁹ Semâ' tevbekârda, müminde ve fakirde durumlarına göre

³⁷⁴ Süleyman Uludağ, “Erken Dönem Sûfîlerinde Semâ”, **Keşkûl Dergisi**, Sayı. 7 (2006), s. 10-11.

³⁷⁵ Süleyman Uludağ, **İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ**, İstanbul: İrfan Yayınevi, 1976, s. 221.

³⁷⁶ Uludağ, “Erken Dönem Sûfîlerinde Semâ”, s. 17.

³⁷⁷ Kuşeyrî, s. 424.

³⁷⁸ Sühreverdî, s.226-27.

³⁷⁹ Hucvirî, **Keşfü'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi**, Süleyman Uludağ (hızl.), İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982, s. 556-58.

farklı neticeler getirir. Sûfîlerin de semâ'da bir mertebesi vardır. Buna göre sufiler; mübtedîler, mutavassıtlar ve kâmiller olmak üzere üçe ayrılır.

Hucvirî, semâ'ı güneşe benzetir. Güneş bir şeyi yakar, diğer bir şeyi aydınlatır ve başka bir şeyi eritir. Her şey mertebesine göre ondan nasip alır.³⁸⁰

Gazzâlî *İhyâ u Ulûmiddîn* adlı eserinde, Ebü'l-Vefâ gibi, semâ'ın behîmî duyguları uyandırırrsa yasak, yüce duyguları harekete geçirirse mübâh ve helâl olduğunu söylemiştir.³⁸¹

Ebü'l-Vefâ da semâ'ın dînî hükmü hakkında fikir belirtmiştir. Ona göre bu, semâ' edenin hâline göre olur. Semâ' ateş gibidir. Gönüller de odun gibidir, ateşe koysalar kokusu çıkar. Eğer gönül temiz değilse, kötü kokulu ağaç gibidir. Ateşe koyulduğunda, kötü kokusu etrafa yayılır. Semâ' bazı kalplere cilâ verir ve şevkini artırır. Bazı kalplere de inkâr verir ve zulmetini artırır. Bazı ağaçların ise ne iyi ne de kötü kokusu yoktur. Ateşe koyulduğunda ondan hiçbir koku çıkmaz, hemen yanıp kül olur. İşte bu ağaca benzeyen gönüllerde semâ' ile ne şevk ne de inkâr hâsıl olur, zulmet ortaya çıkar. Dolayısıyla semâ' bazı topluluğa mübâh, bazısına mendup, bazısına vâcib ve bazısına mekrûhtur.³⁸²

Ebü'l-Vefâ semâ'ın helâl-haram olması meselesinde, dinleyen kişiyi ölçü alarak yorum yapmıştır. Ona göre, dinleyenin derecesine göre semânın hükmü değişir.

Semâ'ın neticesinde mürîdde vecd hâli meydana gelir. Vecd, buluş demektir. Mürîd semâ' sırasında hissettiği rûhî rahatlık ile daha önce görmediği şeyleri görme gücüne sahip olur ve bu durumda kendini kaybeder. Bir takım fevkalâde hâller kendinde zuhûr eder.³⁸³

Menâkıbnâmede Ebü'l-Vefâ'nın düzenlediği semâ' meclisi sonunda dervîşlere vecd hâlinin gelmesi ve kendilerini kaybetmeleri anlatılır. Bu hâdiseyi gören hicâb sâhibi kimseler, bunların göğe yükselmek maksadıyla yerden sıçradıklarını söyleyerek onlarla alay ederler. Ebü'l-Vefâ bunun üzerine bu meclisi, tekkenin çatısında toplar. Yine aynı dervîşler semâ' sonucu havada yerde durur gibi dururlar. Bu olaydan sonra alay eden kimseler tevbe ederler.³⁸⁴

³⁸⁰ Hucvirî, s.560-61.

³⁸¹ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 187.

³⁸² *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 44a-45a.

³⁸³ Uludağ, *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ'*, s.227.

³⁸⁴ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 69b-70a.

Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur: “Resûl’e indirileni işittikleri zaman sen, onları Hakk’a marifetlerinden dolayı gözlerinden yaşlar akıttıklarını görürsün...” (Mâide, 5/83). Buradaki semâ’, sahibini hidâyete ve hakîkate götürür. Semâ’ bazen hüzn, bazen şevk bazen de pişmanlık verir. Bunların hepsi yakıcıdır. Semâ’ın bu yakıcılığı, kalbi yakîn duygusunun serinliği ile dolu kimseye ulaşınca göz yaşına dönüşür. Çünkü sıcak hava ile soğuk hava bir araya gelince yağmur meydana gelir.³⁸⁵ Böylece Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere dînî bir hitâbet dinleyen kişiler, dinlediklerinde bir şeyler bulmuşlar ve buldukları şeyler onlar üzerinde farklı bir etki bırakmıştır.

b. Halvet

Halvet sözlükte, çevre ile her türlü ilişkiyi kesip yalnız kalma, tenhâya çekilme ve içinde hiç kimsenin bulunmadığı tenhâ ve kapalı yer anlamlarına gelir. Tasavvufî terim olarak ise, kulun Allah’ın huzûrunda onunla hâlleşmesi ve mânen onunla sohbet etmesi demektir.³⁸⁶

H. Peygamber de kendisine risâlet gelmeden önce Hira mağarasında günlerce tefekkür ve ibadetle meşgul olmuştur. Vahyi, Cebrâil’den ilk olarak bu mağarada almıştır. H. Peygamber’in vahyin başlangıcındaki durumu hakkındaki rivayetlere dayanarak şeyhler, mürîdlerine halveti tavsiye etmişlerdir.

İnsanlar, halvete girip nefislerini alıştığı yerlerden ayırıp rahatsız ederek Allah’a itaat için hapsederlerse, çektikleri acılardan sonra kalpleri bu işten zevk duymaya başlar.³⁸⁷ Halvetten maksat, kalp hânesini ağyârdan boşaltmaktır. Yârla kalp hânesinde baş başa sohbet etmektir. Bunu isteyen kimse, mâsivâdan yüz çevirip riyâzatla meşgul olmalıdır.³⁸⁸

Kuşeyrî Risâle’sinde başlangıç hâlinde bulunan bir mürîdin insanlardan ayrı yani halvet hâlinde bulunmasını şart koşar. Çünkü ona göre mürîd, halvet sonunda üns mertebesine ulaşır.³⁸⁹

³⁸⁵ Ebû Hafs Şihabeddin Ömer Sühreverdî, **Tasavvufun Esasları-Avârifü’l-Meârif Tercümesi**, H. Kamil Yılmaz, İrfan Gündüz (hzl.), İstanbul: Vefâ Yayıncılık, s.223.

³⁸⁶ Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük H-N*, s. 1161.

³⁸⁷ Sühreverdî, s. 266-69.

³⁸⁸ Tektaş, s. 84.

³⁸⁹ Kuşeyrî, s. 197.

Zünnûn Mısırî, halvetten fazla insanı ihlâslı olmaya sevk eden başka bir vâsıta görmediğini söylemiştir.³⁹⁰ Halvetten murat, kalbi Allah'ın gayrinden temizlemek, Hakk'ın sayısız nimetlerini düşünmek ve O'na şükretmektir. Bu sebeple mürîd belli bir zamandan sonra, şeyhinin isteğiyle insanlardan uzaklaşarak inzivâyâ çekilir ve devamlı Hakk'ı zikreder.³⁹¹

Menâkıbnâme'de bir mürîdi, halvette iken odaya bir nûrun girip çıktığını ve bütün eşyanın secde ettiğini fakat demirden bir direğin kalbine dayanmasından dolayı kendisinin secde edemediğini, Ebü'l-Vefâ'ya anlatır. Ebü'l-Vefâ, mürîdinin yaşadığı bu olayın şeytânî olduğunu, eğer tevhîd sırrı ve himmet-i ferîd olmasaydı, secde edip azacağını ve sonunda da helâk olacağını söyler. Yine aynı kişi, gördüğü vâkıyı Ebü'l-Vefâ'ya anlatır. Rüyasında yer, gökler, cennet ve cehennem her ne varsa mürîdin kalbinde hâsıl olur. Ebü'l-Vefâ mürîdinin vâkıasını yorumlar. Bu vâkıaya göre, onun mahcûb olduğunu ve hicâblardan kurtulması için halvetine geri dönüp gayret etmesini söyler.³⁹²

Menâkıbnâme'de anlatılan olaylardan Ebü'l-Vefâ'nın mürîdlerinin halvete girdikleri anlaşılmaktadır. Kendisi de küçük yaşlarda iken bile halktan uzaklaşıp ibâdetle meşgul olmuştur. Ancak onun benimsediği halvetin şekli, süresi ve halvette yapılan ibâdetler hakkında bilgi verilmemiştir.

c. Teslîm

Teslîm, kulun bütün hâllerinde kendisini Allah'a bırakmasıdır.³⁹³ Allah'ın emrine boyun eğmek ve hoşla gitmese bile itirazda bulunmamak ve kaderin tecellîsini rızâ ile karşılamaktır. Teslîm yakîn sahiplerinin hâlidir.³⁹⁴ Sülûk, Allah'a ulaşmaya kabiliyet kazanmak için güzel ahlâk sahibi olmaya çalışmaktır. Sülûk için yollardan birisi, nefsi terbiye etmektir. Bu yolda mürîd, nefsinin her türlü kötü davranışlardan temizlemeye çalışır ve sınırlı olan irâdesini, küllî irâdeye teslîm eder.³⁹⁵ Teslîm sıfatına sahip olan kimse, nefsinin tabiatının

³⁹⁰ Mustafa Kara, s. 81.

³⁹¹ Eraydın, s. 139.

³⁹² *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 202a-203a.

³⁹³ Kâşânî, s. 133.

³⁹⁴ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1991, s. 483-484.

³⁹⁵ Eraydın, 317,320.

zıddına olacak şekilde nefste sâbit olan şeyi değiştirmeye çalışır. Nefse, adaleti ve orta yolu yerleştirmeye gayret eder.³⁹⁶

İsmail Ankaravî teslîmi gayb âleminden zuhûra gelen şeylere razı olmaktır, şeklinde açıklar. Ona göre, sırrı malum olmayan şeyde kul teslîm olup Hakk'ın kazasına râzı olmalıdır. Sâlik sülûkunda ne kadar sıkıntı ve felâketlere uğrarsa uğrasın kendini Hakk'a teslîm etmelidir. Çünkü bu sıkıntılar, onun terakkîsi içindir.³⁹⁷

Ebû Ali Dekkâk, tevekkülün tevekkül, teslîm ve tefvîz olmak üzere üç derecesi olduğunu söylemiştir. Ona göre, tevekkül sahibi Allah'ın vaadine güvenip huzur bulur, teslîm sahibi Allah'ın ilmi ile iktifâ eder ve tefvîz sahibi ise Allah'ın hükmüne rızâ gösterir. Tevekkül mü'minin sıfatı, teslîm evliyânın sıfatı ve tefvîz tevhîd sahiplerinin sıfatıdır.³⁹⁸

Ebü'l-Vefâ'ya göre teslîm, nefsi ahkâm meydanına koyuvermek ve o meydanda nefsi belâlardan esirgememektir.³⁹⁹ Ebü'l-Vefâ teslîmi Allah'ın verdiği hükümlere, emirlere itaat etmek ve bu hususta bütün zorluklara katlanmak şeklinde açıklamıştır. Yaptığı tarif, genel olarak diğer sûfîlerin teslîm konusunda yaptıkları açıklamalarla örtüşmektedir.

d. Mürşid-Mürîd

Her meslek, o mesleğin ustasından; her ilim, o ilmi bilen hocadan öğrenilir. Tasavvuf da böyledir. Tasavvuf yoluna girilecekse, mutlaka bunun üstâdının bulunması ve ondan öğrenilmesi gerekir.⁴⁰⁰ Bu üstâd, mürşiddir. Mürşid olacak kimse her şeyden önce seyr ü sülûkunu tamamlamış olmalıdır. İlim ve irfan sahibi olmalı, Kur'an ve sünneti iyi bilmelidir. Velî, vuslatını tamamlayan kimsedir. Fakat her velî mürşid olamaz. Çünkü mürşidlik insanları eğitme sanatıdır.⁴⁰¹

³⁹⁶ Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misallı Büyük Türkçe Sözlük O-Z*, s. 1043.

³⁹⁷ Tektaş, s. 58-59.

³⁹⁸ Kuşeyrî, s. s. 252.

³⁹⁹ *Menâkıb-ı Tâci'l-Ârifîn*, vr. 35a.

⁴⁰⁰ Süleyman Uludağ, *Tasavvufun Dili-1 (Mürşid-Mürîd-Yol)*, İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2006, s. 142.

⁴⁰¹ Demirci, *Soru ve Cevaplarla Tasavvufî Hayat*, s. 52-53.

Mürîd ise, sözlükte irâdesi olan, isteyen demektir. Tasavvuf terimi olarak ise, tarîkate girmiş kimse demektir. Mürîdin kalbi Allah'tan başka şeyle ilgilenmez. Sadece Allah'ı ve O'na yaklaşmayı ister. Mürîd, irâdeden soyutlanmış kimsedir.⁴⁰²

Bir kimse, kendisini terbiye etmeye başkalarından daha ehil gördüğü mürşide bey'at ederek mürîd olur. Bu ahitleşme ile hem mürîd hem mürşid bazı sorumluluklar üstlenir.⁴⁰³ Her iki tarafın birbiri üzerinde hakkı vardır.

Ebü'l-Vefâ'ya göre şeyhin mürîdi üzerindeki hakkı, mürîdine bir yere gitmesini emrettiği zaman, mürîdinin hemen yola çıkmasıdır. Mürîd bu yolculuğun sebebini sormamalı ve yolculuğun getireceği bütün sıkıntılara katlanmalıdır. Mürîdin de şeyhi üzerinde hakkı vardır. Şeyh mürîdini doğru yoldan ayırmamalı ve zor zamanlarında ona yardım edip derdine dermân olmalıdır. Yoluna çıkacak tuzaklardan onu korumalıdır.⁴⁰⁴ Mürşidin biri beşerî, diğeri rûhânî olmak üzere iki sûreti vardır. Beşerî sûret, gördüğümüz sûrettir. Rûhânî sûret ise devamlı olarak mürîdle berâber olan sûrettir.⁴⁰⁵ Ebü'l-Vefâ'ya göre mürşid mürîdinin her zaman yanındadır.

Hakîkate giden yol mürîdin ağır ağır sabırla çıktığı, göğe uzanan bir merdivene benzer. Bu yol üzerindeki makâmlara mürşidin kılavuzluğunda ulaşabilir. Mürşid bir doktor gibi davranıp, mürîdinin hastalığını ve ruhunun kusurlarını teşhis edip tedavi eder. Mürşidin halkasına katılan kimse, şeyhin evlâdı gibi olur. Bunlara karşılık mürîdin şeyhin huzurundaki hâli, gassalın önündeki cenâze gibi olmalıdır.⁴⁰⁶

Ebü'l-Vefâ, kâmil bir mürşidin Allah'ın "Kün" deyip âlemi yaratmasından kıyâmet kopuncaya kadar olacak şeylerden haberdâr olduğunu söylemiştir..⁴⁰⁷

Mürîdin özelliklerini şöyle sıralamıştır: Aklını ve kalbini zâhiren ve bâtınen temizlemelidir. Farz ve sünnetleri eda ederken dikkatli olmalıdır. Bid'at ve fitnelerden uzak olmalıdır. Tevâzu' sahibi olup, kötü düşünceleri aklından çıkarmalı ve iyi düşüncelerle meşgul

⁴⁰² Demirci, s. 45; Kâşânî, s. 499.

⁴⁰³ Uludağ, *Tasavvufun Dili-1 (Mürşid-Mürîd-Yol)*, s. 145-146.

⁴⁰⁴ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 65b.

⁴⁰⁵ Zafer Erginli (Ed.), **Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Kalem Yayınları, 2006, s. 732.

⁴⁰⁶ Schimmel, s. 111-113.

⁴⁰⁷ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 45a.

olmalıdır. Bütün mahlûkata merhamet etmeli, yeme ve içmede Allah'ın koyduğu kuralların dışına çıkmamalıdır. Sözünde durmalı, yalan söylememeli ve kibirli olmamalıdır.⁴⁰⁸

Ebü'l-Vefâ mürîdi ketene benzetir. Ketenin kâğıt oluncaya kadar geçireceği sıkıntılar, mürîdin insân-ı kâmil oluncaya kadar yaşayacağı zorluklar gibidir. Mürîd eğer Cenâb-ı Hak'a vâsıl olmak istiyorsa, belâ ve musîbetlere sabırla katlanmalıdır.

Keten öncelikle topraktan yani vatanından koparılır. Güneşe bırakılır, kendisine uygun olmayan nesnelerden temizleninceye kadar fırçalanır. Dokunduktan sonra, terzinin iğnelerine maruz kalır ve en sonunda insanın eline gelir. İnsan onu kirlenince yıkamak için ovalar, sıkar. Belli bir süreden sonra da eskimeye başlar ve parça parça olur. İnsan onu bir mezbeleye atar. Toprağa bulaşıp ayaklar altına alınır. Kâğıt yapma işiyle meşgul olan kimse ona merhamet edip alır ve onu temiz suyla yıkar. Yıkama esnasında çektiği zorluk sonucu kâğıt haline gelir. Kâğıt haline getirildikten sonra cilâlanıp üzerine Kur'an-ı Kerim ve hadîs-i şerîf yazılmaya başlanır.⁴⁰⁹

Mürîdin mânevî eğitimini özetle şöyle açıklar:

Mürîdi önce rahmet suyuyla sulamak ve verâ' eliyle beslemek gerekir. Zühed orağıyla riya ve kibir otlarını kesip, şirk dikenlerinden temizlemelidir. Sır sahrâsına koymalı ve mürîd burada hizmet ve müşâhedede bulunmalıdır. Mücâhedenin zorlukları, onun mânevi kirlerini yok etmelidir. Riyâzat ile mürîdi, Cenâb-ı Hak'la arasındaki her türlü engelden kurtarmalı ve fenâ ayağı altına almak gerekmektedir.⁴¹⁰

Ebü'l-Vefâ mürîdlerine az yemelerini, az uyumalarını ve çok murâkabe edip geceleyin ayakta olmalarını tavsiye etmiştir. Ârif kimselerin sözüne itiraz etmemelerini emretmiştir.

Ebü'l-Vefâ'ya göre, Cenâb-ı Hak gönül makâmında tecellî eder. Köpek olan eve nasıl melek gelmezse, fâsid düşünceler ve kötülükler olan bir gönülde Allah tecellî etmez. Bu yüzden mürîdlerinin gönül hânelerini Allah'tan başkasından temizlemelerini tavsiye etmiştir.⁴¹¹

⁴⁰⁸ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 35a-36a.

⁴⁰⁹ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 38b-39b.

⁴¹⁰ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 38a-38b.

⁴¹¹ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 203a.

Mürîdlerine bir makâmda karar kılıp ondan dolayı mağrur olmamalarını, aksi takdirde bu durumun matlûb ile kendileri aralarında bir perde oluşturacağını bildirmiştir.⁴¹²

e. İnsân-ı Kâmil

Tasavvufta insân-ı kâmil, mü'min-i kâmilin karşılığı olarak kullanılmıştır. Özellikle İbn Arabî'den sonra bu tabire değişik mânâlar yüklenmiş, Abdülkerim el-Cîlî'nin (ö. 820/1417) *el-İnsânü'l-Kâmil* adlı eseriyle bu anlayış kemâle ulaşmıştır. İnsan bu anlayışa göre, Allah'ın zât, sıfat ve fiillerinin en mükemmel şekliyle tecellî ettiği varlıktır. İnsân-ı kâmil, ilâhî tecellilerin temsilcisi olduğu için onu tanımak, Allah'ı tanımak demektir.⁴¹³ Cenâb-ı Hak kendi isim ve sıfatlarını insân-ı kâmilde görmeyi ve göstermeyi kendisine vacip kılmıştır. Böylece Hakk'ın aynası, insân-ı kâmildir, insân-ı kâmilin aynası da Hak'tır.⁴¹⁴

İnsân-ı kâmilin Hz. Muhammed (s.a.s.) olduğunu kabul eden anlayışa göre, varlık âleminde Hz. Muhammed kadar kemâliyle taayyün eden başka bir kimse yoktur.⁴¹⁵

İnsân-ı kâmilin bir çok ismi bulunmaktadır. Bunlardan bazıları: şeyh, hâdî, mehdî, sâhib-i zaman, kutb ve imamdır. İnsân-ı kâmil aslında birden fazla olmaz. Bütün mevcûdât bir büyük şahsiyettir ve insân-ı kâmil onun kalbidir. Ârifler çoktur, insân-ı kâmil birdir. Âlem mevcûdâtla dolu bir hokkaya benzer. Bu mevcûdâtı meydana getirenler içinde yalnızca insân-ı kâmilin kendinden ve bu hokkadan haberi vardır. İnsanlar kâinatın zübde ve hülâsasıdır ve mevcûdât ağacının meyvesidir. İnsân-ı kâmil ise mevcûdât ve insanların zübdesi ve hülâsasıdır.⁴¹⁶

İnsân-ı kâmil, şer'at, tarîkat ve hakîkatte tam kimsedir. Söz, fiil, ahlâk ve bilgi konusunda kemâl sahibidir. Sâlik bu dört şeyi kemâle erdirmek için çaba sarfeder. Ebü'l-Vefâ da bu çabayı benzetmelere başvurarak anlatmıştır. Tarîkata yeni giren kimseyi susama, çiftçiye mürşide benzetmiştir. Ona göre, öncelikle susam kendisini çiftçiye nasıl teslim ettiyse, mürîd de kendini şeyhine teslim etmelidir. Çiftçi, öncelikle susamı ekmek için temiz bir toprak bulur. O

⁴¹² *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 173b.

⁴¹³ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 110, 112.

⁴¹⁴ Abdülkerim el-Cîlî, **İnsân-ı Kâmil**, Abdülaziz Mecdi Tolun (trc.), Selçuk Eraydın, Ekrem Demirli, Abdullah Kartal (yay. hzl.), İstanbul: İz Yayıncılık, 1998, s. 349.

⁴¹⁵ el-Cîlî, s. 339-40.

⁴¹⁶ Azîzüddîn Nesefî, **İnsân-ı Kâmil**, A. Avni Konuk (trc.), Sezai Fırat (yay. hzl.), İstanbul: Gelenek Yayınları, 2001, s. 69.

toprağı bir kaç kez sürer ve taş vb. fazlalıklardan temizler. Daha sonra susamı toprağa eker. Yağmurla beslenen susam, belli bir süreden sonra kuvvet bulup yeryüzüne çıkar. Çiftçi onu yerinden koparır ve vatanından ayırır. Belinden bağlar ve bir süre onu güneşe bırakır. Pislikleri gider ve kurur. Daha sonra çiftçi susamı temiz bir yere koyup ona sopa ile vurmaya başlar. Susam, hicâb olan nesnelerden arınır ancak sadece zâhirî hicâbı ortadan kalkar, bâtinî hicâbı kalır. Çiftçi onu temizleyip yemişini döker, ateşe koyup kaynatır. Eski şeklinden bir şey kalmayınca kadar yoğurur. Altına alıp sıkar ve en sonunda susam, yağ haline gelir. Susam en son hâliyle müminlere gıda olur ve bütün âleme fayda sağlar.⁴¹⁷

Ebü'l-Vefâ yaptığı benzetmede, susamın insanlara faydalı bir gıda olduğunu dolayısıyla insân-ı kâmilin çevresindekilere ve bütün insanlığa faydalı olması gerektiğini söylemiştir. Azîzüddîn Nesefî de buna paralel olarak, insân-ı kâmilin âlemi tanzîm etmek, iyilik ve doğruluğu yaymak ve insanları Hakk'a davet etmek için çalışması gerektiğini belirtmiştir.⁴¹⁸

f. Cezbe

Sözlükte çekmek anlamına gelen cezbe, tasavvufta ilâhî inâyetin gereği olarak Cenâb-ı Hakk'ın kendisine giden yoldaki mertebeleri aşmak için ihtiyaç duyulan her şeyi kuluna bahşedip, çabası ve çalışması olmadan onu kendisine yaklaştırmasıdır.⁴¹⁹ Sohbet, zikir ve semâ' meclisinde kendinden geçen ve gayr-i ihityârî sıçrayıp na'ra atan kişilerin davranışlarına da cezbe denmiştir. İlk tasavvûfî kaynaklarda bu cezbeyle vecd adı verilir.

Cezbe sırasında kul, rûhuyla hakîkatin kaynağına ulaşır ve Allah'ın dışında her şeyi unutarak kendinden geçer. Sûfîler “Allah dilediğini kendine çeker.” (eş-Şûrâ, 42/13) âyetini delîl olarak gösterirler.⁴²⁰

Menâkıbnâme, meczûb olmanın irşâd etmeye engel olmadığını belirtilmiştir. Bu konuda Ebü'l-Vefâ, Bâyezid-i Bistâmî'yi örnek gösterir. Bistâmî'nin bir hafta veya daha fazla

⁴¹⁷ *Menâkıb-ı Tâci'l-Ârifîn*, vr. 37a-38a.

⁴¹⁸ Nesefî, s. 70.

⁴¹⁹ Erginli, s. 178.

⁴²⁰ H. Kamil Yılmaz, “Cezbe”, *DİA*, C. 7, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, s. 504.

baygın olarak yattığını, hatta yedi yıl kendinden gaip olarak yaşadığını fakat onun bu hâlinin irşâd etmesine mâni olmadığını söylemiştir.⁴²¹

3. Kalbî ve Vicdânî Kavramlar

a. Tevhîd

Kelâbâzî, Taarruf adlı eserinde sûfîlerin tevhîd hakkındaki görüşlerini nakletmiştir. Buna göre Allah kendisini hangi sıfatlarla vasıflandırmışsa, o sıfatlara sahiptir. Hiçbir yönden yaratıklara benzemez. Ondandır başka ezeli bir varlık yoktur. Onun hüviyeti ve mâhiyeti her şeye zıttır. O, açıklığı içinde gizli, gizliliği içinde açıktır.⁴²²

Mutasavvıflar tevhîdi çeşitli kısımlara ayırmışlardır. Bunlardan Kuşeyrî, tevhîdi üç kısma ayırmıştır. Birincisi, Hakk'ın Hak için tevhîdi yani Allah'ın kendisinin bir olduğunu bilmesi ve bunu haber vermesidir. İkincisi, Allah'ın halk için olan tevhîdi, yani Allah'ın kul muvahhiddir, diye hükmetmesidir. Üçüncüsü ise, halkın Hak için tevhîdi, yani kulun Allah birdir diyebilmesi ve onun bir olduğuna hükmetmesidir.⁴²³

Tevhîdi dört kısma ayıranlar olmuştur. Bunlar; münâfıkların tevhîdi, avamın tevhîdi, havâss ve mukarreblerin tevhîdi ve ârif ve siddîk olanların tevhîdidir.⁴²⁴

Ebü'l-Vefâ ise tevhîdi üç kısma ayırmış ve bu tevhîd çeşitlerini şöyle tarif etmiştir:

1. Allah ile beraber hiçbir nesneyi görmemek.
2. Her fiilde, harekette ve sükûnda Allah'tan başkasına kastetmemek.
3. Allah'a ibadet edip, O'na şirk koşmamak.⁴²⁵

Kâşânî, Allah ile berâber hiçbir nesneyi görmemeyi, hâssatü'l-hâssanın yani seçkinlerin seçkinlerinin tevhîdi olarak açıklamıştır. Ona göre, müşâhedesi böyle olan kişi, gerçek birliği idrâk eder ve hakikatten perdelenmemiştir. Her fiilde, harekette ve sükûnda

⁴²¹ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr.165b-166a.

⁴²² Kelâbâzî, s. 61-62.

⁴²³ Kuşeyrî, s.386-87.

⁴²⁴ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 249-50.

⁴²⁵ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 56-57a.

Allah'tan başkasına kastetmemek ise, tevhîdü'l-ef'âldir. Yani, varlıktaki bütün fiil ve ürünlerin Hakk'a ait olduğunu bilmektir. İbnü'l-Arabî dünyadaki sebeplerin müsebbibin görülmesine engel olduğunu fakat tevhîdü'l-ef'âl mertebesine ulaşanların bu engeli aşarak Cenâb-ı Allah'ın sanatını ve fiillerini gördüklerini söylemiştir.⁴²⁶ Allah'a ibadet edip, O'na şirk koşturmak da avâmın tevhîdidir.⁴²⁷

b. Kurb

Kurb sözlükte, yakın anlamına gelir. Tasavvufî mânâsı ise, ibâdetlere ve tâatlara yakın olmaktır. İlk sûfiler daha çok kurb hâlinin nasıl kazanıldığı üzerinde durmuşlardır. Meselâ Rûveym kurbu, araya giren engelleri kaldırman ve O'na vâsıl olmandır, diye açıklamıştır. Seriy-i Sakatî ise kurbu itaat olarak tanımlar.⁴²⁸

Kurb, Allah'ın tâatına yakın olmak ve her zaman ona ibâdet vasfı ile muttasıf olmaktır. Cenâb-ı Allah'a yakın olanın en aşağı hâli, daima Hakk'ı murâkabe etmektir. Kendini Allah'a yakın görmek, gerçekten Allah'a yakın olmaya mânidir, hicâbdır.

Kuşeyrî, Allah'ın kuluna yakınlığını dünyada özel sûrette ona ilim vermesi, âhirette ise kendisine müşâhede imkanı vermesi şeklinde açıklar.⁴²⁹

Biri Hakk'ın kuluna, diğeri kulun Hakk'a yakın olması şeklinde iki türlü kurb vardır. Genel anlamda Allah bütün insanlara aynı derecede yakındır. Özel anlamda ise Allah müminlere, takvâ sahiplerine ve velîlere yakındır.

Tasavvufta farzların sağladığı yakınlığa kurb-i ferâiz, nâfilelerin sağladığı yakınlığa kurb-i nevâfil denir. Kurb-i ferâizde Hak fâil, kul onun âletidir. "...Attığın zaman Allah attı, sen atmadın..." (Enfâl 8/17) âyeti buna işâret eder. Kurb-i nevâfilde kul fâil, Hak onun fiillerini icrâ etmesinde yardımcıdır. Mutasavvıfların çoğunluğu, kurb-i ferâizin üstün olduğu görüşündedir.⁴³⁰

⁴²⁶ Ahmed Ayni Konuk, **Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi**, Mustafa Tahrallı, Selçuk Eraydın (hızl.), C. I, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999, s. 254.

⁴²⁷ Kâşânî, s. 167-168.

⁴²⁸ Kelâbâzî, s. 159.

⁴²⁹ Kuşeyrî, s. 174-75.

⁴³⁰ Süleyman Ateş, "Kurb", **DİA**, C. 26, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s. 432-33.

Ebü'l-Vefâ kurb mertebesine nasıl vâsıl olunacağı hakkında bilgi vermiştir. Bir kimsenin Cenâb-ı Allah ile kendisi arasında perdenin kaldırılmasıyla kurb mertebesine ulaşacağını söylemiştir. Kurb menziline olan kişinin dilerse, gökleri top haline getirebileceğini, yerlerin onun için hardal tanesi gibi olacağını ve önünü nasıl görebiliyorsa arkasını da aynı şekilde görebileceğini belirtmiştir.⁴³¹

c. İlm-i Ledün

Sözlükte ledün; gizli olan, içeride olan, Allah'ın katı ve huzûru gibi anlamlara gelir. İlm-i ledün, Cenâb-ı Hakk'ın genel mesajlarını ortaya koyan ilâhî ilimdir. Onun ilâhî ilim olması, insanın onu kavrayabilmesine engel olmaz. Böylece bütün ilimler, bu ilâhî ilmin somut nitelikteki, ayrıntılı dış kılıflarıdır.⁴³²

İlim dört kısma ayrılır. Bunlar: Şariat ilmi, akıl ilmi, vicdan ilmi ve ledün ilmidir. Mutasavvıflar bütün ilimlerin Allah katından geldiğine inanırlar. İlham aracısız olarak doğrudan Hak'tan gelir. Ledün ilmi de, Allah tarafından velîlere ilham yoluyla verilir. İlhamî bilgi, ya ilâhî hitâbı işitmek ya da gayb âlemini görmek sûretiyle olur. İlham yoluyla gelen bilgi, feyz yoluyla gönle doğar.⁴³³ "...Biz ona katımızdan bir rahmet vermiş, kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik." (Kehf, 18/65) âyetine göre, bu ilim kulun çabasıyla değil, Cenâb-ı Hakk'ın katından gelmiştir.⁴³⁴

Mutasavvıflar, genellikle dînî ilimleri biri zâhir, diğeri bâtın olmak üzere ikiye ayırır. Ledün ilmi, bâtınî ilimdir. Bu ilim, naslardaki gizli mânâları, ibâdetlerin mânevî ve ahlâkî özünü, varlık ve olayların arkasındaki sırları açıklığa kavuşturur. Gazzâlî zâhir ilmine kabuk, bâtın ilmine öz gözüyle bakar. Metot olarak, zâhir ilmi eğitim ve öğretimle, bâtın ilmi ise keşf ile elde edilir.⁴³⁵ İbnü'l-Arabî'ye göre ledün ilmi, kurb ehline aklî deliller ve nakiller ile değil, ilâhî ta'lîm ve rabbânî tefhîm ile ma'lûm olur. Bu da "vahiy", "ilhâm" ve "firâset" olmak üzere

⁴³¹ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 175a.

⁴³² Yusuf Kenan Atılgan, "Ledünnî İlimin Hz. Musa-Hızır (a.s.) Kıssası Bağlamında Kelâmî Açıdan Değerlendirilmesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi SBE, 2006), s. 23, 25.

⁴³³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 245; Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 223.

⁴³⁴ Kâşânî, s. 399.

⁴³⁵ Süleyman Uludağ, "Bâtın İlmi", *DİA*, C. 5, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, s. 188.

üç kısımdır. Evliyâyı ilgilendiren kısım, ilhâmdır. Cenâb-ı Hak ledün ilmini, gayb âleminden evliyânın kalplerine ilkâ eder.⁴³⁶

Ebü'l-Vefâ mektepte okutulan ilmin, kağıt üzerine yazıldığını ve unutulduğunu, ledün mektebinde okutulan ilmin ise, gönül sayfasına yazıldığını ve unutulmadığını söylemiş ve müridlerine ledün ilmini tahsîl etmelerini tavsiye etmiştir.⁴³⁷

Ebü'l-Vefâ zâhirî ilim ile bâtinî ilim olan ledün ilmi arasında bir karşılaştırma yapmıştır. Zâhirî ilmin kaynağını akla, bâtinî ilmin kaynağını kalbe dayandırmıştır. Ona göre insan, gayreti sonucu elde ettiği ilmi bir gün unuttur fakat kendi gayreti olmadan kalbine ilhâm edilen ilmi ise unutmaz.

Ebü'l-Vefâ, ledün ilminin elde edilme metodu üzerinde durmuş, onun mâhiyetinden söz etmemiştir.

4. Evliyâ Menâkıbnâmelerinde Çok Sık Geçen Kavramlar

a. Kutub

Kutub sözlükte, değirmenin mili, eksen demiri, eksen; gökyüzünün kuzey yarımküresinde bulunan yıldız ve bir topluluğun yöneticisi anlamlarına gelir. Tasavvufî mânâsı ise, velîler topluluğunun başkanı, dünyanın ve âlemin mânevî yöneticisi olduğuna inanılan en büyük velîdir. Ayrıca kutbun yönetimindeki velî gruplarının her birisinin başkanına da kutub adı verilmiştir. Bu durumda birinci anlamdaki kutba “kübü'l-aktâb” denilir. Kutub derecesine eren kimseye, kendisinden mânevî yardım istendiği için “gavs” da denir.

Süleyman Ateş, kutub inancına ilk defa Muhammed b. Ali el-Kettânî'de (ö. 332/934) rastlandığını ve bu konunun en geniş olarak İbnü'l-Arabî ve takipçileri tarafından işlendiğini söylemektedir.⁴³⁸

Hucvirî, Keşfü'l-Mahcûb adlı eserinde kutub kavramından bahsetmiştir. Ona göre, Allah'ın dergâhında bulunan, bir işin yapılmasına ve yapılmamasına karar veren velîlerin sayısı üç yüzdür. Bunlara “ahyâr” denir. Diğer kırk tanesine “abdâl”, sayıları yedi olan velîler

⁴³⁶ Konuk, s. 84-85.

⁴³⁷ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 151a.

⁴³⁸ Süleyman Ateş, “Kutub”, *DİA*, C. 26, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s. 498.

topluluğuna “ebrâr”, dört tanesine “evtâd”, üç tanesine “nükebâ” ve bir tanesine de “kutub” ismi verilmiştir. Bunlar birbirlerini tanırlar. Bazı durumlarda bazıları bazılarından izin alırlar.⁴³⁹

İbnü’l-Arabî, bütün yıldızların ışığını güneşin nûrundan aldıklarını ve buna göre güneşin, hâlleriyle âleme varlık nûrunu ileten ve onu düzenleyen, idâre eden kutub gibi olduğunu söyler.⁴⁴⁰

Ebü’l-Vefâ’nın müridlerinden Ebû Bekir Hendercî’nin kutub hakkında yaptığı benzetme İbnü’l-Arabî’ninki ile hemen hemen aynıdır. Hendercî evliyâullâhı dolunaya, Şeyh Şenbekî ve Ebü’l-Vefâ’yı meşâyihin kutbu oldukları için güneşe benzetmiştir. Ona göre ay, ışığını nasıl güneşten alırsa, meşâyih de kutub olan bu iki şeyhden yardım isterler.⁴⁴¹

Sûfîlerin “filanca kişi kutubdur” diye dedikleri kimse, bütün hâl ve makâmları kendisinde toplayan kimsedir. Böylece onlar, kendi beldelerinde o mertebeye ulaşmış kimselere kutub derler. Bizce menâkıbnâmelerde geçen kutub, genellikle bu anlamda kullanılmıştır. Hakîkî mânâda kutub ise, bir zaman dilimi içerisinde ancak bir kişidir.⁴⁴²

b. Hızır

Kur’ân-ı Kerim’in Kehf sûresinde anlatılan Hızır kıssası⁴⁴³, tasavvuf çevresini çok ilgilendirmiştir. Sûfîler Hızır’ın daha çok mânevî kılavuz olması üzerinde durmuşlardır. Genellikle Hızır’ın velî olduğunu ve Hz. Mûsâ’nın mürîdi temsil ettiğini kabul etmişler⁴⁴⁴ ve menkıbelerde birçok sûfî ve velînin Hızır’dan öğüt ve dua aldığına, bazı zor durumlarda Hızır’ın onlara yardımcı olduğuna dâir rivâyetler anlatmışlardır.⁴⁴⁵

A. Yaşar Ocak, Hızır konusunun geçtiği tasavvufî kaynakları dört ana başlık altında toplamıştır. Bunlar: Farklı tasavvufî konuları ihtivâ eden eserler, sûfî tabakât kitapları, Musa

⁴³⁹ Hucvirî, s. 330.

⁴⁴⁰ Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük H-N*, s. 572.

⁴⁴¹ *Menâkıb-ı Tâcü’l-Ârifin*, vr. 206b.

⁴⁴² Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük H-N*, s. 573-574.

⁴⁴³ Bkz. Kehf, 18/ 60-82.

⁴⁴⁴ Bkz. Kuşeyrî, s.439.

⁴⁴⁵ Süleyman Uludağ, “Hızır”, *DİA*, C. 17, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, s. 410.

ve Hızır kıssasının tasavvufî yorumuna dair risâleler ve evliyâ menâkıbnâmeleridir.⁴⁴⁶ Bizi ilgilendiren mesele, Hızır'ın evliyâ menâkıbnâmelerinde nasıl yer aldığıdır.

Hızır'ın kişiliği hakkında bilgi vermek gerekirse, Kur'an-ı Kerim'deki kıssaya göre o, ilâhî sırların bilgisine sahiptir. Daha sonraki zamanlarda onun bu özelliğine farklı vasıflar eklenmiştir. Cömertliği, yeşil bir elbise giyip kır ata binmesi ve insanların arasında kim olduğunu bildirmeden dolaşması bu vasıflarının bazılarıdır. Meselâ Kuşeyrî, Hızır'ın kır ata binmiş bir kişi olarak görünmesine ve kısa sürede uzun mesâfeler katetmesine dâir rivâyetler anlatır.⁴⁴⁷

Hızır ile görüşmesinden bahsedilen ilk zât Ma'rûf-i Kerhî'dir. Hızır'ın kıyâmete kadar hayatta olduğu konusunda mutasavvıflar arasında ittifak vardır. Fakat onun varlığını nasıl sürdürdüğü konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı kaynaklarda Hızır'ın bedenlen yaşayıp mutasavvıflarla görüştüğü belirtilmiştir. Kuşeyrî, er-Risâle adlı eserinde Hızır'ın sûfîlerle görüştüğüne dair menkabeler nakletmektedir.⁴⁴⁸ İmam Rabbânî ve Sadreddîn Konevî gibi mutasavvıflar Hızır'ın hayatının rûhânî nitelik taşıdığını ve rûhânî, misâl âlemde Hızır'la görüşmenin mümkün olduğunu söylemişlerdir.⁴⁴⁹ Ancak riyâzat sâhibi gerçek Allah dostları Hızır'ı görebilir ve bu görme, kişilerin makâmına göre gerçekleşir. Makâmları yüksek olanlar, onu cismen görebilirler. Hızır'ın bulunduğu misâl âlemi, yaşadığımız âlemde daha özgürdür. Hızır, dilediği zaman dünyaya inerek istediği kimselerle çeşitli yollarla görüşebilir.⁴⁵⁰

Tasavvuf yoluna Hızır aracılığı ile giren kimseler olmuştur. *Tezkiretü'l-Evliyâ* adlı eserde İbrâhim b. Ethem'in Hızır vasıtasıyla tasavvuf yoluna girdiğine dair bir menkıbe anlatılır. Bu menkıbeye göre:

İbrahim b. Ethem Belh padişahı iken heybetli bir kimse yanına gelmiş ve bir ribatta konaklamak istediğini söylemişti. Padişah burasının saray olduğunu söyleyince, bu defa aynı kişi kendisinden önce kimlerin burada olduğunu sordu. Padişah da kimlerin olduğunu açıkladı. O heybetli kimse: "Bu ne biçim

⁴⁴⁶ Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1985, s. 33-37.

⁴⁴⁷ Kuşeyrî, s. 459.

⁴⁴⁸ Kuşeyrî, s. 96, 449, 459.

⁴⁴⁹ Kuşeyrî, s. 84-87.

⁴⁵⁰ Nurten Özler, "Tasavvufta Hızır Telakkîsi ve Niyâzi Mısıfî'nin Hızır Risâlesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2004), s. 85.

*kervansaraydır ki biri gelmede, biri gitmede.” dedi. Bu söz üzerine İbrahim Ethem düşünmeye başladı ve tasavvuf yoluna girdi. Bu kimse, Hızır idi.*⁴⁵¹

Nefehâtü'l-Üns'te de, Şeyh Ebû Amr Sarifinî'nin bir şeyhe intisâb etmek istediği zaman karşısına Hızır'ın heybetli ve güzel görünüşlü bir kişi şeklinde çıktığı ve ona Abdülkâdir Geylânî'ye intisâb etmesini söylediği ve aynı anda kendisini Bağdat'ta bulduğu anlatılmıştır.⁴⁵² Kuşeyrî, Risâle'sinde “Şeyhlere Hürmet” bahsinde, Hz. Musa ile Hızır'ın kıssasına yer vermiştir.⁴⁵³

Genellikle Hızır, herhangi bir meselenin aydınlığa kavuşturulması ve birisine bir iyilik yapılması gerektiğinde, zor bir durumla karşılaşıldığında, tasavvufî gerçekleri öğretmek ve ilâhî sırları göstermek maksadıyla velîlerle görüşmüştür.⁴⁵⁴

Ebü'l-Vefâ'nın menâkıbnâmesinde Hızır bahsine gelince, burada Hızır Mâcid-i Kürdî'ye Ebü'l-Vefâ'nın hizmetinden ayrılmamasını çünkü onun tahkîk ehlinin sultanı, evliyânın serveri olduğunu, Allah'ın onu kendi havâssından kıldığını, bütün sâlihlerin muktedâsı olduğunu, sultanların onun yanında âciz olduğunu ve şeytanların onun heybetinden korktuğunu ve onun yanına gelseler kül olacaklarını söylemiştir.⁴⁵⁵ Böylece Hızır, Mâcid-i Kürdî'nin Ebü'l-Vefâ'ya intisâb etmesinde rol oynamıştır. Bir başka yerde Ebü'l-Vefâ'nın, şeyhiyle birlikte ricâlü'l-gayb ve Hızır'ın bulunduğu bir mecliste ibâdet ettiklerine dâir rivâyet anlatılır.⁴⁵⁶ Menâkıbnâmedeki kişiler, Hızır ile cismen görüşmüşlerdir.

c. Kerâmet

Kerâmet sözlükte kerem, ihsân ve lütuf gibi mânâlara gelir. Tasavvuf terimi olarak ise, sûfîlerin hayatlarında görülen hârikulâde olay ve davranışlar demektir.

Sûfîler kerâmet konusunda iki âyeti delîl olarak getirmişlerdir. Bunlardan birincisi, Hz. Süleyman'ın veziri Asaf b. Barhiya'nın göz açıp kapayıncaya kadar kısa bir zamanda Belkıs'ın tahtını getirmiş olması (en-Neml, 27/40), ikincisi de Hz. Meryem'in mâbede

⁴⁵¹ Attar, s. 145.

⁴⁵² Molla Camî, s. 957.

⁴⁵³ Kuşeyrî, s. 418.

⁴⁵⁴ Özler, s. 83-84.

⁴⁵⁵ Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn, 257a-257b.

⁴⁵⁶ Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn, vr. 13b-14a.

girişinde yanında bir rızık bulunmasıdır (Âl-i İmrân, 3/37). Sahîh hadislerde de, geçmiş ümmetlerdeki kimselerin ve sahâbenin kerâmetleri nakledilmiştir.

Sûfîlere göre, kerâmeti gizlemek gerekir. Kerâmet değil istikamet esastır. Kerâmet bazen bir perde olabilir. Kerâmete takılanlar gerçek vazifelerini ihmâl edebilirler.⁴⁵⁷

Ebü'l-Vefâ kevnî kerâmete önem vermemiştir. Mürîdlerinden birisi, Ebü'l-Vefâ'nın gösterdiği kerâmetleri anlatarak onu methedince, bu kerâmetlerin bir önemi olmadığını ona anlatmıştır. Meselâ bir mürîdi Ebü'l-Vefâ'nın havada seccade üzerinde namaz kıldığını söyleyince, Ebü'l-Vefâ kuşların da havada uçtuğunu ve onların çok zayıf olduğunu söylemiştir. Yine mürîdi, onun deniz üzerinde yürüdüğünü ve ayağının ıslanmadığını söyleyince, o da balıkların da aynı özelliğe sahip olduğunu belirtmiştir. Ebü'l-Vefâ, mürîdinin onun hakkında buna benzer anlattığı kerâmetleri aynı şekilde cevaplamıştır.⁴⁵⁸

Ebü'l-Vefâ'nın menâkıbnâmesinde, başta Ebü'l-Vefâ olmak üzere başka kimselerin kerâmetlerine geniş olarak yer verilmiştir. Ebü'l-Vefâ'nın menâkıbnâmede belli başlı zikredilen kerâmetlerini şu başlıklar altında sıralayabiliriz:

Annesi karnında iken kerâmetleri

Annesinin Ebü'l-Vefâ'ya hamile iken, bir bahçeden izinsiz alınan kavunu yedikten sonra istifâ etmesi ve annesinin bulunduğu kavmin yolunu kesen ve mallarını alan harâmîlere, vahşî hayvanların saldırması.⁴⁵⁹

Bebek iken gösterdiği kerâmetler

Allah zikrini duyduğunda başını ve dilini hareket ettirmesi, Ramazan ayında gündüz annesini emmemesi, bulunduğu kavmin ekinleri, koyunları ve davarlarının çoğalması ve bebek iken, annesinin karnındayken gösterdiği kerâmetleri annesine anlatması.⁴⁶⁰

⁴⁵⁷ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 121-24.

⁴⁵⁸ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 173b-175a.

⁴⁵⁹ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 20b-21b.

⁴⁶⁰ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 21a-23a.

Çocukken gösterdiği kerâmetler

On yaşında iken, halktan uzak bir yerde ibadet ederken yanında köpeğiyle bir aslanın birbiriyle oynaması; bütün hayvanların, bitkilerin ve meleklerin tesbîhini işitmesi ve bu varlıkların ona selam verip tâbi olması.⁴⁶¹

Mürîd iken gösterdiği kerâmetler

Menâkıba göre Ebü'l-Vefâ, Şeyh Şenbekî'nin hizmetinde iken, şeyhinin isteği üzerine diğer mürîdlerle birlikte balık avlamaya gider fakat balıkların zikir ve tesbîhine engel olmamak için balık avlayamaz. Mürîdler Ebü'l-Vefâ'nın eli boş dönmesinden şikayetçi olunca, ertesi gün o tekrar balık avlamaya gider. Balık tutmaya başlayınca, balıklar kendi isteğiyle onun eline gelmeye başlar ve Ebü'l-Vefâ mürîdlere üç gün boyunca yetecek bollukta balıkla zâviyeye geri döner.⁴⁶²

Mürîdlerini zor durumdayken koruması ve kendisinden uzakta olsalar da onların günah işlemelerine engel olması

Menkıbeye göre, Ebü'l-Vefâ Abdülahad adlı bir kimseye belâlardan onu koruması için bir ip verir. Bu zât memleketine dönerken bir aslanla karşılaşır. Korku içindeyken Ebü'l-Vefâ'nın kendisine verdiği ipi hatırlar ve aslana doğru o ipi tutar. Aslan ipi görür görmez yere uzanır ve Abdülahad'a zarar vermez.⁴⁶³

Menâkıbnâmede ayrıca Ebü'l-Vefâ'nın, mürîdi Muhammed Mısır'ı Mısır'daki bin dinarı getirmesi için görevlendirdiği zaman karşılaştığı tuzaklardan onu nasıl kurtardığına dair kerâmeti anlatılır.⁴⁶⁴

⁴⁶¹ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 10b, 12a.

⁴⁶² *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, 132b-134a.

⁴⁶³ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 71a-72a.

⁴⁶⁴ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 62b-66a.

Göz açıp kapayınca kadar kısa sürede uzun mesâfeler katetmesi ve kısa sürede yapılması çok zor olan işleri çok kısa zamanda yapması

Ebü'l-Vefâ'nın, mecliste vaaz verirken kısa sürede uzak bir yere gidip düşmanlarla savaşmış yaralanmış olarak geri gelmesi ve mürdelerinin sol bileğinde bu yara izine şahit olmaları⁴⁶⁵, kısa sürede Kabe'yi ziyaret etmesi⁴⁶⁶ ve tek başına bir günden daha kısa zamanda bir köprüyü inşa etmesi.⁴⁶⁷

İnsanların içinden geçen düşünceleri, kalbine ilhâm edilmesiyle bilmesi

Bir mecliste Ebü'l-Vefâ vaaz verirken, İbn Akîl ve arkadaşının onun hakkında Arapça ilmi daha fazla olsaydı, diye düşündüklerinin ona ilhâm edilmesi⁴⁶⁸; kendisini ziyaret eden fakat kendisi hakkında şüphe duyan kimselerin gönlünden geçenleri bilmesi.⁴⁶⁹

Hastaları iyileştirmesi

Yürüyemeyen bir kişiye şifâ vermesi⁴⁷⁰, Bağdat'ta halîfenin eli ve ayağı tutmayan torununu iyileştirmesi⁴⁷¹, bir gözü görmeyen bir kimsenin gözünü açması⁴⁷² ve bir savaşta yaralanan askere kendi hırkasını vererek onun yarasını iyileştirmesi.⁴⁷³

Gelecekte ve bulunduğu yerden çok uzakta olan bölgelerde olanlardan haber vermesi

Seyfü'd-devle isimli bir idârecinin başının kesileceğini önceden haber vermesi⁴⁷⁴, Hindistan ve Mısır çevresinde olan olaylardan haber vermesi.⁴⁷⁵

⁴⁶⁵ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 67b-69a.

⁴⁶⁶ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 73a-75a, 205a-206b.

⁴⁶⁷ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 72a-73a.

⁴⁶⁸ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 88a-89a.

⁴⁶⁹ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 122a-122b.

⁴⁷⁰ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 75a-76b.

⁴⁷¹ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 79a-80a.

⁴⁷² *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 99a-100a.

⁴⁷³ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 111a.

⁴⁷⁴ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 120b-121a.

⁴⁷⁵ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 174b.

Günahkâr kimselerin tevbe etmelerine vesîle olması

Menâkıba göre, Ebü'l-Vefâ'nın bulunduğu yere günahkâr bir topluluğun içinde olduğu bir gemi gelir. Mürîdleri Ebü'l-Vefa'dan onlara beddua etmesini isterler. Ebü'l-Vefâ ise, onların bu dünyada ve âhirette iyiliklerini ister. Aradan kısa bir süre geçtikten sonra gemidekiler, başı açık yalın ayak ağlayarak Ebü'l-Vefâ'ya gelip tevbe ederler.⁴⁷⁶

Ebü'l-Vefâ hakkında kötü düşünenlerin ve onun aleyhinde işler yapanların başına musîbetler gelmesi

Ebü'l-Vefâ'yı küçümseyip, onu ziyâret etmek isteyenleri engellemeye çalışan kimsenin bir bataklığa düşmesi.⁴⁷⁷

Arapça'yı bilmezken ertesi gün fasîh bir şekilde Arapça konuşması

Ebü'l-Vefâ bir Kürt kavmi içinde büyüdüğü için Arapça bilmiyordu. Bir gece Hz. Peygamber (s.a.s.)'i rüyasında gördü. Rüyasında peygamberimiz, onun ağzına kendi mübarek tükürüğünden koydu. Ertesi sabah Ebü'l-Vefâ fasîh Arapça konuşmaya başladı. Bu olaydan sonra şu sözü söyledi: " امسيت عجميا واصبحت عربيا "

Yani, "Kürt olduğum hâlde geceledim, Arabî olduğum hâlde sabahladım."⁴⁷⁸

Ebü'l-Vefâ'nın bu sözü daha sonra çok meşhûr olmuştur.

Vefat ettikten sonra gösterdiği kerâmetleri

Kendi cenâzesi defnedildikten sonra, mürîdi olan Mâcid-i Kürdî ile görüşmesi ve öldükten sonra bulunduğu makâm hakkında bilgi vermesi, mezarı başında ağlayan mürîdine kır ata binmiş bir hâlde görünüp onu tesellî etmesi⁴⁷⁹; mezâr-ı şerîfinin kubbesini tamir eden kişiyi, tamir esnasında düşerken elinden tutarak kurtarması ve daha önce türbesini tamir ettirmiş bir kimsenin gönlünden, Ebü'l-Vefâ'nın kerâmetiyle dünya sevgisinin gitmesi ve onun

⁴⁷⁶ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 129a-130b.

⁴⁷⁷ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 116a-118b

⁴⁷⁸ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 22b-23a.

⁴⁷⁹ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vrr. 93b-95b.

sonunda yüksek mertebelere ulaşması⁴⁸⁰ ve Ebü'l-Vefâ'nın, vefatından sonra Kûsân şehri işgal edildiği zaman, Vâsıt beyinin rüyasına girerek Kûsân halkına yardım etmesini sağlaması.⁴⁸¹

d. Kâf Dağı

Kâf Dağı, Ankâ kuşunun yaşadığı ve yeryüzünü tamamen kuşattığı kabul edilen efsânevi bir dağdır. Kur'an-ı Kerim'de hakkında bir bilgi bulunmamasına rağmen tefsir, tarih ve edebiyât kaynaklarında bu konu genişçe işlenmiştir. Bazı rivayetlerde coğrâfî varlığı olan bir dağ ve bazılarında mistik bir sembol olarak kabul edilmektedir. Feridüddîn Attâr, *Mantıku't-tayr* adlı eserinde, Kâf Dağı'nı "hikmetin bulunduğu uzak ülke" olarak kabul etmiştir. Ancak genel olarak, dağın coğrâfî olarak mevcut olduğu ve dünyayı kuşattığı kabul edilmektedir. Kâf Dağı'nın arkasındaki bölgede meleklerin ve cinlerin oturduğu, ötesinde başka âlemlerin bulunduğu söylenmektedir.⁴⁸²

Menâkıbnâmede Ebü'l-Vefâ'nın Kâf Dağı'nın ardında yaşayan çok sayıda mürîdi olduğundan bahsedilmiştir. Ebü'l-Vefâ bazı insanların fitneden kaçıp Kâf Dağı'nın arkasında yaşamaya başladıklarını ve orada ibadet hayatlarını devam ettirdiklerini söylemiştir.⁴⁸³

Uzaklık timsâli olarak da edebiyâtımızda "Kâf Dağı'nın ardında" deyimini kullanılmaktadır.⁴⁸⁴ Menâkıbnâmede de bu deyim kullanılmıştır.⁴⁸⁵

⁴⁸⁰ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 102a-103a.

⁴⁸¹ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 103b-104a.

⁴⁸² Kürşat Demirci, "Kafdağı", *DİA*, C. 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, s. 144-145.

⁴⁸³ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 109b-110a.

⁴⁸⁴ Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük H-N*, s. 1511.

⁴⁸⁵ *Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifîn*, vr. 45b.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MENÂKIB-I TÂCÜ'L-ÂRİFÎN METNİNİN TRANSKRİPSİYONU

[1b] ⁴⁸⁶ هذا كتاب تاج العارفين

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله مبدع الارواح والاجسام، والمنعم على العباد با النعم الجسام، ومقدر الاقدام والاقسام، ومدبر الاطوار والاحكام، ولايزيد في ملكه طاعة الكرام، ولاينقص من عزه معصية ⁴⁸⁷ اللئام، والصلوة والسلام على سيدنا محمد افضل الانام وعلى آله وصحبه العظام ما تقاب الليالي والايام.

[Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla,

Ruhları ve bedenleri yaratan, kullara büyük nimetler veren, meşrebleri ve nasipleri takdîr eden, hâlleri ve hükümleri yöneten Allah'a hamdolsun. Değerli kimselerin itâati, O'nun mülkünde ziyâdelik oluşturmaz. Alçakların günahı, O'nun izzetini eksiltmez. Gece ve gündüz ardı ardına devam ettiği sürece, salât ve selâm Efendimiz insanoğlunun en fazîletlisi Muhammed'in, ailesinin ve yüce ashâbının üzerine olsun.]

Ammâ ba'd, çünkü bu kitâbda ⁴⁸⁸ şeyhü'l- meşâyihi'l-izâm, merciu'l- efâzili'l- kirâm, kutbü dâire-i evliyâ ve vâsita-i kılâde-i etkıyâ, sülâle-i silsile-i âl-i Mustafâ Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn Seyyid Muhammed Ebü'l-Vefâ'nın (kuddise sırruhu'l-azîz) deryâ-yı menâkıb-ı aliyyesinden katre ve şems-i kerâmât-ı celiyyesinden [2a] zerre beyân olunmağa ikdâm olundu.

Lâ-cerem sadr-ı ⁴⁸⁹ kitâbda, pâdişâh-ı zamânın (hullidet hılâfetuhû) *cedd-i a'lâsi* ⁴⁹⁰ Osmân Hân Gâzî (enârallâhu Teâlâ merkadehû), Hz. Seyyid silsile-i şerîfesine teşebbüs edip ol âlî dergâhdan inâyet-i samedânî yetişmek sebebiyle serîr-i saltanata ve tâc-ı kerâmete vâsıl olduğun ve pâdişâhlığının ibtidâsı ve intihâsı târîhini ve evlâdının, pâdişâhımız (etâlallâhu

⁴⁸⁶ B: . هذا كتاب تاج العارفين .

⁴⁸⁷ B: اللئام [Örtünülen şey, perde].

⁴⁸⁸ B.: kitâb.

⁴⁸⁹ B: -.

⁴⁹⁰ B: sadr-ı cedd-i a'lâsına ki.

Teâlâ bekâhu ve min ayni'l-hayâti sakâhu) hazretlerine gelince müddet-i ömürleri ve *saltanatları*⁴⁹¹, alâ- vechi'l-icmâl beyân olunmak münâsib görülüp teberrüken zikrolundu.

Bilgil ki, Osmân Hân Gâzî (tâbe serâhu) Hazretinin kavmi içinde Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn Seyyid Ebü'l-Vefâ (kuddise sırruhû) hulefâsından bir azîz vardı. **[2b]** Şeyhü's- şuyûh, menba'u yenâbî'l-fütûh, câmiu'l-kemâlât⁴⁹², hâvi'l-kerâmât, mazharu envâri'r-rabbâniyye, masdaru âsâri's-sübhâniyye, **Hazret-i Şeyh Edebâlî** derler idi. Kerâmâtı zâhir ve saâdeti bâhir olup, halkın mu'tekadı ve ol diyârın mu'temedi olmuştu. Mâl ve ni'meti ferâvân idi. *Hankâh-ı şerîfi müsâfirden hâlî değil idi.*⁴⁹³ Osmân Gâzî dahi bu şeyhin muhibbi olup ahyânen gelip, Şeyh Hazreti'nin devlethânesine konuk olup ziyâret ederdi.

Meğer kim bir gün Osman Gâzî İnegöl nevâhîsin gâret etmek kasd edip yürüdü. Kâfirler bunların yürüyüşünden haberdâr olup derbend muntehâsında pusu kodular. Câsûs pusuyu görüp Osmân Gâzî'ye haber verdi. Hemân Allahü Teâlâ'ya tevekkül edip, kâfirler pusuda **[3a]** dururken üzerlerine yürüdüler mübâlağa cenk edip.⁴⁹⁴ Bunlar az idi, kâfir çerîsi çok idi. Osmân Gâzî'nin karındaşı oğlunu şehîd eylediler. Osmân Gâzî melûl olup bir lahza tazarru' ve zârî kılıp, Hak Teâlâ *dergâhına*⁴⁹⁵ niyâz etti. Ondan sürüp Şeyh Edebâlî huzûruna yetiştî. Hazret-i Şeyh hayli nasîhat edip, istimâlet etti. Ol gece şeyhin hankâhında yattı.

Âlem-i rü'yâda görür kim, bu azîzin katından bir ay doğar kim, nûru âlemi tutar. Ondan gelip kendinin koynuna girer. Hemân kim bu ay koynuna girdi, göbeğinden bir ağaç bitip gölgesi âlemi tutar. Ve ol ağacın altında dağlar var ve her dağın dibinden sular çıkar. Ol sulardan halkın **[3b]** kimi içer ve kimi bahçeler suvarır ve kimi çeşmeler akıtır.

Osmân Gâzî uykudan uyanıp Allah Teâlâ'yı yâd edip biraz düşünü fikretti. Sabâh durup şeyh huzûruna gelip vâkiasın arz eder. Şeyh eydür: “Oğul Osman! Sana ve senin nesline pâdişâhlık mübârek olsun. Ve benim kızım Mâlhûn helâlin oldu.” deyip hemân dem nikâh eder. Çünkü Şeyh Edebâlî Hazretleri Osmân Gâzî'nin vâkiasın bu vech ile ta'bîr eyleyip kızını tezvîc eyledi. Osmân Gâzî kayın atasıyla muânaka ve musâfaha eyledi. Ondan sonra i'timâd-ı küllî birle ervâh-ı meşâyihten istimdâd edip Allah Teâlâ'ya tevekkül eyledi. Himmet

⁴⁹¹ B: - .

⁴⁹² B: kelimât.

⁴⁹³ B: - .

⁴⁹⁴ B: + Vâfir başlar kesildi. Lâkin.

⁴⁹⁵ B: - .

kılıcın beline muhkem kuşanıp hicret-i nebeviyye-i mutahharanın altı yüz seksen [4a] dördünde bir gece sürüp İnegöl'e vardı. Onun civârında bir hisârcık vardı, onu fethetti. Evvel fethi, bu oldu. Ondan sonra yevmen fe-yevmen evliyâ himmetiyle fırsatı ve nusreti mütezâyid oldu. *Hicret-i nebeviyyenin*⁴⁹⁶ altı yüz seksen birinde⁴⁹⁷ Karacahisar'da cum'aya ikâmet edip Osmân Gâzî nâmına hutbe okundu ve bayrâm hutbesi Eskişehir'de okundu. Ol vakit kırk üç yaşında idi. Yirmi altı yıl pâdişâhlık edip, altmış dokuz yaşında civâr-ı rahmete vâsıl oldu.

Ondan sonra onun oğlu **Orhân Gâzî**, otuz sekiz yıl sultânlık edip seksen üç yaşında vefât etti. Ondan sonra onun oğlu **Murat Hân Gâzî**, otuz üç yıl pâdişâh olup, altmış sekiz yaşında rahmet-i rahmâna ulaştı. Ondan [4b] sonra onun oğlu **Bâyezîd Hân** kim ona “Yıldırım Hân” dahi derler. On altı yıl saltanat tahtına cülûs edip, altmış yaşında vefât eyledi. Ondan sonra onun oğlu **Sultân Mehmet Hân Gâzî** yirmi bir yıl serîr-i saltanata vâlî olup kırk sekiz yaşında Hak emrine ulaştı. Ondan sonra onun oğlu **Sultân Murat Hân Gâzî** otuz bir yıl pâdişâh oldu, kırk dokuz yaşında da'vet-i Hakk'a icâbet etti. Ondan sonra onun oğlu **Sultân Mehmet Hân Gâzî** otuz bir yıl serîr-i saltanatta kâim olup elli bir yaşında garîk-i bahr-i rahmet oldu. Ondan sonra onun oğlu sultânımız *pâdişâh-ı zamân, bâsitü'l-emni ve'l-emân, nâşirü'l-adli ve'l-ihsân es-Sultânu İbnü's-Sultân Ebü'l-Feth*⁴⁹⁸ **Bâyezîd Hân** (halledallâhu Teâlâ sultânehû [5a] ve evdaha ale'l-âlemîne burhânehû) hicret-i nebeviyyenin sekiz yüz⁴⁹⁹ altısında serîr-i saltanata cülûs edip, mübârek cemâlinden taht ve tâc revnak ve revâc buldu.

Beyit

Elâ ey şehriyâr-ı tâc-dârân!

Ki senden buldu kuvvet âl-i Osmân.

Gelip gülzâr-ı hüsnünden cihânın.

Olubdur tâze ruhsâr-ı zamânın.

Yeşersin dâimâ bâğ-ı celâlin.

⁴⁹⁶ B: - .

⁴⁹⁷ B: yedisinde.

⁴⁹⁸ B: - .

⁴⁹⁹ B: + seksen.

Hemîşe gül gibi gülsün cemâlin.

SEBEB-İ TE'LÎF-İ KİTÂB

Bilin ey âşıklar ve dîn yolunda sâdıklar kim, bu evrâkda ketb olunan Hazret-i Şeyh-i şuyûhü'l-islâm, kutbü'l-aktâb ve'l-evtâd, huccetullâhi Teâlâ ale'l-ibâd, sultânü erbâbi't-tahkîk ve burhâni't-tedkîk, selîl-i seyyidü'l-mürselîn Ebü'l-Vefâ Muhammed Tâcü'l-Ârifîn (kuddise sırruhu'l-azîz)'in menâkıbı bahrinden katre ve kerâmât şemsinden zerre⁵⁰⁰ ve şemme [5b] tesvîd olunduğuna sebep oldur ki, bu bende-i günahkâr ve perîşân-ı rüzgâr, kalîlü'l-amel, tavîlü'l-emel bî-çâreye inâyet-i ilâhî ve lutf-i pâdişâhî erişip Kostantiniyye (hamâhallâhu Teâlâ ani'l-âfât ve'l-beliyye)'de merhûm ve mağfûrûn leh, kutbü'l-evliyâ, tâcü'l-asfiyâ **Hazret-i Âşık Paşa** (kuddise sırruhu'l-azîz) oğlu **Hazret-i Ahmed Âşıkî** (dâmet berekâtü enfâsihi's-şerîfeti) güyegüsü şeyhu's-şuyûh, menbau'l-futûh, merkezü's-saâdât, menşeü's-siyâdât, masdaru'l-esrârî'l-lâhûtiyye ve mazharu'l-envârî'l-kayyûmiyye, zü'l-haseb ve'n-neseb **Hazret-i Seyyid Velâyet İbn Hazret-i Seyyid el-Vefâî** (dâmet etnâbü umrihî ve umri evlâdihî ve ğurikat fî bihârî rahmetillâhi Teâlâ ervâhi âbâihî ve ecdâdihî) hizmetlerine erişdim. Ve sohbet-i [6a] şerîfleri birle müşerref olup ve mükedder gönlüm, hazretlerinin musâhabeti nûriyle münevver olup, huzûr-i ebedî ve hubûr-i sermedî hâsıl kıldım. Ekser-i evkâtta kitâblarına mütâlâa kılıp bî-nihâye istifâde ederdim. Ve Hazretleri Beytullâh'ı tavâf etmeye giderken Mısır'dan iki mücelled kitâb, Hazret-i Ebü'l-Vefâ'nın menâkıbın, getirmişler, bu fakîre verdiler. Ba'z-ı vakitte mütâlâa kılıp ol sultânın menâkıb-ı ahvâlinde ba'zına muttali' olup mürde gönlüm hayât bulurdu. Bir gün Hazretleri'nden şöyle işâret oldu ki ol menâkıbın ba'zın tercüme edem, tâ ki Arabî bilmeyenlere dahi fehmi âsân olup fâyidesi âmm ola. Fakîrde hod ol kadar tâkat yoğdu. Çünkim Hazretleri emr eyledi, imtisâl vâcib ve lâzım olmağın emirlerine [6b] imtisâl edip ol iki mücelled kitâbın birisinden ba'zın tâkat yettikçe terceme ettim. Eğerçi kusûrunun nihâyeti yoktur. Ammâ ehl-i keremden mercûdur ki ma'zûr tutalar.

“العذر عند كرام الناس مقبول” [Özür, kerem sâhibi insanların yanında makbuldür.]

Ve dahi bu kitâbın evvelinde Hazret-i Seyyid Velâyet'in ve ecdâdının tâ Hayâtü'd-dîn Ravdavî'ye⁵⁰¹ varınca ki, Hazret-i Ebü'l-Vefâ'nın Hazret-i Resûl (a.s.) emriyle oğludur. Nitekim bâb-ı evvelin âhîrinde, beyân olursa gerektir. Ve hem Hazret-i Ebü'l-Vefâ'yla iki

⁵⁰⁰ B: + beyân.

⁵⁰¹ B: Ravza'ya.

karındaş ıyâlleridir, beyân edelim. Ve dahi kendinin ve evlâdının velâdetinin ve mevtinin târihin beyân edelim. Garaz oldur ki, bu kitâbı okuyanlar ol azîzlerin dirilerinin tûl-i hayâtlarına ve ölenlerinin rûh-i revânına duâ edeler, tâ kim sevâb-ı [7a] dü-cihâmı hâsıl kılsınlar. Ve dahi bir garaz⁵⁰², çünkü kitâb terceme olmak, ölenlerin⁵⁰³ işâreti birle oldu. Pes onların ve ecdâdının ve evlâdının ve meşâyihinin esâmisin, kitâbın evvelinde zikr etmeyi begâyet mübârek gördüm. Pes bu zikrolunanları bu mukaddimedeyi beyân edelim ve billâhi't-tevfîk.

MUKADDİME

Hazret-i Seyyid-i Velâyet'in babası, Seyyid Ahmed b. Seyyid İshâk b. Seyyid Allâmüddîn ibn-i Seyyid Halîl b. Seyyid Cihângîr *ibn-i Seyyid Muhammed*⁵⁰⁴ b. Seyyid Pür Hayâtü'd-dîn'dir. Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn onu oğul edinmiştir. Ve iki karındaş ıyâlleridir. Hayâtü'd-dîn'den yukarı Hazret-i Resûl (a.s.)'a varınca "Bahrü'l-Ensâb"da mestûrdur. Eğer zikr edersevüz kelâm tavîl olur. Ve Hayâtü'd-dîn'nin dahi menâkıbı çoktur. Ba'zın [7b] Hazret-i Seyyid Velâyet, Fârisî'den Türkî'ye terceme eylemiştir.

BEYÂN-I TÂRİH-İ VELÂDET VE TEEHHÜL

Hazret-i Seyyid Velâyet, Bursa'da Temûrtaş⁵⁰⁵ Mahallesi'nde hicretin sekiz yüz elli beşinde vücûda geldiler. Ve târihin sekiz yüz yetmiş dördünde, Şeyh Ahmed b. Âşık Paşa (rahimehümallâhi Teâlâ), Hazret-i Seyyid Velâyet'e kızın verip teehhül eyledi.

Ve sekiz yüz seksen târihinde hac seferinde Mısır'a uğrayıp Seyyid Ebû Bekir oğlu Seyyid Vefâ'dan irşâd telkînine icâzet alıp ve bu menâkıbın aslını dahi onlar⁵⁰⁶ getirdi. Hâlâ bu menâkıb ondan terceme olunmuştur.

Ve bu senede İmâd adlı bir oğlu vücûda gelip, yedi yıl hayatta olup vefât etti. Ve hem bu senede kendiler hacda iken arefe günü Sitti bint-i Halîl ki, Hazret-i Seyyid Velâyet'in vâlidesidir, âhirete intikâl etti (nevverallâhu kabrehâ). [8a] Ve hicretin sekiz yüz seksen ikincisinde, Seyyid Velâyet'in Kerâmet adlı bir oğlu vücûda gelip yine ol yıl içinde âhirete

⁵⁰² B: + oldur ki.

⁵⁰³ B: onların.

⁵⁰⁴ B: - .

⁵⁰⁵ Timurtaş: "Hüdâvendigâr vilâyetinin Bursa sancak ve kazâsında ve Bursa'nın 10 km. şimâlinde büyük bir karyedir." Bkz. Şemseddin Samî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, C. 3, İstanbul: Mihrân Matbaası, 1308, s. 1726.

⁵⁰⁶ B: onlardan.

intikâl etti. Ve sekiz yüz seksen üçünde Zeynü'l-âbidîn adlı bir oğlu vücûda gelip, ol dahi ol yıl içinde âhirete intikâl etti. Ve sekiz yüz seksen dört Şa'bân'ının âhirinde Pür Hayât adlı bir oğlu vücûda geldi. Ve sekiz yüz seksen yedi Rebû'l-evvel'inin evâhirinde Cemâlüddîn adlı bir oğlu vücûda geldi. Ve Hazret-i Seyyid Velâyet'in babası Hazret-i Seyyid Ahmed, hicretin sekiz yüz kırk birinde Rûm'a geldi. Ve sekiz yüz *seksen*⁵⁰⁷ altı Muharrem'inin yirmi ikincisi Cum'a günü ikinci vaktinde âhirete intikâl eyledi (rahimehullâhü Teâlâ rahmeten vâsiaten) Fâtîha. Ve onun akabince kırk iki günden sonra Rebûlevvel ayının evâilinde Sultân Muhammed b. [8b] Murâd Hân Perşembe günü ikinci vaktinde âhirete intikâl eyledi (tâbe serâhu).

BEYÂN-I SİLSİLE-İ MEŞÂYİH

Hazret-i Seyyid Velâyet'in şeyhi, kayın atası Hazret-i Âşık Paşa (nevvarallâhu merkadehû) oğlu Şeyh Ahmed Âşıkî'dir. Onun şeyhi, Şeyh Abdüllatîf Makdisî'dir. Onun şeyhi, Şeyh Zeynüddîn Hafî'dir. Onun şeyhi, Şeyh Abdurrahmân Şîrîşî⁵⁰⁸,dir. Onun şeyhi, Şeyh Yûsuf Acemî'dir. Onun şeyhi, Şeyh Hasan Şimşîrî'dir. Onun şeyhi, Şeyh Mahmûd İsfehânî'dir. Onun şeyhi, Şeyh Nureddîn Nazîrî'dir. Onun şeyhi, Şeyh Şihâbeddîn Sühreverdî'dir. Onun şeyhi, Şeyh Ahmed Gazâlî'dir. Onun şeyhi, Şeyh Aliyyü'n-Nâcî'dir. Onun şeyhi, Şeyh Ali Gürgânî'dir.⁵⁰⁹ Onun şeyhi, Şeyh Ebî Osmân Mağribî'dir. Onun şeyhi, Şeyh Ebû Ali Kâtib Rûdbârî'dir. [9a] Onun şeyhi, Şeyh Cüneyd-i Bağdâdî'dir. Onun şeyhi, Şeyh Seriyy-i Sakatî'dir. Onun şeyhi, Şeyh Ma'rûf-i Kerhî'dir. Onun şeyhi, Hazret-i İmam Ali Ebû Mûsâ Rızâ'dır. Onun şeyhi, Hazret-i İmâm-ı Ali Ebû Mûsâ-yı Rızâ'dır. O'nun şeyhi, Hazret-i İmâm Mûsâ-yı Kâzım'dır. Onun şeyhi, Hazret-i İmâm Ca'fer-i Sâdık'tır. Onun şeyhi, Hazret-i İmâm Muhammed Bâkır'dır. Onun şeyhi, Hazret-i İmâm Zeynü'l-âbidîn'dir. Onun şeyhi, Hazret-i İmâm Hüseyin b. Ali'dir. Onun şeyhi, Hazret-i İmâm Ali b. Ebî Tâlib'dir (kerramallâhu Teâlâ vecchêhû ve radiyyallâhu Teâlâ anhüm ecmaîn). Ve onun şeyhi, Hazret-i Resûl-i Ekrem (s.a.s.)'dir. Hazret-i Resûl dahi Cibrîl-i Emîn'den telkîn aldı. Ol dahi Rabbü'l-İzzet (celle celâlühû ve amme nevâlühû)'den. Saâdet onun kim bu silsile-i şerîfeye yapışa ve Hazret-i Hakk'a erişe.

⁵⁰⁷ B: - .

⁵⁰⁸ B: Şîrisî; Reşat Öngören bu ismi "Şibrisî (veya Şîrsî) olarak nakleder. Bkz. Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler*, s. 11.

⁵⁰⁹ B: - .

Ammâ ba'dü bilgil kim, bu kitâb dört bâb [9b] ve bir mukaddime ve bir hâtime müştemildir ve

MUKADDİME

Hazret-i Seyyid Ebü'l-Vefâ'nın ism-i şerîfini ve künyetini ve lakabını ve künyetinin ve lakabının sebebini ve ömrü ne mikdâr idiğini ve atasına nisbeti ne vechile idiğini ve dahi Şeyh Şenbekî (شنبكى) Hazretleri'ne mülâkî olduğunu ve dahi silsilesini ve mezhebini beyân eder.⁵¹⁰

Rivâyet olundu ki, ism-i şerîfi Seyyid⁵¹¹ Muhammed'dir ve künyeti Ebü'l-Vefâ'dır ve lakabı Tâcü'l-Ârifin'dir. Ve kürtler ortasında Kâkis (كاكس) demekle ma'rûf idi. Ma'nâsı, “erenler atası” demektir. Vilâyet-i Irâk'da, Kûsân'da⁵¹² hicretin dört yüz on yedisinde Receb ayının on ikinci gününde vücûda geldi. Ve hicretin beş yüz birinde vefât etti, rûhu için fâtîha. Rivâyet-i sahîha üzre seksen üç yıl ve yedi ay ve sekiz gün ömür sürdü (nevvarallâhu Teâlâ kabrehû).

[10a] Ammâ **Ebü'l-Vefâ** dediklerine sebeb oldur ki, Hazret-i Şeyh Şenbekî (kaddesallâhu Teâlâ sırrahû) vaktâ ki Kalmînâ'ya geldi. Ehl-i Kalmînâ'dan Hazret-i Seyyid'in ba'z-ı evsâfın işitti, buluşmak murâd edildi. Ol vakit Hazret-i Seyyid on yaşında idi. Ekser-i evkâtta Kalmînâ'dan taşra bir mişelik⁵¹³ arasında varıp, tenhâ Hakk'a⁵¹⁴ niyâz ederdi. Şeyh geldiği vakit, Hazret-i Seyyid yine ol mişeliğe gitmiş idi. Şeyh, ashâbını Kalmînâ'da koyup kendisi tenhâ bir kulavuz alıp ol mişelik kenârına geldi. Kulavuzu onda koyup, kendi mişeliğe girdi. Hazret-i Seyyid'i gördü ki ibâdet eder, kibleye karşı oturmuş nûra müstağrak olup kalbi muhabbetullâh ile dolmuş ve önünde bir arslân ve bir kelb biri biriyle oynarlar. Şeyh, bu hâleti müşâhede edip mütehayyir [10b] oldu.

İttifâk Hazret-i Seyyid'in ardından gelip selâm verdi. Hazret-i Seyyid dahi ardına bakıp aleyke aldı. “Merhabâ yâ Şenbekî!” dedi. Şeyh eyitti: “Sana bir suâl etsem gerek idi.

⁵¹⁰ B: + Bâb.

⁵¹¹ B: - .

⁵¹² “Vâsıt ile Nu'maniyye arasında Fırat ile Dicle arasındaki akarsulardan birinin ismidir. Bu akarsuyun geçtiği ve çok sayıda kasabaların bulunduğu bölgeye de bu isim verilmiştir.” Bkz. Şemseddin Sami, *Kamusu'l-A'lâm*, C. 5, İstanbul: Mihran Matbaası, 1314; Ebû Abdullâh Şihâbüddîn Yâkut el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, C. 4, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabiyye, t.y. , s. 413.

⁵¹³ B: mişe.

⁵¹⁴ B: + ibâdet edip.

Şimdi iki suâl etmek lâzım geldi.” Seyyid eyitti: “Kaç suâl edersen et.” Şeyh eyitti: “Arslân kelb ile adüvv iken sebep nedir ki senin kelbin arslânla oynar?” Seyyid eyitti: “لما صفت يد العناية” Ya’nî, “ Vaktâ ki Hak Teâlâ’nın kudreti ve inâyeti kalbimi sâfî kıldıysa, kelbim arslânla üns tutup ülfet eyledi.” Ve dahi Şeyh eyitti: “Her kişinin mikdârı ve mertebesi vardır. Benim selâmım reddinde niçin turu gelmedin?” Seyyid eyitti: “Hak söylersin yâ seyyidî! Lâkin Hak Teâlâ buyurdu kim: ⁵¹⁵“وأَتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا” Ya’nî, “Evlere kapılarından [11a] giriniz.” İmdi sen dahi ⁵¹⁶karşımdan gelsen dururdum ve kemâl-i hizmeti yerine getirirdim. Lâkin ardımdan geldin, hilâf-ı âdet ettin, ben dahi hilâf-ı âdet ettim.”

Şeyh bu cevâbı kabûl etti ve yakîni dahi ziyâde oldu ki, gâyet kâbillerdendir. Muhabbeti ziyâde oldu.

Seyyid dahi durdu, Şeyh’i alıp Kalmînâ’ya geldi. Üç gün şeyhi cemî-i ashâbıyla ziyâfet eyledi. Vaktâ ki Şeyh gitmek istedi, Seyyid Hazretleri’yle halvet olup eyitti kim: “Yâ Muhammed! Sende Hak Teâlâ nûrundan bî-nihâye pertev müşâhede ederim. Ve dahi başın üzerinde Hak nûrundan bir alem gördüm ki, ol alemin uçları meşrike ve mağribe erişmiş. Senin dahi velâyetin ⁵¹⁷ve zürriyetin meşrikle mağribe erişse gerek. Tâ kıyâmete değin senin ve evlâdının velâyeti ve kerâmâtı, zâhir olup dillerde söylense gerek. İmdi ben geldim [11b] ki bu beşâreti sana bildirem. Ve tarîka sülûkuna sebep olam.” dedi. Hazret-i Seyyid bu sözden gâyet ferah-nâk olup eyitti ki: “Ne buyurursan ale’r-re’si ve ve’l-ayn. Lâkin vâlîde ile müşâvere edip destûr alayım. Ve hem kat’-ı alâka edeyim.” Şeyh hazretine bu söz gâyet müvecceh gelip istihsân eyledi ve vedâ’ edip revân oldu.

Hazret-i Seyyid dahi birkaç günden sonra vâlidesinden destûr diledi. Şeyhin beşâretini ona bildirdi. Vâlidesi eyitti: “Şeyh sana nice dediyse, eyle.” dedi. Seyyid eyitti: “Sen beni Allah’a hibe edesin dahi şeyhe ⁵¹⁸ gönderesin.” Vâlidesi eyitti: “Yâ gözüm nûru! Hak Teâlâ azîm pâdişâhdır. Değme nesne onun hazretine lâıyk değildir. Yürü var, halvetine gir. Eğer sende Allah Teâlâ’ya lâıyk olmağa alâmet görürsem seni Allah’a hibe [12a] edeyin.” dedi. Hazret-i Seyyid halvetine girdi, ol gecenin sabâhında vâlidesi subh namâzına çıktı. Gördü ki, bir nûr Seyyid’in halveti kapısından çıkıp göğe direk olmuş. Bunu görüp gâyet ile mesrûr oldu.

⁵¹⁵ Bakara, 2/189.

⁵¹⁶ B: + eğer.

⁵¹⁷ B: + ve kerâmetin.

⁵¹⁸ B: - .

Çağırıp, eyitti ki: “Yâ Muhammed! Muştuluk olsun sana ki, Hak Teâlâ seni kendiye lââyık kullardan etti. Ben dahi seni Allah’a hibe ettim. Var şeyhe gitgil.” dedi.

Hazret-i Seyyid, vâlikesine vedâ’ edip azm-i Haddâdiyye kıldı. Ol gün ki Kalmînâ’dan çıktı, cemî’-i hayvânâtın ve cemâdâtın tesbîhlerin işitti ve dahi göklerde ne kadar melâike var ise tesbîhlerin işitti. Ve dahi kudret kalemi, levh-i mahfûza ne yazarsa âvâzın işitti Hak Teâlâ kudretiyle. Ve dahi vahşî dağ cânavarları gelip selâm verirlerdi ve sularda balıklar beşâret olsun, [12b] derlerdi. Ve cinnîler gelip selâm verirlerdi. Haddâdiyye’ye varmadan cemî’-i makâmât ve merâtib hâsıl olup emri tamâm oldu. Nefsini bildi ve makâmını buldu. Bu cümle hâlât ki vâkı’ oldu, bunlara gönül bağlamadı. Şeyh cânibinden gönül gözün ırmadı. Sür’atle revân olup, Haddâdiyye’ye erişti.

Şeyh, Seyyid’in râyiha-i tayyibesin alıp ba’z makbûl mürîdlerine emretti ki, karşı çıkalar. Cemâat-i kesîre⁵¹⁹ karşı çıkıp Hazret-i Seyyid’i Şeyh huzûruna getirdiler. Şeyh eyitti ki: “اهلا بابي الوفا الذي بعده الكريم وفا” Ya’nî, “Merhabâ Ebü’l-Vefâ’ya ki, ahd-i kerîmine vefâ eyledi.” Hemân sâat cemî’-i mesâlihini ve emrini tamâm gördü. “Ebü’l-Vefâ” deyü künyet verilmesine sebep budur.

Şeyhine geldiği, kuşluk vakti idi. Ol günde öğle vaktinde [13a] müezzin ezân okumağa durdu. Hazret-i Seyyid eyitti ki: “Sabret yâ müezzin! Henüz vakit olmadı.” Hâzır olan kavim, *bu söze râzı olmayıp*⁵²⁰ eyittiler: “Henüz bugün geldi bir oğlan. Bu nev’ kelimât etmek revâ değildir, bunca azîzler dururken.” Bunlardan ba’zı şeyhe varıp Seyyid’den şikâyet edip küstâhlık eyledi, dediler. Şeyh Hazret-i Seyyid’i kışırıp, bu kavmin kelimâtın dedi. Seyyid eyitti: “Bu kavim ma’zûrlardır, zîrâ hakîkat-i hâli bilmezler. Ben dahi ma’zûram zîrâ kendimden söylemedim, yakîn bilirim ki henüz vakit olmadı. Eğer dilerseniz ki, hakîkat-i hâl size dahi ma’lûm ola.” Bana yakın gelin deyip, şeyhi yanına getirdi. Eyitti ki: “Göge nazar eyle!” Şeyh göge nazar eyledi. Gördü ki, ol melek ki ona, “dîkü’l-arş” [13b] ya’nî, “arş horozu” demekle meşhûrdur, kanatlarını germiş ötmek ister. Bir lahza ârâm ettikten sonra sayha urup eyitti ki: “يا غافلين اذكروا الله” Ya’nî, “Yâ gâfiller Allah’ı zikreyle.” Vaktâ ki şeyh bu hâleti gördü, tahkîk bildi ki Hazret-i Seyyid’in sözü haktır. Kavmi men’ etti. Seyyid’e muhabbeti dahi ziyâde oldu. Hiç huzûrundan ırmadı (rahmetullâhi aleyhim ecmaîn).

⁵¹⁹ B: + olup.

⁵²⁰ B: bu sözden müteallim olup râzı olmadılar.

Ammâ “Tâcü’l-Ârifîn” deyû lakab verildiğine sebep oldur ki, Hazret-i Seyyid (kaddesallâhu sırrahu’l-azîz), Şeyh Şenbekî Hazretleri’ne geldikten sonra üç gün üç gece şeyhle halvet olup maârif-i ilâhiyyeden sohbet edip kelimât ettiler. Dördüncü gece ki, âşûrâ’ gecesi idi. Şeyh eyitti: “Yâ Ebe’l-Vefâ! Her yılda bu gece cemî’-i ricâl-i gayb hâzır olup, fülân yerde sahrâ vardır, ol [14a] sahrâya cem’ olurlar. Hızır (a.s.) dahi onlar ile bile olur. Eğer safân var ise bu gece onda varalım.” dedi. Hazret-i Seyyid hoş ola, dedi. Vaktâ ki geceden ba’zısı geçti, her muhibb mahbûbuyla ve her âşık ma’şûkuyla halvet olup, nâz ü niyâza meşgûl oldular. Şeyh dahi Seyyid ile sahrâya çıktılar. Gördüler ki, cemî’-i gâib erenler hâzır olup, her biri bir türlü ibâdete meşgûl olmuşlar. Kimi namâzda⁵²¹ ve kimi murâkabede ve kimi ağlamakda ve kimi inlemekde ve kimi nâzda ve kimi niyâzda.⁵²² Hazret-i Seyyid dahi şeyhiyle bunların arasında girip, ibâdete meşgûl oldular. Ol sahrâ-yı azîm⁵²³, bu azîzlerin nûruyla dopdolu olmuş idi. Ondan sonra cemî’-i kavm, murâkabeye varıp mütefekkir oldular. Nâ-gâh bir sayha peydâ oldu, [14b] gök gürlemesi gibi⁵²⁴ bir nûr dahi zâhir oldu. Öyle sandılar ki, güneş doğdu. Başların kaldırdılar⁵²⁵ gördüler ki, gökten bir nesne indi. Tâc vaz’ında cemî’-i cevâhirin ve yâkûtların renkleri onda lemeân ederdi. Ammâ asıl rengi, koyu kırmızı gök karışmış nûrdan idi. Cemî’-i halk, tâcdan yana meyl ettiler. Her kişi elin uzattı, hiç kimesnenin eli erişmedi. Halk taaccüb edip, mütehayyir kaldılar. Hazret-i Ebü’l-Vefâ, hiç kimesneye söylemezdi. Kimesne dahi ona söylemezdi, epsem oturmuşdu. Âhirü’l-emr bunu tedbîr ettiler ki murâkib olalar, göreler ki hâl nice olur? Cemî’an sâkit olup muntazır oldular. Âheste âheste tâc, Ebü’l-Vefâ Hazretleri’nden yana gelip, mübârek başına indi. Cemî’-i kavm gördüler. Şeyh çağırıp eyitti ki: “الهناء بما أوتيت ياتاج العارفين”⁵²⁶ Ya’nî, “Sana mübârek olsun! Cânib-i Hak’dan [15a] gelen nesne yâ Tâcü’l-Ârifîn!” Cemî’ onda hâzır olanlar dahi böyle dediler. “Tâcü’l-Ârifîn” demeğe sebep bu oldu.

Dahi rivâyettir ki, tâc başına indiği sâatte gökten bir âvâz geldi ki: “لك الهناء يا تاج الكرامة”⁵²⁷ Ya’nî, “Sana mübârek olsun yâ Tâcü’l-Ârifîn! İzzet ve kerâmet tâcı.”

⁵²¹ B: + ve kimi niyâzda.

⁵²² B: - .

⁵²³ B: - .

⁵²⁴ B: + ondan sonra.

⁵²⁵ B: + gök tarafına nazar ettiler.

⁵²⁶ B: - العارفين.

⁵²⁷ B: İzzetle gökten inen kerâmet tâcı.

Ondan onda olan kavim, gürûh gürûh gelip mübârek olsun, dediler. Rahmetullâhi Teâlâ aleyhim ecmaîn.

Ammâ Atasına Nisbeti

Seyyid Muhammed Ebü'l-Vefâ Tâcü'l-Ârifîn, Seyyid Muhammed Kebîr ki “Arîzî” demekle meşhûrdur, onun oğludur. Seyyid Muhammed, Seyyid Zeyd oğludur. Seyyid Zeyd, Seyyid Hasan oğludur. Seyyid Hasan, Seyyid Murtazâ oğludur ki, ona “Arîz-i Ekber” derler. Ebü'l-Vefâ Hazretleri'nin babasına Arîzî dedikleri, bu Arîz-i Ekber'e mensûb olduğucündür. Arîz-i Ekber, [15b] Seyyid Zeyd oğludur. Seyyid Zeyd, Seyyid Ali oğludur ki, Zeyne'l-âbidîn demekle meşhûrdur. Hazret-i İmâm Zeyne'l-âbidîn, Hazret-i İmâm Hüseyin oğludur. Hazret-i İmâm Hüseyin, Hazret-i İmâmü'l-muttakîn Esedüllâhi Ali ibn-i Ebî Tâlib oğludur (kerremalâhu vecchêhu ve radiyallâhu anhu ve an eslâfihî ve ahlâfihî). Bu neseb ki zikr olundu, gâyetle sahîhdur.

Râvî eydür, Seyyid Bedir ki Vâdî-yi Nüsûr'da defn olunmuştu (nevverâllâhu Teâlâ merkadehû). Onun dahi nesebinde bu vechile yazılmıştır. Ve “Ravzatü Uli's-safâ fî Menâkıbı Ebi'l-Vefâ” adlı kitâbda dahi buna mutâbıktır. Ve “Kitâbü Ünsi'l-Mürîdîn”de, “Risâle-i Azîziyye”de dahi bu vechiledir.

Ammâ Silsilesi

Hazret-i Ebü'l-Vefâ'nın şeyhi, Hazret-i Şeyh Şenbekî'dir. Şeyh Şenbekî'nin şeyhi, Tâcü'l-Ârifîn Ebî Bekir b. Hüvârâ'dır. [16a] Şeyh Ebû Bekir'in iki tarîki vardır. Biri zâhir yüzünden ve biri bâtın yüzünden.

Bâtın yüzünden şeyhi Hazret-i Ebû Bekir-i Sıddîk'tir. Tafsîli budur ki, Şeyh Ebû Bekir b. Hüvârâ Hazret-i Resûl (a.s.)'ı vâkıasında gördü. Eyitti ki: “Yâ Resûlallâh! bana tevbe vergil.” Hazret-i Resûl (a. s.) ona eyitti ki: “يا ابا بكر انا نبيك حقاً وهذا ابوبكر شيخك صدقاً” Ya'nî, “Yâ Ebâ Bekir! Ben senin hak peygamberinim ve Ebû Bekir (r.a.) gerçek şeyhindir”, deyip Hazret-i Ebû Bekir'e işâret etti. Bu dahi Hazret-i Ebû Bekir'den el alıp tevbe etti. Hazret-i Ebû Bekir buna bir hırka ve bir tâc ve bir arakıyye giydirdi. Ve göğsünü mübârek eliyle sıgadı. Gövdesinde kabarcıklar var idi, cemî'si zâil oldu. Vaktâ ki uyandı, [16b] gördü ki hırka giymiş ve tâc ve arakıyye başında ve gövdesinde olanlar gitmiş.

Zâhir yüzünden tarîki oldur ki: Şeyh Ebû Bekir, Şeyh Ebû Abdillâh Sehl Tüsterî'den el almıştır. Ve Sehl Tüsterî, Şeyh Ebû Abdillâh Muhammed *Süvâr*⁵²⁸,dan el aldı. Muhammed Süvâr, Zünnûn Mısırî'den el aldı. Zünnûn Mısırî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hayye⁵²⁹ Câbir Ensârî'den (r.a.) el aldı. Câbir, Hazret-i İmâm Ali'den (r.a.) el aldı. İmâm Ali dahi Hazret-i Resûl (a.s.)'dan, Hazret-i Resûl (a.s.), Hazret-i Cibrîl-i emîn'den. Hazret-i Cibrîl-i emîn dahi Hazret-i Hakk'ın (c.c.)emri birle.

Saâdet ve devlet iki cihânda ol kimesnenindir ki, dünyâda bir ağaç gölgesinde ola ki, aslı Hazret-i Mustafâ (s.a.s.) ola ve fer'i Ebü'l-Vefâ (kuddise sırruhu'l-azîz) [17a] ola. Her kimesne kim ol ağacın budâğına yapışa, ona iki cihânda necât hâsıl ola. İlâhî! lütfun ve kereminle bu fakîrleri dahi ol ağaç gölgesinde sâlim olan bendelerden kılıvergil. Ve Hazret-i Ebü'l-Vefâ'nın silsile-i mübârekesinden ve zürriyyâtının himmet-i âliyelerinden bu kullarını mahrûm eyleme. Âmîn yâ İlâhe'l-âlemîn.

Ammâ Mezheb-i Şerîfi

Ba'zılar eyittiler, fukahâ-i ehl-i hadîs mezhebi üzere idi. Ba'zılar Şâfîî idi, dediler ve ba'zılar Hanbelî idi, dediler. Ammâ⁵³⁰ esahh budur ki, mezâhib-i erbaadan cem'i mümkün olanı cem' ederdi. Ve illâ kangısının delîli akvâ ise, onunla amel ederdi.

Râvî eydür, Seyyid Muhammed Ebü'l-Vefâ Tâcü'l-Ârifîn (kaddesallâhu Teâlâ sırruhu'l-azîz) meşâyih-ı izâmın a'yânından idi. Ol asırda *sâhib-i kerâmât ve sâhib-i velâyet idi. Onun fevkinde kimesne yoğdu. Havâssın [17b] ve avâmın makbûlü idi. Kurb ve temkîn hâsıl etmişti. İlm-i zâhirde ve ilm-i bâtında kâmil idi. Her kimesne ki Hakk'a da'vet eylese, itâat ederdi. Ve dahi mürîdleriyle nice mescidler ve medreseler ve köprüler ve imâretler ve kârbân sarâyılar binâ etmişti. Ve cemî'-i mürîdlerine makâmât ve menâzili göstermişti. Her kimesne ki hizmetine erişse, mahrûm olmazdı. Tasarrufda ve nüfûzda misli gelmiş değil idi. Bî-nihâye şâkirdleri vardı. Erbâb-ı hâlden kırk hâdimi var idi. İnşâallâhü'l-azîz adların aşağıda zikredevüz.*

⁵²⁸ B: Sevvâr.

⁵²⁹ B: + Muhammed dahi.

⁵³⁰ B: + râvî eydür.

Şeyh Abdülkâdir Gîlânî (rahmetullâhi Teâlâ aleyhi) ekser-i evkâtta eydüdü ki: “Evliyâullâhda Seyyid Ebü'l-Vefâ (kuddise sırruhu'l-azîz) kimesne yoktur.” deyip medh ederdi.

Ve bir gün meclisinde eyitti ki: “**اطلع على [18a]** ان تاج العارفين ابا الوفا قد لبس الحل والحلى” Ya'nî, “Tâcü'l-Ârifîn Ebü'l-Vefâ, cânib-i Hak'dan velâyet ve kerâmet hullelerin giyip mugayyebâta muttali' olmuştur. Dahi Hakk'a vâsıl olup makâm-ı a'lâya çıkmıştır.”

Ve dahi eydüdü ki: “Ondan öndin ve ondan sonra ona menend kimesne gelmeye.” Ve dahi eyitti ki: “Hazret-i Resûl (a.s.) Seyyid Ebü'l-Vefâ (kuddise sırruhû) ile kıyâmet gününde sâir enbiyâ üzerine iftihâr edip, sizin ümmetinizde Ebü'l-Vefâ gibi yoktur, dese gerek.”

Hak Teâlâ Hazret-i Ebü'l-Vefâ'nın ve zürriyât-ı tâhiresinin himmet-i âliyelerinden mahrûm kılmaya. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn.

BÂB-I EVVEL

Hazret-i Ebü'l-Vefâ'nın (kuddise sırruhu'l-azîz)⁵³¹ anası rahminde iken zâhir olan kerâmâtın ve dahi vâlidesi Kürtler'den olduğunun vechini ve kimin kızı idiğın ve adını ve dahi Hazret-i [18b] Tâcü'l-Ârifîn'in rihletlerin ya'nî seferlerin ve dahi evlendiğın beyân eder.

Rivâyet olundu ki; Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'in atası ki, Seyyid Muhammed Arîzî'dir (rahmetullâhi aleyh), meşâyih-i kibârdandır. Menâkıb-ı şerîfesinde nice mücelled kitâb yazılmıştır. Eğer ba'zın zikredersevüz maksûd kalır. Zîrâ murâdımız, Hazret-i Ebü'l-Vefâ'nın zikridir alâ vechi'l-ihhtisâr.

Bilgil ki, Irâk memleketinde iki köy vardı biri birine yakın. Birine Zübâle (زبالة) ve birine Heyâsim (هياثم) derlerdi. Hazret-i Ebü'l-Vefâ'nın atası, Zübâle'de ve gâh Heyâsim'de olurdu. Ol memleketin hâkimi olan kimesne sâdâta ezâ etmeye başladı. Her kande evlâd-ı Hüseyin'den kimesne bulsa, tutarlardı ve habs ederlerdi. Ol havfden Seyyid Muhammed Arîzî

⁵³¹ B: - .

dahi terk-i diyâr etti. Kimesne kande gittiğin bilmedi. **[19a]** Seyr ederken Benî Nercis⁵³² Kürtlerine uğradı. Onların makâmı gâyet hoş gelip, onda sâkin oldu. Ammâ ol kürtlerden ba'zı vardı, ömrü geçmiş bir rek'at namâz kılmamışdı. Hazret-i Seyyid Muhammed Arîzî ol gece ki onda yattı, akşam ve yatsı ve sabâh ezânın okuyup namâz kıldı. Bunlar ezân ünün işiticek, Hakk'ın inâyeti birle yumuşayıp cemî'si namâza hâzır oldular. Seyyid'i gâyet hoş görüp, gitmesine râzı olmadılar. Seyyid dahi onda ol vakte değin durdu ki, Zübâle ile Heyâsim'den fitne gidip ol diyâr emîn oldu. Arzû etti ki vatan-ı asliyyesine rücû' eyleye. Kürtler râzı olmadılar, eyittiler: "Hak Teâlâ'dan sen bize rahmetsin. Kabîlemiz içinden gitmek olmaz. Eğer murâd ol taraftan haber bilmek ise, birkaç **[19b]** mu'temedün aleyh adamlar gönderelim, varıp haber bilsinler." Zîrâ Seyyid'in bir küçük oğlu vardı, Sâlim adlı. Onu onda komuş gitmiş idi. Ona gâyet müştâk idi. Pes öyle olsa Seyyid istihâre etti, cânib-i Hak'dan şöyle işâret oldu ki ondan gitmeye. Öyle olucak, birkaç kürtler⁵³³ varıp oğlu Sâlim'i buldular. Atasının haberin verdiler. Sâlim dahi bâliğ olmuş ve evlenmiş bulundu. Bu haberi Hazret-i Seyyid'e bildirdiler. Gâyet şâd ve hurrem oldu.

Pes bu kavmin ulularına Ömer b. Şîrkûh b. Ebî Ammâr Nercisî derlerdi. Bir cemîle ve sâliha kızı var idi. Adına Fâtıma derlerdi. *Ba'zılar Ümmü Gülsüm*⁵³⁴, ba'zılar hemân nâmı Gülsüm idi, dediler. Ammâ "Ravzatü Uli's-Safâ" sâhibi eydür ki: "Adı Fâtıma ve künyeti Ümmü Gülsüm idi." Bu rivâyet, sahîhdir. **[20a]** Ol kızı, Hazret-i Seyyid'e nikâh ettiler. Bir zamân bile oldular. Hazret-i Ebü'l-Vefâ'ya hâmil oldu. Dahi vaz'-ı haml etmeden, Seyyid Muhammed Arîzî hasta oldu. Bildi ki marazı, maraz-ı mevttir. Ol kavmi cem' edip vasiyyet etti ki: "Tarîk-i Hak'dan taşra olmayıp ol yola ki, kendi irşâd etmişdi, istikâmet üzere sülûk edip sâbit kadem olalar." Ve hâtûnuna vasiyyet etti ki: "Bu hamlin erkektir ve gâyet ululardan olsa gerektir ve çok kerâmâtı zâhir olup bî-nihâye kimesneleri irşâd etse gerektir. Ve dahi doğmadan ba'zı kerâmetleri zâhir olsa gerektir. Gâfil olmayasın." dedi. Ve dahi haseb ve nesebin bunlara tamâm bildirdi, tâ kim kendüden sonra nesebi zâyi' olmaya. Ondan sonra kendi Hak emriyle dârü'l-karâra rıhlet etti, Fâtıha **[20b]** (nevvarallâhu Teâlâ merkadehû). Ricâl-i gaybden ve evliyâullâhdan çok kimesne cenâzesine hâzır olup namâzın kılıp, bir makâm-ı âlîde defn ettiler. Şimdiki hâlde kabr-i mübâreki âlî ziyâretgâhtır. Allah Teâlâ onun ve zürriyyât-ı tâhiresinin himmetlerinden mahrûm etmeye. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn.

⁵³² B: Nercîs.

⁵³³ B: + gönderip.

⁵³⁴ B: - .

Hazret-i Ebü'l-Vefâ'nın babası âhirete intikâl ettiği vakit, anası rahminde yedi aylık idi. Kürtler içinde âdet ol idi ki bir kimesne ölse, onu defn ettikten sonra ol diyârdan göç ederlerdi. Yine göç ederken yolları bir bostâna uğradı. Ba'z kimesneler varıp ol bostândan⁵³⁵ icâzetsiz birkaç kavun alıp yine kavmi içine geldiler, kestiler. Bu kavundan bir pâre dahi Hazret-i Ebü'l-Vefâ'nın vâlidesine verdiler. Gafletle ol dahi bir lokma alıp ağzına kodu. **[21a]** Hemân sâat ki yuttu, karnında bir ızdırâb vâki' oldu, bir garîb hâlet geldi. Bî-ihitiyâr istifrâğ eyledi. Bu hâdisi, ekâbir-i kavme dediler. Yakîn bildiler ki ol kerâmet ki atası *söyledi idi, budur.*⁵³⁶

Ondan sonra ikinci göçte, harâmîler zâhir olup ol kavmin cemî'-i mâlların aldılar. Bu kavim melûl ve mahzûn ağlaşıp mütehayyir kaldılar. Nâgâh bu harâmîlerin yoluna karşı, yırtıcı cânavarlar⁵³⁷ ve arslânlar çıktılar. Bunlara hamle kıldılar. Harâmîler çâre bulmayıp, cemî' aldıkları esbâbı bırakıp kaçtılar. Pes bu kavim varıp esbâblarını bî-kusûr aldılar, Allah Teâlâ'nın avniyle.

Râvî eydür, vaktâ ki Tâcü'l-Ârifîn Hazretlerini vâlidesi doğurdu. Her gâh ki zikrullâh olunsa, başın tahrîk ederdi ve dilini depretirdi. Ve dahi **[21b]** Ramazân ayı girdiği günden aslâ ağzına meme almazdı. Anası ne kadar sa'y ederdi, çâre olmazdı. Hemân ki gece olsa emerdi. Anası hasta oldu sanırdı. Ammâ gece emdiğinden⁵³⁸ bildiler ki, hasta değildir. Ve dahi hemân ki vücûda geldi, ol kavmin ekinleri ve koyunları ve cemî'-i *terekeleri*⁵³⁹ ondu. Hiç âfet görmediler. Cümlesi ganî oldular, onun vücûdu berekâtında.

Vaktâ ki yürür ve söyler oldu, ittifâk ol kavim yine geldikleri makâma geldiler. Yolda giderken ol kavun aldıkları ve ol harâmî geldiği yere uğradılar. Hazret-i Ebü'l-Vefâ (kuddise sırruhu'l-azîz) anasına eyitti: “Yâ ana! Hiç bilir misin bu makâm ne makâmdır?” Vâlidesi eyitti: “Yâ oğul! Tanrı hakkıçün hâtırimda değildir ki, ben bu makâma uğramış olam.” Eyitti: “Yâ ana! Bu ol makâmdır ki, babamı defn **[22a]** ettikten sonra *göç ettiniz.*⁵⁴⁰ Bu makâmda sâhibi destûrunsuz kavun aldılardı. Sana dahi gebedir, imrenmesin deyü bir lokma verdiler, yedin. Ben senin karnında idim. İçeriden ızdırâb ettim. Zîrâ kim, harâm lokma idi. Bî-

⁵³⁵ B: + issi.

⁵³⁶ B: söyledi. İmdi budur ki, zâhir oldu.

⁵³⁷ B: + kimi kurt, kimi ayı.

⁵³⁸ B: + gördüler.

⁵³⁹ B: davarları.

⁵⁴⁰ B: - .

ihtiyâr istifrâğ ettirdim. Ondan sonra yolda giderken harâmîler gelip, cemî'-i esbâbınızı aldılar. Gâyet bî-huzûr oldunuz. Hak Teâlâ melâike gönderdi, yırtıcı cânavarlar ve arslânlar sûretinde. Harâmîlere hamle edip, kaçırdılar. Esbâbınızı yine aldınız.” Anası eyitti: “Yâ oğul! Sen hod ol vakit dünyâyâ dahi gelmemiş idin. Bu kaziyyeleri neden bildin?⁵⁴¹” dedi. Eyitti: “ Yâ ana! Bana Hak Teâlâ bildirdi. Ve dahi yâ ana! Sen bana Ramazân gününde meme verirdin, hiç ağzıma almazdım. Zîrâ Hak Teâlâ envâr-ı hidâyet birle konukluk ederdi, memeye [22b] ihtiyâc komazdı. Sen sanırdın ki, ben hasta oldum. İftâr vaktinde emerdim, ondan bilirdin ki hasta değilim.” Anası eyitti: “Yâ oğul! Baban seninçün çok kerâmetler izhâr etse gerek, deyip dururdu. Bunlar da ol kerâmetlerden ola.” dedi. Eyitti: “Yâ ana! Hak söylersin, öyledir.” deyip, yevmen fe-yevmen velâyeti ve kerâmeti artıp, her gün terakkîde oldu.

Ammâ Kürtler içinde doğup büyümeğin Arabî bilmezdi. Bir gece Hazret-i Resûl (a.s.)'ı düşünde gördü ki, Hazret-i Ebü'l-Vefâ'nın ağzına mübârek ağzının yârından kodu. Sabâh oldu, Hazret-i Ebü'l-Vefâ öyle fasîh Arabî tekellüm etti ki, nice yıllar Arab'da doğup büyüyen ol kadar fasîh söyleyemezdi. Ol sebebdendir ki Hazret-i Ebü'l-Vefâ “امسيت كرديا واصبحت عربيا” deyü buyurmuşlardır. Ya'nî, [23a] **“Akşamladım Kürdî olduğum hâlde, sabâhladım Arabî olduğum hâlde.”** Ba'zı kimesneler dediler ki, Nercisiyyü'l-asldır. Ammâ bu söz galattır. Sahîh budur ki, anası Nercisiyye'dir. Onda doğmuştur, büyümüştür. Ammâ aslı Irâk-ı Arab'dandır, nitekim zikrolundu.

Ammâ Rihletleri Ya'nî Seferleri

*Evvel seferi*⁵⁴², Haddâdiyye'ye Şeyh Şenbekî Hazretleri'ne idi. Nitekim yukarda zikrolundu.

Ondan sonra şeyh izniyle ziyâret-i sülehâ ve ahz-ı ulûm için Buhârâ'ya gitti. Onda durup, ulûm-i zâhire tekml etti. Hiçbir kimesneye nesebin ve hasebin bildirmedi. Vaktâ ki cemî'-i maksûdun gördü, tâlib-i ilimler bundan ziyâfet istediler. Fakîrim dedi, özrün kabûl etmediler. Vardı, Buhârâ pâdişâhına eyitti: “Ben evlâd-ı Hüseyin'denim. Garîbim ve fakîrim, tahsîl-i ilme geldim. Dersim tamâm ettim. [23b] Yârâna şükkrâne için ziyâfet eylemeye nesnem yok. Senden umaram ki, bana muâvin olasın. Allah Teâlâ ecrin vere.” dedi. Pâdişâh bunun sözüne iltifât etmeyip: “Bunda şerîf çok olur, neden ma'lûm?” dedi. Hazret-i Seyyid incinmek

⁵⁴¹ B: + ve kim bildirdi?

⁵⁴² B: - .

birle çıktı, gitti. Ol gece pâdişâh vâkıasında gördü ki, kıyâmet kopmuş, kendüye bir susuzluk ârız olmuş ki, kâbil-i vasf değil. Hazret-i Resûl (a.s.)'ı gördü ki, havz-ı kevser⁵⁴³ kenârında durmuş. Bölük bölük ümmeti gelip şarâb-ı kevserden içerler. Pâdişâh dahi varıp şarâb-ı kevserden kanmak için istedi, men' ettiler. Çağırıp eyitti: “Yâ Resûlallâh! Ben de senin ümmetindenim. Bana dahi meded eyle ki, gâyet susuzam.” dedi. Resûl (a.s.) eyitti: “Bunda bana ümmetem deyici çok olur. Beyyine gerektir.” Eyitti: “Yâ Resûlallâh! Beyyine kande bulayım?” Resûl [24a] (a.s.) eyitti: “Benim neslimden Ebü'l-Vefâ kendüyi sana bildirdiği vakit i'timâd etmedin. Benim gerçek ümmetim olan kimesne, benim evlâdıma, husûsan Hazret-i Ebü'l-Vefâ ola, nazar-ı hakâretle bakar mı?” dedi. Hemân sâat pâdişâh uyandı. Kalbine bir korku düşmüş ki,⁵⁴⁴ kâbil-i vasf değil. Adamlar gönderip, Seyyid'i taleb ettirdi. Hiç kimesne nâm nişânın bulmadı.⁵⁴⁵ Âhirü'l-emr kendi saltanatını terk edip, Buhârâ'dan çıktı. Seyr ederek Ebü'l-Vefâ'ya erişti. Tevbe edip, Hazret-i Seyyid'in yoluna kırk yük mâl nisâr edip fukarâya tasadduk etti.

Râvî eydür, Hazret-i Ebü'l-Vefâ'nın alemlî dibinde on yedi ulu pâdişâh vardı. Saltanatı terk edip, hizmetinde mürîd-i sâdık olmuşlardı. Birisi, Buhârâ pâdişâhıdır. Kûsân'da, Kalmînâ'da yatar, kabri ulû mezârdır. “Şeyh Muhammed Türkmânî” demekle ma'rûfdur. Rahmetullahi aleyh rahmeten vâsiaten.

[24b] İkinci rihletinde, cemî'-i halktan uzlet edip, dağlara ve yabânlara gitti. Vahşîlerle üns tuttu. Kalbinde Hazret-i Hak'dan gayrî nesne yoğdu. Ve gâh şevk galebe ettikçe eydürdü ki: “هل من سبيل الى وصل اعيش به” Ya'nî, “Hiçbir yol var mıdır ki, vâsıl olup îş-i ebedî hâsıl kılam.”

Muhabbet-i Hak'la kalbi dolu ve aşk-ı Hüdâ'yla mest idi. Müşâhede-i cemâlullâh ile hayrân olup, dostları ve akrabâları terk edip muâmelesi dâim Rabb'îyle idi. Vahşî cânavarlar ondan kaçmazlardı.⁵⁴⁶ Gayb erenleri gelip, sohbet ederlerdi. Hizmet ve ziyâret edip giderlerdi. Hiçbir yerde karâr etmezdi. Ve kelimâtını kimesne fehm etmezdi, meğer kim evliyâullâhdan olaydı. Bu seyâhatın âhîrinde vatan-ı aslî ya'nî, makâm-ı feyz Şeyh Şenbekî Hazreti'ne bir mikdâr [25a] iştiyâk ve arzû etmekle ziyâretine kâd etti. Ricâl-i gaybden çok kimesne bile ol

⁵⁴³ B: - .

⁵⁴⁴ B: + diril diril ditredi.

⁵⁴⁵ B: + ve kande gittiğin kimesne bilmedi.

⁵⁴⁶ B: + Ol dahi onlardan kaçmazdı.

tarafa müteveccih oldular. Vaktâ ki yakın geldiler, Şeyh va'z ederdi. Râyiha-i tayyibesin alıp dedi ki: “Azîzler evliyâ-i kibârdan bir gâyet azîmü'l-mikdâr kimesne bizim için ziyârete geldi, ona karşı çıkın.” dedi. Mukarrebler cemân karşı çıkıp Seyyid'i Hazret-i Şeyh'in meclisine getirdiler. Şeyh minberden inip, Ebü'l-Vefâ ile kuca kuca görüştü. Gâyetde ta'zîmler etti. Onda hâzır olan kimesneler gayret edip şeyhden suâl ettiler ki: “Bu oğlâna kıldığınız izzet, meşâyih-i izâma *münâsibdi*.⁵⁴⁷” dediler. Zîrâ mahcûblar idi. Hakîkat-i hâli bilmezlerdi. Pes şeyh eyitti: “İnşâallâhü'l-azîz bu bir kimesne olsa gerektir ki, cemî'-i âleme kerâmâtı dolup, kıyâmete değin nesl-i tâhirinden **[25b]** velâyet ve kerâmet munkatı' olmasa gerektir. Şimdiki hâlde dahi nazîri yoktur. Ammâ siz mahcûblarsız, bilmezsiniz.” dedi. Ondan sonra Hazret-i Ebü'l-Vefâ'ya Şeyh bir âlî ziyâfet eyleyip, bir sahrâya su kenârına çıktılar. Bî-nihâye halk vardı. Ol münkir ve mahcûblar dahi bile idi. Şeyh, Seyyid'i yanına alıp oturdular, kelimât-ı ilmiyye söylendi. Şeyh eyitti: “Hak Teâlâ'nın kullarında kimesneler vardır ki, ridâsını su üzerine bıraksa batmaya ve su alıp gitmeye.” deyip mübârek ridâsını su üzerine saldı, hiç batmadı ve su dahi alıp gitmedi. Ve dahi varıp, ol ridâ üzerinde⁵⁴⁸ namâz kıldı. Hiç ridâ yaş olmadı. Ondan ridâyı sudan alıp silkti, toz çıktı. Aslâ yaş olmamış. Hazret-i Seyyid, cûşa gelip eyitti ki: “[26a] نعم يا سيدي ويقع لهم” “بلع من ذلك” Ya'nî, “Yâ seygidim! Bu dediğin oldu. İnşâallâh Teâlâ dahi ziyâde olur.” Şeyh eyitti: “Yâ Ebe'l-Vefâ! Görelim, ziyâde nice olur?” Maksûd böyle dediğinden, münkirlere hakîkat-i hâli bildirmek idi. Ve illâ kendinin i'tikâdı vardı ki, Hazret-i Seyyid dahi ziyâdeye kâdirdir.

Pes Hazret-i Seyyid mübârek ridâsını havâ üzre yaydı, muallak durdu.⁵⁴⁹ Üstüne çıkıp iki rek'at namâz kıldı. Rivâyet olunur ki, yüz arş yerden yukarı idi. Cemî'-i ehl-i meclis müşâhede ederlerdi. Ondan inip geri şeyh yanına oturdu. Maârif-i ilâhiyyeden kelimât ettiler. Münkirler gelip, istiğfâr ettiler. Bu kerâmet, nice kişileri şüpheden halâs etti. Ondan sonra Şeyh eyitti: “Yâ kavm! Zinhâr bir nesnenin hakîkati ma'lûmunuz olmaya, inkâr eylemenüz. Hak Teâlâ'nın kudretine **[26b]** havâle eylen. Hak Teâlâ sû-i zann eden hakkında buyurmuştur ki: “إن بعض الظن اثم”⁵⁵⁰ Pes öyle olsa her mü'mine vâcibdir ki, bir mü'min kardaşı yaramaz zannedip inkâr etmeye.” Ve dahi Şeyh eyitti: “Size icmâlen Ebü'l-Vefâ'nın mertebesinden haber vereyin.” deyip eyitti ki:

⁵⁴⁷ B: münâsib midir?

⁵⁴⁸ B: + iki rek'at.

⁵⁴⁹ B: + Ve üzerinde bulundu, hiç kimesne görmedi ki nice çıktı.

⁵⁵⁰ “...Çünkü zannın bir kısmı günahtır.” (Hucûrat, 49/12).

“يا قوم كل مرید سعد بشيخه واما انا فاني سعدت بابى الوفا مریدی هذا” Ya’nî, “Yâ kavm! Her mürîdin saâdeti şeyhindendir. Ammâ benim saâdetim mürîdim Ebü’l-Vefâ’dandır.”

Çünkü Şeyh bu kelâmı eyitti, cemân gelip Hazret-i Seyyid’in ayağına düşüp küstâhlık edenler istiğfâr edip, ikileyin tevbe ettiler. Ondan Şeyh, Seyyid ile üç gün ve üç gece sohbet ettiler. Ba’dehû icâzet-i şeyhle yine rihlet kasd eyledi. Bu zikrolunan rihlet, Hazret-i Ebü’l-Vefâ’ya on iki yıl vâkı’ oldu. Allah Teâlâ Hazret-i Ebü’l-Vefâ’nın [27a] ve zürriyyâtının himmet-i âliyelerinden mahrûm kılmaya. Âmîn yâ Rabbe’l-âlemîn.

Üçüncü rihleti râvî eydür ki, Ebü’l-Vefâ (kaddesallâhu Teâlâ sırrahu’l-azîz) şeyhine vedâ’ edip, üçüncü sefere kasd eyledi. Bu sefer, temkîndir ve makâm-ı kemâldir.

Allahü Teâlâ’ya tevekkül edip çıktı. Hak Teâlâ’nın⁵⁵¹ mahlûkâtın seyredip, ibret ve hikmet nazarıyla her yere ki, nazar ederdî. Ve her kangı vâdiye ki varsa, ol makâmın yırtıcı cânavarları gelip kademine yüz sürerlerdi. Kavîsinden zaîfinin dâdın alıverirdi. Dahi çıkıp sâhib-i hatve olan azîzlerle musâhabet ederdî. Ve dahi cemî’-i mugayyebâta muttali’ olan kimesneler gelip ziyâret ederlerdi. Hâsıl-ı kelâm, bu seferde Hazret-i Seyyid’in cemî’-i hâlâtı tamâm olup, çok türlü esrâr-ı ilâhiyyeye muttali’ oldu. Şeyâtîn-i fitneden bi’l-küllîye halâs olup, [27b] hizb-i merede ve şeyâtîn kahr eyledi. Vaktâ ki on iki yıl bu resme seyreyledi.

Âhirü’l-emr, Allâh Teâlâ’nın kudreti birle yolu Kesriyye demekle ma’rûf şark diyârında *bir karyeye uğradı. Meğer ol karyede*⁵⁵², ekâbir-i meşâyihten “Şeyh Acemî” demekle meşhûr bir kimesne vardı. Sâhib-i keramet idi. Ol diyârın ekâbiri ve asâgırı ona cânla hizmet ederlerdi. Ve kapısı önünde bir mescid vardı. Onda, gelen konuğu elbette taâm yedirmeyince göndermezdi. Muttasıl konuk için yemekler hâzır ettirirdi. İttifâk Hazret-i Ebü’l-Vefâ ol mescid önüne uğradı, halk namâza durmuşdu. Seyyid dahi girip namâza meşgûl oldu. Çünkü namâzdan fâriğ oldular, Seyyid diledi ki gide. Şeyh Acemî hâzır olup eyitti ki: “Lutf edin⁵⁵³ bende-hâneye [28a] gelin⁵⁵⁴, taâm yiyelim. Çünkü⁵⁵⁵ da’vete icâbet sünnettir.” Seyyid dahi kabûl edip, Şeyh Acemî’nin evine vardılar. Şeyh Acemî gâyet mesrûr olup, envâ’-i taâm ihzâr

⁵⁵¹ B: + acâib.

⁵⁵² B: - .

⁵⁵³ B: + ey Allah’ın dostu!

⁵⁵⁴ B: + Bir mikdâr sizinle müşerref olalım.

⁵⁵⁵ B: + da’vetin işitti.

etti. İkisi oturup taâm yediler. Üns hâsıl ettiler. Ondan Şeyh Acemî⁵⁵⁶ Ebü'l-Vefâ Hazretlerine and verdi. Bu gece bunda yatasız deyü minnet etti. Hazret-i Seyyid muhâlefet etmedi. Ol gece onda yatıp, esrâr-ı ilâhiyyeden kelimât ettiler. Sabâh oldu, Hazret-i Seyyid diledi ki, gide. Şeyh icâzet vermeyip, üç güne değin Hazret-i Seyyid'i gitmeye komadı. Dördüncü gün Şeyh cemî'-i ehl-i karyei cem' edip eyittiler ki: “Sizden iltimâs ederiz ki, bunda vatan tutup ve tezevvüc edesiz tâ ki, âmme-i müslimîne nef'iniz erişe. Nice kişilere hidâyet edesiz. Allah Teâlâ size atâ ettiği ni'metten kullarına erişdiresüz.” deyü **[28b]** çok ilhâh ettiler. Ve dahi ceddinin sünnetine muvâfakat etmek vâciptir, dediler. Hazret-i Seyyid eyitti: “İstihâre edeyin, cânib-i Hak'dan ne buyurulursa onunla amel edeyin.” dedi. Şeyh bu sözü gâyet sevâb görüp, istihsân etti ve eyitti: “Yâ seyyidî! Bir murâdım dahi oldur ki, ben fakîrin kızın almakta istihâre edesiz.” Seyyid eyitti: ⁵⁵⁷“إنما امره اذا اراد شيئا أن يقول له كن فيكون” Ondan sonra Şeyh bu cevâba muntazır oldu. Ba'de'l-istihâre Hazret-i Seyyid eyitti: “Bana şöyle emrolundu ki, ceddin Hazret-i Ali (kerremallâhu vecchê) kabrine bile varavuz. Ona müşâvere edevüz. Onlar ne emrederlerse ona göre amel edevüz.” Şeyh: “Sem'an ve tâaten” deyip, Hazret-i Seyyid ile mezâr-ı Ali'ye vardılar ki, bu meşhûr mezârın gayrıdır. Ol gece onda ârâm ettiler. **[29a]** Âlem-i rü'yâda Seyyid, cedit Hazret-i Ali ile buluşup, tamâm kaziyeyi ona bildirdi. Hazret-i Ali (kerremallâhu vecchê) destûr verdi. Çünkü sabâh oldu, vâkıa Şeyh Acemî'ye dedi. Şeyh be-gâyet şâd olup, gelip Kisriyye ehlini ve etrâfta olan ulemâ ve sülehâ ve zühhâd ve ibâdî cem' edip, bir azîm meclis eyledi. Envâ'-ı ni'metler pişirip, bunları ziyâfet eyledi. Ondan Şeyh Acemî durup bir belîğ ve fasîh hutbe okudu. İçinde Hazret-i Seyyid ile mülâkî olduğun ve Hak Teâlâ Hazretleri Seyyid Ebü'l-Vefâ'ya kendinin kızın almağa izin verdiğin bildirdi. Ondan nikâh edip, duâ kıldı. Ol kızın adı, “Hüsniye” idi. Gâyette zâhîde ve âbîde ve cemîle idi. Nısf-ı mâlını Hazret-i Seyyid'e bildirdi. Bir yıla kalmadı, Şeyh Acemî'nin mâlına Hak Teâlâ ol kadar berekât verdi ki, “لا يعد ولا يحصى” [Sayılamaz ve hesâbı yapılamaz.]

Ondan Hazret-i Seyyid hâtûnuyla Kalmînâ'ya gelip, **[29b]** makâm tutup mutavattın oldular. Hâtûnu dahi ibâdete meşgûl olup, Seyyid'in hizmetin ederdi ve dahi bîkr idi. Kavim ona “Sittü'l-fukarâ” derlerdi. Bir nice müddet bu hâl üzere geçti. Kavmi ve kabîlesi ol hâtûnu görmeğe be-gâyet müştâk olup, ricâlden ve nisâdan akrabâ ve ehibbâ, ol hâtûnun ziyâretine geldiler. Gördüler ki, Hüsniye dahi ehl-i hâlden olup merâtib-i âliye kat' etmiş, ammâ Hazret-i

⁵⁵⁶ B: + Seyyid ne mertebede idiğın anlayıp.

⁵⁵⁷ “Bir şey yaratmak istediği zaman Onun yaptığı “ol” demekten ibârettir. Hemen oluverir.” (Yâsîn, 36/82).

Seyyid henüz dahi el yokmamış bıkırdır. Bunlara bu hâlet, müşkil geldi. Serzeniş birle kınadılar, eyittiler ki: “Kendini tezyîn edip, Hazret-i Seyyid’e arz etmezsin. Onunçün sana meyletmez.” dediler. Hâtûn eyitti: “ Yâ kavm! Hazret-i Seyyid fâriğdir. Ol asıl nesne murâdı değildir.” Bu kavm ibrâm ve ilhâh edip, elbette sana bir veled gerektir, tâ neslinizden bu azîzin nesli munkatı’ olmaya, dediler.

Pes Hâtûn [30a] bunların sözünden çıkmayıp, nefis libâslar giyip kendüyi envâ’-ı zînetle ârâste kılıp, türlü türlü râyihalar ile Hazret-i Seyyid’in halvetine girdi. Hazret-i Seyyid’e hâtûnun murâdı ma’lûm oldu. Ammâ cimâ’a izin verilmemiş idi. Hâtûna bir kaftân verdi, eyitti: “Bu kaftânda bir katre meni vardır, yu pâk olsun.” Hâtûn bu kaftânı alıp bir bakır leğene koyup, ol meni yudu. Hemân sâat ki meni suyu leğene düştü, leğen delindi, pâre pâre oldu. Ol su, karâr etmeyip gitti. Çünkü hâtûn bu hâleti gördü, hâl ne idüğün bildi. Kendüye bundan cevâb ve tesellî hâsıl oldu. Ondan Hazret-i Seyyid hâtûna emretti ki, bir çanak süt içine etmek doğraya. Ba’zılar eyitti sütlü pirinç pişire, her kangısı ise. Ve eyitti ki: “Yâ hâtûn! [30b] Sen ve ehlin veled *taleb*⁵⁵⁸ edersiz. İmdi bilirsin ki, Allahü Teâlâ ve Hazret-i Resûl emrinsiz nesne işlemez. İstihâre edeyim, kibel-i Rahmân’dan ne emr olunursa ona göre amel edelim. Ve her kimesne ki, Hak Teâlâ gönderip bu taâmı ona müyesser kılıvere, onu oğul edinelim.” dedi.

Pes Hazret-i Seyyid başın murâkabeye çekip, cânib-i Hakk’a teveccüh eyledi. Âlem-i ervâhı seyr eyleyip gördü ki, Hazret-i Resûl (a.s.) bir âlî makâmda oturur. Ashâb-ı kibâr hep tertîb üze yerli yerinde karâr etmişler. Hazret-i Seyyid bu cem’iyyeti göricek, ashâbın birisine sordu ki: “Bu ne cem’iyettir?” Ol sahabe eydür: “Seyyid Ebü’l-Vefâ’ya kible-i Rahmân’dan yedi oğul verildi. Bu cem’iyetten garaz, onları ta’yîn eylemektir.” Hazret-i Seyyid eydür: “Bu haberi işiticek, varıp bir köşede *edible*⁵⁵⁹ oturdum. Tâ kim [31a] ol ta’yîn olacak kimlerdir? görem.” Pes Hazret-i Resûl (a.s.) İmâm-ı Hasan’a ve İmâm-ı Hüseyin’e ve İmâm-ı Zeynü’l-âbidîn’e (radiyallâhu Teâlâ anhüm ecmaîn) emr eyledi ki: “Varın, Tâcü’l-Ârifîn’in akrabâsından yedi kimesne adlı adıyla getirin.” deyü buyurdu. Varıp yedisin dahi getirdiler.

Birisi “Seyyid Matar”dır ki, Hazret-i Seyyid’in karındaşı Seyyid Sâlim oğludur. Ve birisi “Seyyid Gânim”dir ki, Erbeîn’de Ebü’l-Abbâs deyü zikr olunur. Seyyid Müncih (منجج) oğludur. Seyyid Müncih, Seyyid Muhammed oğludur; Seyyid Muhammed, Seyyid Zeyd

⁵⁵⁸ B: - .

⁵⁵⁹ B: - , + sinip.

oğludur ki, Ebü'l-Vefâ'nın dedesidir. Ve birisi, "Seyyid Muhammed İbn Seyyid Kemâl Hayât İbn Seyyid Rızâ İbn Seyyid Muhammed İbn Seyyid Zeyd"dir. Ve birisi "Seyyid Ali İbn-i Seyyid Hamîs"dir ki, Seyyid Zeyd'in beşinci oğludur ki, Erbaîn'de Ali b. Üstâd deyü zikrolunur. Ve birisi, "Abdurrâhmân Tafsûncî"dir. Ve birisi, [31b] "Şeyh Ali İbn-i Hey'etî"dir. Ve birisi "Şeyh Askerî Şevlî"dir ki, nesebi İmâm-ı Hasan Askerî'ye çıkar.

Hazret-i Seyyid bu azîzleri göricek, şâd ve hurrem oldu. Rasûlullâh Hazret-i Aleyhisselâm eyitti: "Yâ Hasan ve yâ Hüseyin ve yâ Zeyne'l-abidîn! Varın oğlunuz Ebü'l-Vefâ'yı getirin." Pes bunlar gelip, Hazret-i Seyyid'i *ta'zîmle*⁵⁶⁰ Hazret-i Resûl'ün huzûruna iletiler. Hazret-i Resûl'e ta'zîmle kad hamide kılıp selâm verip, dest-i bûs etti. Hazret-i Resûl (a.s.) dahi selâmın alıp, eyitti: "Merhabâ yâ Ebe'l-Vefâ! Hak Teâlâ sana yedi oğul verdi. Dünyâda ve âhirette oğludur." Hazret-i Seyyid eyitti: "Yâ Resûlallâh! Bu kişiler ne mertebede olalar?" Hazret-i Resûl (a.s.) eyitti: "Yâ Ebe'l-Vefâ! Bu yedi kişiler ki senin oğlun oldu, dünyâda ve âhirette saîdlerdir. Ve kıyâmete değin [32a] bunların nesli kesilmeye ve yedi iklîme bunların nesli yayıla. Saâdet onunla⁵⁶¹ bunların silsilesine dâhil ola." Ve Hazret-i Resûl (a.s.) bunlara emreyledi ki, birer ellerin Hazret-i Seyyid'in arkasına koyalar ve birer ellerin dahi Hazret-i Resûl'ün mübârek elinin altına koyup, bey'at-ı hâss edip, oğul olmak üzerine ahd ettiler. Ondan sonra Hazret-i Resûl (a.s.) eydür: "Yâ Ebe'l-Vefâ! Sana yedi oğul verdik. Kıyâmette bunlara ve dahi bunlara mürîd olup silsilelerine sıdk ve ihlâs ile girip ve bî-riyâ muhabbet eden kimesneler benim alemim dibinde haşr olsa gerek. Ve her kimesne ki benim evlâdıma hürmet ede, hemân bana hürmet etmiştir. Ve her kimesne ki bana hürmet ede, Allahü Teâlâ'ya hürmet etmiştir. Ve her kimesne ki Allah'a hürmet ede, cennet-i firdevs onun makâmıdır. [32b] Ve dahi her kimesne ki benim evlâdıma hürmet etmez, hemân bana hürmet etmemiştir. Ve her kim ki bana hürmet etmese, Allah'a hürmet etmemiştir. Ve her kimesne ki Allah'a hürmet etmez, cehennem onun makâmıdır. Husûsen bu yedi oğluna hürmet vâcibdir, eazz ve eşref-i insândırlar.

Ve dahi yâ Ebe'l-Vefâ! Sana ve evlâdına ve evlâdına vasiyyet olsun ki, kıyâmete değin kimesne ile cidâl ve nizâ' etmeyeler. Zîrâ her silsileye ki, nizâ' ve cidâl karıştı, ol nesle

⁵⁶⁰ B: - , + bilip, alıp.

⁵⁶¹ B: onun ki.

helâklık⁵⁶² erdi. Ve dahi yâ Ebe'l-Vefâ! Her kim şerîatım ihyâ edip bu yedi oğlunun eteğine yapışa, saâdet onun. Ve her kim bunlardan i'râz eylese, ben ondan bîzârım.” dedi.

Pes Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn bu ahde ikrâr ve i'tirâf edip, ol yedi azîzi cân ü dil ile ferzendliğe kabûl eyledi. Resûl (a.s.) [33a] el götürüp, duâ kıldı. Ashâb âmîn dediler. Çün Hazret-i Seyyid âlem-i hisse gelip, murâkabeden fâriğ oldu. Nâgâh kapı kakıldı. Hâtûna eyitti: “Var gör kimdir?” Hâtûn çıkıp kapıyı açıp gördü ki, bu yedi azîz kapıda dururlar. Hâtûn gelip, Seyyid'e i'lâm eyledi. Hazret-i Seyyid eyitti: “صدقت يا رسول الله” [İnandım, râzı oldum yâ Resûlallâh!], gelsinler.” dedi. Pes bunlar içeri girip Hazret-i Seyyid'e selâm verdiler. Hazret-i Seyyid bunların önüne ol sütlü taâmı getirdi, yediler. Ve eyitti: “Gelmenize sebep nedir?” Eyittiler: “Vâkıada Hazret-i Resûl (a.s.)'ı gördük. Bize eyitti ki, varın atanız Ebü'l-Vefâ'ya ki, zâhiren ve bâtinen atanız oldu, dedi.” dediler. Hazret-i Seyyid dahi bunlara kaziyye bildirdi. Zâhir yüzünden dahi bey'at ettiler.

Ve sâdât-ı Necef'den [33b] mervîdir ki, Hazret-i Ebü'l-Vefâ'nın Erbaîn'de beş sahîhü'n-neseb seyyidin evlâdı vardır ki, bu yedide dâhildir. İki cihânda saâdet ol kişinin ki, Hazret-i Ebü'l-Vefâ'nın silsile-i tâhiresine girip saâdet-i ebediyye bula. “اللهم ارزقنا”⁵⁶³ [Yüce Allah'ım bizi de rızıklandır!]

Ondan sonra Hazret-i Seyyid, terbiyet-i mürîdîne meşgûl olup nice azmışları yola getirip, nice dermândelere dest-gîr oldu. Hak Teâlâ cemî'-i ümmet-i Muhammed'i doğru yoldan ırmayıp, Hazret-i Ebü'l-Vefâ'nın ve zürriyyât-ı tâhiresinin himmet-i âliyelerinden mahrûm kılmaya. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn.

BÂB-I EVVEL⁵⁶⁴

Vasiyyetin⁵⁶⁵ ve ba'z-ı kelimât-ı mübârekesin beyân eder icmâlen.

Şeyh Ebü'l-Hasan Ali b. Hey'etî'den (kaddesallâhu Teâlâ sırrahû) rivâyet olundu ki, Hazret-i Ebü'l-Vefâ (kaddesallâhu Teâlâ rûhahu'l-azîz) va'z edip, kelimât [34a] ettiği vakit

⁵⁶² B: + tiz.

⁵⁶³ B: - “اللهم ارزقنا”.

⁵⁶⁴ B: - ;C: İKİNCİ BÂB.

⁵⁶⁵ B: - .

kelimâtının ba'zın cemî'-i halk, avâm ve havâss fehm ederdi. *Ve ba'zın ancak havâss fehm ederdi.*⁵⁶⁶ Ve ba'zı sözlerin ne avâm ve ne havâss fehm ederdi.

Bir gün Hazret-i Şeyh halvet olup bu kelimâtta suâl ettim. Eyitti ki: “Ol sözler ki, havâss ve avâm fehm eder, ol zâhirdir. Ya'nî nesâyih-i dîniyye-i zâhirdir ve ahkâm-ı şer'iyye-i zâhiredir. Ve ol sözler ki ancak havâss fehm eder, ahkâm-ı ledünniyye ve işârât-ı hakîkiyyedir. Ve ol sözler ki ne havâss ve ne avâm fehm eder, eimme-i ârifînin ervâhına ve melâike ki meclise hâzır olurlar, onlara hitâbdır. Onlardan gayri kimesne ol sözleri fehm etmez.” dedi.

Râvî eydür, Hazret-i Tacü'l-Ârifîn'in kelimât-ı mübârekesindendir:

“من هيمه اثرالنظر واقلعه سماع الخير تقطع في مفاوز الاشواق [34b] و يلتفت الى الافاق”

Ya'nî, “Her kimesne ki, eser-i nazar hayrân *eylese*⁵⁶⁷ ve gönlünü dost haberin işitmek koparsa, ol kimesne şevk beyâbânlarında seyrân edip, Hakk'ın gayrine nazar edip iltifât etmez.”

Ve dahi suâl ettiler ki: “Ma'nâ-yı zikr nedir?” Eyitti ki:

“الذكر شهود الحقيقة وخمود الخليفة”

Ya'nî, “Zikir kendi varlığın mahv edip söyündürüp, hakikat makâmını müşâhede etmektir.”

Ve dahi kelimât-ı mübârekesindendir:

“من اخلص لله تعالى في معاملته تخلص من الدعوى الكاذبة”

Ya'nî, “Her kimin ki Hak'la muâmelesi hâlis olsa riyâ karışmasa, o kimesne yalân da'vâlardan halâs olur.”

Ve dahi kelimât-ı tayyibesindendir:

“من ضيع حكم وقته فهو جاهل ومن قصر فيه فهو غافل من اهمله فهو عاجز”

⁵⁶⁶ B: - .

⁵⁶⁷ B: - .

Ya'nî, “Her kimesne kim vaktinin [35a] hükmünü zâyi' eylese, ol câhildir. Ve onda taksîrlik eyleyen gâfildir. Ve ihmâl edip süstlük eyleyen âcizdir.”

Ve dahi Hazret-i Seyyid'den suâl olundu ki: “Teslîm ne nesnedir?” Eyitti ki:

“التسليم ارسال النفس في ميادين الاحكام وترك الشفقة عليها من الطوارق”

Ya'nî, “Teslîm, nefsi ahkâm meydânında koyuvermektir. Ve dahi ol meydânda nefsi gelen belâlardan nefsi esirgememektir.”

Ve dahi mürîdleri eyittiler ki: “Bir vasiyyet eylen ki, ehl-i tarîka gâyet fâideli ola.”

Eyitti ki: “Evvel mürîde lâzım olan gönlünü ve sırrını pâk etmektir. Ve ferâyizi ve sünneti edâ etmeğe gâyet harîs olmaktır. Ve bid'atlardan⁵⁶⁸ ve muhdes işlerden ırak olmaktır. Ve tevâzu' ehli olup hulki gökçek olmaktır. Ve dahi hâtırından yaramaz fikirleri nefyedip dâimâ iyi fikre meşgûl [35b] olmaktır. Ve kendi nefsi va'z ü nasîhat edip Allâhü Teâlâ'nın mahlûkâtın esirgemektir tâ ki, Allâhü Teâlâ onu dahi esirgeye. Ve dahi giydiğinde ve yediğinde pâk olup, hudûd-ı şer'den bir zerre taşra olmamaktır. Ve dahi ahbine vefâ edip, yalân da'vâlar etmemektir. Zîrâ yalân da'vâ edenin ameli merdûddur. Ve dahi ehl-i ucb olmamaktır. Ve tâatına dahi mağrûr olmamaktır. Zîrâ mağrûr olursa Hak Teâlâ amelin habt edip, merdûd kılar. Ve dahi eyitti ki: “Asl-ı küllî bu tarîkde Hazret-i Resûl (a.s.)'ın sünnetine ittibâ' etmektir.” Ondan bu âyeti okudu: “وما آتاكم الرسول فخذوه وما نهاكم عنه فانتهوا”⁵⁶⁹

Ve dahi eyitti ki: “Takvâ, cemî-i umûrun başıdır. Takvâdan azîmü'l-mikdâr nesne yoktur. Ve bu takvâ bir ağaçtır ki, kökü Hazret-i Resûl (a.s.)'dır. [36a] Ve budakları sahâbe ve tâbiîndir ve yemişi a'mâl-i sâlihâdır. Pes takvâ eğer azığınız olursa, kıyâmet gününde sâlim olursuz ve dahi Hak Teâlâ nehyettiği yerlerde bulunman ki, sizi göredurur ve emrettiği yerde hâzır olun ki, sizi yoklar. Ve dahi ehl-i fitne ve dünyâyâ mağrûr olmuş kimesnelerle ihtilât edip, onlar olduğu yerde olmamak gerekdir. Ve her kimesne ki, bu zikr olunan sözlerle amel ede, cennete vâsıl olup nârdan halâs oldu.”

Ve dahi kelimât-ı tayyibesindendir:

⁵⁶⁸ B: + ve fitnelerden.

⁵⁶⁹ “Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan sakının.”, (Haşr, 59/7).

“واعلم ان الحق غيب لا يدرك والقلب لا يملك فاذا اتصل الغيب بالغيب شاهد الغيب الغيب”

Ya'nî, “Bilgil ki, Hak gaybdır, idrâk olunmaz ve gönül dahi gaybdır, temellük olunmaz. Kaçan gayb gayba ulaşırsa, gayb gaybı görür.” Bu söz gâyet dakîktir. **[36b]** Zâhir ma'nâsı budur.

Ve dahi kelâm-ı şerîfindendir:

“القلوب اذا تلقت ترقى واذا ارتقت التفت”

Bu dahi gâmız sözdür. Ehl-i hâl olmayan bunun hakikat ma'nâsın bilmez. Ammâ zâhir ma'nâsı budur ki: “Kaçan gönüller ulaşırsa terâkkî eder ve kaçan terakkî etse ulaşır.”

Ve dahi bir gün Hazret-i Ebü'l-Vefâ (kaddesallâhu sırrâhu'l-azîz) meclisde va'z edip makâm-ı irşâddan söylediler. Suâl ettiler ki: “Mürîd ne vakit kâmil olur?”

Eyitti ki: “اذا كان شيرجا خالصا” Ya'nî, “Kaçan sâfi şırlağan yağı olsa.”

Bu işâreti fehm edemediler. Tâ ol vakte değin ki bir yâğ satıcı çağırıp eyitti ki: “İyi sâfi şırlağan yâğı kim alır?” Hemân ki bu sözü işittiler, ba'z mürîdler şeyhin işâretin fehm ettiler, ba'zılar etmediler. Şeyh Ali b. Hey'etî diledi ki, bu ma'nâyı dahi⁵⁷⁰ **[37a]** fehm ede. Hazret-i Seyyid'den bu ma'nânın keşfin taleb etti.

Hazret-i Seyyid eyitti ki: “Bu yâğ, simsimden olur. Pes kaçan onu ekmek isteseler, evvelâ bir pâk yer bulup bir kaç kere onu sürüp, taşını ve yaramaz nesnelerini arıtır. Ondan bir muayyen vakitte ekerler. Ol simsim, yerin nemnâklığından rutûbet hâsıl edip bir hâlete dahi varır. Allâhü Teâlâ yağmûr verip onu sıvarırlar. Kuvvet bulur, yeryüzüne çıkar. İkinci dahi gelip buna yardım eder. Ottan ve yaramaz nesnelerden arıtır. Tamâm erişdikten sonra bunu yerinden koparıp, vatanından ayırır. Getirip belinden bağlar, güneşe bırakır. Bir müddet dahi onda ıssı ve soğuk zahmetin çeker. Ufûneti gider, kurur. Ondan onu⁵⁷¹ bir pâk makâma koyup, asâyı ura ura kışrından çıkarır ki, ol zâhir hicâbdır. **[37b]** Bâtın hicâbı kalır. Pes bunu pâk yuyub yumuşak döğer. Ondan sonra oda koyup kaynatır. Ondan çıkarıp hamîr gibi yoğurur ki, hiç evvelki şekilden nesne kalmaz. Ondan ayak altına alıp sıkâr, ne kadar ki ayaklar, ol kadar

⁵⁷⁰ B: + rûşen.

⁵⁷¹ B: + kaldırır.

hicâbdan halâs olur. Pes bu hâllerden sonra sâfî şırılğan yağı olup, hicâblardan halâs olur. Karanularda nûr olur. Mü'minlere gıdâ olur. Taâmlara lezzet ve zînet verir. Cemî'-i âleme nef'i erişir.

Pes ol meşakkatler ki bu tarîkde çıktı, sonu râhat oldu. Ve küdüretten ve zulmetten kurtulup nûr oldu. İmdi eğer mürîd dahi kendüyi şeyhe teslîm ederse, şol simsim kendiyi ikinciye teslîm ettiği gibi zulmetten kurtulup nûra erişir. Eğer ucb [38a] edip teslîm etmezse, ebedî zulmette kalır.”

Pes Hazret-i Ebü'l-Vefa (kaddesallâhu sırrahu'l-azîz) bu kelâmda işâret etti ki, evvelâ mürîdin kalbi pâk olmak gerek ve rahmet suyuyla sıvarılmak gerek. Ondan sonra verâ' eli birle gıdâlandırmak gerek. Ondan sonra zühd orağıyla riyâ ve ucb otlarını kesmek gerek ve şirk dikenlerin gönülden arıtmak gerek. Kaçan isti'dâd bulsa, vatanından ayırıp tahâret-i kalb kılmak gerek. Ve sır sahrâsına iletip sâbit kadem olmak, kuşağın *kuşatıp*⁵⁷² hizmet-i müşâhedede komak gerek. Tâ kim mücâhadenin ziyâsı ona erişip ve şevk yelleri dokunup ufûnâtın zâil eyleye. Ondan sonra riyâzat asâsıyla döğüp, usûl değirmeninde un edip müşâhede teknesinde yoğurmak [38b] gerek. Ondan fenâ ayağı altında alıp sıkmak gerek. Tâ kim, cemî'-i hicâbdan halâs olup nûr ola.

Ve dahi rivâyet olundu ki, Hazret-i Ebü'l-Vefa (kuddise sırruhû) mürîdi, kettâna teşbîh eyleyip buyurmuş ki: “Her kimesne kim Mevlâ'sına vâsıl olmak dilese tarîkde olan zahmetlere ve meşakkatlere sabreyleye. Nitekim kettân, zahmetlere ve belâlara sabreder, âhir kâğıd olur. Üzerine Allahü Teâlâ'nın adı yazılır, *muazzez ve mükerrem olur Allah*⁵⁷³ adı berekâtında. Görmez misiz ki, kettân evvel nice zamân yerde yatıp habs çeker. Âhir yeryüzüne çıkıp tamâm büyüdükdüden sonra yerinden koparırlar. Gurbet belâsın ve kâbından cüdâ olmak belâsın çeker. Ondan ıssılara karşı yatıp harâret-i şems belâsın çeker. Ondan döğmek belâsın çeker. Ondan fazalâtdan ve kendüye mülâyim olmayan [39a] nesnelerden arıtlaşınca tarâk ve fırça zahmetin çeker. Ondan eğrilip ve dokununca ol kadar zahmet çeker ki, hadsiz. Ondan terzinin sindusu ve iğnesi belâsın çeker. Âhir insâna erişip sitr olur. Yine ol makâmda dahi kirli oldukça ol kir gidince depmek ve taş döğmek ve sıkmak belâsın çeker. Bu elemenden hâlî olmaz. Tâ âhir pâre pâre olup halk bunu nazardan bırakıp, mezbeleğe atarlar. Ayaklar altında

⁵⁷² B: berk kuşanıp.

⁵⁷³ B: - .

yatar tâ şol vakte deġin ki, kâğıd düzücü bunu bu hâlde görüp şefkat eder. Islâha getirmek için alıp pâk yuduktan sonra ol kadar meşakkat çeker ki, hadsiz. Tâ kâğıd olup mühr urup mücellâ ve musaykal edip, üzerine ism-i Allâh ve Kur’ân-ı Azîm ve hadîs-i nebevî ve maârif-i ledünnî yazmağa kâbil olur, [39b] Allâhü Teâlâ’nın avni birle.”

Ve dahi rivâyet olundu ki, Hazret-i Seyyid’i ol zamânın halîfesine kovladılar. Zîrâ meclisine nihâyetsiz azîm halk cem’ olurdu. Halîfe *memleketinden*⁵⁷⁴ korkup⁵⁷⁵ Seyyid’i da’vet edip imtihân etmek istedi. Bağdâd ehlinin ulemâsından ne kadar ehl-i cidâl ve bahhâs var ise, onda hâzır olup her biri müşkil mes’eleler ihzâr ettiler. Hazret-i Seyyid’e bir pûlâd kürsi kızdırıp, ol kürsinin üzerine çıksın halka va’z ve nasîhat etsin, dediler. Garaz Hazret-i Seyyid’i imtihândır ki, emrime itâat eder mi?

Hazret-i Seyyid nûr-i velâyetiyle halîfenin gönlünden geçen sırrı bilip Hazret-i Erhamû’r-Râhimîn’e sığınıp ve kolların sığayıp pâk abdest alıp iki rek’at namâz kıldı.⁵⁷⁶ Ve “Bismillâhirrahmânirrahîm” deyip [40a] yerinden durup ol kürsinin üzerine çıkıp bunlara selâm verdi. Ehl-i Bağdâd bu hâli görüp mütehayyir ve ser-gerdân olup *hayrân, dem-beste kaldılar*.⁵⁷⁷ Kimesnenin bir söz söylemeye mecâli kalmadı. Hazret-i Seyyid va’z ve nasîhattan sonra bülend âvâz ile çağırdı kim: “Kanı ol bahs etmek isteyen âlimler ileri gelsinler, suâllerin sorsunlar.” dedi. Birisi ileri gelmedi. Zîrâ Hak Teâlâ Hazretleri ol ihzâr eyledikleri mes’eleleri unutturdu. Aslâ söylemeğe mecâlleri olmadı. Ammâ içlerinden birisi bu kadar söyledi ki: “İslâm ne nesnedir yâ Şeyh?” dedi. Hazret-i Seyyid eyitti: “Sizin islâmınız mı sorarsın yohsa benim islâmım mı?” Sâil eyitti: “İslâm⁵⁷⁸ bir, iki türlü olur mu?” Seyyid eyitti: “نعم” [Evet.] Sâil eyitti: [40b] “Beyân eyle görelim.” Seyyid eyitti: “Sizin islâmınız ayn-ı îmândır ki, dil ile Hak Teâlâ’nın birliğine ikrâr edip, gönül ile i’tikâd edip a’zâ ile amel etmektir.

“واما اسلامنا فمحورالذات وتبديل الصفات واستغراق الاوقات بالطاعات”

Ya’nî “Bizim islâmımız, varlığı mahv edip gidermektir ve sıfâtı tebdîl etmektir ve cemî-i evkâtı Hak Teâlâ kulluġuna sarf etmektir.”

⁵⁷⁴ B: - .

⁵⁷⁵ B: + memleketinden hurûc edip, memleketim elimden gide deyü ve hem imdi.

⁵⁷⁶ B: + Duâ ve niyâz etti.

⁵⁷⁷ B: - .

⁵⁷⁸ B: - .

Ve dahi sizin orucunuz, eğer Ramazan ayında ve eğer sâir zamân orucunda gündüzün yemeyi ve içmeyi ve cimâ' etmeyi terk etmektir.

“واما صيامنا فعن كل ما في الكائنات خلا ما لا بد منه معينا على الطاعات والتخلي عن سائر الرزائل والناقصات”

Ya'nî, “Bizim orucumuz, cemî'-i kâinâtta berî olmaktır. Giyecekten ve yiyecekten meğher ibâdete kuvvet verecek [41a] kadar ola ve dahi cemî' yaramaz sıfâtta ve noksân verir nesnelerden hâlî olmaktır.”

Ve dahi sizin zekâtınız, altından bu kadar ve gümüşten bu kadar ve davardan bu kadar deyip, kitâb mücebince tafsîl üzre beyân etti ve eyitti:

“واما زكاتنا فبذل الموجود والغنى بما عند المعبود عن سائر ما في الوجود”

Ya'nî, “Bizim zekâtımız, cemî'-i mevcûdu bezl etmektir. Ya'nî, mâ-melekini îsâr etmektir. Ve Allahü Teâlâ katında olan nesnelerle gınâ hâsıl edip, cemî'-i varlıktan el çekmektir.”

Ve dahi sizin haccınız, ömürde bir keredir deyip şartlarını ve hükümlerini tafsîli ile beyân etti ve eyitti:

“واما حجتنا فاداء الصلوات المفروضات بمكة المشرفة على ممر الاوقات وحضور الحج كل عام مع السادات”

Ya'nî, [41b] “Bizim haccımız, beş vakit namâzı Mekke-i Müşerreffe'de kılmaktır. Ve dahi her yıl sâdâtla hacda bile olmaktır.”

*Sâdık ve muhlis olanlara bu ahvâl ma'lûmdur.*⁵⁷⁹ Mahcûblar bundan gâfildir.” dedi.

Ondan sonra eyitti: “Yâ ulemâ-i Bağdâd! Söylen eğer suâliniz var ise sorun.” Hiç kimesnenin mecâli olmadı.⁵⁸⁰ Zîrâ Hak Teâlâ bildiklerin unutturmuş idi. Ondan Hazret-i Seyyid, ol yarakladıkları cemî'-i müşkil mes'eleleri⁵⁸¹ bunlara Allahü Teâlâ ilhâmıyla⁵⁸² takrîr

⁵⁷⁹ B: - .

⁵⁸⁰ B: + ki, söyleye. Cemî'sinin nutku tutuldu.

⁵⁸¹ B: + cemî'sin.

⁵⁸² B: + Hz. Seyyid'e bildirdi. Seyyid dahi onlara eyitti: “Benim için yarakladığınız müşkil mes'eleler bunlar değil midir?” deyü bunlara bir bir takrîr eyledi. Cemî'-i mes'elelerine cevâb sevâb verdi. İştîp hayrân, dem-beste kaldılar.

*edip cemî'sine cevâb verdi ve dahi eyitti*⁵⁸³: “Bu ben zikrettiğim İslâm gibi kangınızda vardır? Gelsin berü beyân etsin, işiteyim.” dedi. Hiç kimesne cevâb vermedi. Hazret-i Seyyid, duâyla meclisi tamâm edip kürsiden indi.

Pes İbn-i Akîl ile Şeyh Ebü'l-Hasan Cevzî ki, ekâbir-i müfessirîndendir, gelip Hazret-i Seyyid'i [42a] ziyâret ettiler. Münkirlerin reisi bunlar idi. Hazret-i Seyyid'in bu hâletlerin görüp, inkârlarına peşmân olup istiğfâr ettiler. Bundan gayri bir kere dahi Bağdâd halîfesi, Hazret-i Seyyid'i imtihân etmek için da'vet eder, tafsîli bâb-ı râbî'de beyân olunmuştur. Ve dahi eyitti ki: “Beni kelimâta kâdir değildir, acemîdir deyü zannettiniz. Bilmediniz ki ceddîm Hazret-i Muhammed Mustafâ (s.a.s.) bana düşümde gelip mübârek ağzı yârını ağzıma kodu. *فامسيت عجميا واصبحت عربيا*”⁵⁸⁴ Ya'nî, “Ahşamladım Acemî olduğum hâlde, sabâhladım Arabî olduğum hâlde.” Ondan bu şi'ri okudu. Şi'r:

“سر الفصاحة كامن في المعدن بسرائر الارواح لا في الالسن”

Ya'nî “ Fesâhatın ve belâgatın sırrı rûhda gizlidir, [42b] dillerde değildir.” Ya'nî, i'tibâr zâhire değildir, bâtınadır. *Bu bir kasîdedir.*⁵⁸⁵ Kalan beyitlerin ihtisâr için zikretmedik. Hak Teâlâ Hazretleri'nden umarız ki, bu bendelerini zâhirde komayıp tarîk-i bâtına sülûk müyesser ede. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn.

Ve dahi rivâyettir, Şeyh Mâcid-i Kürdî'den. Eydür, bir gün Hazret-i Seyyid ile Şeyh Ma'rûf-i Kerhî (r.a.)'nin kabrin ziyâret etmeğe vardık. Kabri üzerinde Hazret-i Seyyid'e bir hâlet vâkı' oldu. Ve şevk galebe edip eyitti ki: “Hak söylerim, Rabbü'l-âlemîn muttali'dir. Ve melâike-i kirâm görürler ve yazarlar, bir cemî'miz. Ve dahi bu kabirlerde olanlar Hak Teâlâ'nın huzûrunda dururlar. Ve Hak Sübhânehû ve Teâlâ elhamdülillâh ki, kalbimi muhabbetiyle doldurdu. Ve kalbime mükâşefâtının sırların [43a] indi. Hak Teâlâ'nın nûruyla gördüm, bu zamâna değin gelenleri ve kıyâmete değin gelecekleri gördüm. Ve Hak Teâlâ benim hâlimin nûriyle kavî kılur. Kavî kıldığı kulunu ve benim ikrâmımla ikrâm ettiği kuluna.” Hemân ki Hazret-i Seyyid bu kelimât dedi, Ma'rûf-i Kerhî aleyhi'r- rahmetin kabrinden bir bülend âvâz geldi ki: “صدقت يا تاج العارفين وانت سيد الاقطاب” Ya'nî, “Gerçeksın yâ Tâcü'l-Ârifîn! sen seyyid-i aktâbsın.” Üç kere böyle âvâz geldi. Cemî' onda olanlar bu sözü işittiler. Hazret-i

⁵⁸³ B: - .

⁵⁸⁴ B: فامسيت عجميا واصبحت عربيا

⁵⁸⁵ B: Bu kasîde, uzun kasîdedir.

Seyyid'in bu sözünden ma'lûm oldu ki, ol vakitte gavs mertebesine erişmiş. Zîrâ ki, kutb olanları Hak Teâlâ gavs nûruyla münevver kılur ve onun ikrâmıyla kavî ve mükerrem kılur. Hazret-i Ma'rûf Kerhî dahi [43b] "Sen kutbü'l-aktâbsın" deyü ol sebebdan dedi (kaddesallâhu Teâlâ esrârahüm).

Ve dahi rivâyet olundu ki, ehl-i Bağdâd Hazret-i Seyyid'in bir hâss hizmetkârından iltimâs ettiler ki, Hazret-i Seyyid'e söyleye ki, bir sohbet eyleyip halka nasîhat eyleye. Tâ ki, marîz kalplere mübârek nefesi berekâtında şifâ hâsıl ola. Hâdim dahi Hazret-i Seyyid'den iltimâs eyledi. Hazret-i Seyyid dahi icâbet edip sahrâyâ çıktı. Bî-nihâye adam cem' olup, azîm meclis oldu. Yaşlar yağmur gibi akıp, cübbeler çâk oldu. Nice azmışlar yola gelip hidâyet buldu. Vuhûş ve tuyûr dahi bî-nihâye hâzır oldular. Râvî eydür, kuşçağızlar dahi gelip ba'zı Hazret-i Seyyid'in üzerine kanatların gerip ve boyunların uzatıp kelimât-ı mübârekesin dinlerlerdi ve ba'zı hayrân olup [44a] düşerdi. Vaktâ ki sohbet germ oldu, ashâb-ı Seyyid'den Ebû Ğumâme adlı bir kimesne durup eyitti ki: "Yâ seyyidî! Semâ' hakkında ne buyurursuz? Helâl midir yoksa harâm mıdır?" Hazret-i Seyyid eyitti: "هو مختلف باختلاف السامع" Ya'nî, "Bu semâ' eden kimesnenin hâline göredir."

Ve dahi bu semâ' bir od gibidir, gönüller odun gibidir. Şol gönül ki pâkdir, şol iyi kokulu ağaçlar gibidir ki, oda kosalar iyi râyihası çıkar. Ve şol gönül ki pâk değildir, şol yaramaz râyihalı ağaç gibidir ki, oda kosalar râyiha-i habîsesi çıkar. Semâ' dahi ba'z kalblere cilâ verir ve şevkin ziyâde kılar. Ve ba'z kalblere inkâr verir ve zulmetin artırır. Ve ba'z ağaç vardır ki râyiha-i tayyibesi ve kerîhesi⁵⁸⁶ yoktur, hâlîdir. Oda kosalar, ne iyi ve ne yaramaz kokusu çıkar. Hemân yanar mahv olur. [44b] Ba'z gönüller vardır ki, semâ'dan ne şevk hâsıl eder ve ne zulmet hâsıl eder. Belki kendi âleminden tecâvüz etmez. Pes öyle olsa bu semâ' ba'z kavme mübâhdır ve ba'zına mendûbdur ve ba'zına vâcibdir ve ba'zına mekrûhtur. Ve ba'z kavme hatarlıdır. Her birinin ehli vardır. Zinhâr her kişi mertebesinden tecâvüz etmesin ki, be-gâyet muhatâradır." dedi.

Ve dahi onun kelimât-ı mübârekesindendir ki, buyurmuştur:

"Allah Tebârek ve Teâlâ'nın ârifleriçün bir şarâbı vardır. Kaçan içseler gâyet ferah olurlar. Kaçan ferah olsalar, mest olurlar. Kaçan mest olsalar, vakitleri hoş olur. Kaçan

⁵⁸⁶ B: -.

vakitleri hoş olsa gâib olurlar. Kaçan gâib olsalar, hâzır olurlar. Kaçan hâzır olsalar, nazar ederler. Kaçan nazar etseler, taleb ederler. Kaçan taleb etseler, bulurlar. Kaçan bulsalar, [45a] ondan gayrın yitirirler. Kaçan yitirseler ulaşırlar. Kaçan ulaşırsalar, muttasıl olup müşâhede edip bir münâdîden bu savtı işitirler ki: “يُبشِّرهم ربهم برحمة منه ورضوان وجنات لهم فيها نعيم مقيم خالدين فيها أبدا”⁵⁸⁷ [“Rableri onlara, tarafından bir rahmet ve hoşnutluk ile, kendileri için, içinde tükenmez nimetler bulunan cennetler müjdeler. Orada ebedî kalacaklardır. Şüphesiz ki Allah katında büyük mükâfat vardır.” (Tevbe, 9/21-22).]

Ve dahi Hazret-i Seyyid'den sordular ki: “Şeyh ne vakit kâmil olur?” Eyitti ki: “لا يصير الشيخ شيئا حتى يعرف من كاف الى كاف” Ya'nî, “Şeyh, şeyh olmaz tâ kâftan kâfa değin bilmeyince.” Eyittiler ki: “Kâf nedir ve kâf nedir?” Eyitti ki: “Allahü Teâlâ “kün” dediğinden beri tâ “وقفوهم انهم مسؤولون”⁵⁸⁸ [“Onları tutuklayın, çünkü onlar sorguya çekileceklerdir.” (Sâffât, 37/24).] dediğine değin bilmektir. Ya'nî, şeyh ol vakit kâmil olur ki, Hak Teâlâ “kün” deyip âlemi halk idelden beri kıyâmet gününe değin ne olursa ma'lûmu ola.”

Ve dahi suâl ettiler ki: “Mürîdin şeyh üzerinde hakkı nedir?”

Eyitti ki: “Mürîdin şeyh üzerinde [45b] hakkı oldur ki, şeyh mürîdinin avretini ve mürîdinin hâtûnunun avretini eğer yel açsa, mürîd helâliyle uyur olsa, el uzatıp onların avretin örte. Eğer Kâf Kağı ardında da olursa, işite.”

Şöyle deyip elin uzattı. Ba'z ehl-i keşf ve kâmil kimesneler hâzırlar idiler.⁵⁸⁹ Hazret-i Seyyid'in eli kancaru gider deyü, bâtın gözüyle nazar edip gördüler ki, bir ağaç dibinde bir kişi hâtûnuyla yatıp uyurlar. Yel onların avretlerin açmış, Hazret-i Seyyid onları setr etti. Pes Seyyid bunların muttali' oldukların bilip eyitti ki: “Hak Teâlâ'nın izzeti ve azameti hakkıçün eğer bu er ile avratta bir kıl kadar Hakk'a mâni' nesne görsem başların alırdım.”

Pes bu sözden ma'lûm oldu ki, şeyhin hiçbir vakitte nazarı mürîdinden eksik olmaz imiş. Hak Teâlâ [46a] onların ve zürriyyât-ı tâhirelerinin nazar-ı inâyetlerinden ümmet-i Muhammed'i mahrûm kılmaya. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn.

⁵⁸⁷ B: “الأن اولياء الله لا خوف عليهم ولا هم يحزنون” [“Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeceklerdir.” (Yunus, 10/62).]

⁵⁸⁸ B: “فيكون” [Hemen oluverir.], (Yasin, 36/82).

⁵⁸⁹ B: + Nazar ettiler.

Ve dahi Hazret-i Ebü'l-Vefâ (kuddise sırruhû)'dan iltimâs ettiler ki, bir vassiyet-i câmia kıla ki mürîdlere ve bu tarîkin mübtedîlerine gâyet fâideli ola.

Eyitti ki: “Sizin üzerinize vâcib olsun, az yemek ve az uyumak ve çok fikir ve murâkabe etmek ve gecelerde çok kâim olmak. Zîrâ çok yemek, *çok uyutur*⁵⁹⁰ ve süst eder ve süst olan gâfil olur. Gâfil olan melûl olur. Melûl olan kimesnenin nefsi azar. Ve kaçan nefis tok olsa, şerîr olur. Şerîr olsa, câhil olur. Câhil olsa unuttur. Unutsa şaşar. Şaşsa inkâr eder. İnkâr etse tebdîl-i vasf eder. Tebdîl-i vasf etse kesilir. Kesilse döner. Dönse kendüyi yitirir. **[46b]** Kendüyi yitirse mağbûn olup ve bî-saâdet olup mahrûm olur.

Kaçan nefis tarîk-i selâmete sülûk etmek istese, Hakk'a da'vet edene cevâb verir. Cevâb verirse, uyanır. Uyansa mücerred olur. Mücerred olsa kasd eder, kasd etse uyar. Uysa delîle ve âsâra iktidâ kılar. İktidâ kılıcak üstâd vâsıtasıyla hidâyet bulup envâ'-ı hizmeti cidd ve kedd ile isti'mâl eder. Pes ol kimesneye himmet erişir. Zîrâ himmet, takvâ iledir. Her kimesnenin kim bidâyeti tamâm olmasa, nihâyeti dahi tamâm olmaz. Bu dünyâ, serây-ı âhirete azık dermek içindir ve dahi dâr-ı bekânın yoludur.”

Ondan sonra bu âyeti okudu: “وتزودوا فإن خير الزاد التقوى”⁵⁹¹ [“(Ey mü'minler! Âhiret için) azık edinin. Bilin ki azığın en hayırlısı takvâdır...” (Bakara, 2/197).] Ve dahi bu âyeti okudu: “يا ايها الذين آمنوا اتقوا الله حق تقاته”⁵⁹²

“Ve dahi **[47a]** hazer edin! bu dünyâ-yı gaddârdan ki, imâreti harâb ve lezzeti, zehir ve naîmi, cahîm ve râhatı, gussa ve şarâbı, serâbdır. Zîrâ ma'lûmdur ki, dünyâda her ne var ise geçse ve zâil olsa gerek. Necâtı ve selâmeti ol kimesne budur ki, dünyâyı terk edip kendüyi helâk olmuş, i'tikâd eyleye. Ve dahi sizin üzerinize vâcib olsun, fakr. Zîrâ gınâ fakrdadır.” Eyittiler ki: “Fakr nedir?” Eyitti:

Ya'nî, “هوسر مشهود وظل ممدود و بحر مورود عظيم الهيبة حال الورود غير مكيف منتهاه ولا محدود” Fakr, esrâr-ı ilâhiyyeden bir sırdır ki, sâlik müşâhede eder. Ol makâma erişecek ve dahi bir zâil olmaz gölgedir ve bir bahrdır ki gâyet heybetlidir, ne nihâyeti var ve ne kenârı var. Ne hadd ile ve ne resm ile ta'rîf olunur.” Belki Allahü Teâlâ nasîb ettiği **[47b]** kuluna atâ eder. Ondan eyitti

⁵⁹⁰ B: - .

⁵⁹¹ B: + “واتقون يا اولي الالباب” [“(Ey akıl sahipleri, bana karşı gelmekten sakının.” (Bakara, 2/197).].

⁵⁹² “Ey iman edenler! Allah'tan O'na yaraşır şekilde korkun...” (Âl-i İmrân, 3/102).

İlâhi! ”اللهم لا مانع لما أعطيت ولا معطى لما منعت ولا راد لما قضيت ولا مبدل لما حكمت ولا ينفك ذا الجد منك الجد“ ki: lütuf ve kereminle fakr atâ ettiğin kullardan kılıver. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn.

Râvî eydür, ol meclisde ki Şeyh Ebü'l-Vefâ Hazretleri bu kelimâtı dedi, iki yüzden ziyâde kimesne gelip tevbe etti. Cemî'si ehl-i hâl oldular.

Allahü Teâlâ'nın inâyeti birle ve Hazret-i Seyyid'in himmet-i âliyesi berekâtında bu kitâbı *iki*⁵⁹³ kere yazmak müyesser oldu. İlâhî! *Bizi*⁵⁹⁴ dahi onun zürriyyât-ı tâhiresinin himmetlerinden *ve okuyan kimesnelerin hayır duâlarından*⁵⁹⁵ mahrûm etmeyip, tevbe ve salâh erzânı kılıver. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn.

Hazret-i Seyyid'in kelimât-ı tayyibesi çoktur. Ammâ biz ihtisâr ettik ve billâhi't-tevfîk.

Fasıl

[48a] Bu fasıl, Hazret-i Ebü'l-Vefâ'nın (kuddise sırruhû) maraz-ı mevtinde ettiği vasiyyeti ve dahi ona müteallik olan nesneleri beyân eder.

Rivâyet olundu ki Hazret-i Seyyid, târîh-i hicretin beş yüz birinde marîz olup, cemî'-i ashâbının gelmesine emr eyledi. Pes cemî'-i ashâb cem' olup üzerine Kur'ân okudular. Hak Teâlâ Hazretleri'nden Seyyid'in sıhhatin taleb ettiler. Hazret-i Seyyid eyitti: “Sıhhat yakındır ki, Allahü Teâla likâsı ve vusûlûdür. Ammâ murâdım oldur ki, size bir vassiyet edem ki, ondan tarîkinizde fâide tutasız ve dahi her biriniz benden hisseniz alasız, Allâhü Teâlâ verdiği kadar.

Vasiyyet oldur ki, bilin ve âgâh olun ki her nesne yoktan var olmuştur. Elbette onun bir var edicisi vardır ve ol ademden vücûda gelen nesne yine ademe varıp yine vücûda **[48b]** gelse gerektir. Kâlellâhu Teâlâ: “كما بدأنا أول خلق نعيده”⁵⁹⁶ Ve dahi bu vücûddur, cennete ve nâra giren. Her kim diler cennete gire, cennete giden yola gitsin ve her kim diler cehenneme gire, ona giden yola gitsin. Ve her kim diler Hakk'a vâsıl ola, onun yoluna gitsin. “إلى الله”⁵⁹⁷ Yâ kavm! Size ben ceddî Muhammed Mustafâ'nın (a.s.) şer'ini gösterdim, delîl

⁵⁹³ B: -; + bir nice.

⁵⁹⁴ B: -; + Bu kitaba rağbet edip yazanları ve yazdıranları ve okuyup hayır dua kılanları.

⁵⁹⁵ B: -.

⁵⁹⁶ “...Tıpkı ilk yaratmaya başladığımız gibi onu tekrar o hâle getiririz...” (Enbiyâ, 21/104); B: -.

⁵⁹⁷ “...Dikkat edin, bütün işler sonunda Allah'a döner.” (Şûrâ, 42/53).

ile hakkı beyân ettim. Ben gösterdiğim tarîke gidesiz. Her nesne ki tarîkten taşradır, bid'attır. Zinhâr bid'ata tâbî' olman, tâ kim helâk olup dalâlette kalmayasız. Ve dahi takvâyı elden komanüz. Cemî'-i nesnenin nûru takvâdandır. Ve dahi Hak Teâlâ'dan gece ve gündüz tazarru' eylen ki, doğru yoldan ayırmaya ve benim nasihatim size assı eylemez eğer Hak Teâlâ [49a] sizi azgınlardan kıldıysa. Ve benim gittiğim size ziyân eylemez, eğer Hak Teâlâ sizi öğünmüşlerden kıldı ise. Eğer ben içinizden gâib oldumsa, Allahü Teâlâ hâzırdır. Eğer ben sizin hâlinizi bilmezsem, Hak celle ve alâ bilir. Pes Allah ile olasız. Gönlünüzü Allahü Teâlâ muhabbetinden ırmayasız. Doğru yol budur ki, size dedim. Ve dahi mağbûndur ol kimesne kim Allah'ı unuttu, kendi nefsine zulm edip dalâlette kaldı. Zinhâr cehd edesiz, Allah'ı unutan tâîfeden olmayasız. Dâimâ Hak'la olup iki cihânda saâdet bulasız.”

Ondan sonra emr etti ki esbâb-ı dünyâdan ne var ise getirin, tâ kim ashâbına ulaştıravüz Allahü Teâlâ emri birle. Pes evvelâ asâsını Şeyh Ebü'l-Hasan Ali b. Hey'etî'ye verdi. Ve çanağını Şeyh Heyûnâ'ya verdi. Bir gönden [49b] küçük bardağı var idi, onu Şeyh Mâcid Kürdî'ye verdi ve kılıcın Şeyh Ramazân Mecnûn'a verdi. Ve bir demirden asâsı var idi, onu Şeyh Yâvlî'ye verdi. Ve giydiği libâsı, Şeyh Adiyy b. Müsâfir'e verdi. Ve beni ol yusun ve ol kefenlesin ve defn etsin, dedi. Ondan gayri kimesne etmesin, dedi.

Ba'z hâzır olanlardan ki, Şeyh Adiyy Hükâr (هكار)'da, biz Kûsân'da. Bundan ona haber varınca, hayli zamân geçer. Zîrâ çok mesâfe vardır. Ol kaçan gelir erişir? dediler. Hazret-i Seyyid gazabla nazar edip eyitti ki: “Allahü Teâlâ'nın izzeti ve azameti hakkıçün eğer bilsem ki ol bunda erişmez, bu emri ona ısmarlamazdım. Âgâh olun ki, ârif olan kimesnenin sözüne i'tirâz etmeyesiz. Zîrâ kendi kolayından söylemez. Hak Teâlâ'ya [50a] âsândır onu bunda eriştirmek, eğerçi size nazar müşkil ise.” dedi. Pes sâkit oldular. Bunlar bu hâletde iken nâgâh gördüler ki, Şeyh Adiyy hayrân, göz yaşın akdı, akdı. İçeri girip eyitti ki: “Lebbeyk yâ seyyidî, yâ benim iki cihânda ümîdim!” Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Adiyy! Hak Teâlâ'nın emri geldi. Elhamdülillâh ki, likâullâha erişirim. Dost dosta ulaştı, fîrkat nihâyete erişti, şimdiden sonra vuslattır. Bu muhibblere ulu saâdet ve mertebe-i şehâdettir. Hak Teâlâ buyurdu ki, beni sen uyuyasın ve kefenleyip kabrime koyasın. Bi-hamdillâh geldin, ba'z-ı yârân senin gelmeğin gâyet baîd zannettiler.” dedi.

Ve dahi seccâdesini ve na'leyni bu dört şeyh ki, biri Şeyh Adiyy'dir ve biri Şeyh Ali b. Hey'etî'dir ve biri [50b] Şeyh Matar ki, Hazret-i Seyyid'in karındaşı oğludur ve biri Şeyh

Heyûnâ'dır. Bunların katında emânet kodu ve dahi eyitti ki: "Bu seccâdei ve bu na'leyni Nehr-i Dekâle (نهر دقاله)'deki iki şeyhe veresiz. Ve seccâde, **Şeyh Mansûr**'un ola. Ve na'leyn **Şeyh Ahmet b. Ebi'l-Hasan Rifâî**'nin ola." Bunlar eyittiler: "Yâ Seyyid! Biz Nehr-i Dekâle nedir⁵⁹⁸, bilmeziz ve ol kişiler kimlerdir bilmeziz." Hazret-i Seyyid eyitti: "Betâyih'in denizi yere batıp, yerine bir köy olsa gerek. Adı Nehr-i Dekâle ola ve Şeyh Mansûr onda ola. Ve Şeyh Ahmet b. Ebi'l-Hasan er-Rifâî, onun karındaşı oğlu ola." Eyittiler ki: "Bize onların alâmetin bildirin." Eyitti: "Evvel alâmeti bu ola ki, sizi kimse demeden bile ve ikinci alâmeti bu ola ki, sizin katınızda bir ölmüş hayvânı diri kıla, göresiz ve üçüncü alâmeti [51a] oldur ki, size hurma vakti değil iken tâze hurma yedire. Ashâb-ı vaktendir, benden sonra umûr-ı hârîka ondan sâdır olsa gerek. Her nesne ki ondan vâkı' ola, zinhâr inkâr etmen. Zîrâ her kişinin bir meşrebi ve tarîki vardır." Eyittiler ki: "Mansûr'u bildik. Ahmet b. Ebi'l-Hasan er-Rifâî'yi neden bilelim?" Eyitti ki: "Ol, Mansûr'un kız karındaşı oğludur." Eyittiler ki: "Onun mertebesi ne kadar ola?" Eyitti ki: "Onun ismi kudret havânına koyulup yarısı suyla ve yarısı havâyı karıştırdılar. Pes onun muhabbeti su içip havâda teneffüs eden kimesnenin kalbine düştü. Ya'nî, âlem-i halkı ona muhibb olalar. Cemî'-i halkta mahbûb ola."

Râvî eydür, Hazret-i Seyyid her kişiye birer nesne verip⁵⁹⁹, karındaşı oğlu Matar'a nesne ta'yîn etmediğinden Seyyid Matar'ın kalbine ızdırâb geldi. [51b] Ba'z hâzır olanların gönlünden geçti ki, acabâ bunu red mi eyledi ki, hiç nesne vasiyyet eylemedi. Pes Hazret-i Ebü'l-Vefâ'ya, bunların kalbine gelen ma'lûm olup eyitti ki: "Yâ Matar!" Lebbeyk yâ seyyidî! deyip, Matar ayâğ üzere durdu. Hazret-i Seyyid eyitti: "Yâ Matar! Eğerçi sana esbâbdan bir nesne ta'yîn etmedim. Ammâ senin hissen oldur ki, benden sonra Hak Teâlâ Hazretleri benim te'sîrim sana verdi. Mertebe-i âliye erzânı kıldı. Râzı olmaz mısın ki benim hâlîme vârisin." Matar eyitti: "Râzı oldum yâ seyyidî!" dedi üç kere. Pes hâzır olanlar ferah olup eyittiler ki: "الحمد لله الذى لم يورث السيد اجنبيا" Ya'nî, "Şükür ol Allah'a ki, Seyyid Hazretleri'ne ecnebî kimesne vâris olmadı."

Ondan sonra Hazret-i Tacü'l-Ârifîn Cenâb-ı Hakk'a bi'l-küllîye müteveccih olup, zikrullâha meşgûl oldu. Bir sâat [52a] geçti⁶⁰⁰, rûh-i mukaddesi beden-i latîfinden cânib-i

⁵⁹⁸ B: + kandedir?

⁵⁹⁹ B: + sevindirdi ve ammâ.

⁶⁰⁰ B: geçmedi.

Hakk’a ve makâm-ı illiyyîne urûc etti. “انا لله وانا اليه راجعون”⁶⁰¹ Rahmetullâhi aleyh rahmeten vâsiaten. Târîhin beş yüz birinde vâkı’ oldu, nitekim sâbikan zikrolundu. Bu hâlete cemî’-i mahlûkât ceza’ ü feza’ edip başlarına hâk koyup, sîneler çâk edip yaş yerine kanlar revân ettiler.

Râvî eydür, cenâzesine ol kadar kimesne cem’ oldu ki, nihâyetin Allah bilir. Ve Şeyh Adiyy b. Müsâfir eydür, melâikeden ve cinnîlerden ve vahşî cânavarlardan ve kuşlardan bî-nihâye cenâzesine hâzır oldular. Kaçan defn olunup kavm döndüler. Kabri üzerinde ol gün ve ol gece adamlar vardı ki, nice kimesneler idiğın kimesne bilmezdi.

Pes ashâb-ı Seyyid cem’ olup, Hazret-i Seyyid’in vasiyyetin yerine [52b] getirmek kasd ettiler. Ba’z kimesneler, Hazret-i Seyyid’in libâslarının cümlesin Şeyh Adiyy’e vermeğî revâ görmeyip ba’zın ona verelim ve ba’zın biz alalım, dediler. Şeyh Adiyy eyitti ki: “Hazret-i Seyyid cemî’sin bana verdi. Eğer mübârek esbâba lâıyk olmasam, vermezdi.” Seyyid Matar kavme eyitti: “Fârîğ olun, cemî’si bunundur.” dedi. Bunlar bu sözde iken, bir katı yel çıkıp libâsı götürüp, Şeyh Adiyy’in üzerine kodu. Şeyh Adiyy dahi durup ol iki rek’at namâz kılıp, ondan Seyyid Matar ile ve onda hâzır olan kavm ile musâfaha etti.⁶⁰² Pes kavm dahi istiğfar ettiler. Ondan Seyyid Matar emretti, asâyı Ali b. Hey’etî’ye verdiler. Çanâğını Heyûnâ’ya verdiler. Ve gönden bardâğı Şeyh Mâcid-i Kürdî’ye verdiler. [53a] Kılıcı, Şeyh Ramazan Mecnûn’a verdiler. Demir asâyı Şeyh Yâvlî’ye verdiler.

Râvî eydür, her vakit ki Şeyh Ali b. Hey’etî ol asâya yapışmak istese, asâ kalkıp eline gelirdi. Ve Şeyh Heyûnâ sıhhatinde ol çanâktan kendüden gayrı kimesne intifâ’ edemedi. Şeyh Mâcid-i Kürdî, ol gön bardaktan kendi için veya konuk için taâm taleb etse, yiyecek kadar taâm çıkardı. Abdest için su taleb etse su çıkardı. Şeyh Ramazân Mecnûn ol kılıcıyla nice gazâlar etti ve nice harâmîler başın kesti. Kuvvet ve nusret buldu. Şeyh Yâvlî ol demirden asâyı götürüp her kangı hâcete kasd eylese, revâ olurdu. Ondan sonra mürîdler, Seyyid Matar’a cem’ olup geldiler, iktidâ ettiler. Ol dahi irşâda [53b] meşgûl oldu. *Niteki Hazret-i Ebü’l-Vefâ buyurmuştu.*⁶⁰³

⁶⁰¹ “...Allah’a âidiz ve şüphesiz O’na döneceğiz.” (Bakara, 2/156).

⁶⁰² B: + Ve onda hâzır olan kavme vedâ edip, revâne oldu.

⁶⁰³ B: - .

Râvî eydür, şol vakit ki Şeyh Mansûr'a seccâde ve Ahmed-i Rifâî'ye na'leyn verecek zamân geldi. Şeyh Matar adam gönderip, ol yukarıda zikr olunan dört azîz cem' etti. Tâ kim, Nehr-i Dekâle'ye varıp emâneti issine vereler.

Pes bunlar emâneti alıp ol makâma yakın varıcak, yolda bir yiğide sataştılar. Gelip bunlara selâm verdi, eyitti ki: “Merhabâ, ehlen ve sehlen yâ ashâb-ı Tâcü'l-Ârifîn!” Bunların hâtırına geldi ki, Mansûr bu mu ola? ammâ bâkî alâmetin görmemeğin yakîn hâsıl etmediler. Pes bu yiğit bunlarla bile *giderken*⁶⁰⁴ gördüler ki, yol üzerinde bir kelb ölüsü yatur. Bunlar, bunun râyihasından incindiler. Pes ol yiğit Hakk'a teveccüh eyledi. Ol kelb ölüsü dirilip durdu, seğırtip yoldan irak [54a] bir yerde varıp düştü, öldü. Bunlar bu hâli göricek bildiler ki, Şeyh Mansûr budur. Ondan bunları evine iletti. Kış eyyâmı idi. Kuru hurma ağacından emretti, tâze hurma silktiler, yediler doydular. Pes seccâdei teslîm ettiler. Şeyh Mansûr ferah olup, seccâde üzerinde iki rek'at namâz kılıp oturdu. Seccâde berekâtında dahi ziyâde keşifler hâsıl etti. Ondan Hakk'a hamd edip ve Resûl'üne salavât verdikten sonra Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'in ba'zı menâkıbından zikretti. Ondan sonra halkı da'vet edip, çok kimesne gelip tevbe etti. Bir azîm meclis olup, ziyâde sohbet ve vecd ü hâlet hâsıl oldu. Vaktâ ki halkın vecdi ziyâde oldu, Şeyh Mansûr'un bir hâdimi durup su ulaştırdı. Sefâsı olup içen içti. [54b] Ammâ Hazret-i Ebü'l-Vefâ tarîkine muhâlif olmağın Şeyh Adiyy'in kalbine nev'an inkâr geldi. Vaktâ ki meclis tamâm oldu, Şeyh Mansûr'a Şeyh Adiyy'in kalbine gelen ma'lûm olup eyitti: “Yâ Şeyh Adiyy! ma'zûr tut kim bu meclis Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn meclisi gibi kaçan olsa gerektir. Zîrâ Tâcü'l-Ârifîn'in ashâbı üç kısım idi. Bir kısmı mücâhededen sonra kaçan zikretseler, müşâhede ederlerdi. Müstağrak olup, tayyibü'l-vakt olup hisden gâib olurlardı. Bu sefâ ile kanarlardı. Hiç suya ihtiyâçları olmazdı. Ve bir yolu ki dahi zikretseler, kurban kadehinden bunlara şerbet⁶⁰⁵ içirirlerdi. Pes bu suya ihtiyâçları olmazdı ve bir kısmı dahi Hazret-i Seyyid vâsıtasıyla kurban bulup inâyet-i rahmâniyyeye erişmişler idi. Taâmdan, şarâbdan istiğnâları vardı. [55a] Bizim meclisimizin nârı, gönülleri yandırmasın deyü su verimiz. Gayrı nesne ile def' etmeye mecâlimiz yoktur.” dedi. Şeyh Adiyy bu kelâmı kabûl edip, kalbinden şüphe def' eyledi. Ondan na'leyni dahi Şeyh Mansûr'a emânet verdi. Zîrâ Şeyh Ahmet Rifâî küçük idi. Büyük olup kâbil olmayınca vermen deyü Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn vasiyet etmiştir, dediler. Ve vedâ' edip gittiler. Ondan Şeyh Adiyy Hükâra'ya geldi, sâkin oldu. Nebâtâtın ve cemâdâtın ve

⁶⁰⁴ B: -; + bir iki menzil gittikten sonra.

⁶⁰⁵ B: şarâb.

behâimin cemî'îsinin tesbîhin işitirdi. Ve cemî'si selâm verip, Tâcü'l-Ârifîn'in libâsı mübârek olsun derlerdi.

Râvî eydür, vaktâ ki Ahmed Rifâî kendüye na'leyn vasiyyet olunduğun işitti, Şeyh Mansûr huzûruna gelip, na'leyni taleb etti. Şeyh Mansûr diledi ki, bunu tecrübe ede göre, lâıyk mıdır [55b] yohsa henüz vakit olmadı mı? zîrâ dahi küçük idi.

Pes eyledi ki, bir tavuk yavrusunu tutup, bir kimesne olmadığı yerde boğazlayıp getire. Kendi oğluna dahi böyle buyurdu. Pes ikisi, iki yavru tutup gittiler. Kendinin oğlu geldi, yavru boğazlamış getirdi. Şeyh Ahmed Rifâî geldi, yavru elinde boğazlamamış. Eyitti: “Yâ Tâı! halvet yer bulmadım. Her yere ki vardım, Allah'ı hâzır gördüm.” Şeyh Mansûr bildi ki salâhiyeti vardır, na'leyni teslîm etti. Mübârek kademinin eserine vallâhi lâıyksın, dedi. Pes Ahmed er-Rifâî dahi na'leyni alıp gözlerine sürdü ve başı üzerine kodu teberrüken ve teyemmünen. Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'in bu işâretin fehm edip bildi ki, benden sonra kutbiyyet senin ola demektir. Zîrâ na'leyn [56a] vermek, benim izim izle ve benim vardığım makâma var, demektir. Ve Şeyh Ahmed dahi na'leyni başına koduğu işârettir ki, benim başım Hazret-i Seyyid'in ayağı altına olmak lâıykdır, gâyetle tevâzu'undandır. Hak Teâlâ ehlullâhın ayakları altına sıdk ile yüz sürmek müyesser ede, lütuf ve keremiyle. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn. “ولمن دعا لكتابه غفر الله ذنوبه” [Ve kim onun kitabı için dua ederse, Allah onun günahlarını bağışlasın.]

Ve Hazret-i Seyyid'in bir sözüyle bâb tamâm edip, ihtisâr edelim.

Hazret-i Ebü'l-Vefâ'dan bir kimesne sordu ki: “Tevhîd ne nesnedir?” Eyitti: “Senin tevhîdin oldur ki, Allah ile hiçbir nesne bile görmeyesin.”

Yine ol meclisde bir kimesne dahi durup eyitti ki: “Tevhîd ne nesnedir?” Eyitti: “Senin tevhîdin oldur ki, her fi'linde ve hareketinde ve sükûnunda Allah'dan gayriye kasd etmeyesin.”

Bir kimesne [56b] dahi durup eyitti ki: “Tevhîd ne nesnedir?” Eyitti: “Vallâhi⁶⁰⁶ ibâdet edip, şirk getirmeyesin.”

⁶⁰⁶ B: -; + Allah'a.

Eyittiler ki: “Yâ seyyidî! Birkaç türlü söz söylediniz. Kangısına ziyâde i’timâd edelim?” Eyitti ki: “كل انا لا يسع اكثر من هيئته فليفهم كل بقدر وسعته” Ya’nî, “Her kab içine sığandan artık nesne almaz. Her kişi kendi mertebesine ve mikdârına göre fehmeder.” Ve her sözün ehli vardır. Allah Teâlâ fehmettirdiği kadar fehmeder ve isti’dâdına göre hâlet kesb eder.” dedi. Ümîddir ki, Allah Teâlâ bu bendelerini fehm ihsân ettiği kullardan kılıvere ve Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn’in ve zürriyyât-ı tâhiresinin âsâr-ı rûhâniyyetlerinden mahrûm kılmaya. Âmîn yâ Rabbe’l-âlemîn.

ÜÇÜNCÜ BÂB⁶⁰⁷

Hazret-i Ebü’l-Vefâ’nın ba’z [57a] *menâkıbını*⁶⁰⁸ ve kerâmâtını ve mekârim-i ahlâkını beyân eder.

Rivâyet olundu ki Şeyh Ebû Muhammed Abdurrahmân Tafsûncî’den (rahmetullâhi aleyh) ki, Hazret-i Seyyid’in makbûl mürîdlerinden idi. Eyitti: Bir gün bana bir hâlet galebe edip kendimi zabtedemedim ve eyittim ki: “Şimdiden sonra bana Kalmînâ’ya varmağa ihtiyâç kalmadı ve onda olan kimesneye de ihtiyâcım yoktur.” Ya’nî, Hazret-i Seyyid’e dedim. Ondan sonra⁶⁰⁹ istiğfâr ettim, şeyhe geldim. Hazret-i Seyyid beni görüp eyitti ki: “Yâ Abdurrahmân! Şöyle mi dedin?” Eyittim: “Yâ seyyidî! Neam, ammâ kendimi bilmezdim, istiğfâr ettim.” Eyitti: “Şimdi ne vakittir?” Eyittim ki: “Karagu gecedir, nitekim görürsüz.” Pes Hazret-i Seyyid, parmağından yüzüğünü çıkarıp, seccâdesinin bir tarafını kaldırıp *yüzüğü bıraktı. Bana eyitti: “Gel gör, bu yüzük kande gider?”*⁶¹⁰ Nazar ettim [57b] gördüm ki, yüzük yer altında bir çukura gitti ki, içi odla dopdolu idi. Ondan sonra bana eyitti: “Yâ Abdurrahmân! Eğer sana atanın oğula şefkati gibi şefkatim olmayaydı, ol yüzük gittiği yere giderdin.”

Rivâyet olundu ki, Şeyh Ali b. Hey’etî’den (rahmetullâhi aleyh). Eyitti: Ricâl-i gaybden on kimesne ile Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn zamânında mülâkât edip, cümlemizin makâmı bir idi. Gâh gâh bize bir nesne müşkil olup Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn’e gelip tesellî hâsıl kılardık. Bir gün cem’ olup geldik gördük ki, Hazret-i Seyyid uyur ammâ her uzvu tesbîh eder. Pes

⁶⁰⁷ B: -.

⁶⁰⁸ B: -.

⁶⁰⁹ B: + fikrettim gördüm ki, sözüm hatâ’dır.

⁶¹⁰ B: -.

oturduk bir mikdâr dinledik⁶¹¹, her uzvu biz suâl edeceğimiz nesneyi söyleyip, cemî'-i müşkilimiz halloldu. Hazret-i Seyyid henüz uyurdu, biz maksûdumuz görüp gittik.”

Ve dahi [58a] rivâyet kıldılar, sâdât-ı Irâk ki, bir gün Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn Kalmînâ sahrâsında tenhâ ibâdete meşgûl idi. Eyitti: Nâgâh gözüme ırakdan iki gökçek kişi göründü. Bir depecik üzerinde biri biriyle latîfe edip, söyleşirlerdi. Hazret-i Ebü'l-Vefâ eydür, bunlara nazar ederdim. Nâgâh bunların ortalarından bir kimesne peydâ olup, bir bıçak çıkarıp birisini urup öldürdü. Bıçağı ol birinin eline verdi. Bunlar bu hâlde iken, ol ölen kimesnenin kavmine haber oldu ki, fülânı fülân yerde depelediler. Pes kavim⁶¹² cem' olup gördüler ki, âdemîleri depelenmiş. Bir kimesne üzerinde durur, elinde kanlı bıçak tutmuş. Hiç tevakkuf etmeyip, onu tuttular. Benim katıma getirdiler. Ben nazar ederdim gördüm, ol öldüren kimesne bunların arasında durur. *Ammâ bunlar [58b] bilmezler.*⁶¹³ Ondan yine ol öldüren kişi gelip, bunu yudu ve kefenledi. Ve imâmlik edip, namâzın kıldı ve kabrine koyup, toprâk yumdu. Bu kavim bunu bilmezler,⁶¹⁴ ben nazar ederim. Defn tamâm olup, kavim dağıldı. Bu öldüren kişi gitmeyip, kabirden bir avuç toprâk aldı. Üzerine bir nesne söyleyip, bu giden kavmin ardınca saçtı. Ve bir avuç dahi alıp geri bir nesne söyleyip, gökden yana saçtı. Ve bir avuç dahi alıp, üzerine bir nesne okuyup kabir üzerine saçtı.

Hazret-i Seyyid eydür⁶¹⁵, bunun hakîkatin bilmek için seğirdip vardım. Es-selâmü aleyke, dedim. Ve aleyke's-selâm yâ Tâcü'l-Ârifîn!⁶¹⁶ dedi. Ben eyittim: “Yâ karındaş!⁶¹⁷ Geldim ki sana bir nesne soram. Şimdi iki nesne soram.” Eyitti: “Sor yâ Ebe'l-Vefâ!” Hazret-i Seyyid eydür: “Benim adım neden bildin?” Eyitti ki: [59a] “Ben senin adını ve lakabını, sen dahi yaratılmadan levh-i mahfûzda gördüm.” Seyyid eyitti: “Yâ ahî!⁶¹⁸ Bildim, *mukarreblerden imişsin.*⁶¹⁹ Pes ne fi'ldir bu ki işledin?” Eyitti ki: “Ben *Azrâil'den*⁶²⁰ Hak Teâlâ'nın emriyle böyle ettim. Hikmet-i ilâhî böyle iktizâ etti. Ezel-i âzâlde ki, ol kimesne

⁶¹¹ B: eglendik.

⁶¹² B: + çün bu haberi işittiler.

⁶¹³ B: - ; + aslâ söylemez. Zamândan sonra yine ol öldüren eydür; müslümânlar gelin, meyyiti yuyalım defn edelim hemân dem, her nesnesi yerinde imiş.

⁶¹⁴ B: + ve sen kimsin? deyü sormazlar.

⁶¹⁵ B: + bana katı aceb geldi.

⁶¹⁶ B: + Hayli zamân geçti ki intizâr çekerdin, nedir aslı?

⁶¹⁷ B: + İntizârım budur ki, ettiğin işlerin aslın sormak için tevakkuf ettim.

⁶¹⁸ B: + ilme'l-yakîn.

⁶¹⁹ B: - ; + Azrâilsin.” Neâm dedi.

⁶²⁰ B: - .

şehîd olsa gerekdi.⁶²¹” Hazret-i Seyyid eyitti: “Ol üç avuç toprâk ki kabrinden alıp saçtın, murad ne idi?”

Yâ Tâcü'l-Ârifîn! ol bir avuç toprâk ki kavim ardınca saçtım, Allah emriyle idi. Tâ ki, ol kavim tuttukları kimesneye merhamet ve şefkat edeler. Zîrâ hakîkatte onun suçu yoktur. Ol ikinci avuç toprâk ki, göğşe saçtım, ol dahi Allah Teâlâ emriyle idi. Tâ ki, meyyitin namâzına gelen ferîşteler ve sâlihlerin rûhları makâmlı makâmına vara. Üçüncü avuç toprâk ki kabir üzerine saçtım, ol dahi Allah Teâlâ emriyle idi. Tâ kim, ol meyyit azâb-ı kabr **[59b]** görmeye.

Seyyid eyitti: “Hakîkat-i hâli bildim. Ammâ senden murâdım oldur ki, Hak Teâlâ’dan destûr dileyessin ki benimle karındaş olasın.” Eyitti: “Yâ Tâce'l-Ârifîn! ben seninle nice karındaş olayım ki, senin atanın ve ananın ve ehlinin cânların aldım. Senin dahi rûhun kabz etsem gerek.” Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Azrâil! Kabz-ı rûhdan ben incinmezem. Zîrâ ki, bana dostu ulaşmak saâdetdir. Ammâ onu isterim ki benim ecelim yakın gelicek, bildirsin.” Pes Azrâil eyitti: “Hak Teâlâ’dan destûr olursa, hoş ola.” deyip gitti.

Râvî eydür, Hazret-i Seyyid vasiyyet edip, öleceğin dediği delâlet eder ki, Azrâil’e cânib-i Hak’dan destûr olup, eceli yakın geldiğin bildirmiş ola (kaddesallâhu Teâlâ sırrahu’l-azîz).

Ve dahi rivâyet olundu ki, birgün Kûsân’da **[60a]** Hazret-i Seyyid ashâbıyla hurmâ ağacı fidânların dikerlerdi. Ashâb çok diktiler. Ammâ Hazret-i Seyyid mübârek eliyle diktiği kırk fidân idi. Her fidânı diktiği vakit eydüdü: “الراسخات في الوحل المطعمات في المحل” Ya’nî, “Muhkem olsun kökü balçıkta ve dahi gâyet mahal olan kimesnelere taâm olsun.” Ve her mürîd dahi kırk fidan dikdi. Her fidan dikilecek, Hazret-i Seyyid ol kelimâtı derdi.

Vâktâ ki, yedi yıl bunun üzerine geçti. Cemî’-i fidânlar tutup, hurmâ verdi. Ve ol yıl gâyet kızlık vâkı’ olup ıraktan ve yakından halk, Hazret-i Seyyid’in hurmâsına cem’ oldular. Gündüz tamâm devşirirlerdi. Yarındası sabâh kemâ-kân devşirilmemiş gibi bulurlardı. Pes kavim muttasıl hurmâ devşirip, intifâ’ ederlerdi. **[60b]** Çünkü kızlık gitmeyip müstemirr oldu, Hazret-i Seyyid gâyet bî-huzur olup halvete girdi. Cem’-i himmet edip, Cenâb-ı Hakk’a müteveccih olup tazarru’ birle eyitti ki: “Yâ İlâhî! Eğer senin yolunda eğri vardım ise, sen

⁶²¹ B: + Va’desi bitti, ömür peymânesi doldu.

doğrult. Eğer hatâ' kıldım ise, sen afv eyle. Eğer küstâhlık ettim ise, sen mahv eyle. Eğer gözüm ve gönlüm senin gayrine bir lahza mültefit olduysa, sen men' eyle. Eğer ihlâsım var ise beni gayra muhtâc kılma. İlâhî! kullarını ni'met ve refâhiyyet birle öğrettin. Ol ni'metleri onlardan kesme. İlâhî! Bu halka verdiğin belâ benim taksîrliğimden ise, sana tevbe ettim ve taksîrime i'tirâf ettim.” deyü teveccüh-i tâm edip muntazır oldu. Sırrına cânib-i Hak'dan nidâ geldi ki: “Yâ Ebe'l-Vefâ! Senin noksânından ve taksîrinden değildir. Ammâ hurmâları dikiğin vakit [61a] senin diline bu geldi ki, “الراسخات في الوحل المطعمات في المحل” Pes duânı icâbet kılıp, hurmânı mahalline sarfettik. Ammâ şimden geri eyyâm-ı vüs'attir, bu tazarru'un berekâtında.” Pes sırrına ilhâm olundu ki, ol hurmâları keseler. Emretti, ol ağaçları cemîan kesdiler. Ondan sonra ucuzluk olup halk refâhiyyette oldular.

Ve dahi rivâyet olundu ki, Hazret-i Tacü'l-Ârifîn bir gün bir dellâkı kığırıp, mübârek başını trâş ettirdi. Nıfs mikdârı tırâş olmuş iken dellâkın elinde gâib oldu. Dellâk mütehayyir olup, ustura elinden düştü. Gâyet dehşet geldi. Bir sâatten sonra Hazret-i Seyyid hâzır olup emretti ki: “Tırâş et!” Pes dellâk tamâm edip, Seyyid'e sordu ki: “Bu ne hâlet idi?” Hazret-i Seyyid [61b] eyitti: “İrâk memleketinde Lahkandak şehrine yakın “Vâdî'n-Nûr”⁶²² derler, bir yer vardır, onda var eriş. Ol makâma varıcak, bir azîm kâfileye sataşsan gerek. Onların içinde bir pîr vardır, yeşil sûf kır bir kız katıra binmiş. Ona selâm edip eyit ki: “Ol ettiğî nezri sana versin ki, on bin dînârdır. Neye sarf eylersen eyle.” Dellâk eyitti: “Yâ seydidî! İhtimâl var ki, benden nişân taleb eyleye, ben sâdık olduğuma.” Hazret-i Seyyid eyitti: “Nişâna ihtiyâc olmaya.” Dellâk eyitti: “Yâ seydidî! Nişân olıcak, gönlüm mutmain olur.” Hazret-i Seyyid eyitti: “Ona eyitgil ki, denizde sizin geminizi bir büyük balık helâk etmek istedi. Siz feryâd ü figân ettiniz. Başının nısfı tırâş olmuş bir kimesne gelip ol balığı pâre pâre etti. Geminizi⁶²³ halâs etti mi? Eğer etti derse, eyit ki: Ettiğin [62a] nezir ki, on bin dînârdır. Ebü'l-Vefâ elinden sarf olsa gerek idi. Ver ki ben Ebü'l-Vefâ'lıyam ve onun cânibinden vekîlim, sana nişân bu ola.” dedi.

Pes dellâk durup Hazret-i Seyyid'e vedâ' edip⁶²⁴ revâne oldu. Hazret-i Seyyid dediği gibi ol sahrâya varıp ol kâfilede ol pîre sataştı. Kıssai bir bir beyân etti. Pîr dahi “sem'an ve

⁶²² B: Vâdî'n-Nüsûr; C: Vâdî'n-Nüsûr.

⁶²³ B: + ve cânınızı.

⁶²⁴ B: + yol budur deyü işâret etti, yola düşüp.

tâaten” deyip, on bin dînârı üstâd berbere teslîm eyledi. Berber dahi Behendak şehrinde bir mescid yapıp, sayfî köyünde kârbânsarâya bir çeşme getirdi (kaddesallâhu sırrahu’l-azîz).

Ve dahi rivâyet olundu ki, Hazret-i Ebü’l-Vefâ’nın bir hizmetkârı vardı. Adına “Muhammed Mısırî” derlerdi. Ekser-i vakitte şeyhden sorardı ki: “Şeyhin üzerine mürîd için [62b] vâcib olan nedir ve mürîdin üzerine şeyh için vâcib olan nedir?” Hazret-i Seyyid ona eydürdü: “Cidd ü sa’yla hizmet eyleye ve sıdk u ihlâs ile kendini şeyhe teslîm eyle. Nitekim göresin, görmek işitmekten ahsendir.”

Muhammed Mısri dahi leylen ve nehâren cân u gönül birle Hazret-i Seyyid’e hizmet ederdi. Ümîd ederdi ki birgün Hazret-i Seyyid’in bir vaktine tuş olup, nazar-ı âlîsine erişip gönlü, gözü rûşen olaydı. Bunun üzerine biraz zamân geçti. Birgün ale’-l gafle Hazret-i Seyyid ona eyitti: “Ya Muhammed Mısırî! var Mısır’a bana bin dînâr nezir olunmuştur, tiz getir.” Muhammed Mısri, hemân sâat hiç tevakkuf etmeyip, asâsın ve ibriğin alıp Mısır’a revâne oldu. Hiç yol dahi bilmez ve azığı ve yoldaşı dahi yok, muhabbetinden gayri. Ve dahi bilmez ki, ol bin [63a] dînârı nezr eden nice kimesnedir ve nerde sâkin olur? Sıdk u ihlâs birle bir yolu tutup gitti. Allahü Teâlâ sıdkı berekâtında onu sağ ve sâlim Mısır’a eriştirdi. Çünkü şehir yakınına geldi, Muhammed Mısırî’ye hayret galebe etti. Eyitti ki: “Nereye varayın ve ol kimesne neden bileyim ve kande bulayım?” Bu fikirde iken bir bazergân yiğidi geldi. Gökçek sûretli ve latîf libâslar giymiş ve bir katıra binmiş. Muhammed Mısırî’ye selâm verdi. Muhammed Mısırî dahi selâmın aldı. Ondan sonra Muhammed Mısırî’ye sordu ki: “Kanden gelirsın?” Eyitti: “İrâk diyârından gelirim.” Bâzergân eyitti: “Hiç Seyyid Ebü’l-Vefâ mürîdlerinden bilir misin?” Eyitti: Belâ, ben onun hizmetkârlarımdım.” Tâcir bu söze gâyet ferah olup, adın sordu. Ol dahi eyitti: “Adım Muhammed’dır.” Pes tâcir eyitti: “Yâ Muhammed! Hazret-i [63b] Ebü’l-Vefâ’ya bin dînâr nezr etmiş idim. Bir azîm mühimmim vardı, mübârek himmetinde tamâm hâsıl oldu. Ben dahi ol niyette ki bir adam bulup ol dînârı teslîm edeydim, deyü sahrâya çıktım. Elhamdülillâhi Teâlâ ki, sana tuş oldum ve gönlüm tanıklık verdi ki, bugün İrâk tarafından kimesne gele, şükür kim murâdına erdim. Yâ Muhammed! sen lutfedip, ol dînârı Hazret-i Ebü’l-Vefâ’ya teslîm eder misin?” dedi. *Muhammed Mısırî dahi kıssa tamâm dedi. Tâcir taaccüb eyleyip*⁶²⁵, Muhammed Mısırî’yi evine iletti. Üç gün ziyâfet eyleyip çok türlü lütuflar

⁶²⁵ B: - .

eyleyip, ol bin dînârı ona teslîm eyleyip ve vedâ' eyledi. Ve Hazret-i Ebü'l-Vefâ'nın bu kemîneden mübârek ayağın öp, dedi.

Pes Muhammed Mısırî evliyâullâhdan ziyâret edecek kimesneleri ziyâret eyleyip, şehirden çıkmağa kasd eyledi. Nâgâh [64a] bir sokaktan geçerken bir âlî çârdâk penceresinden gözü, bir cemîle sûrete tuş geldi. Sabr ve kararı bi'l-küllîye elinden gidip, bî-ihtiyâr ol makâmında hayrân olup, üç gün üç gece onda kaldı. Pes ol hâtûn, adam gönderip eyitti ki: “Bu durmaktan murâd eğer benim vaslım ise, dilediğimi versin vaslıma ersin. Eğer vermeğe kudret yok ise bunda durmasın.” Pes Muhammed Mısırî eyitti: “Gözüm gördü ve gönlüm sevdi. Mecâlim yokdur ki, bir kadem ileri varam. Bana çâre kılsın.” dedi. Ol kimesne varıp, kıssa hâtûna bildirdi. Bir sâatten sonra gelip, eyitti ki: “Yâ dervîş! Var, fâriğ ol. Ol sana müyesser olmaz. Zîrâ bir gecesinin sohbeti bin dînâradır. Beğlerden ve ekâbirden gayri ol kadar nesne vermeğe kimesne kâdir [64b] olmaz. Pes Muhammed Mısırî⁶²⁶ bin dînârı ol kimesneye verdi. Gönlüne geldi ki, şeyhe varıcak ol nezr eden kimesne bulmadım.⁶²⁷ Ol kimesne dahi dînârı alıp, nigâr-ı âleme getirip teslîm eyledi. Ba'dehû Muhammed Mısırî'yi çârdâka çıkardılar. Envâ'-ı taâm ihzâr olunmuş idi. Hâtûnla ikisi halvet oturdular. Ol taâmdan yediler. Ba'dehû hicâbı ortadan götürdüler. Hemân sâat gâibden bir el peydâ olup, bunların göğüslerine dokundu. İkisi bile bî-hod olup, düştüler.⁶²⁸ Hâtûn evvel kendüye geldi. Gördü, henüz Muhammed Mısırî dahi yatur. Başın dizine alıp lutfla ovdu tâ ki aklı başına geldi, durdu. Hâtûna mukayyed olmayıp, kapıya doğruldu. Hâtûn ardınca varıp, dînârı ilette. Dinâra dahi mukayyed olmayıp gitti. Hâtûn ardından erişip, eyitti ki: [65a] “Bu ne hâldir ki, bize vâkı' oldu?” Muhammed Mısırî eyitti: “Ol bize dokunan, benim şeyhim eli idi.” deyip, acele ile gitti. Hâtûn ona and verdi ki: “Beni yoldâşlığa kabûl eyle, tâ kim ben dahi varıp onun mübârek elinden tevbe kılam.” Muhammed Mısırî râzı oldu. Hâtûn mâl ve mülkü terk edip, yola çıkıp gittiler. Hak Teâlâ'nın emri ile tiz zamânda Kalmînâ'ya eriştiler. Makâm-ı şeyhe erişicek, Muhammed Mısırî mütereddid oldu ki, hâtûnu bile mi iletmek gerek yohsa evvel ben buluşup ondan icâzet alıp, onu dahi buluşturmak mı gerek? Bu fikirde iken Hazret-i Şeyh'e geldikleri ma'lûm olup, ikisi bile gelsinler, deyü emretti. Pes Muhammed Mısırî ve hâtûn havf ve haşyet birle şeyhin huzûruna geldiler. Beşâset birle bunlara nazar edip eyitti ki: “Yâ Muhammed! Dâima bana sorardın ki, mürîdin şeyh üzerinde [65b] ve şeyhin mürîd üzerinde hakkı nedir?

⁶²⁶ B: + Bir gece beğliği beğliktir, deyip.

⁶²⁷ B: + diye.

⁶²⁸ B: + Bir zamân bî-akl yattılar.

deyü. Şimdi zâhir olup, gözünle gördün. Bilgil ki, şeyhin mürîd üzerinde hakkı oldur ki, kaçan şeyh mürîde emretse ki Mısır'a veyâhûd bir gayri yere sefer eyle, hiç tevakkuf etmeyip yola çıka. Azık ve yoldâş taleb etmeye ve maksûd ol seferden nedir, bilmeye. Ve mürîdin şeyh üzerinde hakkı oldur ki, şeyh onu doğru yoldan ırmaya. Müzâyaka vakitlerinde ona meded kılıp, dermân edivere. Ve bir mekr erişse, ondan halâs eyleye. Ve emrettiği hizmetten maksûd ne ise, ona ma'lûm ede.

İmdi sen dahi ihlâs birle bize mürîd oldun. Sana Mısır'a var, bize nezr olunmuş dînârı var getir dedik. Hiç tevakkuf etmeyip, yola girdin. Yoldâş ve azık taleb etmedin. Ve nezr eden kimdir ve ne makâmda sâkin [66a] olur? hiç teftîş etmedin. Allah'a tevekkül edip, revân oldun. Pes biz dahi Allahü Teâlâ'nın inâyeti birle seni doğru yoldan ırmayıp, Mısır'a değin sâğ ve sâlim eriştirdik. Ve nezr eden kişiyi dahi buluverdik. Ve bu hâtûnla gelen mekrden seni halâs eyledik, bi-iznillâhi Teâlâ. ” deyip, ol meclisde ol hâtûnu Muhammed Mısırî'ye nikâh eyledi.

Râvî eydür, ol hâtûn tevbe edip, mücâhede eyledi. Haylî makâma kat' edip, merâtib-i âliyyeye erişti. Adı Aynâ Hâtûn'dur. Kerâmâtı meşhûredir. (rahmetullâhi Teâlâ aleyhâ ve alâ cemî'i'l-muhibbîn).

Ve dahi rivâyet olundu ki, Şeyh Abdülhamîd Sûfî eydür: “Bir gün Hazret-i Seyyid ile halvet otururdum. Eyittim ki: “Yâ seyyidî! Senden ba'z nesne sormak isterim. Çok zamândır ki gönüle gelir [66b] ammâ sizi gazab ede deyü korkarım. Eğer icâzet olursa diyeyim.” dedim. Hazret-i Seyyid eyitti: “Ne dersen de, destûrdur.” Ben eyittim: “Yâ seyyidî! Sizi meclisde gördüm. Ednâ ve a'lâ demezsiz, her kişiyle taâma sunarsız. Ve dahi her kişiyi sohbetinize korsuz ehl olsun, nâ-ehl olsun. Sâlih olsun, fâsık olsun hiç men' etmezsiz.” Pes Hazret-i Ebü'l-Vefâ eyitti: “Yâ Abdülhamîd! Sözüñ tamâm oldu mu?” Eyittim: “Belâ.” Eyitti: “İmdi Fâtiha sûresin oku işiteyim.” Ben dahi okudum: “الحمد لله رب العالمين”⁶²⁹ Hazret-i Şeyh eyitti: “Rabbî'l-âlemîn midir? yohsa Rabbü's-sâlihîn midir?” Ben hemân bu sözden fehm ettim ki, murâdı şeyhin nedir. İ'tirâz ettiğime peşîmân oldum ve tevbe ettim, Hazret-i Seyyid'e artık i'tirâz etmeyem. Ondan Hazret-i [67a] Seyyid eyitti: “Çünkü Hak Teâlâ âlemlerin Rabb'isi ve hâlikidir. Beni dahi bu âleme gönderdi ki, bunları Hakk'a da'vet edem, ceddîm Hazret-i Resûl (a.s.) şerîatı üzere. Ol da'vet ettiğim kişiler eğer sâlih ise, salâhı ziyâde ola ve eğer fâsık ise, Allahü Teâlâ tevbe ve tevfi'k rûzî kıla. Ben sebep olam. Pes bana revâ değildir ki, bir kimesne

⁶²⁹ “Alemlerin Rabb'ine hamdolsun.” (Fâtiha, 1/1).

sohbetimden men' edem. Cemî'îsi yanımda ya'nî zâhirde berâberdir. Ammâ sâlihlerin yeri çâk gönlümdedir, benden gayri kimesne bilmez. Onlar için bir gizli makâm etmişimdir.”

Râvî eydür, bu vâkıa delâlet eder ki, Hazret-i Seyyid ol zamânın kutbu ola. Zîrâ cemî'-i mahlûkâta mürebbî olmak kutbun hâlidir. Hak Teâla'nın enbiyâ ve evliyânın hemîşe himmet-i âliyelerinden mahrûm kılmaya. Âmîn [67b] yâ Rabb'el-âlemin.

Ve dahi rivâyet olundu ki, Hazret-i Seyyid'in (kaddesallâhu Teâlâ sırrahu'l-azîz) bir makbûl mürîdi var idi. Adına “Şeyh Asker Şevlî”derlerdi. Ve “Sarrâh” [Bağırان, çığlık atan] demekle dahi meşhûr idi. Zîrâ meclis oldukda şevke gelip haykırır ve na'ra ururdu. Bir gün Hazret-i Seyyid meclisde maârif-i ilâhiyyeden kelimât ederdi. Şeyh Askerî'ye vecd galebe edip haykırdı, bir tarafa nazar edip ağladı. Ondan bir sâat sâkin olup gene haykırdı, ondan sonra güldü.

Pes meclis âhir olup halk dağıldıktan sonra Hazret-i Seyyid'in mürîdleri, bunu ortaya alıp eyittiler: “Küstâhlık ettin. Sana tarîkat te'dîbin etmek gerektir.” Şeyh Askerî eyitti: “Azîzler bu işte benim ihtiyârım yoktur. Bana bir hâl vâkı' oldu, size diyeyim. Vaktâ ki vecd oldum, [68a] rûhum seyr etti. Ol tarafa ki nazar ederdim, gördüm küffâr leşkeri saf saf durmuşlar, müslümân leşkerine galebe etmişler. Bana bu hâlet gâyet düşvâr geldi, haykırıp ağladım. Ondan Hazret-i Seyyid bir kimesne gönderdi ki, varıp müslümânlara yardım eyleye. Ol kişiyi sizin içinizde gördüğüm yok. Pes ol dahi varıp, hamle etti. Bî-nihâye kâfir kıldı. Ammâ ardından kâfir leşkerine muttasıl yârdım gelirdi. Bu kişi gördü ki, kâfir leşkeri durmayıp ziyâde olmakta. Müslümânlara gâlib olalar, deyü korkup çağırdı ki: “Yâ Tâce'l-Ârifîn! Bana nusret eyle.” deyince Hazret-i Seyyid'i gördüm bir demir kır ata binmiş, gelip küffâr leşkerine erişip kağan arslân gibi hamle kıldı. Bölük bölük kâfir leşkerini dağıttı. Ba'zın öldürdü ve ba'zın [68b] esîr etti ve ba'zın denize gark etti. Ammâ bir kâfir Hazret-i Seyyid'e bir ok atıp, sol bileğinde urdu. Ammâ inen te'sîr etmedi. Çünkü Hazret-i Seyyid kâfir leşkerin soyup islâma nusret kıldı. Bu ferahdan sevinip haykırdım ve güldüm. Estağfirullâh el-azîm ki, ben kendi ihtiyârımla olam dahi edepsizlik edem.” dedi. Pes bunlar şöyle ittifâk ettiler ki, Hazret-i Seyyid abdest alırken göreler, eğer sol bileğinde ok yâresi var ise, Şeyh Askerî'nin vecdine inanalar. Ve eğer ok yâresi yok ise, tarîkat te'dîbin uralar.

Vaktâ ki Hazret-i Seyyid abdest aldı, gördüler sol bileğinde tâze cerâhat var. Bildiler ki, Şeyh Askerî vecdinde sâdıktır. Ve bu kerâmet nihâyetsiz halkın tevbesine sebep oldu.

Râvî eydür, Şeyh Askerî'nin ziyâde haykırdığından ba'zı kimesneler incinip taleb ettiler ki, artık haykırmaya. [69a] Pes bir gün Hazret-i Seyyid'in meclisinde yine Şeyh Askerî'ye bir hâlet geldi, diledi ki haykıra. Yârânın incindiğin hâtırına getirip sabretti. Bir nice def'a tahammül etti. Âhir bir azîm hâlet vâkı' olup bî-ihyâ öyle haykırdı ki, rûh-ı latîfî a'lâ-yı illiyyîne pervâz edip, şühedâ-i aşkdan oldu (rahmetullâhi aleyh ve alâ cemî'i'l-âşıkîni's-sâdikîn).

Râvî eydür, Hazret-i Seyyid ol haykırmaktan men' eden kimesnelere emretti ki, vârislerine diyet vereler. Hazret-i Seyyid'in türbesi kurbünde defn ettiler. Şimdi kabri ulû ziyâretgâhdır.

Ve dahi rivâyet olundu ki, Hazret-i Tacü'l-Ârifîn (kaddesallâhu sırrahu'l-azîz) bir gün va'z ü nasîhat edip maarif-i ilâhiyyeden söylerdi. Ba'zı kavme vecd ü hâlet vâkı' olup muzdarib oldular. Meclisde ba'zı münkirler var idi, [69b] mahcûblar idi. Dervîşlerin esrârına vâkıf olmamışlar idi. İstihzâ' edip birbirine eyittiler ki: “Bunlar göğşe uçmak isterler onunçün kendilerini pertâb ederler ve muzdarib olurlar.” Hazret-i Seyyid'e bunların hâli ilhâmı ma'lûm oldu. Eyitti ki: “Yârın tekyenin damı üzerinde cem' olun, sohbet onda olsun.” Pes kavim dahi sabâh tekye damına cem' oldular. Ol münkirler dahi bile geldiler. Pes Hazret kelimâta şurû' etti. Vaktâ ki va'z ü nasîhat tamâm oldu⁶³⁰, dervîşler sabretmeyip vecd oldular. Semâ' edip, kendileri pertâb ettiler. Tekye damı dar olmağın muallak havâ yüzünde, şol yer yüzünde durur gibi durdular. Hiçbirisi yere düşmediler. Çünki münkirler bu hâleti gördüler, gelip Hazret-i Seyyid'in ayâğına düşdüler. Sıdk u ihlâs birle tevbe edip, [70a] fukarâdan oldular. Bu kerâmeti görüp bî-nihâye kavim ol gün Hazret-i Seyyid'den tevbe edip, hidâyet buldular. Hak Teâlâ cemî'-i ümmet-i Muhammed'e tevbe ve tevfiğ rûzî kılıp, *saâdet*⁶³¹ müyesser edivere. Âmîn yâ Rabb'el-âlemîn.

Ve dahi rivâyet olundu ki, Hazret-i Seyyid'in hâtûnu Sittü'l-fukarâ Hüsniye Hatûn'dan (rahimehallâhü Teâla). Eydür: Bir gün gâyet mühimm maslahat oldu, Hazret-i Seyyid'in halvetine girdim. İşittim, Hazret-i Seyyid'in mübârek dili Allah Teâlâ'yı tevhið eder

⁶³⁰ B: + sohbet etmeye başladılar, sohbet germ oldu.

⁶³¹ B: saâdet-i uhreviyye.

ve dahi cemî’-i kâinât her taraftan ona cevâb verir. Ben eyittim: “Yüzün dahi göreyim.” Nazar ettim gördüm ki, mübârek cesedi ile halvet dopdolu olmuş. Hiç zerre kadar yer halvette boş kalmamış. Hemân ki bu hâleti gördüm, aklım gitmiş. Bilmezem ki nice oldum? Bir zamândan [70b] sonra aklım başıma geldi. Gördüm, Hazret-i Seyyid seccâde üzerinde oturur, evvelki gibi. Ben eyittim: “Yâ seyyidî! Demin gördüğüm ne hâl idi? halvet dopdolu olmuş idiniz.” Eyitti: “Bu nesnei sorma ki, sana denilmez ve dahi benim hayâtımda bu sözü kimesneye keşf etme.”

Hüsniye eydür, kimesneye demedim, tâ ki Hazret-i Seyyid âhirete intikâl etmeyince. Ondan sonra karındaşı oğlu Seyyid Matar’a dedim ki: “Billâhi’l-azîm, bana haber ver ki, Hazret-i Seyyid’i bir gün şol hâlet üzere gördüm ki, halvete dopdolu olmuştu.” Eyitti: “Yâ Hüsniye! Bilmiş ol ki kaçan Hak Teâlâ dostlarından birine feyz erişirse, eğer sahrâ-yı azîmde dahi olursa dopdolu olur. Bu, esrârullâhi Teâlâ’dan bir nesnedir. Bunu keşfetmek olmaz.” dedi. Hak Teâlâ kendi esrârına vâkıf ettiği kullardan kılıvere. Âmin yâ Rabbe’l-âlemîn.

Ve dahi rivâyet [71a] olundu ki, bilâd-ı Kûsân’da bir kişi var idi. Adına “Abdü’l-ahad” derlerdi. Onun bir azîm hâceti oldu. Nezir etmiş ki, Allahü Teâlâ hâcetimi revâ ederse, Hazret-i Ebü’l-Vefâ’nın mürîdlerine bin dînâr sadaka edeyin, demiş. Hak Teâlâ muradın hâsıl etti. Ol dahi bin dînârı alıp, Hazret-i Seyyid’in önüne getirdi ve mâcerâyı söyledi. Hazret-i Seyyid istihâre edip, ol dînârı kabûl edip dervîşlere üleştirdi. Ondan sonra ol kişi, Hazret-i Seyyid’den bir yâdigâr taleb etti. Hazret-i Seyyid ona bir yünden⁶³² iplik verip boynunda bir tavr vardı, ona bağladı ve eyitti ki: “Var git! Cemî’ gittiğin yerlerde ve durduğun yerlerde götür, belâlardan emîn olasın inşaallâhu Teâlâ.”

Vaktâ ki Abdü’l-ahad, Seyyid ile vedâ’ edip vatanına müteveccih oldu. [71b] Yolda hemân ol gün giderken bir *arslâna*⁶³³ uğradı, gözler görmüş değil idi. Mütahayyir olup kaldı. Gâyet havf etti ve cezm eyledi ki, bundan halâs yoktur. Arslân buna yakın olduğu vakit, Hazret-i Seyyid’in verdiği iplik hâtırına geldi. Çizip, arslâna karşı tuttu. Hemân ki arslân ipliği gördü, yatıp⁶³⁴ yüzün sürdü. Miskinlikle yine geldiği yere gitti. Abdü’l-ahad hemân bu hâleti gördü, dönüp Hazret-i Seyyid’e gelip tevbe eyledi. Sıdk u ihlâs birle mürîd oldu. Ve ondan

⁶³² B: + bükülmüş.

⁶³³ B: arslân uğuruna.

⁶³⁴ B: + yere.

sonra cemî'-i emrâz-ı mühimmâta ol iplik birle ilâç edip dermân bulurdu, tâ âhir ömrüne değin. Rahmetullâhi Teâlâ⁶³⁵ ve alâ cemî'î'l-muhibbîn.

Ve dahi rivâyet olundu ki, Hazret-i Seyyid (kuddise sırruhû), bir gün ashâbıyla Kûsân sahrâsına çıktı, seyreylediler. Ve latîf makâmlarda envâ'-ı tâât ve ibâdât [72a] ve münâcât eylediler. Meğher ol sahrâda bir azîm su var idi, hiç geçit vermez idi. Onun bir köprüsü var idi, harâb olmuş⁶³⁶ idi. Hazret-i Seyyid, ol köprü katına geldi. İttifâk bir bölük Kürtler dahi ol makâma geldiler. Dilediler ki, suyu geçeler. Gördüler ki köprü harâb olmuş, geçemeyip âciz kaldılar. Hazret-i Seyyid ashâbına emreyledi ki, taş ve kireç ihzâr edeler. Ânî vakitte taş ve kireç hâzır edip, Seyyid kolların sığayıp sıdık u ihlâsla “Bismillâhirrahmânirrahîm” deyip işe başladı. Mürîdler taş ve kireç sunuverirlerdi. Ol yıkılan yeri kendi mübârek eliyle yapmağa başladı. *Ashâb taş ve kireç sunuverdiler.*⁶³⁷ Allahü Teâlâ'nın kudreti birle köprü tamâm ıslâh olundu. Tamâm olmayınca ol makâmdan gitmediler.

Râvî eydür, Şeyh Mâcid-i Kürdî [72b] (rahimehullâhü) eydür: “Ben ol gün onda bile idim. Hazret-i Seyyid köprüyü tamâm etti. Henüz gün tolunmamış idi. Ammâ bir nice yapıcılar ve ırgâtlar cem' olsalar, haylî müddet gerek idi ki, tamâm edelerdi. Evliyâullâhın kerâmetinden bâid değildir ki, bir nice günlük maslahatı bir günde belki bir sâatte tamâm edeler. Ve nice kişi işlediği işi bir kişi işleye, kudret-i Hak'dır.”

Şeyh Mâcid-i Kürdî eydür, cür'et edip şeyhe söyledim ki, bir köprüyü Kürtler geçmek için yapmak münâsib değildir. Zîrâ ekseri bî-namâzlardır ve umûr-ı şer'iyye riâyet etmezler. Hazret-i Seyyid eyitti, bana eyitti: “Yâ Mâcid! Gâfil olma ki, bu köprü hemân Kürtler için değildir. Belki âmmdır, her kişi geçmek içindir. Ve dahi bu Kürtlerde kimesneler vardır ki, iş bu köprü ne resme geçerse, sırâtı dahi öyle geçe ve dahi bilmiş olasız bu Kürtlerde [73a] fâsık yoktur.” Mâcid eydür, Hazret-i Seyyid bu sözü dedikten sonra Kürdlerin ahvâline nazar eyledim. Hiç hilâf-ı şer' hareket görmedim ve işitmedim, onun mübârek himmeti berekâtında. Hak Teâlâ Hazretleri cemî'-i ümmet-i Muhammed'i onların ve zürriyât-ı tâhirelerinin himmet-i âliyelerinden mahrûm kılmaya. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn.

⁶³⁵ B: + aleyh.

⁶³⁶ B: + yıkılmış.

⁶³⁷ B: - .

Ve dahi rivâyet olundu ki, Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn (kaddesallâhu sırrahu'l-azîz) hizmetine Kalmînâ tekyesinde üç karındaş gelip konuk oldular. Birisine “Mikdâd” ve birisine “Mikdâm” ve birisine “Mikdâr” derlerdi. Hazret-i Seyyid bunlara ikrâm ve i'zâz eyleyip birkaç gün ziyâfet eyledi. İttifâk Şeyh Hazretleri'ne birkaç akçe hâcet oldu, dervîşlere infâk etmek için. Pes hâdimine kışırıp, eyitti: “ Var, birkaç akçe istikrâz eyle. Mühimm vardır, de.” [73b] Ol hizmetkâr dahi akçe talep etmeğe gitti. Ol misâfirlerden Mikdâd, bu hizmetkâr ile ziyâde üns tutmuştu. Sordu ve and verdi ki: “Ne istersin?” Eyitti: “Şeyhe bir mikdâr akçe hâcet olmuş, bir kimesne isterim ki ödünç akçe alam.” Eyitti: “Bende bir mikdâr akçe vardır. Hac niyetine komuşumdur. Hac vaktinde yine bana veresin.” dedi. Hizmetkâr ol akçe aldı, maksûd ne ise gördü. Çün vakt-i hac oldu, akçe için hizmetkâra söyledi. Ol dahi Hazret-i Seyyid'e söyledi. Seyyid eyitti: “ Biz mütekeffil olduk. Onu hacdan komayavüz.” Hizmetkâr gelip bu haberi Mikdâd'a söyledi. Mikdâd dahi râzı oldu. Ol iki karındaş Mikdâd'a vedâ' edip gittiler. Mikdâd kalıp, emrini Hazret-i Seyyid'e tefvîz edip sabreyledi. Tâ şol vakte değin ki, [74a] arefe gecesi oldu. Mikdâd'a bir gussa geldi ki, dillerle şerh olunmaz. Benim karındaşlarım şimdi hacca eriştiler. Ben bunda mahrûm kaldım, deyü muzdarib oldu. Hazret-i Seyyid'e dahi cür'et edip demedi ki, kam benimle va'de etmiş idiniz ki, beni hacdan komayasız. Mikdâd'ın bu endişe ve gussası Hazret-i Seyyid'e ma'lûm olup, bir adam gönderip Mikdâd'ı kıştırttı. Pes Mikdâd, Hazret-i Seyyid'in huzûruna geldi. Hazret-i Seyyid bunun eline bir bardak ile su verdi. Ardımca gel deyip, gittiler. Bir sahrâya eriştiler. Hazret-i Seyyid, ol sudan içti ve abdest aldı ve iki rek'at namâz kıldı. Ondan sonra Mikdâd'a emreyledi ki, kibleye karşı otura. Ol dahi kibleye karşı oturdu. Seyyid eyitti: “Ya Mikdâd! İşte arefe ve işte iki karındaşın” Mikdâd nazar etti, [74b] arefe ve iki karındaşını gördü. Ondan sonra buna bir cezbe erişti ki, kendini arefede hacılar içinde ve iki karındaşının yanında gördü. Bir mertebede ferah ve sürûr hâsıl etti ki, vasfa kâbil değil.

Râvî eydür, Mikdâd Ka'be tavâfına geldikte Hazret-i Seyyid'i görüp ayâğına düştü ve şükürler eyledi. Vaktâ ki emr-i hac tamâm oldu, Seyyid, Mikdâd'a eyitti: “Yâ Mikdâd! İhtiyâr elinde, dilersen gel bile gidelim. Ve eğer bunda birkaç gün durursan geri sen bilirsin. Yohsa karındaşlarınla musâhabet ve muvâneset eder misin? Ve hem sefer zahmetin çekersin, ziyâde sevâb hâsıl olur.” Pes Mikdâd dahi durmağı ihtiyâr eyledi. Hazret-i Seyyid ile vedâ' edip kaldı.

Râvî eydür, Mikdâd’a ve karındaşlarına Hak Teâlâ feth-i bâb eyleyip hâllerin irtifâ’da kılıverdi. Hazret-i **[75a]** Tâcü’l-Ârifîn’in makbûl mürîdlerinden oldular. Meşhûr kimesneler olup, tâât ve ibâdetle darb-ı mesel oldular. Hak Teâlâ cemî’mizi evliyâullâh nazarı erişmiş ve saâid bendelerinden kılıvere. Âmîn yâ Rabbe’l-âlemîn.

Ve dahi rivâyet olundu ki, Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn (kuddise sırruhu’l-azîz) da’vet-i halk için gâh gâh sefer ederdi. Bir seferinde bir ulu köye erişti ki, ekser-i kavmi havâriciden idi. Hazret-i Seyyid onda durup, va’z u nasîhat eyledi. Bunların kalbin bir pâre yumuşattı. Bunların bir ulusu var idi. “İbn-i Kabîle” derlerdi. Bir gün Hazret-i Seyyid’in huzûruna gelip eyitti ki: “Benim bir babam vardır. Kırk yıldır ki, ona bir maraz ârız olmuştur ki, aslâ yerinden kalkmağa mecâli yoktur. Bir ev bucağında epsem oturur. Sizden dilek ederiz ki, icâzet veresiz **[75b]** bunda getireler. Ümîddir ki, sizin mübârek elinizde ona şifâ hâsıl ola. Eğer onun murâdı hâsıl olursa, bu kavim cemî’an size tâbî’ olurlar. Zirâ cemî’îsinin ulusudur. Onun emrinden taşra olmazlar. Bu kavimden hiç kimesne ona muhâlefet etmez.” dedi. Belki şimdi onu kapıya getirmişlerdir. Eğer destûr var ise getirsinler mi? dedi. Hazret-i Seyyid bir mikdâr tefekkür etti. Ondandır izin verdi, katına getirdiler. Pes Hazret-i Seyyid ona nazar edip eyitti ki: “Diler misin ki, Hak Teâlâ sana şifâ vere?” Eyitti ki: “Belâ.” Hazret-i Seyyid eyitti: “İmdi gerektir ki, sen bu habîs mezhebden rücû’ edip tevbe kılasın.” Kabîle eyitti: “Yâ seyyidî! Eğer Hak Teâlâ bana şifâ verirse, ben kulun ve bu diyârın kavmi hâk-i pâyine yüz sürelim ki, cemî’an bana tâbî’lerdir, tevbe kılalım.” dedi. **[76a]** Pes Hazret-i Seyyid bununla ahd edip cânib-i Hakk’a teveccüh eyledi. Ondandır iki rek’at namâz kıldı. Ondandır hâricînin eline yapışıp, eyitti ki: “Dur Allah Teâlâ’nın emriyle!” Hemân Kabîle yerinden durdu. Sağ ve sâlim olmuş, gûyâ ona bu maraz hiç vâkı’ olmamış. Pes kavim bunu görüp gırıv kıldılar. Cemî’an Hazret-i Seyyid’in ayâğına düşüp tevbe ve istiğfâr ettiler. Ve her taraftan işitenler gelip tevbe ettiler. Ondandır Hazret-i Seyyid va’z u nasîhat etti. Ve bâtil mezhebden halâs olup, mezheb-i hakka eriştiklerin şükrün bildirdi. Ve dahi mürted olmaktan sakının, dedi ve dahi Kabîle’ye eyitti: “Ben senin kavminde dalâlet eserin müşâhede ederin. Sakın eğer sonra seni idlâl edecek olurlarsa, onlara tâbî’ olmayasın. Eğer onlara mütâbaat edip **[76b]** tevbeni sırsan, yine ol maraz sana erişir. Artık halâs bulmazsın. İki cihânda merdûd olursun. Ve eğer tevben üzere mukarrir olursan, saâdet senin. Zinhâr sakın, hazer üzere ol. Eğer kalbin onların kelimâtına meyl ederse, Hak

Teâlâ'nın “وإن عدتم عدنا”⁶³⁸ kavlini yâd eyle. Zîrâ eğer sen ahdinden dönersen, Hak Teâlâ marazı sana geri havâle eder.” Pes Kabîle bu ahd üzere durmağa râzı oldu. Ekser-i kavm bu ahde râzı oldular. Hazret-i Seyyid bunların içinden sefer etti.

Pes bu kavim dört yıl tevbe üzere mukarrir oldular. Bunların tevbe edip, Havâric mezhebinden rücû' ettikleri ol iklîmin cemî'sine yayıldı. Etrâfda olan havâric işitip gâyet bî-huzûr oldular. Kabîle'ye kasd ettiler ve eyitiler ki: “Eğer yine mezhebine dönmezsen, seni öldürürüz. [77a] Tiz gel, tevbenden dön.” dediler. Kabîle eyitti: “Yâ kavm! Beni ma'zûr tutun ki, bu azîm marazdan halâs olup sağaldım. Ve ahd eyledim ki, eğer tevbemi sırsam yine ol maraz bana gele. Hazret-i Seyyid böyle buyurmuştu.” dedi. Rücû' etmezem, dedi. Havâric eyittiler: “Ol Seyyid dediğin kimesne, şerîf idi. Ammâ bir bölük Kürtler arasında büyümüştür. Hakîkat-i hâli ne bilsin? Sana sıhhati Allahü Teâlâ verdi. Dört yıldır ki, sağ ve sâlim oldun. Şimden sonra ne olsa gerektir? Ol maraz sana gelmez.” deyip muttasıl iğvâ verdiler. Atan ve anan ve müteallikâtın mezhebinden dönmek revâ değildir, dediler. Âhirü'l-emr bunların sözüne uyup, havâric mezhebine döndü. Neûzü billâhi Teâlâ hemân ol gece ki yattı, sabâh gördü ki hiç yerinden kalkmağa mecâli yok evvelki gibi. [77b] Belki dahi beter marîz olmuş. Pes işine peşîmân olup, oğlânlarını ve kavminin ekâbirini Hazret-i Seyyid'e gönderdi. Bana meded eylesin, dedi. Geldiler, Hazret-i Seyyid'e dediler. Hazret-i Seyyid eyitti: “Ben ol vakit ona ısmarladım ki, Hak Teâlâ'nın bu kavlin unutmasın ki, “وإن عدتم عدنا”, ol ahdi tutmadı. Ve çün maraz yine gelmiş, ona dermân yoktur ki, yazıldı. Yine yuyulmaz. Erenlerin attığı ok geri dönmez.” dedi. Hak Teâlâ cemî'-i mü'minleri eğer hak ile ve eğer halk ile ahdi üzre sâbit ve dâim olan kullardan edivere. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn.

Ve dahi rivâyet olundu ki, Tâcû'l-Ârifîn (kuddise sırruhû) Hazretleri'nin “Şeyh Sadreddîn” demekle meşhûr bir mürîdi var idi. Ol mürîd eydür: Bir gün Hazret-i Seyyid'den destûr istedim ki, sefere çıkıp [78a] ticâret eyleyem. Hazret-i Seyyid, destûr vermedi. Re's-i mâlım dahi yüz yirmi beş dînâr idi. Muttasıl fırsat düştükçe Hazret-i Seyyid'den destûr taleb eylerdim, rızâ vermezdi. Âhirü'l-emr benim ilhâhım eclinden rızâ gösterdi. Âmmâ tamâm gönül ile destûr vermedi. Pes sefer yarağın görüp, Basra cânibine revâne olup gittim. Âhir Basra'ya eriştim. Bir nice gün Basra'da durdum. Bir gün hâtırım arzû etti ki, etrâf-ı Basra'yı seyredem. Ol dînârı bile götürmeğe korktum ki zâyî' edem, deyü bir halvet yerde defn ettim.

⁶³⁸ “Siz eğer yine dönerseniz, biz de sizi yine cezâlandırırız.”, (İsrâ, 17/8).

Ve bir alâmet eyledim ki, sonra gelicek bulam. Ondan sonra durup Basra sokaklarında seyrederken nâgâh, bir tâze serv-kadd mahbûbe ve cemîle nâzenîne gözüm tuş oldu. Bî-ihtiyâr beni benden aldı, kalbime muhabbeti doldu. Sabr u karârım kalmadı. Ne kadar ki [78b] nefsimi döndermek istedim, çâre olmadı. Ol dilârâm dahi benim hâlimi görüp durdu ve eyitti ki: “Eğer nakde kıyarsan, visâl bulursun. Ve eğer kıymazsan firâkda kaldın.” dedi. Ben eyittim: “Ne kadardır? Cân ve baş yoluna olsun.” deyip sür’at ile dönüp ol dînârı gömdüğüm yere geldim. Gördüm, ol alâmet eylediğim nesne durur. Hiç kimesne gelmemiş, ol makâma el yokamamış. El urdum kazdım ki dînârı çıkaram, hiç nesne bulmadım. Ne kadar ki sa’y ettim kazdım, hiç nesne yok. Âhirü’l-emr âciz ve mütehayyir kaldım. Çıkıp Basra’dan revâne oldum, Kalmînâ’ya geldim. Vaktâ ki Hazret-i Seyyid beni gördü ve eyitti: “Merhabâ yâ tâcîr! Ne kesb ettin? getir görelim ki, bizim sohbetimizi ihtiyâr etmeyip ticâret ihtiyâr ettin.” Utandığımdan başım aşağı [79a] eyledim. Bir hacâlet vâkı’ oldu ki, kâbil-i vasf değil. Ondan sonra cemî’ başıma gelen vâkı’a hiç saklamayıp bir bir naklettim. Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Sadreddîn! Ayâğım altını kaz. Şâyed ki bunda gömdün ola.” deyip mübârek ayâğın kaldırdı. Bir gayri yere basdı. Ol dediği yere birkaç kazma urdum, hemân aynıyle nice gömdüm ise öyle çıktı. Bildim, hâl ne imiş? Hazret-i Seyyid’in ayâğına düşüp tevbe ve istiğfâr eyledim.” dedi. Hak Teâlâ cemî’-i tâlibleri mürşidlerinin kavli üzre müstakîm kılıp mekrinden *emîn eyleye*.⁶³⁹ Âmîn yâ Rabbe’l-âlemîn.

Ve dahi rivâyet olundu ki, ol zamânda Bağdâd’da halîfe olan kimesnenin bir oğlunun bir oğlâncığı var idi. İttifâk ol oğlâncığa bir maraz ârız oldu. İki eli ve iki ayâğı tutmaz oldu. [79b] Cemî’-i etubbâ onun ilâcında âciz oldular. Hazret-i Seyyid dahi halîfe huzûrunda idi. Emretti, oğlâncığı Hazret-i Seyyid’in önüne getirdiler. Hazret-i Tacü’l-Ârifin (kuddise sırruhu’l-azîz) cânib-i Hakk’a teveccüh eyledi. Bir sâat cem’-i himmet ve azm etti. Ondan sonra bir mürîdine emretti ki, “Bismillâhirrahmânirrahîm” deyip ol oğlânın eline ve ayâğına tükür. Ondan ol tükürle elini ve ayâğını ova. Mürîd dahi öyle etti. Ondan sonra Hazret-i Seyyid mürîdine emretti ki, eline yapışıp eyide: “قم باذن الله تعالى” Ya’nî, “Dur Allahü Teâlâ’nın izniyle!” Mürîd öyle etti. Allahü Teâlâ’nın inâyetiyle ve evliyânın himmetiyle sağ ve sâlim olup, derhâl yerinden durup Hazret-i Seyyid’in mübârek ellerin öptü. Ve hizmetinden gitmedi tâ kim büyüdü. Ondan Hazret-i Seyyid emretti, dedesi halîfe hizmetine vara ve eyitti: [80a] “الزمه الى أن يجيء ما وعد الله بعده يا ملك الشام وعراق” Ya’nî, “Var dedene, mülâzemet eyle tâ ki Hak

⁶³⁹ B: - .

Teâlâ'nın sana va'de eylediği nesne gelince, Allah Teâlâ ondan sonra Şâm ve Irâk pâdişâhlığını sana va'de etmiştir.”

Halîfe, Hazret-i Seyyid'in bu kelâmın işitti. Ol vakit Şâm onların değildi. İnşâallâhü Teâlâ Şâm memleketi bizim oldu, deyü ferah olup Şâm'a yürüdü ve feth etti. Allah Teâlâ'nın avniyle ondan sonra cemî'an ef'âl ve harekâtında Ebü'l-Vefâ Hazretleri'nin re'y-i şerîfi bile olmasa⁶⁴⁰ etmezdi, ona tâbi' olmuştu. Pes iki cihânda saâdet bulup mansûr ve muzaffer oldu. Tâ ölünce Hazret-i Seyyid, meşveretinsiz iş işlemezdi. Ondan sonra gelen halîfeler dahi Hazret-i Seyyid nesliyle müşâvere etmeyince bir ulu işe **[80b]** şürû' etmezlerdi. Saâdet onun kim, onların silsilesine yapışıp devlet-i ebedî buldu. Hak Teâlâ, cemî'-i ümmet-i Muhammed'i onların himmet-i âliyesi berekâtıyla doğru yoldan ırmaya. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn.

Ve dahi rivâyet olundu ki, Hazret-i Seyyid'in mürîdlerinden bir kimesne var idi. Adına “Şeyh Receb b. İmrân Vâsıtî” derlerdi. Hazret-i Seyyid'in makbûllerinden idi. Mertebe-i hilâfete erişmişti ve salâhla gâyet şöhet bulmuştu. Meğer bir tâife Hazret-i Seyyid'in ziyâretine kasd kıldılar. Gelip Şeyh Receb'e uğradılar. Şeyh bunlara ikrâm edip, ziyâfetler eyledi. Vaktâ ki bunlar gitmeğe kasd eylediler, Şeyh Receb'e eyittiler: “Gel Hazret-i Seyyid'e bile gidelim.” Şeyh Receb, bunlara özür beyân edip gitmedi. Pes bunlar vedâ' edip, revâne oldular. Gelip Hazret-i Seyyid huzûruna **[81a]** eriştiler. Hazret-i Seyyid bunlara sordu ki: “Receb'in hâli nedir? Niçin sizinle bile gelmedi?” Eyittiler: “Yâ seyyidî! Özür beyân etti.”⁶⁴¹ Hazret-i Seyyid eyitti: “لقد استحق فعل الله به” Ya'nî, “Receb'e Allahü Teâlâ'nın fi'li müstahakk olmuştur.” Çünkü kavim Hazret-i Seyyid'in gazabın gördüler, başların aşağı salıp sâkit oldular. Ondan sonra Hazret-i Seyyid kelimâta ve va'z u nasîhata meşgûl olup, kavmi tâata ve sülûka tahrîz etti. Sohbet gâyet germ oldu. Âhir-i meclisde kavme bir hâlet gelip vecd oldular.

Âlem-i gayba sülûk edip şöyle müşâhede ettiler ki, bunlar Hazret-i Seyyid'in huzûrunda imişler. Nâgâh meclis ortasında bir el düştü. Teemmül edip gördüler ki, bu el Şeyh Receb Vâsıtî'nindir. Ondan bir eli dahi düştü, ondan başı düştü, ondan bir ayâğı düştü, **[81b]** ondan bir ayâğı dahi düştü, ondan kalân gövdesi düştü, pâre pâre olmuş. Ondan Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn *bu iki eli*⁶⁴² ve iki ayâğı ve başını ve kalân gövde pârelerin cem' edip, eyitti ki: “Yâ Receb! Seni bizim sohbetimize da'vet ettiler, özür beyân edip bizi ziyârete gelen kavimle

⁶⁴⁰ B: + bir iş.

⁶⁴¹ B: + Biz dahi özrün kabûl edip, onsuz geldik.

⁶⁴² B: - .

bile gelmedin. Şimdi pâre pâre olup geldin.” Bu kavim bu hâleti görüp, gâyet mahzûn olup hayrân kaldılar. Ondan Hazret-i Seyyid eyitti: “قم يا رجب باذن الله تعالى كما كنت ولا تعد الى مثلها” Ya’nî, “Yâ Receb dur! Allah Teâlâ izniyle, niteki evvel sâğ iken dururdun. Artık bunun gibi küstâhlık etme.” Ondan Receb evvelkileyin sâğ olup durdu. Bu kavim gâyet ferah oldular. Vaktâ ki sohbet tamâm oldu, zikr dındı.

Kavim dahi kendilere gelip gördüler ki, Şeyh Receb [82a] Hazret-i Seyyid’in karşısında el bağlayıp durur. Başın aşağı salmış, benzi sararmış, gözlerinden yaş revân olmuş. Bu kavim, bunu görüp hayrân oldular. Hazret-i Seyyid’in mübârek ayâğına düştüler. Hazret-i Seyyid, Receb’in suçun affetti. Ammâ ibtidâ-i sülûkdan olan makâmından tenezzül etti. Ondan sonra nice müddet cidd ü cehd etti tâ ki, evvelki makâmın buldu. Âhirü’l-emr sülûkda Receb ol mertebeye erişti ki, onun hakkında Hazret-i Seyyid eyitti: “Bi-izzet-i Hüddâ, Receb bir makâma erişmiştir ki, dilediği kimesne ol makâma eriştirir. Dilemediğin men’ eder Allahü Teâlâ emriyle.”

Râvî eydür, Hazret-i Seyyid’in ziyâretine gelen kimesnelerin birisi, ol meclisde tecdîd-i akd edip tevbe eyledi. Gâyet fakîr idi. [82b] Hazret-i Seyyid’in velâyeti berekâtında, Hak Teâlâ ol kişinin muhabbetin Kûsân’da bir mâldâr kişinin kalbine bıraktı. Gelip Hazret-i Seyyid’den izin diledi ki, ol kimesne ile karındaş ola. Hazret-i Seyyid dahi kabûl edip ikisini karındaş eyledi. Ol kişi cemî’-i mâlının nısfın, ol kimesneye bildirdi. İkisi dahi ölünce Hazret-i Seyyid’in hizmetinde oldular (rahimehümallâhi Teâlâ).

Ve dahi rivâyet olundu ki, Hazret-i Seyyid’in makbûl hizmetkârlarından bir kimesne var idi. Adına “Kanber” derlerdi. Hazret-i Seyyid emreyledi ki, değirmene varıp buğdây öğüde. Kanber dahi buğdây alıp muhibblere üleştirdi. Tâ ki taşın arıtıp öğütmeğe kâbil ola. Zîrâ âdet idi ki, Hazret-i Seyyid zâviyesinde yenen etmeğin buğdâyın arıtlardı. Kendilere bu hizmeti yümn görürlerdi. Şöyle ki, [83a] bir kimesneye arıtmağa buğdây vermeseler gâyet incinirdi. Pes Kanber, bunlara buğdây verdi. Ol tâifenin içinde bir cemîle avrat var idi. Adına “Rızâ” derlerdi. Ol avratın gönlü meyl eyledi ki, Kanber’le karındaş olalar. Kanber râzı olmadı, eyitti: “Hazret-i Seyyid’den korkarım şâyed onun bu işe rızâsı olmaya, hışmı kılıcı boynumuza uğraya.” Avrat eyitti: “Hazret-i Seyyid Kûsân’da, bunda olan hâl ona nice ma’lûm olur?” Kanber eyitti: “Vay sana gelsin! Ona nûr-i velâyet sebebiyle irak ve yakın birdir. Yakından nice görürse, irakdan dahi öyle görür.” deyip gitti. Varıp un emrine meşgûl oldu. Ammâ

Kanber'in gönlüne meyl geldi, eğer Hazret-i Seyyid'den korkmasa râzı olurdu. Vaktâ ki, değirmenden unu cem' edip getirdi. [83b] Hazret-i Seyyid'in gözü Kanber'e tuş oldu. Nûr-i velâyetle ma'lûm oldu ki, ol avrat ile karındaş olmağa meyl eylemiştir. Gayret eyledi ki, kendiden gayri kimesneye meyl eylemeye. Ve bir gönül ki onda Hazret-i Seyyid'in muhabbeti ola, onda gayri kimesneye muhabbet cem' olmaya. Pes Kanber'e hiddetle bir nazar etti, Kanber bî-çâre tâkat getirmeyip cân teslîm etti. Hazret-i Seyyid hemân ol makâmda yuyup ve kefenleyip ve namâzın kılıp defn etti. Ondan bu haber Rızâ'ya erişti. Rızâ dahi Hazret-i Seyyid'in huzûruna gelip ayâğına düştü ve istiğfâr eyledi. Hazret-i Seyyid Rızâ'ya eyitti: “تهيى للقاء الله” Ya'nî, “Yarak eyle! Allahü Teâlâ'ya ulaşmak için.” Ondan emreyledi, Kanber'in kabri yanında Rızâ için kabir kazdılar. Hemân ki kabir tamâm oldu, Rızâ dahi cânını Hakk'a teslîm eyledi. Defn eylediler.

Râvî eydür, vaktâ ki defn [84a] ettiler, Hazret-i Seyyid Rızâ'yla Kanber'in kabirleri üzerinde durup Kur'ân okudu. Hak Teâlâ'dan bunlar için mağfiret taleb eyledi. Duâlarından birisi bu idi: “اسألك العفو والرضا لقنبر والرضا”⁶⁴³ Ya'nî, “Yâ İlâhî! Senden afv ve hoşnutluk taleb ederim, Kanber'le Rızâ için.” Ondan dönüp gitti. Kabirden ırağ olduğu vakit eyitti: “يا تدامة المفرطين وكرامة المتقين” Ya'nî, “Yâ eksiklik edenlere tevbe verici pâdişâh ve muttakîlere kerâmet i'tâ edici!” Ümîddir ki, Allah Teâlâ eksikliklere tevbe erzânı kılıp kerâmet-i etkîyâdan mahrûm kılmaya. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn.”

Ve dahi rivâyet olundu ki, evlâd-ı Ali'den bir kimesne Hazret-i Seyyid'in evsâfın işitip müştâk olmuştu ki, Hazret-i Seyyid'in sohbetine erişip kelimât-ı tayyibesin işite. Bir gün Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn hizmetine geldi. [84b] Bir nice gün onda durdu. Ondan Hazret-i Seyyid'den destûr taleb eyledi, tâ ki makâmına vara. Hazret ol gün destûr vermedi. Ertesi yine istedi, vermedi. Dördüncü gün bir kimesne geldi. Hazret-i Seyyid'in önüne otuz dînâr kodu. Meğer ki, bir hâceti var idi. Eğer revâ olursa, Hazret-i Seyyid Ebü'l-Vefâ'ya otuz dînâr nezr olsun demişti. Hâceti revâ olup nezrin edâ eyledi. Hazret-i Seyyid eyitti: “Senin hâcetin revâ olalı birkaç gün olmuştur. Niçin nezrini getirmekte te'hîr eyledin? Üç gündür ki, konuğumuzu gitmeğe komadık. Sana küydük, var ol dînârı onun önünde ko ki, onun hissesidir.” Pes ol dînârı ol kimesneye verdiler. Aldı ammâ kabûl etmeyip yine verdi. Hazret-i Seyyid ilhâh etti, çâre olup kabûl etmedi. Pes fukarâya tevzî' edip üleştirdi. Hazret-i Seyyid eyitti: “Seni üç

⁶⁴³ B: لقنبر والرضا.

gündür ki [85a] seferinden men' eyledik, bir fânî nesne için. Sen dahi kabûl etmeyip, bizim sohbetimiz ihtiyâr ettin. Muştuluk olsun sana kim, iki cihân saâdeti senin ola.” Hak Tebârek ve Teâlâ, cemî'-i ümmeti Muhammed'i (a.s.) saâdet-i dâreyn müyesser ede. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn.

Ve dahi rivâyet olundu ki, Kûsân vilâyetinde bir râfızî zâhir olup ba'z avâmdan ve ceheleden nice kimesneler ona tâbi' oldular. Pes ehl-i Kûsân gelip Hazret-i Seyyid'e şikâyet eylediler. Hazret-i Seyyid eyitti: “سَيَصْلِحُ ان شاء الله تعالى” Ya'ni, “Yakın zamânda salâha gelir inşâallâhu Teâlâ.” Bunun üzerine bir müddet geçti. Râfızî salâha gelmedi yine kavim şikâyet ettiler. Hazret-i Seyyid evvelki cevâbı verdi. Bir müddet dahi geçti. Râfızî yola gelmedi yine kavim şikâyet ettiler. Hazret-i [85b] Seyyid evvelki cevâbı verdi. Ondan sonra Hazret-i Seyyid'in yolu, ol râfızî olduğu karyeye uğradı. Cemî'-i ehl-i karye Hazret-i Seyyid'e karşı çıktılar. Bu râfızî dahi bunların içinde bile idi. Hazret-i Seyyid'den dilek ettiler ki, onda kona. Tâ kim mübârek cemâli nûruyla müşerref olalar. Hazret-i Seyyid da'vete icâbet edip atından indi. Oturmadan kavmin içinden ol râfızîyi nûr-i velâyetle bilip kığırdı, eyitti: “İbrîk ile su getir, benim ardımca gel.” Pes râfızî ibriği getirip Hazret-i Seyyid'in ardınca yürüdü. Hemân ikisi bir sahrâya çıkıp gittiler. Hazret-i Seyyid bir yerde karâr edip ol suyla abdest aldı. Vaktâ ki abdestten fâriğ oldu, nâgâh bir kağan arslân çıkageldi. Hemân ki râfızî arslânı gördü, endâmını titremek tuttu ve kendiyi yavı kıldı. Dirliğinden ümîdin kesip [86a] kaçmak istedi. Hazret-i Seyyid eyitti: “Korkma, nesne olmazsın.” Hemân ki arslân yakın geldi, Hazret-i Seyyid'in ayâğına yüz sürüp tevâzu' birle karşısında durdu. Râfızî bu hâleti görüp hayrân kaldı. Hazret-i Seyyid eyitti: “Ey bî-çâre! Bu kesble ve hîle ile olmaz. Belki cânib-i Hak'dan atâdır, feyz-i ilâhîdir. Hazret-i Resûl'ün (s.a.s.) sünnetine ittibâ' edip, âl ve ashâbına muhabbet etmenin semeresidir.”

Râfızî eyitti: “Yâ seyyidî! Efdal-i sahâbe kimdir?” Hazret-i Seyyid eyitti: “Ebû Bekir es-Siddîk, ondan Ömer et-Takî ondan sonra Osmân Zi'n-nûreyn ve ondan sonra Aliyyü'l-Murtazâ (rıdvânüllâhi Teâlâ aleyhim ecmaîn). Ondan altı sahâbe dahi ki, tahte's-şecerati bey'at ettiler ki, çihâr yâr ile on olurlar.” Râfızî eyitti: “Ne cevâb verir ol kimesne ki, Hazret-i Resûl (a.s.)'ın ammisi oğlunun [86b] ve karındaşının üzerine gayri kimesneleri takdîm eyleye.” Hazret-i Seyyid eyitti: “Allahü Teâlâ ve Resûl'ü katında cevâb oldur ki, şol kimesne ki Tanrı Teâlâ ve Resûl (a.s.) takdîm ve tafdîl eyledi, biz dahi takdîm ve tafdîl eyleriz. Zîrâ Tanrı'nın ve

Resûl'ünün emrine mutî' olup, kitâbullâha ve kavl-i Resûl'e boyun vermek bize farzdır.” Râfîzî eyitti: “Râzı olur musun ki, ceddinin üzerine birkaç ecnebî kimesneler tafdîl oluna?” Hazret-i Seyyid eyitti: “Hakk’a tâbi’ olmak evlâdır. Şundan ki nefsim hevâsına tâbi’ olup zulmedem.” Ondan sonra râfîzîye bir hâlet gelip eyitti ki: “Yâ seyyidî! Tahkîk bildim ki, sizin sözünüz hakdır.” deyip eline yapışıp tevbe ve istiğfâr eyledi. Pes dönüp kavme geldiler. Râfîzî, ol kendiye tâbi’ olan kimesnelere mâcerâyı bildirdi. Onlar dahi gelip **[87a]** Hazret-i Seyyid’in mübârek ayâğına düşüp tevbe ettiler. Âhirü’l-emr ol râfîzî sulehâ-i kibârdan olup vâsıl-ı Hak oldu. “اللهم ارزقنا” [Allah’ım bizi rızıklandır!]

Ve dahi rivâyet olundu ki, bir yahûdî Kalmînâ’ya gelip, Kalmînâ ehlinde taâm taleb eyledi. Hiç kimesne ona taâm vermedi. Pes yahûdî aç, Kalmînâ’dan çıkıp revân oldu. Hazret-i Seyyid’e nûr-i velâyetle ma’lûm olup, tiz ardından bir iki dervîşi gönderdi. Yahûdîyi yoldan döndürdüler ve bir yere kondurdular ve latîf taâmlar getirip karnını doyurup, özür diledi. Ma’zûr tut tiz bilmedik, dedi. Ondan Yahûdî durup yola revâne oldu. Hemân şehirden taşra çıktı. Hak Teâlâ, gözünden hicâb-ı gafleti götürdü. Gördü ki, Hazret-i Seyyid’in zâviyesinden bir nûr çıkıp göğe direk olmuş. Hemân bu hâleti görüp döndü. **[87b]** Geldi, Hazret-i Seyyid’in ayâğına düştü, müslümân oldu. Kat’â zâviyeden çıkmayıp ibâdete meşgûl oldu. Tâ ölünce Hazret-i Seyyid’in hizmet-i şerîfesinden gitmedi (rahmetullâhi aleyh).

Ve dahi rivâyet olundu ki, Hazret-i Seyyid (kaddesallâhu Teâlâ sırrahu’l-azîz) bir gün Bağdâd câmi’inde va’z edip kelimât dürrer-bârından cevâhir nisâr ederdi. Bağdâd’ın ekser-i halkı ve cemî’-i meşâyih-i kibâr ve ulemâ-i izâm onda hâzır idi. Hazret-i Seyyid’e kelimât arasında hâlât gelip, ilhâm-ı rabbânî ve vâridât-ı âsûmânîden çok muğlak sözler söyledi. Havâss ve avâm hayrân kaldılar. Deryâ-yı ma’rifet cûşâ gelip, gırîv-i halk göğe çıktı. Ve meclisde çok müşkil ta’bîrât Hazret-i Seyyid’den sâdır oldu. Ve ol zamânın mu’teber âlimlerinden **[88a]** İbn-i Akîl ve İbn-i Hübeyre onda hâzırlar idi. Hâtırlarına bu geldi ki, Hazret-i Seyyid gâyet müvecceh söyler. Eğer bir pâre dahi ilm-i arabiyyeti ziyâde olsa dahi latîf olurdu ve mübârek dilinde nev’an gılgizet vardır, deyü hâtırlarından geçti. Vaktâ ki meclis âhir oldu, mescidde olan halk gelip Hazret-i Seyyid ile musâfaha edip mübârek elin öptüler. İbn-i Akîl dahi gelip Hazret-i Seyyid ile musâfaha edicek, Hazret-i Seyyid İbn-i Akîl’in elin tuttu, koyuvermedi ve eyitti ki: “اعقل يا ابن عقيل الم تر أن اقواما عقلوا عن تأديب القلب بتأديب اللسان” Ya’nî, “Taakkul edip fikreyle yâ İbn-i Akîl! Görmez misin ki, bir kavim vardır gönül ıslâhına meşgûl

olmuşlardır, dil ıslâh etmekten geçmişlerdir.” Hazret-i Seyyid bu kelâmı [88b] işâret etti ki, dervîş olan kimesne bâtının ma’mûr edip zâhire meşgûl olmamak gerek. Ve dahi Hazret-i Seyyid bu beyti okudu. Şi’r:

“وما القول لولائية المرئ نافعا وما ضرذا قلب لسان معوج“

Ya’nî, “Kişinin gönlü pâk olmayıp niyeti hâlis olmasa, dil ile gâyet fasîh söylemenin fâidesi olmaz. Ve dahi gönlü pâk olan kimesnenin dili doğru olmasa, zarar vermez.”

Hemân ki İbn-i Akîl bu sözü işitti, Hazret-i Seyyid’in mübârek ayâğına düşüp tevbe eyledi. Ol küstâhlığın özrûn dileyip, Hazret-i Seyyid’in sohbetinde olmağı ihtiyâr ve iltimâs eyledi. Hazret-i Seyyid dahi ma’zûr tutup hâcetini revâ kılıp, himmet-i âliyesini dirîğ etmedi. Âhir İbn-i Akîl bir mertebeye erdi ki, Hazret-i Seyyid’in mukarreb ashâbından oldu. Hak Teâlâ cemî’-i mü’mini [89a] evliyâ himmetlerinden mahrûm kılmaya. Âmîn yâ Rabbe’l-âlemîn.

Ve dahi rivâyet olundu ki, Nehr-i Râb (نهرراب) katında bir âlî kubbe vardır, ona mezâr-ı Ali dahi derler. Ol meşhûr olan mezârdan gayridir. Bir gün Hazret-i Seyyid (kaddesallâhu sırrahû) ol kubbeye varıp, ol mezârı ziyâret etmeğe kasd eyledi.

Şeyh Abdurrahmân Tafsûncî eydür: Ben dahi Hazret-i Seyyid ile bile idim. Hazret-i Seyyid kubbeye girdi ve iki rek’at namâz kıldı, arkasını makbereye verip kibleye karşı oturdu. Ol mezâra hizmet eden kimesnenin hâtırına inkâr geldi ki, Hazret-i Seyyid İmâm Ali (r.a.) Hazretleri’nin mezâr-ı şerîfine arka verip oturmak revâ değildi. Hâdimin inkârı Hazret-i Seyyid’e ma’lûm olup, hâdimi yanına kıştırıp eyitti: “Allah aşkına doğru söyle ki, şimdi hâtırından [89b] ne geçti?” Hâdim gizlemedi. Doğrusun, deyiverdi. Hazret-i Seyyid eyitti: “Karşıma nazar eyle.” Karşısına nazar edip gördü ki, Hazret-i İmâm-ı Ali (r.a.) kubbenin mihrâbına söykünmüş mübârek yüzü Hazret-i Seyyid’den yana. Hâdime dehşet gelip mütehayyir oldu. Hazret-i Seyyid’in mübârek ayâğına düşüp eyitti ki: “Yâ seyyidî! Ceddin İmâm-ı Ali’nin rûhiçûn benim suçum afv edesin ve küstâhlığıma kalmayasın.” Hazret-i Seyyid afv edip tevbe verdi. Hâdim tâ ölünce, Hazret-i Seyyid hizmetinden gitmedi. Ashâb-ı Seyyid’den oldu.

Ve dahi rivâyet olundu ki, Hazret-i Seyyid’in (kaddesallâhu sırrahû) âhirete intikâl ettikten bir nice yıldan sonra iki kimesne, Mârdîn vilâyetinden Hazret-i Seyyid’in mezâr-ı

şerîfin ziyâret etmeğe geldiler. Ol zamânda Hazret-i Seyyid'in zâviyesinde [90a] türbedâr, Seyyid Matar oğlu Seyyid Ya'kûb idi. Vaktâ ki bu iki kimesne zâviye-i Hazret-i Seyyid'e yakın geldiler, meşhed-i Ali (r.a.) kubbesin ırakdan gördüler. Biri biriyle danıştılar ki, evvel mezâr-ı Hazret-i Seyyid yakınımızdadır. Ona varıp sonra Hazret-i Ali mezârına varıp efdal ile mi hatm edelim yohsa evvel Hazret-i Ali ziyâret edip sonra Hazret-i Seyyid'e mi varalım? Bunlar bu tereddüde iken karşıdan bir atlı, azîm heybetli kimesne zâhir oldu. Râst bunların üzerine doğruldu. Yakın gelip bunlara selâm verdi. Bunlar selâmın aldıktan sonra ol atlı bunlara sordu ki: "Ne danıştınız?" Bunlar dahi kıssa eydivirdiler, eyitti: "İki türlü fikretmişiz, ikisi dahi sevâbdır. Ammâ ben Ali b. Ebî Tâlib'in. [90b] Beni ziyâret ettiniz, varın Tâcü'l-Ârifîn'i dahi ziyâret edin. Ol benim ciğer köşemdir." Pes bunlar bundan duâ temennâ ettiler. Duâ edip elin yüzüne sürdü. Gördüler ki hiç kimesne yok, gayb olmuş. Ondan sürdüler, Hazret-i Seyyid'in kubbesine geldiler. Vaktâ ki Seyyid Ya'kûb bunlara nazar etti, eyitti: "Merhabâ hayr makdem! Dünden beri size muntazırım. Elhamdülillâh ki, ceddim İmâm-ı Ali (r.a.) bu tarafa delâlet eyledi, tereddüdden halâs eyledi." Bu kişiler tahkîk bildiler ki, ol atlı İmâm-ı Ali imiş (kerremallâhu vecchê). Ondan nezr ettiler ki, her yıl Hazret-i Seyyid'in mezâr-ı şerîfin tavâf edeler. Pes tâ ölünce her yıl gelip ziyâret ettiler (rahimehümallâhü Teâlâ).

Ve dahi rivâyet olundu ki, Hazret-i Seyyid'in makbûl [91a] mürîdlerinden "Ebü'l-Fazl Vâsıtî" derlerdi, bir kimesne var idi. Bir gün gönlüne geldi ki, Kudüs-i Mübârek'e varıp Halîlullâh'ı ziyâret ede. Hazret-i Seyyid'den destûr istedi, vermedi. Bir nice def'a izin taleb⁶⁴⁴ vermedi. Âhir birkaç gün geçip yine izin taleb eyledi. Destûr alıp Kudüs-i Şerîf'e kasd eyledi. Hazret-i Seyyid ile vedâ' edip ve yârânla esenleşip yola girdi. Vaktâ ki Nâblus Dağı'na erişti ki, Kudüs'ten iki üç konak beridir. Bir dereye bir heybetli kişi başı açık, bir sûf cübbeye sarılmış, bir taşın üzerinde durup ibâdet eder. Ebü'l-Fazl ona yakın vardı. Ol dahi namâzın tamâm etti. Ebü'l-Fazl onun mukâbelesine varıp selâm verdi. Ol kişi Ebü'l-Fazl'ın selâmın alıp eyitti ki: "Vay sana gelsin [91b] yâ Ebe'l-Fazl! Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'in sohbetin terk ettin. Husûsan nice kere seni men' etti. Vay sana yâ Ebe'l-Fazl ki, Hazret-i Ebü'l-Vefâ sohbetin ki, gönül gözü'n açar, terk edip ziyâret-i Kudüs'e kasd eyledin. Bir kimesnede ki, himmet-i şeyh olmaya, Kudüs'ün ona ne fâidesi ola. Yâ Ebe'l-Fazl! Var himmet-i şeyh kesb eyle ki, Kudüs seni ziyâret kıla. Sen ona varmak hâcet olmaya." Ebü'l-Fazl eyitti: "Billâhi'l-azîm, şeyhimin adın ve benim adım neden bildin ve bu mâcerâyı sana kim bildirdi ve neden muttali' oldun?

⁶⁴⁴ B: + eyledi.

Bana eyitgil.” Eyitti: “Yâ Ebe’l-Fazl bir kimesnenin gönlüne ki, envâr-ı ilâhî dola, esrâr-ı gayb ona ma’lûm olsa aceb midir? Ve dahi güneş doğsa, gözü olan kişi elbette görür.” Tâcü’l-Ârifîn Hazretlerini bilmez ârif yoktur. Belki vuhûş ve tuyûr, Hazret-i Ebü’l-Vefâ’yı bilirler ve muhibblerdir.

[92a] Şimdi bir aceb nesne vâkı’ oldu, sana eyideyim. Bu makâmda dururdum. İki hüdhüd birbiriyle döğüştüler. Birisi gâlib olup, hasmını yere düşürdü. Ve üzerine şâhîn misâl oturdu ve döğmeye başladı. Bir hayli zamân döğdü. Her çend ki ol bî-çâre sa’y etti, onun elinden çıkıp halâs olmadı. Âhirü’l-emr ol gâlib olan hüdhüde and verip eyitti ki: “Şimdî kutbü’l-vakt olan Hazret-i Seyyid Ebü’l-Vefâ hakkıçün ve Hak (celle ve alâ) ona i’ta ettiği kurb ve kerâmet hakkıçün beni afv edip âzâd eyle.” Hemân ki gâlib olan hüdhüd mağlûb olan hüdhüdden bu kelâmı ki işitti, eyitti: “Hazret-i Ebü’l-Vefâ’nın başı sadakı afv ettim ve âzâd ettim.” deyip salıverdi. Ondan sonra eyitti: “Yâ Ebe’l-Fazl! Benim nasîhatım kabûl eyle.” Ebü’l-Fazl eyitti: [92b] “Ne dersen kabûl ettim.” Ol eyitti: “İmdi var şeyhin hizmetinde ol! Onun huzûrunda olmak sana efdaldır. Ol kasd ettiğin nesneden şeyhin zâviyesinde iki rek’at namâz kılıp, sevâbın bana ver. Ben dahi Mescid-i Aksâ’da iki rek’at namâz kılıp ve Halîlullâh üzerinde iki rek’at namâz kılıp, sevâbın sana bağışlayam. Ve dahi Mescid-i Aksâ’yı ve Halîlullâh’ı ve evlâdını ziyâret edip, sevâbın sana bağışlayam. Ve dahi boynuma alayım ki, Hak Teâlâ katında bu ameller kabûl ola.” Bu sözler Ebü’l-Fazl’ın gönlüne eser etti ve eyitti: “Billâhi’l-azîm, adın nedir ve nice kimesnesin?” Eyitti: “Beni Tâcü’l-Ârifîn Hazretleri bilir. Durma, onun hizmetine eriş.” Ebü’l-Fazl bu söze muhâlefet etmeyip Cebel-i Nâblus’dan şarka teveccüh eyledi. Vaktâ ki [93a] Irâk’a erişti, Hak Teâlâ yerin damarların devşirdi. Ân-ı vâhidde Ebü’l-Fazl Hazret-i Seyyid’in zâviyesine erişti. Hazret-i Seyyid ile buluşup mübârek elin öptü. Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Ebe’l-Fazl! Dur, iki rek’at namâz kıl. Karındaşın Mescid-i Aksâ’da ve Halîlullâh mezârında dört rek’at namâz kıldı.” Ebü’l-Fazl eydür, durup iki rek’at namâz kıldım ve fâriğ olup Hazret-i Seyyid’in huzûruna geldim. Eyitti: “Yâ Ebe’l-Fazl! İkinizin de namâzı kabûl oldu.” Ve eyitti: “Kardaşın adı Dâvûd’dur. Şâm’da ârâyıcılık eyler, ehl-i keşfdir. Bâtın yüzünden âlemi seyreder. Ammâ zâhir yüzünden bir lahza Şâm’dan ayrılmaz. Hak Teâlâ ona cemî’-i kuşların ve hayvânâtın dillerin bildirmiştir. İlme’l-yakîn mertebesine erişmiştir. Sulehâ-i vaktendir. Evliyâ-i kibar himmetine [93b] erişmiştir.” Hak Teâlâ, cemî’-i ümmet-i Muhammed’i himmet-i evliyâdan mahrûm kılmaya. Âmîn yâ Rabbe’l-âlemîn.

Ve dahi rivâyet olundu ki, Şeyh Muhammed Kâmhânî (rahimehullâh) eydür, vaktâ ki Hazret-i Seyyid (kuddise sırruhu'l-azîz) dâr-ı bekâya irtihâl eyledi. Mâcid-i Kürdî'ye bir mertebe-i elem hâsıl oldu ki, hiç kimesnede ol ızdırâb ve elem ve hüznü yok idi. Kaçan Hazret-i Seyyid'in cenâzesi hâzır oldu. Gördüm ki, Mâcid sâkin olmuş aslâ ceza' ü feza' eylemez. Ol kavim içinde ondan sâkin ve fâriğ kimesne yok. Taaccüb eyledim ki, evvel gâyet mahzûn olup sonra bir sâat geçmeden bu mertebe sâkin olmak neden vâkı' oldu?, deyü Mâcid'den bunun sırrın sordum. Mâcid eydür: "Hazret-i Seyyid'in mevtinden bir hâlet geldi ki, aslâ sabr u karâr etmeğe mecâlim yoğdu. Âlem-i hissdan gördüm ki, [94a] Hazret-i Seyyid'in huzûrunda dururam. Bana eydür: "Yâ Mâcid! Dost dostuna ziyârete varıcak gâyet ferah olmak gerek. Yâ Mâcid! Benim dahi ferah olduğuma ferah olmaz mısın?" Ben eyittim: "Yâ seydidî! Siz ölmediniz mi?" Eyitti: "Yok ölmedim, ben diriyim. Gâyet iyi makâmda sâkinim ve bî-nihâye rahmet ve ni'mete müstağrakım. Yâ Mâcid! Var, âlem-i ecsâmda sana lâzım olan nesne işle ve yârânı tessellî eyle. Benim için gussalanman. Ben âlem-i ervâhdayım, civâr-ı rahmândayım. Ve her vakit ki bir hâcetiniz olsa, Allah Teâlâ'dan taleb edin ve bana verilen kurb ve kerâmet ve ma'rifet hakkıçün din. Allah Teâlâ size hâcetinizi atâ ede, benim velâyetim ve kerâmetim sebebiyle." Mâcid eydür, pes fâriğ olup hüznü gönlümden giderdim. Hiç kalbime dahi elem gelmedi.

[94b] Ve bu hikâyetin mislidir ki, ashâb-ı Hazret-i Seyyid'den bir fakîr Hazret-i Seyyid'in mevtine ol kadar ağladı ki, kâbil-i vâsf değil. Hazret-i Seyyid'in mezâr-ı şerîfinden gitmedi. Ashâb-ı Seyyid'den çok kimesne nasîhat ettiler, çâre olmadı. Bir gün melûl ve mahzûn kabir üzerinde dolanırdı.⁶⁴⁵ Gördü ki, bir atlı zâhir oldu. Doğru kabirden yana yürüyüp yakın geldi. Dervîş gördü, bir heybetli kimesnedir ki, adam yüzüne bakmağa tâkat getirmez ve bir demir kır ata binmiş dervîşe selâm verdi. Dervîş selâmın alıp nazar etti. Gördü ki, Hazret-i Tacü'l-Ârifîn'dir. Atının ayâğına düştü ve yüzün atının dırnağına sürüp ve durup Hazret-i Seyyid'in ayâğın öptü. Ondan Hazret-i Seyyid dervîşi koçdu. Dervîşin elemi ve hüznü sâkin olup eyitti: "Yâ seydidî! [95a] Sizi öldü deyü zu'm ederler." Seyyid eyitti: "Yâ oğul! gerçek derler. Ecsâd ölür, ervâh bâkîdir, ölmez." Ve dahi eyitti: "Yâ oğul! Yürü vatanına git, bu sırrı nâ-ehle deme. İnşâallâhu'l-azîz ne vakit ki beni taleb edesin, bulasın." deyip gâib oldu (kaddesallâhu rûhahu'l-azîz).

⁶⁴⁵ B: + ve ağlardı.

Ve dahi rivâyet olundu ki, Şeyh Mâcid-i Kürdî (rahimehullâhi Teâlâ) eydür: Bir gün Hazret-i Seyyid'in meclisinde oturdum. **Bâyezid-i Bistâmî**'nin (rahimehullâh) ba'z kerâmâtından Hazret-i Seyyid zikreyledi. Fukarâdan birisinin hâtırına Hazret-i Seyyid tarîkin terk edip, Hazret-i Bâyezid tarîkine varmağa meyl geldi. Nûr-i velâyetle Hazret-i Seyyid'e ma'lûm olup, dervîşin yüzüne nazar eyledi. Henüz dahi bu ma'nâ dervîşin hâtırında idi. Dervîş [95b] çünkü Hazret-i Seyyid'in nazarın gördü, gönlüne korku gelip bir sayha edip cân teslîm eyledi. Ashâb-ı ahvâl hâzır olup, Hazret-i Seyyid müridleriyle Hazret-i Bâyezîd müridleri ortasında nizâ' oldu.⁶⁴⁶ Onlar eyittiler: "Ol bizim tarîkimize geldi. Yumak ve kefenlemek ve defn etmek bizimdir." dediler. Ve Hazret-i Seyyid ashâbı eyittiler: "Bizimdir." Âhir Hazret-i Seyyid eyitti: "Her kangı tarîkin kisvetinde ve hırkasında öldüyse, ol tarîkdendir. Mücerred gönül meyl etmekle olmaz."

Pes ashâb-ı Hazret-i Seyyid, dervîşi yuyup defn ettiler. Ondan sonra bizim ashâbımız ve Bâyezîd ashâbı otururken nâgâh ıraktan bir deve gibi büyük nesne zâhir oldu. Yakın geldikçe küçük oldu. Tâ meclis-i Hazret-i Seyyid'e geldiği vakit bir küçük serçe mikdârı [96a] kadar nesne olup, gelip bir yüksek taş üzerine oturdu. Ve boynun uzatıp Hazret-i Seyyid'in kelimâtın dinledi. Hazret-i Seyyid dahi ondan yana teveccüh edip ba'zı kelimât söyledi ki, beşer fehmetmezdi. Pes ol kuş Hazret-i Seyyid, meclisi tamâm edince oturdu. Sonra kalkıp gitti, gittikçe büyüdü. Tâ kim yine deve gibi olup görünmez oldu. Ondan Hazret-i Seyyid eyitti: "Yâ kavm! Bilir misiz bu gelen ne nesnedir?" Eyittiler: "Bilmeziz." Eyitti: "Hazret-i Bâyezîd'in rûhudur. Bizi ziyâret etmeğe geldi. Bunca ululuk ile bizim huzûrumuza gelicek nice küçük oldu. Sâhib-i vaktin edebini hıfz eyledi. Ve her bir vaktin bir sâhibi ve bir ulusu vardır. Ve dahi ta'lîm edip size işâret etti ki, sâhib-i vakt huzûruna gelicek edeb ile gelip ve edeb ile deprenmek gerek." [96b] Ondan sonra ashâb-ı Bâyezîd'in mu'teberleri durup, Hazret-i Seyyid'in elin öpüp istiğfâr ettiler. Ve dahi iltimâs ettiler ki, bu silsilenin ashâbı, Hazret-i Seyyid silsilesi ashâbıyla karındaş olalar. Hazret-i Seyyid bu iltimâsı kabûl edip yirmi kişi ol tarafdand ve yirmi kişi bu tarafdand akd-i muvâhât edip, âhiret karındaşı oldular.

Mâcid-i Kürdî eydür: "Ol yirmi kişinin birisi ben idim ki, Abdullâh-ı Bistâmî ile karındaş oldum. Gâyet ululardan idi. Ehl-i hâl ve sülûku tamam etmiş azîz idi. Ben onu ve ol

⁶⁴⁶ B: - .

beni ziyâret ederdik. Ve birbirimize mektûb gönderirdik. Tâ ölünce bu üslûb üzre geçindik.” (rahimehümallâhu Teâlâ).

Ve dahi rivâyet olundu ki, Hazret-i Seyyid (kaddesallâhu sırrahu'l-azîz) bir gün şeyhin şeyhi Ebû Bekir Hevârâ türbesine ziyârete vardı. [97a] Bir kişi dahi ziyârete geldi. Hâdim-i kubbe, ol kişiye karşı vardı. Pes ol kişi hâdime selâm verdi ve bir tâze balık hediye verdi. Hâdim ol balığı alıp kubbeye girdi. Vaktâ ki Hazret-i Seyyid ol hâdimin elinde balığı gördü, eyitti ki: “Bir nesne ki aslâ pişmeye, onu eline alıp ne'dersin?” Hâdim bu kelâmın ma'nâsın fehm etmedi. Ziyârete gelenler namâz kılıp gittikten sonra hâdim dahi evine gelip balığı çömleğe koydu. Ne kadar ki kaynattı, hiç eser etmedi. Balık hâli üzre tâze durdu. Ondan tavaya koydu, kaynattı yine eser etmedi. Ondan oda bıraktı. Bir nice zamân dahi od içinde kızıl kömür üzerinde durdu, hiç yanmadı. Yanmak değil rengi bile tağyîr olmadı. Değil ki pişmek ya yanmak âhirü'l-emr, âciz olup fikre vardı. Hazret-i Seyyid'in sözünün [97b] ma'nâsı hâtırına geldi. Durup Hazret-i Seyyid'in huzûruna geldi. İstiğfâr ve tevbe edip el kavuşup karşısında baş açıp durdu. Garazı ol ki, balık pişmemeğe sebep nedir? Ma'lûm ola. Hazret-i Seyyid eyitti: “Ben umarım ki bir kimesne müslümân olup i'tikâd-ı pâk birle bu kubbeye gele, ona od eser eyleye. Ve her kimesne ki sıdk u ihlâs ile bu kubbe gire ve bu azîzi ziyâret ede, Hak Teâlâ onun cismine tamu odun harâm eyleye. Ammâ ol şartla ki müslümân olup i'tikâdı pâk ola.” Pes hâzır olanlar taaccüb ettiler. Ondan Hazret-i Seyyid eyitti: “Bu benim üstâdımın üstâdıdır, ya'nî şeyhimin şeyhidir. Ammâ ben Allah'dan umarım ki, her kimesne kim müslümân olup i'tikâdı pâk olduktan sonra gelip, benim elime yapışıp tevbe eyleye ve-yâhûd silsile ile benim neslimin ve halîfelerimin [98a] elinden tevbe eyleye. Hak Teâlâ, ol kişiyi cehennem odundan halâs ede. Ammâ müslümân olup i'tikâdı pâk olmak şartıyla.” Ve dahi eyittiler ki: “Yâ seyyidî! Her kimesne ki size veyâ neslinize veyâ halîfenize erişmeye, nice etsin?” Hazret-i Seyyid eyitti: “Her kimesne kim beni zikretse ve-yâhûd onun katında zikrolunsam, “Bismillâhirrahmânirrahîm” deyip ve Hazret-i Resûl (a.s.)'a salât edip elin yüzüne sürse sıdk u ihlâs birle, Hak Teâlâ'nın fazlından umarım ki, tamu odun ona harâm ede.”

Bunda sır bu ola ki, bir kimesneye kim Hazret-i Seyyid'den ve halîfelerinden tevbe etmek müyesser olmasa, Hazret-i Seyyid'in ism-i şerîfin işiticek⁶⁴⁷ “Bismillâh” ve salavât birle elin yüzüne sürse, ol kişi birkaç amel işlemiş olur. Evvelâ, Hak Teâlâ'nın ism-i şerîfin

⁶⁴⁷ + dese.

zikretmiş olur. Sâniyen, Hazret-i Resûl'e duâ etmiş olur. [98b] Sâlisen, evliyâullâha, husûsan evlâd-ı Resûl'e muhabbet etmiş olur. Pes her kimesne ki Allah'ı ve Resûl'ünü ve evlâd-ı Resûl'ü ve evliyâullâhı sıdk u ihlâs ile seve, Hak Teâlâ ona cehennem odun harâm kılrsa aceb olmaya. Allahü Teâlâ'dan umarız ki, cân u dil ile seven kullardan edip, cânımızı nâr-ı cehennemden âzâd ede. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn.

Ve dahi rivâyet olundu ki, Mekke (şerrefehallâhu Teâlâ) etrâfının Araplarından Benî İbâdetü'l-Ma'mer kabîlesinden bir Arap var idi. Kendi kavminin içinde ulu kimesne idi. Ammâ bir gözü yoğdu. Onun bir gâyet iyi devesi var idi. Nâgâh zâyî' oldu, ol Arap bâdiyeye düştü. Devesini istemeğe meşgûl oldu. Hazret-i Seyyid dünyâdan gittikten nice yıl sonra idi. Arap devesin istemekte bir ulu sahrâ içinde yürürdü. Nâgâh bir atlı peydâ oldu. Gelip Arap'a selâm verdi. [99a] Ondan Arap'a eydür: "Sahrâda yalunuz gezmekten murâdın nedir?" Arap nazar etti, gördüğü bildiği değil. Eyitti: "Bir gâyet nefis sevgili devem vardı, zâyî' oldu. Onu araram." Atlı eyitti: "Deveni bulmak mı yeğdir yohsa görmez gözün görür olmak mı yeğdir?" Arap eyitti: "Bin devem giderse gitsin, tek gözüm görür olsun." Atlı eyitti: "Yürü, benim şeyhimin şeyhi Ebû Bekir Hevâr (rahmetullâhi aleyh) kubbesine var. Hak Teâlâ gözünü rûşen eyleye." Arap eyitti: "Billâhi'l-azîm, sen kimsin ve ol kubbe neredir?" Atlı eydür: "Ben Ebü'l-Vefâ'yım, lakabım Tâcü'l-Ârifîn'dir ve ol kubbe işte durur." Arap nazar edip gördü ki, kubbe yanındadır. Allahü Teâlâ'ya şükredip kubbeden yana yürüdü. Vaktâ ki kubbe içine girdi, mezâr-ı şerîfden nûrlar çıktığını müşâhede etti. Arap eydür: "Sandım ki, çırağlar yanar." Hemân ki Arap ileri yürüdü, bir nesne Arap'ın [99b] yüzüne dokundu. Arap eyitti: "Od yalını gibi bir nesne idi. Bir pâre nefsim, ol dokunan nesneden müteellim oldu. Bu hâlette kalbime, gözüm iyi olmak hâceti geldi. Gözüm açtım gördüm, ol bana yolda, *sahrâda*⁶⁴⁸ buluşan atlı mihrâb içinde oturur. Hemân ki onu gördüm, bana⁶⁴⁹ bir hâlet geldi ki düştüm, aklım gitmiş. Çün ifâkat buldum, gözlerim sahîh ve sâlim olmuş, nûru ve şua'ı evvelkiden artuk olmuş Allahü Teâlâ avni birle." Pes Arap bu hâlete şükredip sıdk u ihlâs birle Hazret-i Seyyid'in tarîkine girip tevbe eyledi. Âhirü'l-emr ululardan olup, merâtib-i âliye kat' eyledi. Hattâ Şeyh Şihâbeddîn Sühreverdi (rahmetullâhi aleyh) ol Arap'ın kıssasını zikredip, onun hâlât ve makâmâtın dâimâ anıp medh ederdi. Allahü Teâlâ cümle îmân ehline evliyâ himmetin [100a] yetiştirip onların silsilesine ulaşmak müyesser kılıvere. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn.

⁶⁴⁸ B: - .

⁶⁴⁹ B: + yolda buluşandan.

Ve dahi rivâyet olundu ki, tâife-i Arap'dan Rabîa kabîlesinden bir cemâat Hazret-i Seyyid'in mezâr-ı şerîfi kurbünden geçerken zâviye yanında bir büyük kazgan vardı. Şöyle ki, bir bütün sığır içinde aşı ile bile pişerdi. Bu Araplar bunu görüp büyüklüğüne taaccüb ettiler. Ba'zı ba'zıyla danıştılar ki, bu kazganı uğurlayalar. Re'yleri bunun üzerine karâr etti. Pes bunlardan iki kuvvetli kimesne ki, birisi beğlerinin ammisî oğlu idi. Gelip kazganı alıp gittiler. Yolda ikisinin dahi kalbine bu geldi ki, kazganı kendi ala yoldâşına vermeye. Pes bunlar nizâ' edip birisi birisini öldürdü. Ol ölenin kavmi geldiler gördüler ki, hâl ayruksı olmuş. Ol sâat [100b] ol zâlimi tuttular, çün hâl böyle onu dahi öldürdüler. Kazganı yol üzerinde bırakıp gittiler. Ondan Hazret-i Seyyid'in dervîşlerinden birisi kazganı gelip yol üzerinde bulup Hazret-i Seyyid'in velâyeti kuvvetinde yalunuz götürüp tekyeye getirdi. Ondan ol ölenlerin kabîlesine kâtî'-ı tarîk deyü töhmet ettiler. Ol diyârın hâkimi bunları tutmak istedi. Bu kabîlenin evlerinin etrâfın aldılar. Pes bunlar dahi kaçıp⁶⁵⁰ bir kamışlık var idi, köylerine muttasıl idi, gece ile cümleten onun içine girdiler, gizlendiler. Havâ şimâl tarafından hareket ederdi. Bir avrat, etmek pişirmek için od yaktı. Yıl cenûb tarafından esip odu her tarafa dağıttı. Bu kamışlığa od erişip, içinde olan avrat ve oğlân cemî'si yandılar, helâk oldular. Cümle mâlları [101a] ve davarları bile yandı. Birkaç kimesne beğleriyle kurtulup kaçtılar. Ya'nî kim, oddan kurtulduk sandılar. Hemân bir iki sâat geçmeden bunlara dahi kuduzluk ârız oldu. Bu hâl ile helâk oldular.

Arap'tan bir tâife vardı, "Benî Ubâde" derlerdi. Bunların beğlerine, "Lütfullâh" derlerdi. İ'tikâdı pâk kimesne idi. Gördü ki, bir kimesne deve üzerinde demirler ile ellerin ve ayâkların bend etmişler. Hemân ki bunu gördü, deve üzerinden çağırdı ki: "Yâ Lütfullâh! Beni Tâcü'l-Ârifîn'in elinden halâs eyle ki, bana bir süni havâle eylemiştir. Eğer sen kurtarmazsan, helâk oldum." deyip cân verdi. Pes emîr-i Ubâde bunu bu hâletle bir deve üzerine berkidip cemî'-i kavmi gezdirdi. Ve münâdîler nidâ ettiler ki: "Bir kimesne ki Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'in [101b] hânedânına ve esbâbına hıyânet eyleye, cezâsı budur." Ondan sonra Lütfullâh eyitti: "Yâ kavim! Hazer eylen ki, Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'in hânedânına hıyânet etmeyesiz ki, ben Seyyid Müncih ki, Seyyid Ya'kûb oğludur. Ol dahi Seyyid Matar oğludur. Onun mübârek lâfzından işittim ki, eyitti: "والله ماعدانا اهل بيت الا خرب ولا عوانا كلب الا جرب ومن شك فليجرب" Ya'nî, "Vallâhi hiç bize bir evin halkı adâvet etmedi, illâ harâb oldu. Ve hiçbir kelb bizim

⁶⁵⁰ B: - .

hânedânımıza urmadı, illâ uyuz oldu. Ve her kimesne kim bunda şekk ede, tecrübe etsin.” Allah Teâlâ bu bendelerini ol hânedâna dost olanlardan kılsın. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn.

Ve dahi rivâyet olundu ki, Hazret-i Seyyid'in (kaddesallâhu sırrahu'l-azîz) mezâr-ı şerîfinin kubbesi yıkıldı. Mütevellî, ol zamânda **Seyyid Müncih oğlanlarından [102a] idi ki, Seyyid Müncih Seyyid Ya'kûb oğludur. Seyyid Ya'kûb Seyyid Matar oğludur. Seyyid Matar, Hazret-i Seyyid'in karındaşı oğludur** (rahimehumullâhü Teâlâ). Hazret-i Seyyid'in kubbesini yapmağa mukayyed olmadı. Dünyâyâ mâil kimesne idi. Ve ol zamânda Hazret-i Seyyid üzerinde olan dervîşlerden “Şeyh Cemâleddîn Bedahşî (بدخشی)” derler, bir azîz vardı. Hazret-i Seyyid'i vâkıada gördü, ona eyitti ki: “Yürü, benden Müncih oğluna selâm eyle ve eyit ki, kubbeyi ıslâh eylesin. Eğer kendinin dahi ahvâli ıslâh olunmak isterse ve dahi fukarâyâ hakların versin ve Hak Teâlâ'ya rücû' eylesin, cemî'-i umûrunda.” Dervîş, vâkıa Müncih oğluna dedi. Ol dahi kubbeyi ıslâh eyledi. Hak Teâlâ ondan sonra ona bir hoş hâl verip, muhabbet-i dünyâyı kalbinden götürdü. Menâzil-i âliyye erişti ve merâtib-i⁶⁵¹ kesîre kat' eyledi. **[102b]** Makbûlü'd-duâ bir kimesne oldu, Hazret-i Seyyid'in velâyeti berekâtında. Ve birkaç nükte vâkı' oldu.

Evvelâ bu ki, türbe kubbesi yıkıldı. Evliyâullâhdan nicelerin kubbesi yıkıldı, Şeyh Ahmed Rifâî gibi ve Şeyh Baklî Yemânî gibi. Pes bu kubbelerin mütevellîleri ivip Hazret-i Seyyid kubbesinden önden yaptılar. Hemân ki tamâm ettiler, yine kıldı. Seyyid Ahmed Rifâî'nin halîfesi vâkıada gördü ki, Seyyid Ahmed Rifâî gelip melâmet eyledi ki: “Niçin benim kubbemi Tâcü'l-Ârifîn kubbesinden evvel yaptınız? Edeb terk idiniz onunçün yine yıkıldı. Ol yapılsın ondan benim⁶⁵² yapasız.” dedi.

İkinci budur ki, ol mi'mâr ki Hazret-i Seyyid'in kubbesin tamâm yaptı. İttifâk kubbe doruğundan ayâğı sürçüp düştü. Tut beni yâ Tâcü'l-Ârifîn! deyü çağırdı. Hemân muallak durdu. Pes **[103a]** bu kavim nerdübân getirip indirdiler. Bu heybetten mi'mârın ussu gitmiş, ba'de zamânın aklı başına gelip hâlimden haber sordular. Eyitti: “Hemân ki ayâğım kaydı, yâ Tâcü'l-Ârifîn! tut dedim. Bir el gelip beni tuttu.” dedi.

Üçüncü budur ki, bu vâkıada tenbîh olundu ki evliyaullâh nitekim hâl-i hayâtlarında terbiyet ederler. Hâl-i memâtlarında dahi terbiyet ederler. Nitekim kubbemi ıslâh etsin hâlin

⁶⁵¹ B: + âliye-i.

⁶⁵² B: + kubbemi.

ıslâh edelim, dedi. Vâkıa, ıslâh olundu. Hak Sübhânehû ve Teâlâ bize ve kâffe-i müslimîne evliyâ-i izâmın ölüsünün ve dirisinin himmetlerin eriştirip doğru yola irşâd eyleye bi-fazlihî ve mennihî . Âmîn yâ hâdi'd-dâllîn.

Ve dahi rivâyet olundu ki, Arap azgınlarından bir tâife kasd ettiler ki Kūsân'ı vuralar, cemî'-i mâlın alıp gâret edeler. Pes [103b] bu fikir üzre ittifâk edip Kūsân'a hücum ettiler. Vâsıt'ın bir beyi vardı. Adına “Mercân Tavâşî” derlerdi. Leşkeri ile erişip Arap'ların ba'zın kırdı ve ba'zın esîr eyledi. Ve ba'zı istiğfâr edip mutî'-i fermân oldular. Hak Teâlâ, Kūsân halkını onların şerrinden halâs eyledi. Ondan Mercân attan inip, baş açık ve yalın ayak Hazret-i Seyyid'in mezâr-ı şerîfin tavâf etti. Ekâbir-i Kūsân'dan ba'z kimesneler sordular ki: “Sizin gelmenize sebep ne oldu? ve bu Arap'ları neden duydunuz? Size hod biz adam göndermedik ve def'ine mecâlimiz dahi yoğdu. Gâyet vaktinde eriştiniz.” Eyittiler ki: “Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'i vâkıada gördüm. Eyitti ki: “Yâ Mercân! Tiz eriş ki Kūsân'ı harâmî Araplar ihâta eylemiştir.” Uyandım hemân dem ata binip ilğâz ile geldim. Gördüm ki, [104a] Hazret-i Seyyid dediği gibi Araplar, şehri ortaya almışlar. Dağıtıp, sizi halâs eyledim.” Ondan Mercân Tavâşî emreyledi ki, Hazret-i Seyyid'in mezâr-ı şerîfine yakın yerde bir âlî medrese yaptılar. Merrîh adlı bir ulu köy vardı, vakf etti. Türbe-i şerîfeye mütevellî olan ona dahi mütevellî olsun, dedi. Ve Hazret-i Seyyid'in üzerinde olan fukarâya in'âm ve ihsân edip yine Vâsıt'a gitti.

Ve dahi rivâyet olundu ki, Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn (kuddise sırruhu'l-azîz)'in şeyhi Şeyh Şenbekî (rahmetullâhi Teâlâ aleyh) destûr verdi ki, halka va'z ü nasîhat edip maârif-i ilâhiyyeden söyleye. Hazret-i Seyyid tevakkuf etti tâ şol vakte değin ki, Hazret-i Resûl (a.s.)'ı âlem-i rü'yâda görüp Hazret-i Seyyid'in ağzına mübârek ağız yârını koyup va'z ü nasîhat eylemek emreyledi. Nitekim ikinci bâbda [104b] hikâyeti geçibdir. Pes Hazret-i Seyyid minbere çıktı. Bir kişi, sâlihler libâsın giymiş ve başına ammâme sarınmış, durup eyitti ki: “Yâ Ebe'l-Vefâ! Ben işittim ki, ceddin Hazret-i Mustafâ (a.s.) buyurmuştur ki: ⁶⁵³اتقوا فريسة المؤمن 'Korkun mü'minin ferâsetinden' ki, ba'z hafî nesneler mü'mine zâhir olur.” Hazret-i Seyyid eyitti: “Belâ, Hazret-i Resûl bu hadîsi buyurmuştur ammâ senin müslümân olacak vaktin gelmiştir. Müslümân ol ki, cânın cehennem odundan âzâd ola.” Ol kişi heman eyitti: “اشهد أن لا اله الا الله واشهد أن محمدا رسول الله وانت ولي الله حقا” [Allah'dan başka ilâh olmadığına,

⁶⁵³ Tirmizî, Tefsîr 6, 15.

Muhammed'in Allah'ın resûlü olduğuna ve senin, Allah'ın gerçek velîsi olduğuna şahitlik ederim.]

Pes kavm teemmül edip nazar ettiler ki, bu bir nasrânî imiş. Tebdîl-i sûret imiş tâ kim göre ki, Hazret-i Seyyid nice va'z ü nâsîhat eder ve hem tecrübe ede ki, sâhib-i velâyet midir yohsa değil mi? Pes [105a] tebdîl-i sûret edip bu hadîs-i şerîf birle Hazret-i Seyyid'i imtihân eyledi. Ve tamâm bildi ki, velâyetinde şekk ve şüphe yoktur. Sıdk u ihlâs birle müslümân olup cân u dil ile Hazret-i Seyyid'in âsitânesinde hizmet eyleyip, âhirü'l-emr bir makâma erişti ki, sulehâ-i kibârdan olup sâhib-i kerâmet kimesne oldu (rahmetullâhi aleyh ve alâ cemî'i's-sâdikîn).

Ve dahi rivâyet olundu ki, Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn (kuddise sırruhu'l-azîz) zâviyesinin hizmetkârlarından bir kimesne var idi. Adına "Müslim Sakkâ" derlerdi. Cemî'-i ömründe işi, zâviyede olan dervîşlere su ulaştırmak idi. Seybe şehrine ona bir mühim hâcet düştü. Pes yola girip revân oldu. Yolda giderken Hazret-i Üveys el-Karnî⁶⁵⁴ (rahmetullâhi aleyh) mezârına yakın uğradı. Kasd eyledi ki, vara ziyâret eyleye. [105b] Meğer ol tarafda bir göl var idi. Ol gölden yana vardı ki, abdest ala. Gölün kenârına gelicek gördü ki, bir mahbûbe ve cemîle hâtûn üryân olup gölde yunur. Hiç gözler görmüş değil, gövdesinin şuâ'ı ay ve gün gibi berrak urur. Hemân ki Müslim Sakkâ'nın gözü hâtûna düş oldu, sar'a vâkı' olup düştü. Ol diyârda aslâ kimesne yoğdu ki, kaldıraydı. Zirâ sahrâ gâyet hâlî idi, değmede adam uğramazdı. İki günden sonra müsâfirinden ba'z kimesne ol göl kenârına uğradılar. Müslim Sakkâ'yı onda gördüler ki, ölü gibi yatur kımıldamağa mecâli yoktur. Bunların içinden birisi bildi ki, Hazret-i Seyyid'in zâviyesinin sakkâsıdır, meğer görmüş idi. Pes bunu davara yükletip mezâr-ı Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'e götürdü. Fukarâdan her kimesne kim geldi, Müslim'in hâlin sordu. Söylemedi ve kudreti [106a] dahi yok idi ki, hâlin beyân ede. Pes dervîşler bunun emrinde âciz kaldılar. Ne ilâc edeceklerin bilmediler. Vaktâ ki Cum'a gecesi oldu, nısfü'l-leylde Müslim Sakkâ yerinden durup zâviye içinde sağa ve sola seğırtip, a'lâ savtle çağırıp ba'z nesneler okudu. Dervîşler bunun âvâzından uyandılar. Bunu bu hâletle görüp nazar ederlerdi. Âhir sâkin olup düştü.

⁶⁵⁴ Şemseddin Sami vefât tarihini, 28 Mart 658 olarak belirtmektedir. Vefâtından sonra defnedildiği yer hakkında kesin bir bilgi yoktur. Yemen, İran, Şam, Hicaz, Horasan ve hatta Hindistan'da mezarlarının bulunduğu kaydedilir. Anadolu'da ise, Bursa, Mardin Manisa ve Siirt'in Baykan kazasında ve başka şehirlerde makâmları bulunmaktadır. Kaynaklarda Sıffîn Savaşı sırasında vefât ettiği kabul edildiğine göre, mezarı da büyük ihtimalle Sıffîn çevresindedir. Bkz. A. Yaşar Ocak, **Veysel Karânî ve Üveysilik**, İstanbul: Dergah Yayınları, 1982, s. 78-80.

Ondan ifâkat bulıcak, dervîşlere kıssa tamâm söyledi. Göl kenârında ol hâtûnu görüp düştüğün beyân eyledi. Ondan sonra eyitti: “Bu geceki hâlim budur ki nısfü’l-leyl görürüm, Hazret-i Seyyid’in mezâr-ı şerîfi nûr ile dolmuş. Ondan Hazret-i Seyyid kabrinden çıkıp geldi, mihrâbda oturdu. Cemî’ yeryüzünde ne kadar sâhib-i velâyet ve sâhib-i kerâmet var ise, cem’ olup Hazret-i Seyyid’in [106b] huzûr-ı şerîfine geldiler. Şol kadar geldiler ki, mezâr-ı şerîfin *kubbe*⁶⁵⁵ doldu hiç yer kalmadı. Taşrasında dahi nihâyetsiz müzâhame ve müzâyaka oldu. Ben dahi yattığım yerden nazar ederdim. Ammâ durmağa ve söylemeğe mecâlim yoğdu. Hazret-i Seyyid benim cânibime iltifât edip karındaşı oğlu Seyyid Matar’a eyitti: “Yâ Matar! Şol yatan Müslim Sakkâ ancak var, gör ne yatur?” Seyyid Matar dahi gelip yüzüme baktı, eyitti: “Neam yâ seyyidî! Müslim Sakkâ imiş.” Hazret-i Seyyid eyitti: “Hâli nedir?” Seyyid Matar eyitti: “Varayım, hâlini tefahhus edeyim.” deyip yanıma gelip gördü ki, cin fi’line uğramış. Hazret-i Seyyid’e varıp ahvâlin dedi. Hazret-i Seyyid dahi dönüp yanında oturan meğer cinler pâdişâhı imiş. Ona eyitti: “Bizim dervîşimize sizden elem erişmiştir. Niçin bizim dervîşimizi [107a] incittiniz?” Eyitti: “Yâ seyyidî! Vallâhi sizin dervîşiniz idiğin bilmedik. Bir ammim kızı vardır, fülân yerde bir göl vardır ve ol gölde kız gusl ederdi. Bu dahi üzerine geldi. Pes ol nâ-mahremdir deyip, nazar etmesin deyü bu hâle komuşlar. Sar’a vâkı’ olup düşmüş. Ve dilinin ucun kesmişler, getirip verdiler. Böyle ettikleri için kasd eyledim ki, onlara hakâret eyleyem; kaçtılar, tutamadım. Zîrâ içimizde gâyet yügrüklerdendir. Bâkî fermân, âlî Hazretinizindir.” Hazret-i Seyyid eyitti: “Kanı ol kesdikleri pâre getir.” Ol dahi, pâre çıkarıp Hazret-i Seyyid’e verdi. Seyyid eyitti: “Yâ Matar dur! Bu pâre yerine ko ve ağzın yârından bir mikdâr bile ko ve ‘Bismillâhirrahmânirrahîm’ deyip Hazret-i Resûl’e salâvât ver.” Pes Seyyid Matar durup dediği şerâitle ol dil pâresin yerine kodu. Hak Teâlâ Hazretlerinin avniyle ve Seyyidü’l-keveyn Muhammed Mustafâ (aleyhi’s-salâtü[107b] ve’s-selâm)’ın mu’cizât-ı berekâtında ve Hazret-i Seyyid’in himmeti ve velâyeti berekâtında dilimi sağ edip bana sıhhat verdi.

Pes durdum ki, Hazret-i Seyyid’in mübârek ayâğına yüzüm sürem. Bârî mübârek bedenine *ilip*⁶⁵⁶ erişe; sağa ve sola seğırttiğim ol idi ki, beni bir kimesne *gelip avk eyledi ki, bildiğim kimesne*⁶⁵⁷ değildir. Ve bana eyitti: “Ben ashâb-ı Hazret-i Seyyid’denim. Bana bir kimesne bir mikdâr mâl emânet komuştu. Ben dahi evime çıkan nerdübânın dördüncü ayâğı berâberinin altında gömdüm idi. Ölmeden vasiyyet etmeyi unuttum. Şimdi mâl sâhibi gelip

⁶⁵⁵ B: kubbesi.

⁶⁵⁶ B: elim.

⁶⁵⁷ B: - .

babanıza bu kadar nesne kodum, deyü oğlâncıklarımı incitir. Kerem ve lutf edip bu haberi evlâdına eriştir. Bana Ebü'l-Müslim derlerdi.” Vaktâ ki, ol kişi bu sözü tamâm etti, kasd ettim ki Hazret-i Seyyid’i varıp tavâf kılam. Nazar ettim gördüm ki, hiç kimesne yok. [108a] Ol sayha edip çağırdığım ol idi, dedi. Pes bu kavim eyittiler: “Gelin Ebü'l-Müslim’in evine varalım. Evlâdına soralım ki, kimesne gelip onlardan emânet taleb etti mi? Eğer vâkı’ ise Müslim Sakkâ’nın kalan sözün dahi vâkı’dır.” deyip Ebü'l-Müslim’in evine geldiler, oğlânlarına sordular ki: “Hiçbir kimesne gelip sizden emânet taleb eder mi?” Eyittiler: “Vallâhi bir nice gündür ki, bir kimesne havâle olmuştur. Babanıza bu kadar mâl emânet komuştum verin, der.” Pes bunlar dahi bu haberi verdiler. Nerdübânın dördüncü ayâğı berâberin kazdılar. Altında ol mâlı bulup sâhibine verdiler. Cemî’ hâzır olanlar sıdk u ihlâs birle bildiler ki, evliyânın kerâmâtı munkatı’ olmaz imiş. Öldükten sonra da vâkı’ olur imiş. Hak Teâlâ cemî’-i ümmet-i Muhammed (a.s.)’a himmet-i evliyâ müyesser ede ve onların [108b] zümresinden kılıvere. Ve onlara cân u dilden i’tikâd edip ihlâs⁶⁵⁸ kılıvere. Âmin yâ Rabbe’l-âlemîn.

Ve dahi rivâyet olundu ki, Ebû Bekir Kâmhânî’den (rahmetullâhi aleyh). Eydür: Bir gün bir kerevet üzerinde oturdum. Nâgâh bir acemî kimesne geldi. Kıldan palâslar giymiş, gâyet heybetli kimesne idi. Benim üzerime doğruldu. Vaktâ ki kapıya erişti, asâsın onda koyup içeri girdi. Onun heybetinden bana bir hâlet geldi ki, kerevetten aşağı düştüm. Pes durdum, ona karşı yürüdüm. Bana selâm verdi ve eyitti: “Yâ Ebâ Bekir! Şeyhin Tâcü’l-Ârifîn Kalmînâ’da mıdır?” Ben eyittim: “Neam.” Eyitti: “Benimle bile gider misin ziyâret etmeğe tâ kim, yolda mûnis olasın? Meşakkat-i sefer görmeyevüz.” Ben eyittim: “N’ola.” Ondan çıkıp yola girdik, Kalmînâ’ya eriştik. Hazret-i Seyyid’den haber sorduk, Mâverâünnehr’e gitmiş. Biz dahi [109a] ol tarafa revâne olduk. Vaktâ ki, Şatt⁶⁵⁹ kenârına eriştik. Acemî geçti, *ben kaldım. Bana eyitti: “Yâ Ebâ Bekir! Gel ardımca.”*⁶⁶⁰ Ben eyittim: “Yâ seyyidî! Benim kudretim yoktur su üzre yürümeğe.” Ondan suya nazar ettim, gördüm şol mücellâ ayna gibi katı olmuş. Acemînin ardınca gittim. Vaktâ ki, suyu öte geçtik. Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn’e buluştuk. Hemân ki acemî Hazret-i Seyyid’i gördü, benzi mütegayyir oldu ve titredi. Acemîyi ben göricek bana gelen hâlet, Hazret-i Seyyid’i göricek acemîye geldi. Hazret-i Seyyid beşâsetiyle karşı gelip acemîye selâm verdi, i’zâz ve ikrâm eyledi. Ammâ bî-çâre acemî, Hazret-i Seyyid’in

⁶⁵⁸ B: + ehlinden.

⁶⁵⁹ “Şatt-ül-Arab”: Dicle ve Fırat nehirlerinin Korna’da birleşmesinden meydana gelen büyük nehir. Bkz. Devellioğlu, s. 980.

⁶⁶⁰ B: - .

huzûrunda şol şâhbâz yanında serçe nice ise şöyle oldu. Ammâ Hazret-i Seyyid'in dil-nüvâzlığı sebebiyle kendiyi devşirdi ve eyitti: "Yâ seyyidî! Gâyet ırakdan gelirim. Nice dağlar ve sahrâlar aştım. Sizden [109b] hâcetim vardır." Hazret-i Seyyid eyitti: "Seferinden assı ettin. Cemî'-i murâdâtın hâsıldır, inşâallâhü Teâlâ." Ondan ba'z kelimât ettiler ki, beşer fehm edemezdi. Ondan Hazret-i Seyyid'den izin alıp durdu. Hazret-i Seyyid bir tarafa işâret eyledi. Acemî ol tarafa teveccüh eyledi ve yer üzere yürüdü. Ondan Hazret-i Seyyid eyitti: "اُطْرَحْ تَرْتَفَعْ" Ya'nî, "Kalbinden mâsivâyı tarh et, gider tâ ki havâda mürtefi' olasın." Hemân üç adım dahi attıktan sonra havâyâ mürtefi' oldu.

Ebû Bekir eydür, ben eyittim ki: "Yâ seyyidî! Bu nice kişidir?" Hazret-i Seyyid eyitti: "Bu, erbâb-ı ahvâlden kimesnedir. Kâf'ın Dâğî'nın ardından bizim ziyâretimize geldi. Buna "Tûmâü'l- Yezdî" derler. Havâda yürümek taleb eyledi. Bizim elimizden izin verildi. Pes destûr verdik. Maksûdu hâsıl oldu." Ben eyittim: Yâ seyyidî! Kâf Dâğî'nın [110a] ardında Benî Âdem'den kimesne var mıymış?" Eyitti: "Neam. Kâf Dâğî'nın ardında hayli kimesneler vardır. Fîtneden kaçıp onda varmışlardır. İbâdet ederler. Onlardan her gece bizim meclisimize hâzır olur kimesneler vardır." Ebû Bekir eydür, taaccübe vardım ki, Hazret-i Seyyid'in Kâf Dâğî ardında dahi mürîdleri var imiş. Hak Sübhânehû ve Teâlâ sıdk u ihlâs ile muhibb olanlardan kılıvere. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn.

Ve dahi rivâyet olundu ki, Şeyh Ebü'l-Bedr Hendercî'den (rahmetullâhi aleyh). Eydür: Bir gün Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'in va'zı meclisinde otururum. Kelimât edip nasâyih söylerdi. Nâgâh kelâmı kat' edip, garb tarafına nazar eyleyip eliyle işâret eyledi, gûyâ bir kimesne urur gibi. Ve eyitti ki: "نعم اتاكم النصره."

"نعم اتيت لها." -

[110b] "نعم ان الله قد نصركم بقوله تعالى: ⁶⁶¹ انهم لهم المنصورون وان جندنا لهم الغالبون" -

Ya'nî, "Belâ, tahkîk size yardım geldi."

-Belâ, ben ol yardım için geldim.

⁶⁶¹ Saffât, 37/172-173.

-Belâ, Allahü Teâlâ tahkîk size yardım etti. İş bu kavli sebebiyle ki Kur'ân'da buyurdu: "Müslümânlar mansûrlardır. Ve dahi bizim leşkerimiz ya'nî, mü'minler gâliblerdir."

Hiç kimesne Hazret-i Seyyid'in bu işâretinin ve kelimâtının ma'nâsın fehm edemediler. Ammâ ol günden târîh yazdılar. Pes bunun üzerine bir nice gün geçti. Bir gün garb tarafından bir kimesne gelip konuk oldu. Bana sordu ki: "Hiç Tâcü'l-Ârifîn Hazretleri'ni bilir misin?" Ben eyittim: "Belâ." Eyitti ki: "Lutf eylesen, bana kulavuz olup göstersen." deyü ibrâm ve ilhâh eyledi. Gördüm, gâyet ifrâtla taleb eder, eyittim: "Bunda bir sır vardır. Bunun aslı nedir?" Eyitti: "Yâ Şeyh! Bunun hikâyeti uzundur. [111a] Şimdi vakti değildir. Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn bana göster ondan sonra sana kıssa bir bir eydivirem." Pes durdum, mağribîyi Hazret-i Seyyid'in huzuruna ilettim. Hazret-i Seyyid onu görüp eyitti ki: "Merhabâ yâ mağribî! Fülânın ve fülânın hâlleri nedir?" deyip tamâm on kişi adlı adıyla sordu. Mağribî dahi cevâb verdi. Ondan sonra bir kimesne dahi sordu. Mağribî eyitti: "Yâ seyyidî! Ol mecrûh oldu. Ne kadar ki ilâc ettiler, fâide vermedi. Hazretiniz'den meded umar." Pes Hazret-i Seyyid bir pâre hırka verdi. Eyitti ki: "Bunu onun cerâhatine sarasız, inşâallâhü'l-azîz iyice ola." Pes mağribî ol hırka pâresin alıp Hazret-i Seyyid'den icâzet ve himmet taleb edip ve vedâ' eyleyip yoluna revâne oldu.

Ebü'l-Bedr eydür, ardından yettim ve eyittim: [111b] "Yâ mağribî! Ah dine vefâ eyle, kıssa bana bildir." Eyitti: "Bizim şehrimize yakın firenk vardır. Asker-i azîm ile gelip üzerimize düştü. Tahkîk bildik ki, firenk gâlibdir. Ehlimizi ve iyâlimizi esîr ederler. Hazret-i Seyyid sorduğu kimesnelerden birisini, firenk urup atından yıkmıştı. Yattığı yerden çağırıp eyitti ki: "يٰٓاٰتٰجِ الْعٰرَفِيْنَ يٰٓاٰغُوْثِ رِجَالِ الْغَيْبِ اٰغٰثًا" Ya'nî, "Yâ Tâce'l-Ârifîn! Bizim feryâdımıza eriş." Ol taraftan ki bu kişi çağırdı, gördüm bir kişi gelip eli birle bu askeri çaldı. Ali kılıcından artuk keserdi. Hemân sâat firenk askerini dağıtıp kaçırdı. Biz dahi onları kovup kimin öldürdük ve kimin esîr eyledik, mansûr ve muzaffer olduk.

Pes ol cemâat ittifâk edip beni gönderdiler ki, Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'i ziyâret *edip*⁶⁶², Hak Teâlâ müyesser etti, [112a] gelip Hazret-i Seyyid'in mübârek cemâlin gördüm ve ol yârânın selâmın değirdim. Ve ol Hazret-i Seyyid'e çağırın kimesnenin cerâhatine bağlamağa hırka pâresin verdiler. Ben eyittim: "Yâ mağribî! Adın nedir? Bana bildir tâ kim seni karşı duâdan anayım." Eyitti: "Bana Kays-ı Bedevî derler." Ve ol dahi benim adımı sordu, dedim.

⁶⁶² B: edem.

Pes benimle karındaş oldu. Dahi eyitti ki: “Beni Hazret-i Seyyid’in huzûrunda anasın tâ kim mübârek hâtırlarından gitmeyem.” Öyle olsun, dedim ve ondan dilek ettim ki, bizim şehre uğraya. Kabûl edip şehrimize geldi. Eve iletip ziyâfet eyledim. Gece onda yatıp sabâh vedâ’ edip, yoluna revân oldu. Sûreten gerçi ayrıldık, ma’nâda gönlüm onunla bilebilir. Dâimâ mektûbu gelirdi, Hazret-i Seyyid’e selâm ve duâ ederdi. Ve ben dahi ona mektûb gönderirdim. Tâ ölünce [112b] bu hâl üzere geçtik (rahimehümallâhü Teâlâ rahmeten vâsiaten).

Râvî eydür, ol mağribî Hazret-i Seyyid’e mülâkî olduğu berekâtında kalbi hayli sefâ bulup, ehl-i hâlden oldu. Kerâmât ve makâmâtı meşhûre oldu. Ve karındaşının Ali adlı bir oğlu oldu. *Ve Ali’nin dahi Ahmed adlı bir sâlih oğlu oldu.*⁶⁶³ Nice makâmât kat’ eyledi. Hattâ Mısır’da ve kendi vilâyetinde “Ahmed Bedevî” demekle meşhûrdur. Cezbesi gâlib ve menâkıbı çok azîzdir. Ammâ cezbesi gâlib olmağın kimesne terbiyet eylemedi ve kimesne onun silsilesin bilmedi. Ammâ hakîkatte silsilesi Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn’e erişir. Zîrâ tarîki ondan ahz etmiştir. Ve ba’zlar demişlerdir ki, Ahmet Bedevî şerîfdir. Hazret-i Hüseyin evlâdındandır. Hak Teâlâ, cümlemizi Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn’in ve nesl-i âlîsinin ve silsile-i [113a] mübârekesinin âsâr-ı berekâtından mahrûm kılmaya. Âmîn yâ Rabbe’l-âlemîn.

Râvî eydür, Kays-ı Bedevî’ye Hazret-i Seyyid ile mülâkâtı berekâtında cezbe erişip bir yerde karâr etmeyip, Sencâr vilâyetinde on iki yıl bu hâlet üzere seyreyledi. Bir gün rû’yâda gördüler ki, Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn (kaddesallâhu sırrahu’l-azîz) meclis-i va’z eylemiş, cemâat-i keşîre onda cem’ olmuşlar. Hazret-i Şeyh Ali b. Hey’etî’ye ki, kırk hâdiminin ulusudur, ona emreyledi ki, vara Kays-ı Bedevî’yi terbiyet eyleyip tarîke irşâd ede ve dahi elini cemî’-i cesedine sürüp sâkin ol diye. Pes Şeyh Ali, Kays-ı Bedevî’yi bulup elin cemî’-i cesedine sürüp eyitti ki: “Sâkin ol! Hazret-i Seyyid’in velâyeti berekâtında.” Pes Kays dahi sâkin oldu ve Şeyh Ali, Kays’a Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn’in hırkasın giydirdi. [113b] Şeyh Ali mâdem ki hayâtta idi, Kays sâkin idi. Vaktâ ki Şeyh Ali âhirete intikâl eyledi, Kays yine evvelki hâlete rücû’ eyledi. Kendiyi zabt edemeyip yine seyretmeğe başladı. Nihâyetsiz halk ardına uydular. Meğer ol zamânda Mûsâ-yı Züvelî⁶⁶⁴ (زولى) derler, bir azîz vardı. Kays-ı Bedevî, ol olduğu vilâyete yakın varmıştı. Onun icâzetinsiz ol diyâra kadem bastığıçün ashâb-ı Şeyh Züvelî gayret edip Şeyh Kays’dan şikâyet eylediler. Pes bâtın yüzünden Şeyh Züvelî ile Kays-ı Bedevî arasında muhâbebe vâkı’ oldu. Pes Kays-ı Bedevî ashâbına eyitti ki: “Yârân! Gelin, dönelim. Şeyh

⁶⁶³ B: - .

⁶⁶⁴ B: Zûlî.

Züvelî ile muhârebe eyledik. Ol beni urdu, ben de onu urdum. Benim urduğum hatâ' edip râst gelmedi, onun urduğu râst geldi.” deyip ashâbıyla döndü, kavmi içine vardı. **[114a]** Eğlenmeyip şehîd oldu, Şeyh Züvelî'nin darbından. Zîrâ taaddî edip, edeb riâyet eylememiş idi. Ammâ ashâb-ı Kays'a bu iş gâyet müşkil geldi. Gece ve gündüz ağlamağa meşgûl oldular. Hüzünden ve elemden ve ızdırâbdan hâlî olmadılar.

Bir gün bunların ulularından birisi vâkıada gördü ki, Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'in önünde Şeyh Ali b. Hey'etî durmuş Şeyh Mûsâ-yı Züvelî Kays-ı Bedevî'yi öldürdüğünden şikâyet⁶⁶⁵. Hazret-i Şeyh Şenbekî ve Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn (revvehallâhu Teâlâ rûhahümâ) bu sözü işiticek atlandılar ve bunlarınla asker-i azîm atlanıp, Şâm tarafına teveccüh ettiler. Şeyh Mûsâ-yı Züvelî dahi cemî'-i ricâl-i Şâm ile atlanıp Dicle kenârında iki asker birbirine mukâbil oldular. Gördüm ki, Şeyh Ali b. Hey'etî bir demir kır ata binmiş, sâğa ve sola atı sürüp Kays-ı Bedevî'nin öldüğün **[114b]** zikrederdi. Nâgâh bir kimesne söyledi ki, Şeyh Züvelî'nin karındaşı oğlunu öldürdüler. Üç kişi dahi Şeyh Züvelî'nin makbûl halîfelerinden adlı adıyla zikreyledi. Onları dahi öldürdüler. Ondan sonra ricâlü'l-vakt araya girip sulh etmeye meşgûl oldular. Hattâ Hazret-i Resûlullâh (s.a.s.) gelip Hazret-i Ebü'l-Vefâ ile buluşup sulh kıldılar.

Pes bu vâkıa gören kimesne uyanıp, nakl eyledi. Bunlar tefahhus eylediler. Şeyh Züvelî'nin karındaşı oğlunu ki, kendinin makâmında halîfe idi ve ol üç kimesneyi dahi sabâh döşeklerinde ölü buldular ammâ kimdendir? bilmediler. Tahkîk bildiler ki, dervîşin vâkıası hakdır. Ashâb-ı Kays ondan sonra sâkin oldular (rahimehümullâhü Teâlâ rahmeten vâsiaten).

Ve dahi bu hikâyete yakındır ki naklolundu ki, Şeyh Sâlim Acemî eydür: Bir gece Şeyh Ramazân **[115a]** Mecnûn ki, Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'in makbûllerindendir, onun damı üzerinde yaturdum. Nâgâh Şeyh Ramazân havâyâ sıçradı. Kalmînâ'dan yana üç kere yâ Tâce'l-Ârifîn! deyü çağırdı. Ondan sonra yerine geldi. Kendi kendi ile söyleşip ve gülüp eydür ki: “Heyhât yâ Şeyh Mansûr!” Vaktâ ki, Şeyh Ramazân geri evvelki hâle geldi. Bu kaziyye nedir? deyü sordum, eyitti: “Erenler ortasında gayret olur. Şeyh Mansûr ve Şeyh Sâlih ki, şeyh-i Kantar'dır, geldiler. İkinin elinde iki sekü var. Evimin altına soktular ki, evi yerinden koparıp denize atalar. Bunlardan korkup sıçradım. Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'e çağırdım. Pes Hazret-i Seyyid ile Şeyh Şenbekî gelip bunları def ettiler ve bana eyittiler ki: “Korkma! Hiç kimesne sana zarar getirmez ve sana bunlar bir vech ile yol bulmazlar.” Elhamdülillâhi Teâlâ, **[115b]**

⁶⁶⁵ B: + eder.

Allah'ın inâyeti birle ve erenlerin himmeti berekâtında halâs buldum, dedi. Ümîddir ki, Hak Teâlâ cümlemizi evliyâ himmetinden mahrûm etmeye. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn.

Ve dahi rivâyet olundu ki Ebü'l-Bedr'den, ol dahi Ebû Tâlib b. Necî'den. Eydür: Şeyh Ahmed Rifâî'nin ashâb içinde meğer Hazret-i Şeyh Ebü'l-Vefâ'nın müridlerinden bir kimesne vâkı' olmuş. Vaktâ ki bunlar semâ'a kalktılar, her taraftan devrân etmeğe başladılar. Meğer bunların içinde bir câhil var idi, eyitti ki: "Bu dönmek nedir? Bundan ne hâsıl olur? Biz Kürt oğlanlarından değiliz ki, durmadan dönevüz."

Bu söz ashâb-ı Tâcü'l-Ârifîn'den olan kimesneye gâyet düşvâr geldi. Zîrâ Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'in anası, Kürt idi. Sabretmeyip semâ' ederken, ol kimesneye tuş gelip eyitti ki: "Îlâhî! Bu kişi söylediği [116a] sözü, benim şeyhim Hazret-i Ebü'l-Vefâ'ya istihzâ' edip söylerse, bu meclisde bunun cehlîni sen izhâr edip gözlerin çıkar." dedi. Meclis tamâm olmadan tarîke muhâlif işin bulup te'dîb eylediler. Cemî'-i ehl-i meclis cehlin bildiler. Ondan meclisden kalkıp giderken ansuzdan gözüne bir darb dokunup, gözü çıktı. Hak Teâlâ, cemî'-i ümmet-i Muhammed'i (a.s.) evliyâ hânedânına inkâr etmekten saklasın. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn.

Ve dahi rivâyet olundu ki, "Şeyh Bekî el-Batmânî" derler, bir azîz vardı. Onun dervîşlerinden bir kimesne vardı. Adına, "Ebû Tûrâb Mekkî" derlerdi. Vâsıt şehrinde olurdu. Hazret-i Ebü'l-Vefâ'nın bir halîfesi var idi, Vâsıt'ta olurdu. Adına, "Şeyh Yûsuf Esedî" derlerdi. Bir gün bu Şeyh Yûsuf müridleriyle Vâsıt'tan çıktı ki, varıp Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'in [116b] mübârek cemâlin görüp ziyâret eyleye. Yolda Ebû Tûrâb'a râst geldi, eyitti: "Kande gidersin?" Eyittiler: "Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'i ziyâret etmeğe gideriz." Ebû Tûrâb eyitti: "Sübhânallâh, doğânı terk edersiz, kuzgûna gidersiz." Ya'nî doğândan murâdı, Şeyh Mekkî'dir ki, kendinin şeyhidir. Kuzgûndan murâdı, Hazret-i Ebü'l-Vefâ'dır.

Râvî eydür: Belâ, kuzgûn ıslâh-ı kümmelde zât-ı kâmile derler. Gerçi Ebû Tûrâb'ın maksûdu bu değil idi. Ammâ Allah Teâlâ lisânına bu lafzı cârî kıldı. Dervîşler bu sözü işitip bî-huzûr oldular. Bunlara hayli gayret geldi. Bunların içinden ba'zısı eyitti: "Vay sana gelsin! Nice sözdür ki, söylersin. Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'den korkmaz mısın? Ona hod senin sözün mahfî değildir. Sakın! Sana hışm eder." deyip [117a] gittiler. Ol gece Ebû Tûrâb yattı, gâyet bî-huzûr oldu. Bir mertebede ızdırâb geldi ki, vasfa kâbil değil. Söylediği söze gâyet peşîmân

oldu, bu nedâmetle uyudu. Vâkıada görür kim, Kalmînâ'ya varmış. Ol cemâat ki, Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn ziyâretine gitmişler idi. Bunlar Hazret-i Seyyid'e buluşacak şöyle anladım ki, gûyâ benden Hazret-i Seyyid'e şikâyet edip dediğim sözü ona dediler. Pes Hazret-i Seyyid bana gazabla nazar edip, elin üzerime kodu. Sandım ki, cânım çıkar ölürüm. Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Ebû Tûrâb! 'منك الخطأ' وما العفو Ya'nî, hata senden, afv bizden.” deyip gözü ucuyla göğe nazar eyledi. Hak Teâlâ bir bulut verdi. Muhkem yağmûrlar yağdı. Hazret-i Seyyid ashâbıyla bu yağmûrun altında azcuk karâr ettikten sonra ashâbını alıp zâviyeye gitti. Ben kaldım diledim ki, bunların ardınca gidem. Balçığa düştüm, [117b] gömüldüm gidemedim. Her çend ki sa'y ettim, halâs olmadım. Feryâd eyledim, kimesne gelip halâs eylemedi. Âhirü'l-emr, bin türlü zahmet çekip hezâr zorla ol balçıktan⁶⁶⁶ düşe dura Kalmînâ'ya eriştim. Dahi Hazret-i Seyyid ile buluşmadan uyandım.

Bana cemî'sinden bu müşkil geldi ki, Hazret-i Seyyid ile buluşmadım. Düşümünden durup hemân yola girdim. Ol ziyârete giden kişilere yetiştim, bile gittim. Vaktâ ki, Meşhed-i Kerh'e eriştim. Hazret-i Seyyid ashâbıyla onda geldi, buluştuk. Vâkıada nice gördüm ise bi-aynihî vâkı' oldu. Lâkin balçıktan hezâr zahmetle halâs olup Kalmînâ'ya erişicek, Hazret-i Seyyid'e buluşmağa destûr istedim. Destûr oldu, girdim. Hazret-i Seyyid'in ashâb, ferah ve sürûr ile mübârek cemâline karşı nûra müstağrak olup oturdular. Ben dahi hacâletle başım aşağı edip [118a] bunların ardında durdum. Vâkıada gördüğüm nesneler bi-aynihî vâkı' olduğuna taaccüb edip dururdum. Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn çağırıp eyitti ki: “Yâ Ebâ Tûrâb! Beri gel, Vâsıt'ta benim hakkımda ne dedin ise şimdi dahi de.” dedi. Ebû Tûrâb eydür: Hazret-i Seyyid'den utandım ve ol kavimden korktum, cevâb vermedim. Pes Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'in önünde bir taş var idi. Eline alıp sıktı, ol taş balçık gibi oldu ve eyitti: “Yâ Ebâ Tûrâb! Dur, dün dediğin kelâmı yine de. Hak Teâlâ'nın izzeti ve azameti hakkı, bu kavimden her kimesne kim, sana taarruz ve dahl ede bi-iznillâhi Teâlâ onu dahi bu taş gibi balçık edip yoğuram.” Ebû Tûrâb eydür: Çünkü Hazret-i Seyyid bu sözü söyledi, gönlüm yumuşadı. Hazret-i Seyyid'e meyl eyledim. Ondan istiğfâr edip, ne dedimse dedim ve özür edip [118b] yüz yere kodum. Pes Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn mübârek elin arkama koyup eyitti ki: “يا طعام البازي منك الخطأ وما العفو وقد 'شبهتني بالغراب وهو لا يفتر عن التسبيح ولا يوذني نفسا وفيه ذكاء مفرط فأنت حاج مادح Ya'ni, yâ doğan yiyeceği! Senden hatâ', bizden afv ve dahi tahkîk sen beni kuzgû⁶⁶⁷ benzettin. Kuzgûnda bir nice hâssa

⁶⁶⁶ B: + çıkıp.

⁶⁶⁷ B: kuzgûna.

vardır. Evvel budur ki, hiç tesbîh etmekten hâlf olmaz ve usanmaz ve süst olmaz. İkinci budur ki, canlı nesne incitmez. Üçüncü budur ki, gâyet zeyrek olur. Sen beni sûreten hicv etmişsin ammâ ma'nâda medh etmişsin. Sözü'nün ma'nâsın bilmemişsin. Ve dahi Yâ Ebâ Tûrâb! Şeyhine de ki, seni sû-i zanndan kurtara ve gözünü aç. Tâ kim cemî'-i hakâyika muttali' olasın ve necât-ı tarîkin müşâhede edesin." Ebû Tûrâb eydür, ben eyittim: "Yâ seyyidî! Bu nesnelerin hâsıl [119a] olmasın, Hazretiniz'den umarım." Pes Hazret-i Seyyid lutf edip icâbet eyledi. Râvî eydür, ondan sonra kendi kalbinden Mekkî sikkesin mahv edip, Hazret-i Seyyid sikkesin urdu. Ve Ebû Tûrâb, halkı Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn tarîkine da'vet eyledi. Ölünce ol silsileden hâric olmadı (rahimehullâhü Teâlâ).

Ve dahi rivâyet olundu ki, Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn (kaddesallâhu sırrahu'l-azîz) bir gün va'z ü nasîhat ederdi. Kelimât arasında Hazret-i Hakk'ın râfızîlere yarakladığı azâbı ve ikâbı ve onlara âhirette olacak rûsvâlîği söyledi. Ve dahi halkı men' eyledi ki, zinhâr rafza meyl eylemen. Zîrâ ol zamânda ekser-i halk, mezheb-i rafza meyl eylemişti. Ondandır Hazret-i Seyyid ağlayıp eyitti ki: "Yâ kavm! Ne müşkil hâldir bu kim, sizden biriniz لا اله الا الله محمد رسول الله [Allah'tan başka ilâh yoktur. Muhammed O'nun elçisidir.] diye [119b] dahi cehenneme girmek ona vâcib ola. Ve Hak Teâlâ'nın gazabına giriftâr ola. "وما قال الله تعالى: 668 Ya'nî, "Her nesne kim Hazret-i Resûlullâh (s.a.s.) size cânib-i Hak'dan getirdi, onu tutup ve onunla amel eylen." Hazret-i Resûl'ün sözüne ittibâ' etmek her mü'mine vâcib ve lâzımdır. Hazret-i Resûl'den (s.a.s.) sordular ki: "Yâ Resûlallâh! Erenlerden Hazretinize sevgili kangı kimesnedir?" Buyurdular ki: "Erenlerden Ebû Bekir'dir ve hâtûnlardan Âişe'dir." Pes mü'min-i muvahhid olan kimesnelere gerektir ki, Hazret-i Resûl'ün sevdiği kimesne seve. Bu kande kaldı ki, buğz ede. Sakının müslümânlar! Ashâb-ı Resûl'ü sevin ve onlara buğz etmen ki, fitne-i azîmedir." dedi.

Râvî eydür, Hazret-i Seyyid'in hizmetkârı Mukbil [120a] bu sözü işiticek gâyet ağladı. Zîrâ konşıları râfızîler idi. Onlara merhamet edip ağladı. Hazret-i Seyyid onun ağladığını görüp eyitti: "Yâ Mukbil! Niçin ağlarsın? Cennete şevkin mi var veyâ cehennemden havfın mı var? Ben ricâ ederim ki, sen ve evlâdın⁶⁶⁹ ehl-i cennetten olasız." Mukbil eyitti: "Yâ seyyidî! Cennete şevkim olup veyâ cehennemden havfım olup, ağlamazam. Belki ağladığım şundan ötürüdür ki; benim konşılarım vardır, râfızîlerdir. Hak Teâlâ'dan umarım ki, onlara tevbe verip

⁶⁶⁸ Haşr, 59/7.

⁶⁶⁹ B: + ve zürriyyâtın.

ol azâba giriftâr kılmaya.” Hazret-i Ebü’l-Vefâ eyitti: “Nice kimesnelerden?” Mukbil eyitti: “Birkaç kimesnelerden.” Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Mukbil! Bu gece onlarınçün teveccüh eyle. Umarım ki, Hak Teâlâ onlara tevbe vere, senin gözün yaşı berekâtında.” deyip duâ kıldı. **[120b]** Hak Sübhânehû ve Teâlâ, Hazret-i Seyyid’in duâsı berekâtında onların gönlün yumuşattı. Ol gece kalblerine meyl geldi ki, sabâh durup Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn önüne geldiler. Tevbe ve istiğfâr ettiler ve mezheb-i rafzı terk ettiler. Ol gün çok kimesne gelip tevbe ettiler. Ve ol meclisde bir kimesne durup eyitti ki: “Yâ seyyidî! Senden umarım ki duâ edesin, Seyfü’d-Devle dahi râfızî mezhebinden dönüp tevbe eyleye.” Hazret-i Seyyid tınmadı, epsem oturdu. Pes ol kişi oturdu yine sabretmeyip durdu ve eyitti: “Yâ Tâce’l-Ârifîn! duâ eyle ki, Seyfü’d-Devle tevbe eyleye.” Hazret-i Seyyid yine cevâb vermedi. Ol kişi geri oturdu. Bir zamândan sonra geri sabretmeyip yine durup, söyledi. Pes Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ kişi! Ben nice duâ edeyin ona, onun başı **[121a]** gövdesinden ayrılmıştır.” Pes halk taaccüb edip meclisden çıktılar. Bunlar bu sözde iken nâgâh haber geldi ki, Seyfü’d-Devle’nin başın kestiler. Bu haberi işitip, nice kişi dahi tevbeye geldi. Hak Teâlâ, cümlemizi onların ve zürriyyât-ı tâhirelerinin himmet-i âliyelerinden mahrûm kılmayıp, tevbe ve tevîk erzâmı kıla. Âmîn yâ Rabbe’l-âlemîn.

Ve dahi rivâyet olundu ki, bir gün Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn (kaddesallâhu sırrahu’l-azîz) bir kimesne gelip, ticârete gitmeğe destûr taleb eyledi. Hazret-i Seyyid dahi destûr verip buyurdular: “Bu seferinde çok assılar edip, sağ ve sâlim geri gelesin.” deyü buyurdular. Ol kişi, Hazret-i Seyyid’in katından çıktıktan sonra meğer bir azîz dahi var idi. Varıp ondan dahi destûr diledi. Ol azîz eyitti: “Gitme bu sefer assı etmezsin. **[121b]** Belki asıl mâlına dahi zarar gelip ve mecrûh dahi olursun.” dedi. Pes ol kişi mütehayyir oldu ki, kangı sözle amel edeyin? Âhirü’l-emr, re’y bunun üzerine oldu ki, Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn sözüyle amel ede. Pes sefer edip, ol ticâretten hayli assı edip sağ ve sâlim geri vatanına rücû’ eyledi. Hemân ki, evine bir menzil yer kaldı. Vâkıasında şöyle gördü ki, harâmîler gelip cemî’-i mâlını alıp, kendiyi mecrûh eylediler. Uyandı gördü, mâlı durur, kendüye dahi nesne olmamış. Gâyet ferah olup, makâmına geldi. Vaktâ ki Hazret-i Seyyid ile buluştu, dahi kelimât etmeden Seyyid eyitti: “Yâ kişi! Hayli zahmet çektin. Senin ucundan elhamdülillâh ki, def’ eyledik. Bizden sonra meşveret ettiğin kimesnenin dediği sözü hele düşde vâkı’ olmağla savdık, ol azîzin dediği dahi **[122a]** râst oldu.” Ve dahi eyitti ki: “Yâ kavm! Zinhâr kaçan bir kimesne ile meşveret etseniz, onun sözüyle amel edin. Varıp bir gayri kimesne ile dahi meşveret etmen. Şâyed ki, evvelki sözün

hilâfın söyleye öyle olsa iş müşkil olur. Zîrâ Allah Teâlâ her nesne ki bir ârifin diline getirse, ol nesne eylese gerektir. Zinhâr her kime ki, i'tikâd ve i'timâd ederseniz onunla meşveret edicen, gayri ile meşveret etmen. Tâ kim, ehl-i hüsrândan olmayasız.” dedi (kaddesallâhu Teâlâ rûhahû).

Ve dahi rivâyet olundu ki, Şeyh Mâcid-i Kürdî'den (rahmetullâhi aleyh). Eydür: Şeyh Temmâm” derlerdi, bir azîz var idi. Kırk ehl-i hâl kimesne ile Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'i ziyâret etmeğe geldiler. Ammâ kalbleri Hazret-i Seyyid'e tamâm mutmain olmamıştı. Maksûdları, tecrübe idi. **[122b]** Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'e, nûr-i velâyetle bunların gönlünde olan nesne ma'lûm oldu. Diledi ki, bunları te'dîb eyleye. Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Temmâm! Şimdi ne vakittir?” deyip mübârek elin yere kodu. Temmâm eyitti: “Şimdi nazarımda gecedir.” Ondan Hazret-i Seyyid mübârek elin yerden kaldırıp eyitti: “Şimdi ne vakittir?” Temmâm eyitti: “Şimdi öğle vaktidir.” Ondan Hazret-i Seyyid eyitti: “Bir kimesne kim geceden gündüzü fark etmeye, erenlerin ahvâlin tecrübe etmek ve onların esrârına dahl etmek ne iştir?”

Temmâm bu sözü işiticek, na'ra urup aklı başından gitti. Vaktâ ki aklı başına geldi, Hazret-i Seyyid'in elinden tevbe edip günâhına istiğfâr etti ve Hazret-i Seyyid'den iltimâs eyledi ki, hizmetlerinde ola. Pes Hazret-i Seyyid, hizmetine kabûl eyledi. Ol kırk kişi dahi **[123a]** tevbe edip⁶⁷⁰ sâdıklardan olup, saâdet-i ebediyye buldular. Temmâm dahi Hazret-i Seyyid musâhabeti berekâtında, menâzil-i âliyye erişip merâtib-i kesîre kat' eyledi. Tâ ölünce hizmet-i Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'de oldular (rahimehümullâhü Teâlâ).

Ve dahi rivâyet olundu ki, Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn (kaddesallâhu sırrahu'l-azîz) bir gün ashâbıyla otururken eyitti ki: “Bir güğercin yuvasından çıktı, doğânlar avlamak ister. Kimdir ki varıp men' eyleye?” Şeyh Abdurrahmân Tafsûncî eyitti: “Yâ seyyidî! Eğer destûr verirsiniz ben varayım.” Hazret-i Seyyid destûr verdi. Şeyh Abdurrahmân durup asâsın eline alıp na'leynin giydi. Taşra çıkıp gitti, bir zamândan sonra geldi. Ba'z ârifler hâli bilip, bârekallâh yâ Abdurrahmân!, dediler. Ammâ ba'zılar hâl neyduğun bilmediler. Pes Hazret-i Seyyid'in hâss **[123b]** hizmetkârlarından birisi sorup: “Yâ seyyidî! Kaziyye neydi?” dedi. Seyyid eyitti: “*İbn-i*⁶⁷¹ Müsâfir şehrinden çıktı, tâ kim ehl-i Irâk'ın ahvâlinde nesne ala. Zîrâ tarîkinden ba'z kimesneler hâric oldular idi. Pes biz dahi Abdurrahmân'ı gönderdik, tâ kim bize müteallik

⁶⁷⁰ B: + mürîd-i.

⁶⁷¹ B: Adıyy b.

olanın ahvâlinden nesne olmaya, varıp def' eyledi." Bu söz üzere bir vakit geçmedi ki, Adiyy İbn-i Müsâfir geldi, gözleri giryân. Hazret-i Seyyid'in ayâğına düşüp tevbe ve istiğfâr eyledi. Ondan Hazret-i Seyyid eyitti: "Yâ Adiyy! Şol kimesneler ki, sende kaçtılar. Ondan ötürü kaçtılar ki, sen bizim saydımız olmağışındır ve sende şiddet ü hiddet görünür. Onların ahvâline kasd etmek revâ değil idi. Biz dahi onları kurtardık." dedi. Ondan sonra Adiyy'e emreyledi ki, arkasına kırba bağlayıp su taşıya. Pes⁶⁷² dahi ol kadar su taşıdı ki, **[124a]** kırbanın ipi arkasına eser edip mecrûh kıldı. Hattâ kaftân üstünden kân katre damlardı. Yedi yıl⁶⁷³ üzere su taşıdı. Ondan sonra Sittü'l-fukarâ Hüsniye Hâtûn ki, Hazret-i Seyyid'in helâlidir, Adiyy ona haber gönderdi ki: "Benim hâlim nice olur?" dedi. Hüsniye Hâtûn dahi haber gönderdi ki, Hazret-i Seyyid abdest aldığı vakti gözleyip, vakt-i mazmazada ağzına su aldığı vakit ki suyu döke, onu içmek gerek. Ondan sana gayri dermân yoktur, dedi. Adiyy bu sözü işitip gâyet ferah oldu, fırsat gözledi. Bir gün Hazret-i Seyyid abdest almağa yarak eyledi. Adiyy dahi hâzır idi. Vaktâ ki Hazret-i Seyyid mübârek ağzına su aldı, Adiyy yakın vardı. Hâdim, Adiyy'e kaktı ve men' eyledi. Hazret-i Seyyid eyitti: "Men' eyleme! Nasîbine varır." **[124b]** Pes Adiyy Hazret-i Seyyid'in mübârek ağzından çıkan suyu kapıp, "Bismillâhirrahmânirrahîm" deyip içti. Hak Sübhânehû ve Teâlâ, ol giden hâlin geri verdi. Hazret-i Seyyid eyitti: "Bunu sana kim öğretti?" Adiyy eyitti: "Sittü'l-fukarâ öğretti." Hazret-i Seyyid eyitti: "Râst söylemiş." Ondan Hazret-i Seyyid eyitti: "Yâ Adiyy! Sever misin ki, Hak Teâlâ sana Hükârâ milkin vere ve dahi vardığın vaktin melâikenin savtın nevbet urulur gibi işitesin." Adiyy eyitti: "Yâ seyyidî! Neam." Hazret-i Seyyid eyitti: "Yâ Adiyy! Var imdi, Hükârâ milki sana mahsûs olsun ve dahi esvât-ı melâike sana nevbet olsun." dedi.

Râvî eydür, şimdi dahi esvât-ı melâikei işitirler, Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'in işâreti berekâtında. Ve dahi bu kıssada Hazret-i Seyyid'in hâtûnu Hüsniye'nin velâyetine ve mugayyebâta **[125a]** muttali' olduğuna işâret vardır. Hak Sübhânehû ve Teâlâ Hazreti, onun ve zürriyât-ı tâhiresinin ve silsile-i mübârekesinin himmet-i Âliyelerinden biz kullarını mahrûm kılmaya. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn.

Ve dahi rivâyet olundu ki, Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'in (kuddise sırruhu'l-azîz), mürîdlerinden bir kimesne var idi. Adına, "Receb Vâsîti" derlerdi. Gâyet murtâz ve mücâhede ehli idi. Nefsine ifrâtla zecr ederdi. Riyâzatında ol mertebe oldu ki, haftada bir kere iftâr ederdi.

⁶⁷² B: + Adiyy.

⁶⁷³ B: + bu hâl.

Bir gün şeytân (aleyhi mâ yestehikk), bunun gönlüne vesvese bıraktı ki, sen kadar ehl-i perhîz kande vardır? ki, haftada bir kere iftâr edersin. Mücâhede *ve zühd*⁶⁷⁴ ise ancak ola, deyü dimâğına gurûr verdi. Hak Sübhânehû ve Teâlâ, Receb'in bu hâlini Hazret-i Seyyid'e bildirdi. Pes Seyyid diledi ki, Receb'in dimâğından bu vesvese def' eyleye. **[125b]** Eyitti ki: "Yâ Receb! Cebel-i Lübnân'a⁶⁷⁵ git. Onda bizim müridlerden bir kimesne vardır, adına "Muhammed Lübnânî" derler. Onu ziyâret eyle. Cebel-i Lübnân, Şâm'da bir dağdır. Ekser-i ehl-i hâl, onda ibâdet ederler." Pes Receb, Cebel-i Lübnân'a teveccüh eyledi. Dağa vardığı vakit bir kimesne ister ki, kulavuz ola. Nâgâh baktı, gördü bir taş üzerinde bir kimesne üryan ayâğı üzre olmuş, durmuş yüzün göğ'e tutmuş bir mertebede zaîf ki, hilâle dönmüş. Ol gün ki Receb ona buluştu, hafta tamâm olmuş idi. İftâr edecek günü idi. Pes ileri varıp selâm verdi. Ammâ hâtırına bu geldi ki, acabâ selâm almağa kâdir ola mı? Ol kimesne dahi: "Ve aleyke's-selâm ve rahmetullâhi ve berekâtüh yâ Receb merhabâ! Ehlen ve sehlen, ne gökçek ziyâret edicisin ki, ol sevgili sultândan geldin." dedi. Ben eyittim: **[126a]**"Gerçek söylersin. Ammâ bana bildir ki, benim adımlı ve kimden geldiğimi neden bildin?" Eyitti: "Rabb'im bildirdi ve seninle Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn arasında olan mâcerâyı dahi bildirdi. Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn benim üstâdımdır ve şeyhimdir ve delîlimdir."

Pes Receb eydür, onun katında durdum. Bir hafta oldu, hiç taâm yemedi ve bana dahi taâm vermedi. Ondan üçüncü hafta oldu. Çün yirmi gün tamâm oldu, hiç taâm yemedim. Ben gâyet zaîf oldum ammâ Muhammed Lübnânî hiç zaîf olmadı. Belki kuvveti dahi ziyâde oldu ve ibâdeti dahi artuk oldu. Ondan bana eyitti: "Yâ Receb! Sana za'f galebe etti, ne hâldir?" Ben eyittim: "Nice za'f galebe etmesin ki, haftada bir kere taâm yedim şimdi yirmi gün oldu, taâm yemedim." **[126b]** Pes Şeyh Muhammed eyitti: "Yâ Receb! Dûn-i himmet imişsin." Pes Şeyh Muhammed, benim hâtırım için bir pâre su içti. Ondan önüne elin uzattı, dört enâr getirdi gûyâ ki, ağaçtan şimdi kopmuş. İkisini bana verdi ve ikisini kendi aldı ve eyitti: "Yâ Receb! Ben kırk günde bir kere iftâr ederdim, iki enâr gelirdi. Şimdi dört geldi, ikisi seninçündür. Konuk hâtırın Hak Teâlâ bu kere dört gönderdi. Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'in kerâmetidir." dedi. Ve dahi seni bunda te'dîb için gönderdi. Tâ kim, haftada bir kere yemeğe mağrûr olmayasın. Receb eydür: Pes ol azîz ile bile olup ibâdete meşgûl oldum. Nâgâh havâdan bir kuş gelip üzerimize terengebîn (ترنگبین) saçtı ki, Arap ona "tere" der. Pes Muhammed Lübnânî alıp yedi.

⁶⁷⁴ B: - .

⁶⁷⁵ "Suriye kıtasında büyük bir dağ silsilesi ile bu dağların eteklerinde müstakil ve mümtâz bir mutasarrıflığın ismidir." Şemseddin Sâmî, *Kamusu'l-A'lâm*, C. 3, s. 1170.

Bana [127a] dahi verdi, yedim doydu. Ondan eyitti: “Yâ Receb! Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn seni te’dîb eyledi, ednâ mürîdiyle. Gözün aç, şeytân vesvesesine mağrûr olma.” Ben eyittim: “Yâ Muhammed! Hazret-i Seyyid’in senden a’lâ mürîdi var mıdır ki, ben ednâyım dersin?” Eyitti: “Bî-çâre! Gözün aç, Hazret-i Seyyid’in benden a’lâ mürîdlerinin nihâyeti yoktur. Ben gâyet ez’af ve ahkarım.” Ben eyittim: “Bu dâğda senden gayri mürîdi var mıdır?” Eyitti: “Neam. Bu dâğda Hazret-i Seyyid’in kırk ehl-i keşf ve kerâmât mürîdi vardır. Onlara nisbet ben bahrden katreyim gâyet ednâsı benün.” Receb eydür, bildim ki ben nice kimesne imişim. Ol vesvese dimâğımdan çıkardım, istiğfâr ettim. Ondan sonra vedâ’ edip gitmek kasd eyledim. Bana eyitti: “Yâ Receb! Sana bir emânet [127b] ısmarlarım. Kerem eyle, onu yerine getir.” Ben eyittim: “Başım üzre.” Eyitti: “Benim bir karındaşım vardır, Şeyh Mekkî el-Batmânî derler, benden ona selâm eyle.” Ve eyitti ki: “Lutf edip Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn’den benim için himmet ve meded taleb eylesin. Zîrâ benim ol mertebeye liyâkatım yoktur ki, bizzat Hazret-i Seyyid’e kendi kendimi anam, lutf edip unutmayasın.” dedi. Ondan sonra Şeyh Muhammed benim elim alıp, bir iki adım yer gönderdi. Kendisi döndü. Hemân ol demde kendimi Vâsıt’ın köprüsü üzerine gördüm ki, gelmişim. Ondan nazar edip gördüm, Şeyh Mekkî el-Batmânî köprü üzerinde durur. Selâm verdim, redd-i selâm eyledi. Ondan Muhammed Lübnânî’nin selâmın ve emânetin değirdim. Ya’nî ne dediyse dedim. Şeyh Batmânî ağladı, eyittim: “Yâ seyyidî! Niçin [128a] ağlarsın?” Eyitti: “Şimdi onun katında idim. Hak rahmetine ulaştı. Yudum, kefenledim ve defn edip geldim ve benimle üzerine ricâl-i gaybdan nihâyetsiz kimesneler namâzın kıldılar.

Receb eydür, kaçan bu sözü işittim, bir mertebede müteallim oldum ki, vasfa kâbil değildir. Az kaldı ki, elemenden ve hüzünden rûhum çıka. Ondan başım üzerine nazar ettim. Gördüm ki ol kuş ki, bizim üzerimize terenkübîn saçtı idi, geldi ditreyü ditreyü. Şeyh Batmânî’nin önüne düştü, öldü. Eyitti: “Yâ Receb! Bilir misin bu nice kuştur?” Eyitti: “Belâ.” Ve mâcerâyı eydiverdim. Eyitti: “Yâ Receb! Bana vâcib oldu ki, Şeyh Muhammed’e ettiğim gibi buna dahi edem. Zîrâ Şeyh Muhammed’in taâmın getirmek bunun hizmeti idi. Hak Teâlâ bunun ondan sonra kaldığın dilemedi. Bunun dahi ecelin onun eceline yakın eyledi.” dedi. Durdu, bu kuşu yudu [128b] ve kefenledi ve önümde gömdü. Ondan döndüm, Kalmînâ’ya geldim. Vaktâ ki Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn’e eriştim, selâm verdim. Redd-i selâm edip eyitti: “Yâ Receb! Dimâğından tâat ucbu ve gurûru gitmedi, tâ kim karındaşlarından bir ehl-i hâl öldürmeyinca.” Receb eydür, istiğfâr edip Hazret-i Seyyid’in ayâğına düştüm, özür diledim. Râvî eydür, Receb ondan sonra terakkî edip makâm-ı âlîye erişti. Kurb ve temkîn hâsıl etti,

Hazret-i Seyyid'in himmet berekâtında. Hak Teâlâ, bizi ve cemî'-i ümmet-i Muhammed'i (a.s.) onun zürriyât-ı tâhiresinin himmet-i âliyelerinden mahrûm kılmaya. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn.

Ve dahi rivâyet olundu ki, Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn (kuddise sırruhu'l-azîz), bir gün Dicle kenârına çıktı. Tamâm bin makbûl mürîd ile geri kalan halkın hod nihâyeti yoğdu. Gece [129a] dahi onda kaldılar. Vaktâ ki yatsu namazın kıldılar, Hazret-i Seyyid her tâifeye mertebeli mertebesince ibâdet emredip, bunlar cânib-i Hakk'a meşgûl oldular. Su üzre bir gemi geldi. İçinde münkerâtan ve envâ'-ı menâhîden dopdolu aşikâre hiç kimesneden ictinâb etmeyip, maâsiye irtikâb ettiler. Bu kavim bunları görüp Hazret-i Seyyid'e gelip eyittiler ki: “Yâ seyyidî, görün bu zâlimleri! Hiç Tanrı'dan korkmazlar ve âdemden utanmazlar. Husûsen Hazretiniz bunda ola, âşikâre fîsk u fücûra meşgûl olmuşlar. Bize destûr verin varalım, bunları te'dîb edelim ve-yâhûd siz duâ kılın, Hak Teâlâ bunları kahreylesin.” Hazret-i Seyyid cânib-i Hakk'a teveccüh eyleyip mübârek ellerin kaldırıp eyitti: “اللهم كما طيبت عيشهم في هذه الدار فطيب عيشهم في دارالقرار [129b] Ya'nî, “Yâ İlâhî! Nitekim bunların dirliklerin bu dünyâda gökçek eyledin, âhirette dahi gökçek eyle.” Hazret-i Seyyid'in bu vech ile duâ ettiği, kavmin ba'zına katı geldi. Pes bu kavmin ba'zısı evrâdına gitti ve ba'zısı gitmeyip baş asıp oturdu.

Râvî eydür: Bir sâat bunun üzerine geçmedi ki, ol geminin halkı baş açık ve yalın ayak ağlayu ağlayu Hazret-i Seyyid'in huzûr-ı şerîfine gelip tevbe ve istiğfâr ettiler. Pes Hazret-i Seyyid bunların cemî'sine tevbe telkîn eyleyip, tarîk-i Hakk'a getirdi. Ondan ol gitmeyip oturan tâifeden ba'zısı, bu kavimden sordular ki: “Gelip tevbe etmenize sebep ne oldu?” Eyittiler: “Kaçan ki bu makâma geldik, ne kadar hamrımız var ise su oldu ve ne kadar âlet-i sâz var ise kiminin kılları kırıldı ve kimi kendisi pâre pâre [130a] olup dağıldı. Ve bizim dahi kalbimize bir hâlet geldi ki, mütehayyir olduk. Nâgâh bir nûr geldi, cemî' gemi içinde olanları ihâta eyledi. Gördük, Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn gemi kenârında durur. Onun mübârek yüzünün nûr imiş. Elhamdülillâhi Teâlâ müyesser oldu, geldik mübârek cemâlin görüp elinden tevbe ve istiğfâr eyledik.” dediler.

Ve dahi rivâyet olundu ki ol zamânda ki Hazret-i Seyyid zuhûr buldu, halîfe, Müstazhir-Billâh idi. Târîh-i hicret-i Resûlullâh (s.a.s.) dört yüz doksân dokuz idi. Müstazhir-Billâh Irâk vilâyetinin cemî'-i evkâfını tutup adamlar gönderdi. Mâl-ı vakfı ehline vermeyip, beğliğe zabt eylediler. Çok kimesne bu sebebdan bî-hûzûr oldular. Hazret-i Seyyid'e gelip şikâyet eylediler ve eyittiler: “Bizim ve evlâdımızın [130b] geçinmesi vakıfdan idi. Halîfe

vakfı tuttu, bize müşkil oldu. Lutf edip halîfeye haber gönderin, sizden gayrinin sözü geçmez.” dediler. Hazret-i Seyyid eyitti: “Bu emre ashâbımızdan bir pehlivânı müvekkel edelim. Varsın, ol men’ eylesin.” dedi. Bu kavim birkaç gün sabrettiler ki men’ ola, men’ olmadı. Halk gelip Hazret-i Seyyid’e yine söylediler. Hazret-i Seyyid yine evvelki cevâbı verdi. Vaktâ ki cemî’-i mâl zabt ve cem’ olundu, gemilere koydular ki alıp gideler. Bu kavim yine Hazret-i Seyyid’e gelip ağlaşıp zârî kılıp, bize meded eyle, dediler. Hazret-i Seyyid yine evvelki cevâbı verdi. Kavmin ba’zısı Hazret-i Seyyid’in kavline i’timâd edip tevekkül ettiler ve ba’zısı, muzdaribü’l-hâl oldular. Halk bu mâl alıp gittiklerin teferrüc etmeğe vardılar. Ol⁶⁷⁶ tarafından mâla emîn olan kimesneler cemî’-i mâlî gemiye koyup **[131a]** gitmeğe kasd ettiler. Her çend ki sa’y ettiler, gemi aslâ hareket etmedi. Bunun biriyle yel dahi muvâfık eserdi. Yelkenlerin açtılar ve kürekler urdular. Çâre olup gemiler yerinden deprenmediler. Gemiciler âciz kalıp, halk-ı âlem bu işe hayrân olup durdular. Halîfeye haber gönderdiler. Halife eyitti: “Şâyed yük çok uruldu, gemilerin dümenleri yere battı ola. Ba’zısını giderin.” dedi. Gemilerin yükünün ba’zın giderdiler. Yine çâre olmadı. Yine halîfeye haber gönderdiler. Halife, kurudan fülân şehre getirin, dedi. Pes bu mâlî gemilerden çıkarıp, develere ve atlara ve katırlara arkasına urdular. Mümkün olmadı ki, bir davâr bir adım yer hareket eyleye. Davârları ne kadar ki döğdüler, hiç birisi yerinden kımıldamadı. Pes âciz ve mütehayyir oldular. Ol arada Hazret-i **[131b]** Şeyh’in ashâbından Şeyh Abdurrahmân Tafsûncî (rahimehullâh) onlara nazar ederdi. Ve onlar Hazret-i Şeyh’in, bizim ashâbımızdan bir pehlivân ol mâlî gitmekten men’ eyleye, dediğin işitmişler idi. Halîfeye mektûb yazdılar. Cemî’-i kavm Hazret-i Seyyid’e şikâyet eyledikde Hazret-i Seyyid’in verdiği cevâbı dediler ve Şeyh Abdurrahmân Tafsûncî onların içinde bulunduğu bildirdiler. Halife bu haberi işitip istiğfâr eyledi ve emreyledi ki, ol mâlî cemîân islû issine vereler. Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn’e dahi mektûb yazıp özür eyledi ve eyitti ki: “Ol mâlî cem’ etmekten garazım, askere harc edip taraf-ı mağrîbe gazâ etmekti.” dedi. Pes Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn dahi haber gönderdi ki çünkü, halife ol mâlî sâhiblerine verdi ve ol dervîşlerin gönüllerin hoş eyledi. Hak Teâlâ ol dediği milki âsân **[132a]** vech ile feth ediverip ona müyesser eyleye, hiç ol mâla dahi ihtiyâcî dahi olmaya, dedi. Râvî eydür, Hazret-i Seyyid’in himmet-i âliyesi berekâtında Hak Teâlâ, ol dedikleri yerleri ve vilâyetleri ona müyesser kılıp onun elinde feth kılıverdi.

⁶⁷⁶ B: + halife.

Râvî eydür, Hazret-i Seyyid (kuddise sırruhu'l-azîz), Müstazhir-Billâh zamânında âhirete intikâl eyledi. Nitekim târîh-i vefâtları ona delâlet eder ki, kitâbın evvelinde⁶⁷⁷ ve dahi onun zamânında müteveffâ oldu. İmâm Ebü'l-Meâlî Abdülmelik b. Muhammed el-Cevzî eş-Şâfiî'l-Meşhûr bi-İmâmi'l-Haremeyn⁶⁷⁸, Hazret-i Seyyid'in vefâtından on gün öndin öldü ve dahi İmâm Gazzâlî⁶⁷⁹ (rahimehullâh) onun zamânında vefât etti, Hazret-i Seyyid vefâtından dört yıl evvel (rahmetullâhi Teâlâ aleyhim ecmaîn).

Ve dahi rivâyet olundu ki Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn (kuddise sırruhu'l-azîz), Şeyh Şenbekî [132b] hizmetinde olurken bir gece Hazret-i Şeyh huzûrunda yattı. Sabâh dervîşler balık avlamağa kasd ettiler. Hazret-i Şeyh'den Hazret-i Seyyid'i istediler, bunlarla bile ava gide, yardım eyleye. Hazret-i Şeyh dahi destûr verdi.

Pes bunlar Dicle kenârına eriştiler. Balık avlamağa ağılar ve oltalar bıraktılar. Cemî'îsi bu işe meşgûl oldular. Hazret-i Seyyid bunlardan ayrılıp, bir hâlî yere varıp ibâdete meşgûl oldu. Bunlara karışıp avlamadı. Kaçan bunlar sayddan fâriğ oldular, gidecekleri vakit Hazret-i Seyyid dahi geldi. Diledi ki, bunların avladığı balıktan götürüp bile gide. Bu kavim Hazret-i Seyyid'i men' eylediler. Balıktan götürmeğe dahi komadılar. Vaktâ ki zâviyeye eriştiler. Şeyh huzûruna gelicek esnâ-i kelâmda Hazret-i Seyyid'den şikâyet [133a] eylediler ki: “Bizimle bile gitti. Onda varıcak hiç bize yardım eylemedi. Varıp kendi kolayına gitti ve aslâ bize karışmadı ve balık avlamadı.” dediler. Şeyh Şenbekî, Hazret-i Seyyid'den sordu ki: “Kaziyye dedikleri gibi midir?” Hazret-i Seyyid eyitti: “Belâ, dedikleri gibidir. Ammâ yardım etmediğime sebep var. Şeyh ile halvet olıcak ba'z kelimât vardır, zikrederdim.” dedi. Pes Hazret-i Şeyh halvet edip eyitti ki: “Yâ seyyid! Ne sırâ vâkıf oldun? deyiver işiteyim.” Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ seyyidî! Âlî himmetiniz berekâtında balıklardan her kangı tâifeye ki sataştım, cümlesi zikre ve tesbîhe meşgûller idi. Ben dahi revâ görmedim ki, ol balıkların tesbîhin kesem. Bana dahi gayret geldi, vardım bir köşede zikre ve ibâdete meşgûl oldum. Vaktâ ki bunların işi tamâm oldu, geldim ki bu avladıkları [133b] balığı getirem. Râzı olmadılar, ben dahi fâriğ oldum. Eğer izin verirsiniz yarın varayın, cemî'-i kavme yetecek

⁶⁷⁷ B: + geçmiştir.

⁶⁷⁸ Asıl ismi, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yusuf el-Cüveynî et-Tât en-Nîsâbü'rî'dir Hicrî 478 (m.1085) yılında vefât etmiştir. Hayatı için bkz. Abdülazim ed-Dîb, “Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn”, **DİA**, C. 8, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, s. 141-44.

⁶⁷⁹ Gazzâlî, (h.505/m.1111) tarihinde vefât etmiştir.

mikdârı balık getirem.” Şeyh dahi izin verdi. Ale’s-sabâh Dicle kenârına vardı. Bir azîm balık getirdi ki cemî’-i kavme, üç gün vâfir yediler.

Râvî eydür, kaçan ki Hazret-i Seyyid Dicle kenârına gitti, Hazret-i Şeyh Şenbekî’nin makbûl müridlerinden bir kimesne var idi. Adına “Abdûlmecîd Erecî⁶⁸⁰ (ارجى)” derlerdi. Hazret-i Seyyid’in ardınca gitti. Ol eydür, vaktâ ki Hazret-i Seyyid Dicle kenârına vardı. İştittim ki, su içinden balıklar çağırıp eyittiler ki: “Es-selâmü aleyke yâ Ebe’l-Vefâ!” Şeyh Şenbekî, Abdûlmecîd’den sordu ki: “Balığı nice avladı gördün mü?” Abdûlmecîd eydür: “Belâ, gördüm. Vaktâ ki Dicle kenârına vardı, elin suya uzattı. [134a] Bu balık gelip eli altında durdu. Şol tennûrdan bir kirde çıkarır gibi çıkarıp taşra bıraktı, bir davar güçle getirirdi. Bir eliyle götürüp bunda getirdi. Hiç incinmedi ve üşenmedi.”

Pes Şeyh Şenbekî kavme eyitti ki: “Yâ kavm! Kimde vardır bunun gibi himmet? Bu Hâşîmî’de olan hâlet ve himmet hiçbirinizde var mıdır?” dedi. Pes bu kavim ikrâr ve i’tirâf ettiler ki bu, cemî’îsine gâlibdir ve âlî himmettir. Ol söyledikleri söze istiğfâr eylediler. Ondan Abdûlmecîd bir Arabî kasîde okudu. Hazret-i Şeyh’i ve Hazret-i Seyyid’i medh eyledi. Şeyh Şenbekî dahi tahsînler eyleyip, Hazret-i Seyyid’in gözlerin öptü. Râvî eydür, bu balık kaziyyesinin ertesi, tâc hikâyeti vâkı’ oldu. Nitekim kitâbın evvelinde zikrolunmuştur.

Ve dahi rivâyet olundu ki, Hazret-i Seyyid (kuddise sırruhu’l-azîz), [134b] büyüğe ve küçüğe hulk-ı latîf ile söylerdi ve hiç kimesnenin hâtırına gubâr getirmezd ve kendi ne yerse ashâbına dahi onu verirdi. Bir gün matbaha hizmet eden kimesne, Hazret-i Seyyid’in önüne gelecek sahana artucak yâğ koymuş ve korkmuş ki, Hazret-i Seyyid incine. Pes taâm ile ol yâğları örtmüş, kalân sahanlara berâber olmuş. Vaktâ ki Hazret-i Seyyid’in önüne getirdi, yâğdır taâmın üzerine çıkageldi. Baktı gördü, kendinin önünde olan sahanda yâğ çok, kalan sahanlarda az, ol uçdan yemedi. Pes emreyledi ki, cemî’-i yemeği kazgana koydular, karıştırdılar. Ondan sonra kotarıp getirdiler. Pes aşçıya eyitti: “İstiğfâr eyle! Artık böyle eylemeyesin. Gayriye nice kotarırsan, benim önüne gelen sahana dahi öyle kotar, berâber olsun. [135a] Zîrâ Allahü Teâlâ kulu olmakda berâberiz, tefâvüt olmağın ma’nâsı yoktur.”

Ve dahi cümle ahlâkındandır ki, bir gün içmeğe su istedi. İttifâk hizmetkârlarından birisi maşrabanın kulbun kendi eline alıp, Hazret-i Seyyid’e sunuverdi. Hazret-i Seyyid

⁶⁸⁰ B: Ercî.

dervîşin hâtırı kalmasın deyü demedi ki, dervîş maşrabanın kulpu içenden yana gerek, senden yana gerekmez. Pes onu fehm etsin deyü eyitti: “Dervîş bu maşrabaya bir kulp dahi gerektir.” Dervîş fehm etmedi, varıp bir kulp dahi düzdürdü. Yine Hazret-i Seyyid su isteyicek, dervîş iki eliyle iki kulbuna yapışıp Hazret-i Seyyid’e sunuverdi. Hazret-i Seyyid gördü ki fehm etmemiş, alıp içti ve eyitti: “Dervîş buna bir kulp dahi gerektir.” Pes dervîş varıp bir kulp dahi düzdürdü. [135b] Yine dervîş Hazret-i Seyyid su isteyicek, iki kulbuna yapışıp bir kulbu dervîşin önünde kaldı. Yine Hazret-i Seyyid’den yana kulp yoğdu. Pes Hazret-i Seyyid eyitti: “Dervîş buna bir kulp dahi gerek imiş.” Dervîş fehm etmeyip bir kulp dahi düzdürdü. Pes Hazret-i Seyyid su isteyicek, dervîş iki *eline*⁶⁸¹ iki kulbuna yapışıp ve bir kulbu göğsüne gelip ve bir kulbu bi’z-zarûre Hazret-i Seyyid’in önüne geldi. Pes ol kulbuna yapışıp, maşraba alıp içti. Ondan dervîş hâl neyduğun fehm etti, varıp edeb üzre oldu.

Ol sultânı gör kim, dervîşe maşraba vermekte edeb bu değildir, demedi. Tâ kim, hâtırı incinmesin deyü bu vech ile ta’lîm ve tefhîm eyledi. Mekârim-i ahlâk ise ancak olur. Hiçbir hâtıra gubâr getirmemek isterdi [136a] ve hiçbir kimesne ondan incinmedi. Pes ahlâkının ve evsâfının ve kerâmâtının nihâyeti ve gâyeti yoktur. Eğer yazılsa hadden tecâvüz eder. Enbârdan bir avuç çâşnî kifâyet eder. Bu bâbı ihtisâr edelim. Hak Sübhânehû ve Teâlâ kemâl-i lutfuyla bizi ve cemî’-i ümmet-i Muhammed’i (a.s.) doğru yoldan ırmayıp, Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn’in (kaddesallâhu sırrahu’l-azîz) ve zürriyât-ı tâhiresinin silsilesine dâhil olmak müyesser edip himmet-i âliyelerinden mahrûm kılmaya. Âmîn yâ Rabbe’l-âlemîn.

BÂB-I RÂBÎ’

Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn (kuddise sırruhu’l-azîz)’i halîfe-i Bağdâd imtihân eylediğini ve ashâbının ve huddâmının isimlerin beyân eder.

Râvî eydür, vaktâ ki Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn (kaddesallâhu Teâlâ sırrahu’l-azîz) cemî’-i makâmât ve merâtibi kat’ edip Hakk’a vâsıl oldu. [136b] Hazret-i Resûl (a.s.), âlem-i rü’yâda gelip Hazret-i Seyyid’in ağzına mübârek ağzı yârın kodu. Ondan sonra cemî’-i yenâbî’-i hikmet kalbinden lisânına cârî oldu, Hazret-i Resûl’ün (a.s.) ağzı yârı berekâtında. Ondan Hazret-i Resûl (a.s.) emreyledi ki, va’z ü nasîhat edip halkı tarîk-i Hakk’a ve tarîk-i Resûl’e da’vet eyleye. Pes Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn, fasîh Arabî bilip ehâdîs ve tefâsîr ma’nâsında bi-

⁶⁸¹ B: eliyle.

vechin mine'l-vücûh [hiçbir şekilde] acz göstermezdi ve dâimâ eydürdü ki: انا الذي امسيت عجميا "واصبحت عربيا" Ya'nî, "Ben şol kimesneyim ki, geceledim acemî olduğum hâlde ve sabâhladım Arabî olduğum hâlde." Ya'nî, Arabî dilinden gâfil idim. Zîrâ Kürtler içinde büyüdü idi. Vaktâ ki Hazret-i Resûl (a.s.) ağzıma mübârek [137a] ağzı yârından kodu, sabâh durdum gördüm ki, bir mertebede fasîh Arabî bilirim ki, nice yıllar Arap içinde büyüyen kimesneler ol kadar Arabî bilmezdi.

Pes Hazret-i Seyyid (kaddesallâhu sırrahu'l-azîz) dâimâ va'z ü nasîhat ederdi. Her def'a ki meclis-i va'z ederdi, halk kesîr gelip tevbe ederlerdi. Ve'l-hâsıl Hazret-i Seyyid'e ol kadar kimesne tâbi' oldu ki, haddi ve hasrı yok idi. Ol vakit halîfe **Kâim-Biemrillâh** idi. Hasûdlar ve münkirler ve bî-basarlar halîfenin kulâğına koydular ki: "Zeyne'l-âbidîn oğlanlarından bir kimesne zâhir oldu. Bî-nihâye halk ona tâbi' oldular. Ve hilâfet dahi benimdir, der imiş. Eğer şimdiden ona bir tedârik ve bir çâre olmazsa bir azîm fitne olur." dediler. Pes halife, bu sözden hayli teşvîşe düşüp muzdaribü'l-hâl oldu. Adamlar gönderip Hazret-i Seyyid'i [137b] da'vet eyledi, tâ kim göre nice kimesnedir? Ol gönderdiği kimesneler gelip, Hazret-i Seyyid'e haber verdiler. Pes Hazret-i Seyyid dahi da'vete icâbet lâzımdır, deyü halîfeye varmak kasd eyledi. Halk evişdiler bile gideriz, dediler. Hazret-i Seyyid dahi halkı men' eyledi. Bir tâifeyi men' ederdi, bir tâife dahi gelirdi. Vaktâ ki, Hazret-i Seyyid Dicle kenârına erişti. Gelen adamın Hazret döndermediği, ba'zılar eyitmişler ki on bîn kimesne idi ve ba'zılar eyitmişler artuk idi. Ve bi'l-cümle gâyet çok adam cem' oldu.

Râvî eydür, vaktâ ki gemiciler Hazret-i Seyyid ile bu kadar adam *gördüler*⁶⁸², ne kadar gemi var ise korkup kaçtılar ki, mebâdâ halîfeye bu kadar adam geçirmek hoş gelmeye deyü. Gemicilerden hiç kimesne kalmadı, illâ bir kişi kaldı. Ona, "Osmân Ma'berânî" derlerdi. Ol dahi [138a] ondan ötürü kaldı ki göre, Hazret-i Seyyid nice kimesnedir ve dedikleri gibi keşf ve kerâmât ehli midir? tecrübe eyleye. Pes Osmân ileri gelip, Hazret-i Seyyid'e selâm verdi ve gemiyi Hazret-i Seyyid'in önüne çekti ve eyitti: "Yâ seyyidî! Şimdi ücret verilmek gerek, ondan sonra geçilir." dedi. Hazret-i Seyyid hâdime işâret eyledi hâzır ne var ise ver, deyü. Meğer hâzır yüz elli dînâr var imiş. Hâdim onu Osmân'ın önüne kodu. Osmân onu almadı, eyitti: Ben bu ücreti dilemezim." dedi. Hazret-i Seyyid eyitti: "Ya nice ücret istersin?" Osmân eyitti: "İsterem ki, yarın kıyâmet gününde sırâtı geçirmeğe kefil olasın ve dahi bu

⁶⁸² B: gönderdiler.

ma'nâya burhân gösteresin.” dedi. Râvî eydür, Hazret-i Seyyid Osmân'dan bu kelâmı işitti, cânib-i Hakk'a teveccüh edip eyitti: “Hak Teâlâ'nın isminde [138b] ibret vardır. Sırâtı geçersin inşâallâhü Teâlâ.” dedi. Pes Osmân eyitti: “Yâ seyyidî! Burhân görmek isterim.” Hazret-i Seyyid, teveccüh eyleyip mübârek dudakların kımıldattı ve gümür gümür ba'zı nesne söyledi. Osmân'a bir hâlet gelip na'ra urdu düştü, aklı gitti. Zamândan sonra aklı gelip gemi ileri çekti. Geçmeğe destûr oldu. Cemî'-i kavm geçtiler. Râvî eydür, bu kavim birkaç tavırla geçtiler. Ba'zısı su üzre yürüyüp geçtiler ve ba'zısı havâ üzre yürüyüp geçti ve ba'zısı Dicle'yi bir adım edip geçtiler. Ammâ râsihûn, Hazret-i Seyyid ile gemiye girip geçtiler.

Râvî eydür, Osmân Ma'berânî'nin bir oğlu var idi. Ol eydür: Babamdan sordum ki: “Sana ne hâlet vâkı' oldu ki na'ra urup düştün ve aklın gitti, ne gördün?” [139a] dedim. Eyitti: “Yâ oğul! Gördüm ki kıyâmet kopmuş, halk mahşere cem' olmuşlar, *kimisi muazzez*⁶⁸³ ve kimisi muazzeb. Mîzân kurulmuş ve sırât gerilmiş ve halk durmayıp geçerler. Ammâ az kimesne halâs oldu, çoğu ayâğını koduğu gibi cehenneme düşer. Pes bu hâleti görüp, korktum. Nâgâh Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn (kuddise sırruhu'l-aziz) gelip elime yapıştı, sırât katına getirdi ve eyitti ki: “Bismillâhirrahmânirrahîm de ve durma geç.” Hemân ki Hazret-i Seyyid bu kelâmı dedi, bir nidâ işittim ki; geçsin Osmân Ma'berânî ve onun zürriyâtı Tâcü'l-Ârifîn Ebü'l-Vefâ hürmetine, deyü. Pes ben dahi “Bismillâhirrahmânirrahîm” deyip sırâta kadem bastım ve yıldırım gibi geçtim ve teemmül eyledim gördüm ki, bir bölük kimesne ardımca geçtiler. Gâibden eyittiler, işte zürriyâtın [139b] dahi geçti ki bunlardır, denildi. Onlar dahi kimi yıldırım ve kimi yügrük at gibi geçtiler. Pes bildim ki, Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn mukarreblerden imiş.” dedi.

Râvî eydür, Osmân Ma'berânî, Hazret-i Seyyid'den tevbe edip gemicilikten vaz geldi. Tâat ve ibâdete meşgûl oldu. Merâtib-i âliyye kat' eyleyip azîzlerden oldu. Âhirü'l-emr “Şeyh Osmân Ma'berânî” demekle meşhûr oldu, menâkıbı çoktur. Dicle kenârında kubbesi vardır. Onda defn olunmuştur. Kabri ulu ziyâretgâhdır. Ehl-i Bağdâd, ekser hâcet için varıp ziyâret edip istimdâd ederler. Mahrûm kalmazlar, Hazret-i Seyyid'in musâhabeti berekâtında.

Râvî eydür, vaktâ ki Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn (kuddise sırruhu'l-azîz) Bağdâd'a yakın vardı, çok halk karşı çıktı. Hezâr ta'zîmle alıp Hille [140a] kapısından şehre girdiler. Her kimesneye ki Hazret-i Seyyid'in gözü tuş olurdu, elbette Hazret-i Seyyid'e mutî' olup ve

⁶⁸³ B: - .

ba'zısı tevbe ederdi. Ve ba'zısı teberrüken ziyâret ederdi ve ba'zısı mertebesin tamâm etmeyenler mertebesin ve makâmın tamâm ederdi. Cemî'-i ehl-i Bağdâd, icmâ' ve ittifâk ettiler ki Hazret-i Seyyid evliyâullâhdandır.

Pes bunlar Bağdâd sokaklarından bir sokaktan geçerken bir yüksek çardaktan bir hâtûn eyitti ki: “دخلت بغداد الى بغداد وستخرج بغداد من بغداد ولم تدربغداد ما بغداد” Ya'nî, “Bağdâd girdin Bağdâd'dan ve Bağdâd'dan Bağdâd'ı çıkarsan gerek ve bilmez Bağdâd ki Bağdâd nedir?” Bu sözün ma'nâsın hiç kimesne fehm eylemedi illâ Hazret-i Seyyid. Eyitti ki: **[140b]** “Bu hâtûn kimdir ki bize teşnî' eder?” Eyitti: “Ben Ma'rûf-i Kerhî'nin kız karındaşıyım. Senin gelmeğüne muntazırım ve senden bey'at etmek isterim.” dedi. Râvî eydür, Hazret-i Seyyid mübârek elin uzattı, kolu uzanıp çardağa erişti. Hazret-i Resûl (a.s.), nisâ-i mü'minât nice eylediyse ol vech üzre bey'at eyledi. Cemî'-i halk, Hazret-i Seyyid'in mübârek eli ol çardağa bu kadar yüksek iken eriştiğine, hayrân kaldılar. Ondan Hazret-i Seyyid varıp câmi'e girdi. Halk ol kadar cem' oldu ki, câmi' içre yukarıdan darı saçsalar yere düşmeyeydi izdihâmından. Pes Hazret-i Seyyid minbere çıkıp, va'z ü nasîhat eyledi. Hakâyık ve dakâyık söylemeye meşgûl oldu. Ondan halkı tevbeye da'vet eyledi. Hak Teâlâ, halkın bağlı gönüllerin **[141a]** fethedip ol sâatte çok halk gelip tevbe ettiler. Hazret-i Seyyid minberden indiği vakit, Cum'a gecesi idi. Ahşâm namâzı vakti idi, ahşâm namâzın kıldılar. Halk yine cem' olup gitmediler ve durmayıp gelip tevbe ederlerdi. Hazret-i Seyyid'den el alırlardı. Çün yatsı namâzın kıldılar, Hazret-i Seyyid ashâb-ı hâssı birle oturup Hak Teâlâ'nın zikrine meşgûl oldular. Hâdimlere emreyledi ki, halka destûr vereler galebelik etmesinler, lutf edip gitsinler. Halkın dahi kimi gitti ve kimi dahi durdu.

Pes halîfeye tamâm tafsîli ile ahvâli bildirdiler. Halîfe tebdîl-i sûret edip geldi. Hazret-i Seyyid'in ahvâline nazar eyledi. Gördü ki, nûra gark olup oturur. Etrâfında azîzler, Hak Teâlâ'nın zikrine meşgûl **[141b]** olmuşlar ve rûhâniyyet⁶⁸⁴ gâlib olup mahv olmuşlar. Pes halîfeye dehşet ve heybet geldi. Ehl-i ilmden kendisiyle bir kimesne var idi. Adına “Saîd b. Ebî Nasr” derlerdi. Ulemâ-i kibârdan şâfiîdir ve “Ta'lik” adlı kitâb ki, mu'teber kitâbdır, onun te'lîfidir. Halîfe onunla meşveret edip eyitti: “Ne dersin? Ben işbu Seyyid'i imtihân etmek isterim.” Said eyitti: “İmtihân etmeğe hâcet değildir. Zîrâ hak üzre idiği gün gibi zâhirdir.” dedi. Halîfe eslemedi, bu halkı dolaştı. Bir yerde hâtûnlar dururdu. Onlara karıştı ve bir hâtûnun eline yapışıp sıktı. Hâtûn eyitti: “Yâ halîfe! Benden ırağ ol ki, ben Hakk'a meşgûlem.”

⁶⁸⁴ B: rûhâniyyetleri.

dedi. Halîfe taaccüb eyledi, bir tarafa dahi gitti. Bir kız gördü, onun dahi yanına varıp elin sıkı. [142a] Ol kız eyitti: “Yâ halîfe! Utanmaz mısın ve Allah’tan korkmaz mısın? Eğer ol yapıştığın, benim kız karındaşımdan gayri kimesne olaydı seni rüsvâ ederdi ve halîfe idiğini halka bildirirdi. Yürü var! Bizden ırağ ol ki, biz Allah’tan gayriyle meşgûl değiliz.” Pes halîfe hacîl oldu. Hazret-i Seyyid’in satevâtı nûru, halîfeyi ihâta eyledi Gâyet muzdaribü’l-hâl oldu. Saîd eyitti: “Yâ emîre’l-mü’minîn! Ben demedim ki, tecrübe eylemek hâcet değildir. Zîrâ onun nûru, cemî’ bunda olan kimesnelere sirâyet etmiştir. Ma’lûmdur ki, bu kişi veliyyullâhdır. Eğer elbette tecrübe etmek murâdın ise, gâyet bahhâs kimesneler ve ulemâdan ehl-i cidâl olan kişiler, hâzır olup mesâil-i müşkile sorsunlar. Eğer ilzâm ederlerse ma’lûmdur ki, [142b] da’vâsında kâzibdir ve illâ mutî’ olmaktan gayriye çâre yoktur.” Halîfenin bu söz, hâtırına hoş gelmedi.

Pes kendinin *hâss*⁶⁸⁵ hâdimlerinden birisini kıştırıp onunla yedi tulum hamr gönderdi ve ısmârladı ki, vardığın vakit eyit ki: “Halîfe size selâm eder ve eydür ki, kaçan meclis eyleseler ve erenlerle avratlar bir yerde cem’ olsalar bu hamrdan içsinler. Zîrâ⁶⁸⁶ gibi meclise öyle gerektir.” Ol kimesneye, “Muhammed Kâdirî” derlerdi. Zîrâ halîfenin atası Kâdir-Billâh adamlarından idi. Halîfe onu gâyet severdi.

Râvî eydür, vaktâ ki Muhammed Kâdirî ol yedi tulum hamrı alıp Hazret-i Seyyid’in huzuruna geldi, dehşet galebe eyledi. Gâyet havf edip bu sözü Hazret-i Seyyid’e demeğe utandı. Halîfenin sözün [143a] dahi sayamaz nice etsin, mütehayyir kaldı. Hazret-i Seyyid’e nûr-i velâyetle ma’lûm olup eyitti ki: “Yâ Çâker! Muhammed Kâdirî’ye “Çâker” deyü lakab dediklerine sebep budur, bu tulumlarda bâldan ve yâğdan gayri nesne yoktur ki, halîfe dervîşlere göndermiştir.” Ondan eyitti: “Yâ dervîşler! Çanâklarınızı getirin.” Pes dervîşler çanâkların getirdiler. Ondan Muhammed Kâdirî’ye eyitti: “Yâ Çâker! Sen kendi elinle taksîm eyle.” Pes tulumun birin açtı. Bâl olmuş ki, adamın yüzü içinde görünür. Şuncaleyin revâk bâl olmuş, Hakk’ın kudretiyle ve Hazret-i Seyyid’in himmetiyle. Dervîşlere verdi ve birin dahi açtı, yâğ olmuş. Onu dahi dervîşlerin çanâklarına koyup, ol yedi tulumu bu üslûb ile onlara taksîm edip cemî’-i fukarânın çanâkları bâl ve yâğ [143b] ile doldu. Ve ol bâlnın misk-i anber kokusundan ve râyiha-i tayyibesinden dimâğlar tutuldu. Çâker, bunu görüp mütehayyir oldu.

⁶⁸⁵ B: - .

⁶⁸⁶ B: + onun.

Hazret-i Seyyid'in ayâğına düştü ve kasd eyledi ki tevbe eyleye, Hazret-i Seyyid'in hizmetinde kala.

Pes Hazret-i Seyyid, bir tâs getirip içine bir tarafına od ve bir tarafına penbe ve ara yerine kar koydu ve ağzını berkedip Çâker ile halîfeye gönderdi. Ya'nî demek olur ki, erenlerin şehveti od gibidir ve hâtûnların şehveti penbe gibidir. Od ile bir yerde karâr etmez. Ammâ şeyhin kuvveti olıcak, odu penbe yakmaktan men' eder. Nitekim tâsda od ile penbe arasında kar, yakmaktan men' eyledi.

Çâker tâsı alıp, halîfeye geldi. Halîfe, tâsın ağzın açıp içinde olan rumûzu [144a] fehm eyledi. Ondan tâsı boşaltıp içine bir yılân yavrucuğun bulup koydu ve ağzını muhkem bağladı ve Çâker'e ısmârladı ki, hiç kimesneye tâsın içinde ne var idiğın *deme*.⁶⁸⁷ Pes Çâker tâsı getirip, Hazret-i Seyyid'in huzûruna varıp selâm verip tâsı önünde kodu. Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Çâker! Bu nedir? Ol mahcûb halîfeden getirmişsin. Onun hicâbı dahi gitmez mi?” Çâker eyitti: “Yâ seyyidî! Keşfle bu tâsın içindeki nesne ma'lûm etsinler.” dedi. Hazret-i Seyyid eyitti: “Bunun gibi ednâ nesne ile mi erenleri tecrübe ederler? Bu gâyet ednâ mertebedir.” deyüp ol vakit karındaşı oğlu Seyyid Matar küçük idi, ona işâret edip eyitti: “Yâ Matar! Bu tâsın içinde ne vardır? [144b] Keşfle bunlara bildir.” dedi. Seyyid Matar dahi teveccüh edip eyitti ki: “Yâ seyyidî! Yerleri ve gökleri ve cemî'-i makâmları seyreyledim. Bir yılân yavrusunu anası katında bulmadım, gitmiş gayb olmuş. Meğer ki bu tâsın içinde olan, oldur.” dedi. Vaktâ ki Çâker bu sözü işitti, na'ra urup düşüp ussu gitti. Gene aklı gelicek, ol fâhir libâsları çıkarıp pelâslar giydi. Ve cemî'-i câh ve mansıbı terk edip fakr ihtiyâr eyledi. Hazret-i Seyyid'in mübârek elin alıp sıdk u ihlâs birle tevbe eyledi. Cân u dil ile Hazret-i Seyyid'e hizmetkâr oldu. Kaçan halîfe bu haberi işitti, gâyet bî-huzûr oldu. Zîrâ Çâker Hazret-i Seyyid'e mürîd olduğundan korktu ki⁶⁸⁸ kalan a'yân dahi varıp tâbî' olalar, memleket elden gide. Bî-çâre bilmez ki, onun memleketi ve beğliği Hazret-i Seyyid'in katında bir çûbca değildir.

[145a] Pes halîfe bir kimesne ile dahi Hazret-i Seyyid'i tecrübe etmek ister. Henüz dahi tereddüd üzredir. Pes yüz dînâr helâlden ve on dînâr harâmdan birbirine karıştırıp bir keseye koyup ammâ ol on dînâr ki, harâmdır, nişânladı. Şöyle ki kendiden gayri kimesne bilmezdi. Ve eyitti: “Varın, bu dînârı Hazret-i Seyyid'e verin. Fukarâya nafaka eylesin.” Pes

⁶⁸⁷ B: demeye.

⁶⁸⁸ B: + geri.

alıp Hazret-i Seyyid'in huzûruna getirdiler ve eyittiler ki: "Halîfe selâm eyledi ve bu dînârı dervîşlere nafaka eylesinler, dedi." Hazret-i Seyyid ol getiren kimesneye emreyledi, keseyi başı aşağıya ede. Pes kesenin mührün giderip ve ağzın açıp başın aşağıya eyledi. Ondan Hazret-i Seyyid emreyledi ki, şol dînârı ayır ve şol dînârı dahi ayır, şunu dahi ayır. Halîfenin harâmından koduğu on dînârı, [145b] tamâm ayırttı. Ol yüz dînârı kabûl etti ve emreyledi ki, ol on dînârı ki ayırttı, keseye koydular. Yine halîfeye gönderdi ve eyitti ki: "Halîfeye eydin ki, fukarânın nafakasına bu asıl mâl harc olunmaz. Yine kendiler harcansınlar." dedi. Vaktâ ki halîfeye ol on dînârı getirdiler, halîfe nazar edip gördü ki, kendi nişân eylediği harâm dînârlardır. Bildi ki, Hazret-i Seyyid'de velâyet vardır. Ammâ hasûdler ve müddeîler ve münkirler halîfeye türlü türlü söz ilkâ eylediler ki, demek olmaz. Âhirü'l-emr eyittiler ki: "Bu kimesne yabânda dururken komadınız, yanınıza getirdiniz. Şimdi cemî'-i Bağdâd'ın halkı, ona tâbi' oldular. Ve Çâker senin katında mukarreb idi, ol dahi mürîd oldu, seni terk eyledi. Gâyet azîm [146a] fitnedir." dediler. Ve dahi ol vakit ki Çâker, Hazret-i Seyyid'e irâdet getirdi. Hazret-i Seyyid ona eyitti: "Sana bir mansıb vereyin ki, halîfenin üzerine iftihâr edersen dürüst ola." deyip dervîşlerin helâsı hizmetin verdi. Çâker dahi sıdk u ihlâs birle kabûl edip, cân u dil ile mütevazzâyâ hizmet edip pâk ederdi. Halîfe katında mukarreb olmaktan onu yig görürdü. Pes halîfeye bunu dahi dediler ki: "Çâker şol mertebede Seyyid'e mutî' olmuştur ki, senin katında mukarreb olmaktan onun mütevazzâsına hizmet eylemeyi yig görür." dediler. Revâ değildir, bu asıl kimesne şehirde koyasın. Eğer birkaç gün dahi durursa kapıda hiç kimesne komaz, çeker kendüye kul eyler. Nitekim Muhammed Kâdirî [146b] babanın ve senin mukarrebini idi. Şimdi kulundan dahi artık mutî' ve münkâd olmuştur, dediler. Halîfeye bu münkirlerin sözü, eser eyleyip havâss ve ekâbiri cem' eyleyip meşveret eyledi ki, nice edelim? deyü. *Ba'zılar sâkit oldular ve ba'zılar eyittiler, şehirden sürelim ve*⁶⁸⁹ *ba'zılar eyittiler, yasak edelim ki meclis-i va'z etmeye ve hiçbir kimesneye tevbe vermeye. İbn Akîl ki, kitâbın evvelinde nice kimesne idiği denilmiştir, eyitti: "Yâ emîre'l-mü'minîn! Ulemâ-i kibâr, cem' olsun ve ehl-i cidâl ve bahhâs kimesneler gelip mesâil-i müşkile sorsunlar. Eğer cevâb verirse hoş ola ve illâ siz bilirsiniz." dedi. Halîfeye bu söz sevâb gelip eyitti: "Ne kadar bahhâs ve ehl-i cidâl âlim var ise, cem' olup mesâil-i arabiyye sorsunlar. Eğer cevâb verirse [147a] halâs olsun ve eğer cevâb vermezse kürsîsin başına yıkıp, şehirden süreyin." dedi. Pes Hazret-i Seyyid'e adam göndediler ki: "Ne dersin, cemî'-i ulemâ huzûruna ne sorarlarsa cevâb verip, onlarla bahs eder misin?"*

⁶⁸⁹ B: - .

الآية⁶⁹⁰ ”اطيعوا الله واطيعوا الرسول واولي الأمر منكم“ dediler. Pes Hazret-i Seyyid bu âyeti okudu ki: “Onun izzeti hakkıçün ki, izzet ve azamet O’nundur, eğer ol demirden minber ki, Ömâm Ahmed Hanbelî (rahimehullâh) türbesinin garbindan yanasında defn olunmuştur. Onu çıkarsalar, cedel ve bahs olacak yere kosalar ondan od urup kızdırsalar, şöyle ki kıbkızıl olsa ve dahi muhkem kızdırsalar, şöyle ki ak pâk olsa; emîrû’l-mü’minîn bana emreylese ki, çık ol minbere şu sâillere cevâb [147b] ver dese, Allahü Teâlâ’nın avniyle çıkıp suâllerine cevâb verem.” dedi. Kaçan ki halîfe bu sözü işitti emreyledi ki, ol türbe kazdılar. Hazret-i Seyyid’in dediği gibi ol minberi buldular. Gördüler ki azamet minber ki, dense olmaz. Bin türlü mihnetle çıkarıp, bir vâsi’ sahrâda kurdular. Dahi onun üzerinde ve dört etrâfında şol denli odun yığdılar ki, denilmezdi. Ol oduna od urdular. Üç gün üç gece muttasıl yandı. Kıbkızıl iken ak pâk oldu. Pes onda cem’ olan Hazret-i Seyyid’in muhibbleri girîv kılıp, Allah Allah âvâzından yerler ve gökler titredi. Hazret-i Seyyid onlara eyitti: “Allahü Teâlâ’nın avni benimledir, epsem olun.” deyince cemî’si sâkit oldular. Onda olan hâlet şerh olunmaz.

Pes cemî’-i Bağdâd’ın halkı, ol sahrâya çıktılar. Şehirde [148a] bir ferd kalmadı. Ondan sonra ne kadar ehl-i cidâl ve bahhâs var ise hâzır oldular. Halîfe, oturacak cânibinden odu giderip minbere yakın yerde oturdu. Ekser-i halk eyittiler ki: “Hiç mümkün müdür ki, bu kızmış demire adam yakın vara? Bu kande kaldı ki üzerine çıka dahi va’z ve bahs ede.” Pes adüvvler ve hasûdler ve münkirler hâzır oldular. Umarlardı ki, Hazret-i Seyyid yana ya âciz olup kala ve döne. Ve ondan suâl edecek ulemâ, halîfe cânibinden yakın yerde geldiler.

Râvî eydür, onlar kırk kimesne idi. Onu, Ömâm Ebî Hanîfe mezhebinden ve onu, Ömâm Şâfiî mezhebinden ve onu, Ömâm Mâlik mezhebinden ve onu, Ömâm Hanbelî mezhebinden idi (rahimehümullâhü Teâlâ). Bu dört mezhebde bunlar kadar âlim yoğdu. Ondan Hazret-i Seyyid’e mibere [148b] çık, dediler. Hazret-i Seyyid eyitti: “نزلنا معهم وفرقنا النار” Ya’nî, “Bunlarınla bu makâma bile geldik. Bunlardan bizi nâr ayırdı.” Ya’nî, işârettir ki münkir mâdâm ki, inkârda kalsa yeri cehennemdir. Ondan sonra gelip “Bismillâhirrahmânirrahîm” deyip ve Hazret-i Resûl (s.a.s.)’e salavât getirip minbere çıktı. Ve ol halka selâm verip ve ayâğ üzere durup bir belîğ ve fasîh hutbe okudu. Hiç ayâğın yerinden depretmedi ve ol kızmış demirden incinmedi. Pes bu kavme bir dehşet ve heybet düştü ki, kâbil-i vasf değil. Cemî’ gelen ulemâ mütehayyir oldular ve cemî’-i fusahâ âciz kaldılar. Ondan mübârek ağzın açtı, halka dürr ve

⁶⁹⁰ “Allah’a itaat edin. Peygamber’e ve sizden olan ulü’l-emre (idârecilere) de itaat edin.” (Nisâ, 4/59).

cevâhir saçtı. İlm-i ledünnîden ve maârif-i ilâhiyyeden ba'zı sözler söyledi ki, halîfe ve ulemâ ve fuzalâ mütehayyir oldular. Ve halka dahi [149a] va'z ü nasîhat eyledi. Girîv kopardılar, niceler vecd ü hâlet buldular. Ve niceler yakın kaldılar ki, cân teslîm edelerdi. Ve hiçbir kimesne⁶⁹¹ inkâr kalmadı. Meğer birkaç münkirler hased edip güneşi balçığla sıvamak isterlerdi, kaçan olsa gerek.

Râvî eydür, ondan Hazret-i Seyyid a'lâ savtle çağırdı ki: “Her kimesne kim suâl etmek ister, etsin ve dahi münâzara ve cedel etmek isteyen istesin, etsin.” dedi. Bu hâzır olan kimesnelerden birisi cevâb vermedi ve söylemedi. Ondan ol hasûdler ve münkirler eyittiler ki: “Sizi niçin getirdik? Söylesenize.” dediler. Onlar eyittiler: “Vallâhi mesâil-i müşkile hâzır ettik idi. Şimdi hiçbirisi hâtırımıza gelmedi ve cemîan her ne bilirsevüz unuttuk.” dediler.

Râvî eydür, bu ulemâdan birisi, ileri [149b] gelip eyitti: “ما الاسلام” Ya'nî, “İslâm nedir?” Hazret-i Seyyid eyitti: “Nice islâmdan sorarsın? Senin islâmından mı sorarsın yâhûd benim islâmımdan mı sorarsın?” Sâil eyitti: “İslâm iki mi olur?”

Hazret-i Seyyid eyitti: “Belâ, senin islâmın oldur ki; dilinle ikrâr edesin ki Hak Teâlâ birdir, şerîki yoktur ve Muhammed Mustafâ (s.a.s.) hak peygamberdir. Ve gönlünle bunlara inanasın ve Tanrı'nın ve Resûl'ünün buyruğun tutup amel edesin. Ammâ bizim islâmımız, zâtı mahv edip ve sıfâtı tebdîl eyleyip hiçbir vakitte Allahü Teâlâ'dan gâfil olmamaktır.

Ve sizin orucunuz, Ramazân ayında yemekten ve içmekten ve cimâ'dan tulû'-i fecerden gün tulununca imsâk etmektir. Ammâ bizim orucumuz, cemî'-i dünyâdan olan nesnelerden geçmektir. [150a] Meğer bi-kadri'z-zarûre tâate muâvin olacak denli ve dahi cemî'-i ahlâk-ı rezîleden ictinâb etmektir.

Ve dahi sizin zekâtınız, altından bu kadar ve gümüşten bu kadar ve davardan bu kadar deyip *tafsîli üzre*⁶⁹². Ammâ bizim zekâtımız, vücûddan geçip mevcûd-i hakîkî ile gınâ bulmaktır.” Ve haccı ve sâir umûru beyân etti. Nitekim ikinci bâbda tafsîliyle geçmiştir. Ondan sonra eyitti ki: “Bu zikrettiğim İslâm'a kim kâdirdir?” Hiçbir kimesne cevâb vermedi. Ondan eyitti: “Yâ cemâat! Bizim için nâr-ı şedîd kızdırdınız. Hak Teâlâ söyündürdü. Ve dahi dilediniz ki beni âciz edeydiniz, Hak Teâlâ sizi âciz etti. Ve i'tikâdınız bu idi ki, siz fasîhler ve belîğler

⁶⁹¹ B: kimesnede.

⁶⁹² B: tafsîl etmektir.

olasız ve bende fesâhattan ve belâgattan hiç eser **[150b]** olmaya. Ma'lûmunuz oldu ki, kim fasîh kim imiş.” Ol belîğ ve fasîh olan kimesnelerin ağızların açmağa mecâlleri olmadı, Hak Teâlâ'nın kudreti birle.

Ondan üç kere çağırıp eyitti ki: “Kanı ol suâller yaraklayan kimesneler gelsinler, suâllerin etsinler” dedi. Hiç kimesne cevâb vermedi. Ondan Hazret-i Seyyid eyitti: “Ol suâlleri Hak Teâlâ size unutturdu. Ammâ ben Allahü Teâlâ'nın avni birle, ol sizin eyideceğiniz suâlleri eyideyin ve cevâbların dahi vereyin.” deyip birisine eyitti ki: “Yâ filân! senin yarakladığın suâl bu değil mi?” deyip takrîr eyledi. Ondan bir cevâb verdi ki, ahsen-i cevâb idi. Ve'l-hâsıl ol kırk âlimin yarakladığı suâlleri bir bir takrîr eyleyip latîf cevâblar verdi ki, cemî'îsi mütehayyir oldular.

Ondan eyitti: **[151a]** “Eyyühe'l ulemâ ve'l-ekâbir! Bilin ve âgâh olun ki şol ilim ki, mektebhânedeki tahsîl olunur ve kâğıd üzre yazılır, ol unutulur. Ammâ şol ilim ki ledün mektebhânesinde tahsîl olunur ki, onun varakı gönül sahîfesidir, ol ilim unutulmak olmaz. Cehd ü sa'y eylen ki, ilm-i ledünnî tahsîl eyleyesiz. Ta kim iki cihânda saîd olasız.” deyip bu âyeti okudu: “فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَاسْمَعُوا وَأَطِيعُوا”⁶⁹³

Râvî eydür, ol meclisde hâzır olan âlimlerden birisi İbn-i Akîl idi ki, yukarıda zikrettik. Ve birisi dahi Şeyh Ebü'l Hasan Cevzî idi ki, mu'teber âlimlerdendir. Kelâm-ı kadîmde tefsîri dahi vardır. Bu ikisi şöyle zannederdi ki, Hazret-i Seyyid'in arabiyyetten ol kadar mümâreseti yoktur. Zîrâ Kürtler içinde doğmuş **[151b]** ve büyümüştür ve dahi fesâhatta ve belâgatta dahli yoktur. Kaçan ki Hazret-i Seyyid'in kelimât-ı dürer-bârın işittiler ve gördüler ki, sözü inci gibi dizer ve ulûm-i evvelîn ve âhîrînden haber verir. Mütehayyir oldular ve yakîn bildiler ki, bunun ilmi kesbî değildir, keşfîdir. “الرحمن علم القرآن”⁶⁹⁴ mektebhânesindendir. Bunlar bu taaccübde iken, Hazret-i Seyyid bunların gönlünden geçeni bilip bunlara nazar edip, bir kaside-i arabiyye okudu ki, nazîri yoktur. Evvel beytin zikrederim:

“سر الفصاحة كامن في المعدن بسرائر الارواح لا في اللسان”

Ya'nî, “Bu fesâhatın ve belâgatın sırrı ma'dende gizlidir ki, onun ma'deni rûhların serîridir, diller değildir.” Belki mu'teber olan fesâhat, cândan olandır ve cânândan gelendir.

⁶⁹³ “O halde gücünüz yettiğince Allah'a isyândan kaçının. Dinleyin, itâat edin.” (Teğâbün, 64/16).

⁶⁹⁴ “Çok merhametli (Allah), Kur'ân'ı öğretti.” (Rahmân, 55/1,2).

Râvî eydür, vaktâ ki Hazreti Seyyid (kaddesallâhu Teâlâ sırrahu'l-azîz) [152a] feth ettiği kelîmâtı söylemekten fâriğ oldu. Minberden inip tecdîd-i vuzû' kılıp ve iki rek'at namâz kılıp oturdu. Bu halk dahi Hazreti Seyyid'in çevre yanında oturdular. Ondan İbn-i Akîl ile İbn-i Cevzî, ileri gelip Hazret-i Seyyid'den meded taleb eylediler. Hazreti Seyyid eyitti: "Siz beni bir acemî kimesnedir, fesahâtta ve belâgatta haberdâr değildir, deyü zannederdiniz." Eyittiler: "Neam, öyle zannederdik. Ammâ ⁶⁹⁵يَمْحُوا اللَّهَ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ Ya'nî, "Allah Teâlâ dilediğini mahv edip ve dilediğini isbât eder." Şimdi bildik ki, ol zannımız fâsid imiş. ⁶⁹⁶إِنْ بَعْضُ الظَّنِّ اِثْمٌ kabîlinden *imiş*⁶⁹⁷." dediler. Hazret-i Seyyid eyitti: "Âgâh olun ki, her kimseneye kim Hak Teâlâ'nın inâyeti erişe nâkıs ise kâmil olur. Dilsiz ise dilli olur. Kendü⁶⁹⁸ (كُنُو) ise fasîh olur, gözsüz ise [152b] gözlü olur. El-hâsıl ne kadar eksiği var ise, tamâm olur. Hak Teâlâ dahi ben kuluna inâyet edip, ceddîm Hazret-i Muhammed Mustafâ (salavâtullâhi Teâlâ aleyhi ve selâmühû) mübârek ağzı yârın ağzıma koyup gece yattım. Sabâh gördüm ki efsah-ı fusahâdan olmuşum." dedi. Ondan İbn-i Cevzî'ye bir hâlet gelip vecd oldu. İfâkat bulıcak, Hazret-i Seyyid'in mübârek elin alıp tevbe eyledi. Merâtib-i âliye kat' eyleyip azîzlerden oldu (rahmetullâhi Teâlâ aleyh). İbn-i Akîl dahi tevbe edip silsile-i mübârekeye girip, iki cihânda saîd oldu.

Râvî eydür, İbn-i Cevzî'nin oğlu erişti ki, ona "Ebü'l Feth" derler, gâyet fâzıllardandır. Babasının silsile-i tarîkinden sordu. Eyittiler ki: "Hazret-i Tâcû'l-Ârifin Ebü'l-Vefâ'dan tevbe eylemiştir." Ve ol zamânda Hazret-i [153a] Tâcû'l-Ârifin, âlem-i ecsâmıdan âlem-i ervâha gitmiş idi. Gâyet teessüfler ve hasretler etti ki, Hazret-i Seyyid'in zamânına yetişemedim ki, onun elinden tevbe edeydim. Ol zamânda Hazret-i Seyyid'in makbûl halîfelerinden İbn-i Hey'etî (kaddesallâhu sırrahu'l-azîz) var idi. Varıp Ebü'l-Ferec, ondan tevbe eyledi ve dâimâ şükredip eydürdü ki: "Elhamdülillâhi Teâlâ ki, beni ve babamı Hazret-i Seyyid'in silsile-i şerîfesine ırgürdü."

Râvî eydür, Ebü'l Ferec'den sordular ki: "Senin silsile-i tarîkata girmene sebep ne oldu?" Eydür: Babam Hazret-i Tâcû'l-Ârifin'den tevbe eylemiş ve ben onun zamânına erişemedim ki tevbe eyleyem. Ammâ bana eyittiler ki: "Eğer murâdın onun silsilesine girmek ise İbn-i Hey'etî ki, onun makbûl halîfelerindendir, ondan tevbe eyle, silsileye ulaş." dediler.

⁶⁹⁵ Ra'd, 13/39.

⁶⁹⁶ "...Çünkü zannın bir kısmı günâhtır." (Hucûrat, 49/12).

⁶⁹⁷ B: imişiz.

⁶⁹⁸ B: Kürd; C: كُنْ.

Ben dahi mütereddî olup **[153b]** istihâre edeyim, deyü cevâb verdim. Kaçan ki gece oldu, yattım. Vâkıada gördüm ki kıyâmet kopmuş, arsa-i arasât dopdolu olmuş, mîzân kurulmuş, sırât gerilmiş, halk havz kenârına derilmiş, cehennem ise kızmış ve cennet bezenmiş. Ol kişilerin ki a'mâl-i sâlihâsı vardır, saîd olmuşlar ve onların kim a'mâl-i kabîhası vardır, gözleri giryân ciğerleri biryân olup durmuşlar. Bu saîd olup halâs bulan tâifeden gördüm ki, bir cemâat-i kesîre bir yerde dururlar ve bunların içinde bir burâka binmiş kimesne durmuş, yüzü nûrundan arasâtın oldurduğu makâm münevver olmuş. Yâ Rabb! Bu mübârek bölük ne bölüktür ve ol yüzü nurlu kimesne kim ola? deyip, varayım bir haber alayım, deyü ileri vardım. Gördüm ki, babam dahi ol tâife içinde **[154a]** ol kişiye yakın bir yerde durur. Tahkîk bildim ki, babam dahi ol halâs olan tâifeden imiş. Çağırıp eyittim ki: “Yâ baba! Ben dahi sizin tâife içine gireyim mi?” Eyitti: “Yâ oğul! Sen bu silsileye girmeye tereddüt eyledin ammâ seyyidim ve senedim ki, Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'dir. Ona danışayım eğer destûr verirse, gelesin.” dedi. Ondan varıp danıştı, ol dahi kereminden destûr verdi. Ben dahi onların içine girip halâs oldum. Pes babamın sözünden bildim ki, ol yüzü münevver olan kimesne onların ulusudur, Hazret-i Seyyid Ebü'l-Vefâ imiş ve ol tâife, ona irâdet getirenler imiş. Tahkîk bildim ki, sıdk u ihlâs birle bu silsileye giren halâs olur imiş.

Sabâh ki durdum, hiç oturmamış ve karâr etmedim. Şeyh İbn-i Hey'etî'nin **[154b]** evine gelip tevbe eyledim, ol mübarek silsileye girdim, dedi. Hak Sübhânehû ve Teâlâ'nın kemâl-i keremiyle cemî'-i ümmet-i Muhammed'e (a.s.) onların silsilesin müyesser edip halâs olanlardan kılıvere. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn.

Râvî eydür, kaçan ki Hazret-i Seyyid ikinci def'a da meclis-i va'z eyledi. Henüz dahi halîfenin hicâbı gitmemiş idi ve kalbinde inkâr râyihâsı var idi. Zîrâ gece ve gündüz müfsîdler ve münâfıklar ve münkirler ve hasûdler, halîfenin kulâğına türlü türlü sözler koyarlardı. Hakkı sûret-i bâtılda gösterirlerdi. Ol mecliste halîfeye bir hâlet gelip, Hazret-i Seyyid'in kelimâtına kulak urdu. Ondand bir na'ra urup çağırıldı ki: “احسنت يا تاج العارفين” [İhsân et yâ Tâce'l-Ârifîn!] Ondand düşüp bî-hod oldu **[155a]** ve ol hâlette iken yine bir nice def'a bu kelâmı söyledi. Halîfenin ashâbı, bu söze taaccüb eylediler, çevre yanına oturdular. Tâ kim halîfe ifâkat buldu ve ondan sordular ki: “Siz henüz Hazret-i Seyyid'e teslîm olmadınız idi, bu “احسنت” deyü çağırmaya sebeb ne idi?” Halîfe eyitti: “Vallâhi ben ol sözü ihtiyârımla demedim, belki ıztırâf dedim. Zîrâ gördüm ki, bir yeşil kuş minberin üzerinde oturmuş çağırıp eydür ki: “احسنت يا تاج

العارفين” Ben onun dediğine germ olup ol kelâmı söyledim ve kendimden gitdim. Yohsa kasd ile söylemiş değilim.”dedi. Râvî eydür, ondan Hazret-i Seyyid minberin aşağı ayâğına gelip oturdu. Bî-nihâye halk gelip tevbe eyledi. Ondan Hazret-i Seyyid emreyledi ki, huddâm ellerine mikrâzlar alıp durdular. Gelip [155b] tevbe edene mikrâz urdular. Ol kadar kimesne tevbe eyledi ki, kesilen saç Hazret-i Seyyid’in oturduğu minberin ayâğına berâber oldu. Kuvvet-i câzibe ise ancak ola ki, taş gibi gönülleri cezb edip yumuşatır. Ve dalâletten halâs edip tarîk-i Hakk’a ulaştırır. Saâdet onun kim, ol silsileye ulaşp saâdet-i ebediyye buldu.

Râvî eydür, halîfeye ıztırâb gelip Hazret-i Seyyid’in emrinde mütehayyir oldu. Gönlü yumuşadı ve diledi ki, Hazret-i Seyyid ile bey’at eyleye ve hasûdlar sözüne iltifât eylemeye. Ve emreyledi ki, Bâb-ı Harcân’da minber uralar. Ondan Hazret-i Seyyid’e haber gönderdi ki, gelip bize tenhâca va’z ü nasîhat eylesin, lutf edip bizi müşerref eylesinler. Pes Hazret-i Seyyid, no’la? deyip [156a] gelip, va’z ü nasîhat eyledi. Ulûm-i ledünnîden ve bihâr-ı rabbâniyyeden ol kadar dürrler dökdü ki, dillerle şerh olunmaz. Avâmdan ve havâssdan ve ehass-ı havâssdan her kişi hissesin aldı. Halîfe ve cemî’ hâzır olan ulemâ hayrân kaldılar ki, Hazret-i Seyyid bu kadar ilmi kande tahsîl eyledi ve bu kadar kitaba kaçan mütâlâa eyledi ve bu kadar kitâba nice mâlik oldu ve bu kadar meşâyîhe kaçan hizmet eyledi ki, ulûm-ı zâhirde ve ulûm-ı bâtında misli yoktur, deyü hâtırlarından geçti. Hazret-i Seyyid’e nûr-i velâyetle ma’lûm olup eyitti ki: “Yâ kavm! Âgâh olun ki kaçan Hak Teâlâ bir kuluna ihsân eyleyip feyz eyleye, ol kimesneye ulûm-ı zâhire ve bâtına erişir ki, sizin âlimleriniz nice yıllar tahsîl ettiğin ol tarfet-ül-aynda kesb eyler. [156b] Ve sizin cemî’-i ulûmunuz, onun katında deniz katında katre gibi olur ve dahi fark vardır. Şol ilim ortasındaki muallimi, beşer ola ve şol ilim ortasındaki muallimi Allahü Teâlâ ola dedi.” Kaçan kavim bu sözü işittiler, girîv edip ağlaştılar. Her kişiye mertebeli mertebesince vecd hâsıl oldu. Niceler düşüp⁶⁹⁹ oldular. Halîfeye dahi dehşet gelip, gövdesine titremek düştü, sıhhatten ümîdin kesti. Allahü Teâlâ korkusu galebe edip, evliyâullâha i’tikâd hâsıl eyledi. Pes Hazret-i Seyyid, minberden inip halîfenin gövdesin mübârek eliyle sığadı. Ol elem ve ıztırâb, halîfenin gönlünden zâil oldu. Ondan sonra eyitti: “Yâ seyyidî! Bana hâssaten va’z eyle ki ol va’z, âmm idi.” Ondan sonra [157a] Hazret-i Seyyid eyitti: “Ya emîre’l-mü’mînîn! Senin nefsin sana nice kere va’z eyledi ammâ inâd ile hicâbda olmağın fehmedemezsin. Her kimesneye kim nefsî va’zı eser eylemeye,

⁶⁹⁹ B: + bî-hod.

gayrın va'zı nice eser eyleye.” dedi. “Ammâ sana bir mesel diyeyin, ondan hisse hâsıl eyle.” dedi.

Bilgil ki; kaçan bir çobân koyunlara müşfik olsa, döğüp incitmezse, zaîfin ve kavîsin, her birin hâlli hâlince riâyet eylese ve sürüden azanı geri sürüye getirse ve kurttan hıfz eylese ve iyi otlı yerlere iletse ve gâyet ıssı olıcak gölgelere iletip, ağaçlar dibinde onlara yapraklar indiriverse ve latîf akâr sulara iletip vaktiyle su ve tuz verse ol koyunun sürüsü tendürüst olup artar ve sütü dahi ziyâde olur ve *semüzdür*.⁷⁰⁰

Çün böyle olan **[157b]** koyun sâhibi dahi çobânı hoş görüp i'tibârın ziyâde kılur ve koyunları elinden alıp çobânlıktan çıkarmaz. Ammâ kaçan ki çobân müşfik olmasa, hevâ ve hevesde yürüse ve sürüden azanı sürüye getirmese ve zaîfin ve kavîsin hâlli hâllince riâyet eylemese ve kurttan bunları korumasa ve yok yere döğse ve incitse ve otlı, sulu yerlere iletme ve ıssılarda onları sürse ma'lûmdur ki, ol sürü günden güne eksilir ve arklar ve sütleri dahi az olur. Pes koyun sâhibi, ol çobana i'tibâr edip onu giderip yerine bir gayri çobân getirir. İmdi sen dahi yâ halîfe! Ol çobân gibisin, bu raiyyet koyunlar gibidir. Sen dahi reâyâyı adl ve insâf birle riâyet edip zulm eylemezsen raiyyet sahibi ki, Hak Teâlâ'dır **[158a]** (c.c.), seni padişâhlıkda mukarrer kılıp günden güne memleketini ziyâde kılur. Hem bu cihânda ve hem ol cihânda saâdet ehlinden olursun ve eğer raiyyete merhamet ve şefkat etmeyecek olursan ve zulm ve cevri edersen Hak Teâlâ, seni memleket çobânlığından azledip, hem bu cihânda ve hem ol cihânda merdûd olursun. İmdi yâ halîfe! Gözün aç fikr eyle ki, kangı çobândansın? Ona göre amel eyle. Değme kişiye i'timâd ve i'tikâd eyleme, âhiretine yarâr işi kendin görmen gereksin.

Ondan halîfe eyitti: “Yâ seyyidî! Allah Teâlâ seni ve ebâ ve ecdâdını cemî'-i müslümânlarla nef' için gönderdi. Husûsan ol fâide ki bugün ben gördüm, âlemde kimesneye müyesser olmuş değildir. İmdi ol kimesneler ki reâyâ üzerinde nasb eylemişim, onlara mektûb yazıp **[158b]** tehdîd eyleyeyin. Tâ kim adl ve insâf üzre olup raiyyete zulm eylemeyeler. Benden demek, onlardan tutmak. Eğer tutmazlarsa mazleme boynumdan gider.” dedi. Ondan sonra Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ halîfe! hûb dersin ammâ mücerred adl eylemek dil ile olmaz, fi'le getirmek gerek.” Ve dahi eyitti: “Yâ halîfe! Âgâh ol ki, mevt gelse gerektir. Şüphe ve şekk yoktur. Bugün bir amel işle ki, yarın sana nef'i ola. Ve dahi seni bir Hazret'e iletseler gerektir

⁷⁰⁰ B: semüz olur.

ki, sağîrden ve kebîrden ona hiçbir nesne mahfî değildir ve her nesne kim bunda edersin, onda cezâsın bulsan gerektir. Ve dahi bilgil ki, Hak Teâlâ seni bir zaîfçe ve hakîrce nutfeden yarattı. Ondan cân verdi, akıl verdi, göz ve kulâk ve dil ve el ve ayak verdi. Ve Hak Teâlâ verdiği ni'metlere nihâyet yoktur. Nitekim Kur'ân'da buyurur: **[159a]** ⁷⁰¹“وَإِنْ تَعْدُوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا” Ve bu cümle ni'meti sana verdikten sonra bunca halkın üzerine seni hâkim eyledi ve halîfe kıldı. Ve bu cümle halkın ahvâli senden sorulsa gerektir. Gâfil olmayasın ve halîfeliğine mağrûr olup, Allahü Teâlâ'yı unutmayasın. Ve bu âyet-i şerîfi hâtırından gidermeyesin ki, Hak Teâlâ (c.c.) kelâm-ı şerîfinde buyurmuştur: ⁷⁰²“وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ”

Râvî eydür, ondan halîfe ol kadar ağladı ki, gözünün yaşı sakalından aşağı katre katre damlardı ve harâret ve şevk ifrâtla galebe eyledi. Pes halîfe içmeğe su taleb eyledi. Bir maşraba su getirdiler. Kaçan ki maşraba eline aldı, ağzına ilette ki içe, Hazret-i Seyyid çağırıp eyitti ki: “Sabreyle.” Pes halîfe maşraba elinde tuttu, içmedi. Ondan Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ halîfe! **[159b]** Bir sahrâda olsan ve gâyet susasan şöyle ki, bir içim su olmasa helâk olmağa karîb olsan. Pes bir kimsene şol elindeki maşraba getirse sana eyitse, bu suyu sana vereyin eğer beyliğin yarısını bana verirsen, dese nice ederdin?” Halîfe eyitti: “Susuz helâk olmaktan dirlik yigdir, verirdim.” Ondan Hazret-i Seyyid eyitti: “Ol içtiğin su bevl olup çıkmak istese am mâ bir kimesne kâdir olup seni işetmekten men' eylese. Ve sana eyitse ki, eğer memleketinin yarısını dahi bana verirsen seni işettireyin ve eğer vermezsen bevlini çıkmağa komazam, dese nice ederdin?” Halîfe eyitti: “Ne çâre, ölmekten dirlik yigdir. Yarısını dahi ona verirdim.” dedi. Ondan Hazret-i Seyyid fâriğ oldu. Halîfe suyu içti. Ondan Hazret-i Seyyid baş **[160a]** kaldırıp eyitti: “Yâ halîfe! Âgâh ol ki bir beğlik kim, yarısı bir içim suya ve yarısı bir kere bevl etmeğe verile. Ârif olan kimesne ona tama' eyler mi? Yüz onun gibi beğlik, benim katımda zerrece değildir.” dedi. Ondan halîfe eyitti ki: “Yâ seyyidî! Ma'zûr tut ki, sizin hakîkatinizi bilmedim idi. Ve bilirsiz ki, nefis kâfirdir. Türlü türlü endişeler eyler ve her kişinin sözüne uyar.” Estâğfirullâh ve etûbü ileyh [Allah'tan af ve mağfîret dilerim ve O'na tevbe ederim] deyip Hazret-i Seyyid'in mübârek elin öpüp, bî-nihâye özürler diledi. Ondan sonra eyitti: “Yâ seyyidî! Şimden sonra senin emrinden taşra kadem basmayam. Her ne ki edersem senin meşveretinle edem.” dedi. Ondan Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ halîfe! Ben de senden fâriğven, sen dahi benden fâriğ ol. Her her iş ki işlersin, Allahü Teâlâ'nın emrinden **[160b]** hâric

⁷⁰¹ “Allah'ın nimetini saymaya kalksanız, onu sayamazsınız.” (Nahl, 16/18); İbrâhim, 14/34.

⁷⁰² “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” (Zâriyât, 51/56).

olmayıp ve Hazret-i Resûl (a.s.) sünnetinden taşra olmasın. Allah'dan kork ve Resûl'ünden utan." dedi. Ondan halîfe eyitti: "Yâ seyyidî! Bana bir nasîhat eyle ki, ol nasîhat sebebiyle dünyâdan gönlüm sovuya, inen hırs göstermeye." Pes Hazret-i Seyyid eyitti: "Bilmiş ol ki, dünyânın lezzetlerin fikr eylesevüz üç nesneye râci'dir. Birisi; yemektir, içmektir ve birisi giymektir ve birisi cimâ'dır. İmdi fikr eyle ki, yemeklerin tatlısı bâldır. Bir zaîfçe cânavarcıktan hâsıl olur ki, ednâ nesne ile helâk olur. Ve eğer bir kimesne soksa kendisi helâk olur. Zîrâ neşterciği soktuğu yerde kalır, çıkmaz. Ve dahi giyeceğin gâyet iyisi harîrdir ki, ol dahi bir zaîfçe kurtcağızdan hâsıl olur. Gök gürültüsün işitse helâk **[161a]** olur. Ve cimâ' dahi bir bevl yerini bir bevl yerine ulaştırmaktır. Bunca fesâhat birle bir lâhza lezzettir ki, gusl olmana değmez. Pes ma'lûm oldu ki, dünyânın aslâ mikdârı ve kadri yok imiş. Pes ârif ve kâmil olan kimesne, dünyâya gönül bağlamaya ve gönlün Hazret-i Hak'dan ayırmaya ki, lâ yefnâ ve lâ yemûttur." dedi. Ondan bir mürîdine işâret eyledi. Mürîd erbâb-ı ahvâlden idi, Hazret-i Seyyid'in işâretin fehmeyleti. Elin ardına sundu. Hazret-i Seyyid'in eline bir ulu inci verdi ki, gözler görmüş değil. Şuâ'ından âlem münevver olurdu. Ay ve gün nûrunu basardı. Halîfe görüp mütehayyir oldu, eyitti: "Yâ seyyidî! Bana ver." Hazret-i Seyyid dahi verdi. Hemân ki halîfe eline aldı gördü kim, bir taş; yine Hazret-i Seyyid'in eline **[161b]** verdi, gördü bir münevver inci. Yine aldı, gördü yine taş; verdi, gördü inci. Mütehayyir oldu, bildi ki kaziyye nedir? Ettiği işe peşmân olup, Hazret-i Seyyid'in mübârek elin alıp tevbe eyledi. Ve dahi ahd eyledi ki, adl ve insâf üzre olup kimesneye zulm ve taaddî eylemeye.

Râvî eydür, ondan halîfe emreyledi ki, taâmlar ihzâr edeler. Tâ kim Hazret-i Seyyid'i cemî'-i tevâbi' ve levâhıkıyla ziyâfet eyleye. Pes bî-nihâye taâmlar ihzâr ettiler. Simâtlar çekilip, ol taâmları getirip kodular. Halîfe dahi gelip Hazret-i Seyyid ile ol simâtın başında oturdular. Pes salâ' oldu, Hazret-i Seyyid'in cemî'-i tevâbi'i geldiler. Ondan Hazret-i Seyyid eyitti: "Ramazân Mecnûn sizin içinizde bile midir?" Pes Ramazân Mecnûn **[162a]** ayâğ üzre durup lebbeyk, dedi. Ondan Hazret-i Seyyid eyitti: "Yâ halîfe! Evvel bu Mecnûn'un karnın doyur. Ondan sonra Allahü Teâlâ ne buyurursa öyle ola." Halîfe eyitti: "No'la, taâmın nihâyeti yoktur. Ne kadar dilerse yesin." dedi. Pes Hazret-i Seyyid Ramazân Mecnûn'a işâret eyledi ki, kırk erbâb-ı ahvâlin birisidir, ileri gelip ol taâmın mecmû'nu yedi. Ondan eyitti: "Yâ halîfe! Dahi taâm var mıdır ki, karnım doymadı?" Ondan halîfe eyitti: "Vallâhi eğer Bağdâd'da ne var ise yesen doymazsın. Ben sana nice edeyin?" dedi. Pes halîfe şermsâr olup bildi ki, hâl ne imiş

ve kendinin dahi ne kadar kudreti var imiş? Pes Ramazân taşra çıkıp eyitti ki: “Bugün rızkım senden taleb eyledim, aç kaldım.” Halîfe özürler eyleyip **[162b]** istiğfâr etti.

Râvî eydür, halîfe Hazret-i Seyyid ile vedâ' eyleyip şehirden taşra bile gönderdi, gitti. Hazret-i Seyyid gittikten sonra halîfe, Mâcid-i Kürdî'yi taleb eyledi. Pes Hazret-i Seyyid destûr verdi, Mâcid *gel dedi*.⁷⁰³ Halîfeye buluştu. Halîfe kâtibine emreyledi, tâ kim Kûsân'ın ve etrâfında olan köylerin hâsılın, Hazret-i Seyyid'e yaza. Pes katîb berâtı yazdı, verdi. Ondan halîfe Mâcid'e ısmârladı ki, Hazret-i Seyyid onda varmayınca mektûbu gösterme. Hoş deyip, Hazret-i Seyyid'i yetişip kocdu. Hazret-i Seyyid'e hiç nesne demedi. Vaktâ ki gemiye bindiler, gemi sunun ortasına varıcak durdu, hiç yürümedi. Ne kadar ki kürek urdular, hiç hareket eylemedi. Sebeb nedir, bilmediler. Hazret-i Seyyid teveccüh eyledi ki, sebeb nedir? Eyitti ki: “Yâ Mâcid! **[163a]** Sende bir nesne vardır.” Mâcid eyitti ki: “Yâ seyyidî! Bende halîfenin mektûbu vardır. Ammâ ısmârladı ki, onda varmayınca vermeyesin.” dedi. Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Mâcid! Gemi gitmez, nice etmek gerek? Getir, mektûbu görelim.” dedi. Ondan mektûbu alıp okudu, içinde ne var idiğın bilip pâre pâre eyledi, suya bıraktı. Gemi yel gibi geçti, halâs oldular. Ba'zı kimesneler, bu ahvâle vâkıf olup eyittiler: “Hazret-i Seyyid ne aceb iş eyledi? Kendi kabûl etmezse bârî zürriyyâtına ve dervîşlerine⁷⁰⁴ gerek idi.” Hazret-i Seyyid'e bu söz ma'lûm olup eyitti: “Yâ kavm! Bilmiş olun ki, fakîr olan kimesne Allahü Teâlâ'dan gayriden nesne taleb etmek revâ değildir. Ve benim i'tikâdım bunun üzerinedir ki, Allahü Teâlâ Hazretleri kıyâmete değın benim zürriyyâtımı ve silsilemi **[163b]** kendiden gayriye muhtâc eylemeye. Cemî'-i âlem onlara muhtâc olalar. Onlar kimesneye *muhtâc olmaya*.⁷⁰⁵” Zihî saâdet ve devlet onun kim, onun zürriyyâtından oldu ve-yâhûd silsile-i mübârekesine girdi, cemî'-i âlemden müstağnî oldu.

İmdi Hazret-i Seyyid'in kerâmâtının haddi yoktur. Eğer cemî'sin yazsak, nihâyeti olmaz. Bu kadar ile ihtisâr ettik. Kalanın dahi buna kıyâs eyle. Hak Sübhânehû ve Teâlâ, cemî'-i ümmet-i Muhammed'i (a.s.) Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'in ve nesl-i âlîsinin ve zürriyyât-ı tâhiresinin himmet-i âliyelerinden mahrûm kılmaya ve bu silsile-i mübârekeden hâric kılmaya, fazlı ve keremiyle. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn.

⁷⁰³ B: - ; + geldi.

⁷⁰⁴ B: + vermek.

⁷⁰⁵ B: - .

Fasıl

Bu fasıl, Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'in (kuddise sırruhu'l-azîz) ba'zı mürîdlerinin ismini beyân eder ve Hazret-i Seyyid, mürîdlerini imtihân eylediğın bildirir.

Bilgil ki, [164a] Hazret-i Seyyid'in mürîdlerinin nihâyeti yoktur. Ammâ şol kimesneler ki, tamâm tarîki görmüşler idi, kırk kimesne idi. Bunlar, erbâb-ı ahvâlden idi. Gece ve gündüz Hazret-i Seyyid'in hizmetinde olurlardı. Her birinin nice nice menâkıbı vardır. Ammâ teberrüken adlarını zikre delim. Menâkıbların zikredicek kitâb gâyet mutavvel olur. Okuyanlara melâlet hâsıl olur. İsimleri bunlardır:

Şeyh Ali b. Hey'etî, Şeyh Bekâ b. Batû, Şeyh Abdurrahmân Tafsûncî, Şeyh Matar İbn-i Ehi's-Seyyid, Şeyh Mâcid Kürdî, Şeyh Ahmed el-Baklî, Şeyh Abdü's-Semî' el-Kureşî, Şeyh Ramazân Mecnûn, Şeyh Muhammed Mısırî, Şeyh Muhammed Kâmhânî, Şeyh Mahmûd Keyyâl, Şeyh Şerefüddîn Ebü'l-Abbâs, Şeyh Ali İbn Üstâd, Şeyh Ebü'l-Bedr Hendercî, Şeyh Receb Vâstî, [164b] Şeyh Ebû Bekir Büstî, Şeyh Mukbil Hâdim, Şeyh Askerî Şevlî, Şeyh Heyûnâ, Şeyh Ebü'l-İzz Kalânîsî, Şeyh Muhammed Türkmânî, Şeyh Hamîd Sûfî, Şeyh Hüseyih Râî, Şeyh Ali b. el-Asgar, Şeyh Bâdlîn, Şeyh Pür Hayât, Şeyh Selmân Bâdrây, Şeyh Şihâbüddîn b. Akîl, Şeyh Muhyiddîn Mendilicî, Şeyh Ebû Bekir Zinhârân, Şeyh Ferec Makbûr, Şeyh Abdülazîz Ferâyizî, Şeyh Mikdâd, Şeyh Abdurrâhmân Düceylî, Şeyh Allân, Şeyh Ebü'z-Zeyn, Şeyh Osmân Ma'berânî, Şeyh Yûsuf Betâihî, Şeyh Sârim, Şeyh Ebû Saîd Fîlûrî (rahmetullâhi Teâlâ aleyhim ecmaîn).

Râvî eydür, Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'in (kuddise sırruhu'l-azîz) alemleri altında on yedi sultân var idi. Sultândan murâd, dünyâ pâdişâhı değildir. Bilgil murâd oldur ki, tamâm tarîki tekâmül ettikten sonra Hazret-i Seyyid'in hizmetinde olurken hâl-i hayâtında izin [165a] vermişti ki, tevbe vereler ve tekâmül-i halk edeler. Ve bu on yedi kişiye sultân dediklerine vech oldur ki, çünkü irşâda destûr oldu. Mürîdler raiyyet oldu, kendiler pâdişâh oldular. İki cihânın sultânı oldular. Pes ol on yedi kişi tamâm kâmil ve mükemmel olmuşlar idi.⁷⁰⁶ Ya'nî, tarîki tamâm görmüşler ammâ tevbe vermeğe ve gayrileri terbiyet etmeğe destûr verilmemişti. Ol on yedi sultânın isimleri bunlardır ki, zikrolunur ve dahi bilgil ki, bu on yedi sultân ol kırk

⁷⁰⁶ B: + Ve geri kalanı kâmilleri idi ammâ mükemmel olmamışlar idi.

makbûllerdendir. Bunların gayrilerden farkı budur ki, bunlar kâmil ve mükemmellerdir. Gayrileri hemân kâmillerdir. İsimleri bunlardır:

Şeyh Ali b. Hey'etî, Şeyh Bekâ b. Batû, Şeyh Abdurrahmân Tafsûncî, Şeyh Matar İbn-i Ehi's-Seyyid, Şeyh Mâcid Kürdî, [165b] Şeyh Ahmed el-Baklî, Şeyh Muhammed Türkmânî, Şeyh Heyûnâ⁷⁰⁷, Şeyh Ebü'l-İzz Kalânîsî, Şeyh Abdü's-Semî' Kureşî, Şeyh Şerefüddîn Ebü'l-Abbâs, Şeyh Ramazân Mecnûn.

“Mecnûn” dediklerine sebep oldur ki, vecdi gâlib kimesne idi. Ekser-i evkâtta meczûb olup yaturdu. Eğer suâl olunursa ki, ekser-i evkâtta meczûb olup yaticak irşâd etmeğe yaramaz. Zîrâ vakti mazbût olmaz. Öyle olsa, onu mürşîd ve mükemmel kabîlinden addetmenin ma'nâsı olmaz. Cevâb veririz ki, meczûb olmak irşâd etmeğe mâni' değildir. İfâkat bulduğu vakit irşâd eder. Hattâ rivâyet olundu ki, Bâyezîd-i Bistâmî (rahmetullâhi Teâlâ aleyh) gâh olurdu ki, bir hafta mikdârı bî-hod olup yaturdu. Ve gâh dahi artuk yaturdu. Hattâ ba'zılar şöyle nakîl eylediler ki, yedi yıl Hazret-i Bâyezîd kendiden [166a] gâib oldu. Ve şekk ve şübhe yoktur ki, irşâd ederdi. Pes vecd ü hâlet irşâda mâni' olmaz imiş.

Geri sözüme gelelim, **Şeyh Hüseyin Râî, Şeyh Askerî Şevlî ki**, “Sarrâh” demekle meşhûrdur. Sarrâh demeğe sebep oldur ki, meclisde çok na'ra ururdu. **Şeyh Ali b. Üstâd, Şeyh Ali b. el-Asgar, Şeyh Yûsuf el-Batâihî.**

Râvî eydür, bu on yedi sultân kıyâmet gününde Hazret-i Seyyid'in alemlerinde nûrdan beserek develere binip, nûrdan nikâblar ile arasâta geleler. İlâhî, onların himmetinden bizi ve cemî'-i ümmet-i Muhammed'i (a.s.) mahrûm kılmaya bi-fazlike ve keremike.

Râvî eydür, bu zikrolunan şeyhler onlardır ki, Hazret-i Seyyid'in aslâ ve kat'â hizmetinden gitmezlerdi ve cemî'-i tarîki tekâmül eylemişler idi. Hazret-i Seyyid'in sohbetinden hâlî olmazlardı. [166b] Gece ve gündüz onda olurlardı. Ammâ şol azîzler ki, tarîki tamâm görüp makâmlı makâmına vardılar. Seksen iki mu'teber şeyhlerdir. İsimleri bunlardır:

Şeyh Muhammed Harâmî, Şeyh İbrâhîm A'rab, Şeyh İbrâhîm Haddâd, Şeyh İbrâhîm Semûn, Şeyh İbrâhîm Lenk, Şeyh İkbâlî, Şeyh Abdü'l-Mahmûd el-Bakkâl, Şeyh Mahmûd Zekî, Şeyh Müflih Hâdim, Şeyh Zellî, Şeyh Kutbü'l-Ârifîn ki, Basra'da defn

⁷⁰⁷ B: - .

*olunmuştur, Şeyh Abd-i Bâvrekân, Şeyh Mûsâ el-Bezzâz, Şeyh Ma'tûk, Şeyh Utbe, Şeyh Mansûr Kîmyâyî, Şeyh Cebrâîl*⁷⁰⁸, Şeyh Salahuddîn Belevî, Şeyh Halîfe, Şeyh Kâtibî, Şeyh Hamîd Tavîl, Şeyh Hamîd Debbâs, Şeyh Bahtiyâr, Şeyh Ali Rûstân, Şeyh Ebû'l-Hasan Cevzî, Şeyh Temîm, Şeyh Gafrûn bi-Nehri'l-melik, Şeyh Ebû'l-Haccâc Mîsrî, Şeyh Abdülazîz Baklî, Şeyh Çâker Cündî ki, Kâim-[167a] Biemrillâh Halîfe'nin makbûlü idi, Ebû'l-Mekârim Nehr-i Hâlisî, Şeyh Ali b. İdrîs el-Ya'kûbî, Şeyh Ömer Kedrûb⁷⁰⁹ (كدروب), Şeyh Muhammed Sekrân, Şeyh Ebû'l-Hadîd, Şeyh Arâb, Şeyh Selmân Kehhâl, Şeyh Emvâk Süleymânî, Şeyh Mekki Dehleki, Şeyh Ali Gâzî, Şeyh Yahyâ ki Cevâzir şehrinin pâdişâhıydı, Şeyh Revh-i Gufrânî, Şeyh Ali el- Hüveydî, Şeyh Ebû Müslim Mekkî, Şeyh Tûhân, Şeyh Mikdâm, Şeyh Mikdâd ki, karındaşlardır, Şeyh Yûnus, Şeyh Abdullâh Sâmit, Şeyh Reyhân, Şeyh Safâ, Şeyh Lenkîn, Şeyh Câmi', Şeyh Ebû'l-Gamâm, Şeyh Ali Cevsekî, Şeyh Süleymân Rüddeynî, Şeyh Muhammed Esved, *Şeyh Mahfûz*⁷¹⁰, Şeyh Mushaf, Şeyh Zeyd b. Ömer, Şeyh Selâme, Şeyh Ebû Tâlib, Şeyh Rıdvân, Şeyh Sâbit, Şeyh Abdülazîz, Şeyh Mahmûd Cebelî, Şeyh Ahmed Müzeyyen, Şeyh Tekmîn, [167b] Şeyh Şebîb, Şeyh Burhân, Şeyh Takiyy Nüzşicî, Şeyh Muhammed ki Beligdâ'dandır, Şeyh Abdülmuhsin, Şeyh Abdürreşîd, Şeyh Abdû'l-Vâhid Mukrî, Şeyh Ahmed Kureyşî, Ebû Nasr Kirmânî, Şeyh Ebû Hâşim, Şeyh Ebû'l-Hasan, Şeyh Abdü's-Samed, Şeyh Ya'kûb, Şeyh Abdü's-Samed Vâsîfî (rahimehümullâhü Teâlâ aleyhim ecmaîn).

Bu azîzler ki adları zikrolundu, her birisi bir memleketin ulusudur. Her birisinin bî-nihâye müridleri vardır. Cemî'si bunların, Hazret-i Seyyid'in (kuddise sırruhu'l-azîz) terbiyetiyle hâsıl olmuştur. Bundan fehmeyle ki, Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn (revvehallâhu Teâlâ rûhahû) nice ulu sultân imiş ki; âlemi ihâta eylemiş, cemî'-i âleme nûru dolmuş, Hazret-i Resûl'ün (salavâtullâhi Teâlâ aleyhi ve selâmühû) şer'-i şerîfini ihyâ eylemiş. Hak Teâlâ'nın rahmeti ona ve zürriyyâtına ve silsile-i mübârekesine [168a] dâhil olana olsun tâ kıyâmete değin. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn.

Rivâyet olundu ki, bir gün Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn (kuddise sırruhu'l-azîz) diledi ki, ol on yedi sultânı tecrübe eyleye ve te'dîb ede ki, mertebelerine mağrûr olup kalmayalar ve dahi ileri sülûk ve seyrân ve cevelân ve tayerân göstereler. Pes ol on yedi azîzi halvetine cem'

⁷⁰⁸ B: - .

⁷⁰⁹ B: Kederûb.

⁷¹⁰ B: - .

eyleyip eyitti ki: “Her biriniz ne mertebeye eriştiyse, erdiği makâmdan haber versin. Artuk ve eksik söylemesin.” dedi.

Evvel Şeyh Ali b. Hey’etî’ye nazar edip eyitti: “Evvel sen söyle.” dedi. Pes Şeyh Ali dahi ayâğ üzre durup eyitti: “Yâ seyyidî! Elhamdülillâhi ve’l-minnet, Hazretiniz mededi birle Hak Teâlâ, ben kulunu cemî’-i âlemde ne var ise muttali’ eyledi. Hattâ karanu gecede kara taşın üzerinde, kara karıncanın **[168b]** ayâğın kaldırıp yine bastığın iştirim. Ve bilirim eğer Kâf Dâğı ardında dahi olursa.” dedi. Ondan Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Ebe’l-Hasan! Erenlerin makâmı, bundan dahi a’lâdır. Cehd eyle ki, bu makâmda kalmayasın, makâm-ı kurba erişesin.” dedi.

İkinci, Şeyh Abdurrahmân Tafsûncî (rahimehümullâhü Teâlâ) durup eyitti: “Yâ seyyidî! Senin mededinle ve feyzin bereketiyle ve terbiyetin nûruyla Allahü Teâlâ ekser-i mahlûkâtın hâleti bana bildirdi. Hattâ denizler dibinde olan balıkları bilirim. Her birinin meskeni nerededir, ne yer ve ne içer? Bilirim.” Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Abdurrahmân! Ehl-i husûsun makâmı, bundan dahi a’lâdır. Cehd ü cidd eyle ki, bu makâmda kalmayasın, dahi a’lâya erişesin.” dedi.

Ondan sonra⁷¹¹ **[169a]** Hazret-i Seyyid’in karındaşı oğludur, (rahmetullâhi Teâlâ aleyh) yerinden durdu ve eyitti: “Yâ seyyidî! Elhamdülillâhi Teâlâ ki, senin mededinle ve hüsn-i inâyetinle ve nûr-i velâyetinle Allahü Teâlâ, beni gizli nesnelere muttali’ eyledi. Hattâ âlemde ne kadar kuşçağızlar var ise, yuvalarını ve yavrularını ve yediklerini ve içtiklerini bilirim.” Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Matar! Makâm-ı vâsılın, bundan dahi a’lâdır. Buna mağrûr olma, cidd ü sa’y eyle ki, bundan yukarı makâma erişesin.” dedi.

Ondan Şeyh Ahmed Baklî Yemâmî (rahimehullâhü Teâlâ) durup eyitti ki: “Elhamdülillâh yâ seyyidî! Senin enfâsın berekâtında ve mededinle Hak Teâlâ, ben kulunu ne kadar bulut var ise, ona muttali’ eyledi. Hattâ bilirim ki, kanden gelir ve kande gider ve ne yerde yağdırır ve ne yerde yağdırmaz ve nice ot bitirir?” Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Ahmed! Erenlerin **[169b]** mertebesi bundan dahi a’lâdır. Buna mağrûr olma, cidd ü sa’y eyle ki, bundan ziyâde mertebeye erişesin.” edi.

⁷¹¹ B: + Seyyid Matar ki.

Ondan Şeyh Muhammed Türkmânî (rahimehullâhü Teâlâ) durdu ve eyitti: “Elhamdülillâhi Teâlâ ve’l-minnet, senin nûrunun feyzi berekâtında ve senin mededinle Hak Teâlâ bana bu kadar kudret verdi ki, nazar eyledim yedi kât gökte ve yedi kât yerde ne var ise gördüm ve âlem-i mülkde ne var ise bildim.” dedi. Ondan Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Muhammed! Erenlerin menzili bundan dahi a’lâdır. Cidd ü cehd eyle, tâ kim bundan a’lâya erişesin.” dedi.

Ondan Şeyh Heyûnâ (rahimehullâhü Teâlâ aleyh) yerinden durdu ve eyitti: “Yâ seyyidî! Senin mededinle ve feyzin berekâtında elhamdülillâh ki, Hak Teâlâ bana bildirdi, yeryüzünde ne kadar kara sığırı ve su sığırı var ise cemî’ si nice [170a] ot otlar ve ne kadar süt verir ve ne hâli vardır? Her gün bana ma’lûmdur. Ondan Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Heyûnâ! Bu makâm, duracak makâm değildir. Sa’y eyle ki, bundan ileri makâma vâsıl olasın.” dedi.

Ondan Şeyh Ebü’l-İzz Kalânîsî (rahmetullâhi Teâlâ aleyh) yerinden durup eyitti: “Yâ seyyidî! Elhamdülillâhi Teâlâ senin yümn inâyetinle Hak Sübhânehû ve Teâlâ bana müyesser eyledi ki, cinnîlerden çok kimesne gelip benden okudular ve hatm eylediler. Hattâ Ahmed ve Muhammed adlı yüz cinnîye Kur’an’ı hatm ettirdim. Gayri isimli olup hatm ettirdiğime hod nihâyet yoktur.” dedi. Ondan Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Ebe’l-İzz! Erenlerin merâtibi dahi yukarıdır. Cidd ü cehd eyle ki, dahi a’lâya erişesin.” dedi.

Ondan Şeyh Abdü’s-Semî’ Kureyşî (rahmetullâhi Teâlâ aleyh) [170b] yerinden durup eyitti: “Yâ seyyidî! Lillâhi’l-hamdü ve’l-minnetü, senin inâyetin ve mededin birle Hak Teâlâ, cemî’ vahşî dâğ cânavarlarını ve cemî’ yırtıcı cânavarları bana musahhar eyledi. Nice istersem, cemîân bana mutî’lerdir ve cemî’sinin ahvâlin bilirim.” dedi. Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Abdü’s-Semî’! cidd ü cehd eyle, tâ ki maksûda erişesin. Bu makâma mağrûr olma ki, henüz maksûd ıraktır.” dedi.

Ondan Şeyh Şerefüddîn Ebü’l-Abbâs (rahmetullâhi aleyh) yerinden durup eyitti: “Yâ seyyidî! Senin âlî himmetin berekâtında elhamdülillâh ki, Hak Teâlâ cemî’ yırtıcı kuşları bana musahhar eyledi. Cemî’sinin yuvasın ve yavrusun ve ne avladığın bilirim ve cemî’si benim emrime mutî’dir.” dedi. Pes Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Şerefüddîn! Şöyle sa’y eyle ki, bundan dahi a’lâ makâma erişesin, zîrâ maksûd dahi [171a] yukarıdır.” dedi.

Ondan Şeyh Ramazân Mecnûn (rahmetullâhi Teâlâ aleyh), yerinden durup eyitti: “Yâ seyyidî! Senin mededinle ve feyzin berekâtında Hak Sübhânehû ve Teâlâ beni muttali’ eyledi, ne kadar geyicekler var ise cemî’îsine vâkıf oldum, nerde yaturlar ve nice ot otlarlar? Hep bana ma’lûmdur ve cemîân benim emrime mutî’lerdir.” dedi. Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Ramazân! Menâzil-i mukarrebîn makâmı değildir bu makâm. Cidd ü sa’y eyle ki, a’lâ makâma erişesin. Bu makâm, eğlenecek makâm değildir.” dedi.

Ondan Şeyh Hüseyin Râî (rahmetullâhi Teâlâ aleyh), yerinden durup eyitti: “Yâ seyyidî! Elhamdülillâhi ve’l-minnetü, senin feyzin nûru birle Hak Teâlâ, ben kulunu cemî’ yeryüzünde olan koyuncuklara muttali’ eyledi. Erkekten ve dişiden, küçüktan [171b]ve büyüktan ne var ise, ma’lûm edindim. Nice ot otlar ve sütleri ne mikdâr hâsıl olur ve nice ölseler gerek, âdeme mi nasîb olurlar yâhûd yırtıcı cânavar mı yer? Cemî’sin bilirim.” dedi. Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Hüseyin! Menâzil-i ârifîn, bundan dahi a’lâdır. Cidd ü cehd eyle, tâ kim bundan ulu makâma erişesin. Buna mağrûr olma, bu duracak makâm değildir.” dedi.

Ondan Şeyh Askerî Sarrâh (rahimehullâhü Teâlâ), yerinden durup eyitti: “Yâ seyyidî! Senin mededinle ve terbiyetin sebebiyle ve feyzin nûruyla⁷¹² berekâtında Hak Teâlâ, gökte ne kadar melekler var ise, cemî’sinin tesbîhin ve tehlîlin günde beş kere bana işittirir. Ve kaçan melekler, beni görseler ikrâm edip izzet ederler.” Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Askerî! Erenler makâmı bundan [172a] dahi a’lâdır. Cidd ü cehd eyle ki, makâm-ı a’lâya erip makâm-ı ednâda kalmayasın.” dedi.

Ondan Şeyh Ali b. Üstâd (rahimehullâhü Teâlâ), yerinden durup eyitti: “Yâ seyyidî! Elhamdülillâhi Teâlâ ki, senin mededinle ve ihsâmınla ve kuvvet-i tasarrufunla Hak Teâlâ beni şuna kâdir eyledi ki, bir kimesne dilesen ân-ı vâhidde cezb edip çekem, senin huzûruna getirem eğer Kâf Dâğı ardında dahi olursa.” dedi. Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Ali! Ehl-i kurbun makâmı bundan dahi a’lâdır. Cehd ü sa’y eyle, tâ kim ol makâma erişesin.” dedi.

Ondan Şeyh Ali b. el-Asgar (rahimehullâhü Teâlâ), yerinden durup eyitti: “Yâ seyyidî! Senin kuvvet-i câzibenle ve himmet-i âliyen sebebiyle Hak Teâlâ cemî’-i nebâtâtın ve ağaçların tesbîh ve tehlîlin bana işittirir. Her birisi türlü [172b] türlü dillerle tesbîh ederler. Ben cemî’sinin ne derlerse, dilin bilirim.” dedi. Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ İbn el-Asgar! Erenlerin

⁷¹² B: nûru.

makâmı bundan dahi a'lâ olmak gerektir. Cidd ü cehd eyle, tâ kim bu makâma mağrûr olmayıp dahi a'lâsın taleb eylesin.” dedi.

Ondan Şeyh Yûsuf Betâihî (rahimehullâhü Teâlâ), yerinden durup eyitti: “Yâ seyyidî! *Elhamdülillâhi*⁷¹³ Teâlâ ki senin inâyetin ve mededin birle Hak Teâlâ deniz dibinde ne kadar balıkçıklar var ise, bana tesbîhin ve zikrin işittirir, ne yerler ve ne içerler ve ne cezîrede olurlar ve nice yüzerler? Bilirim.” dedi. Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Yûsuf! Hâss kulların makâmı ve menzili bundan dahi a'lâdır. Cidd ü sa'y eyle kim, makâm-ı âlîye erişesin.” dedi.

Ondan Şeyh Bekâ İbn Batû (rahimehullâhü Teâlâ), yerinden durup eyitti: “Yâ seyyidî! Senin [173a] feyzin ve ihsânın berekâtında elhamdülillâh ki, Hak Teâlâ cemî'-i hayvânâtın ve nebâtâtın ve cemâdâtın cemî'an yer yüzünde ne var ise, tesbîhlerin bana işittirir.” dedi. Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Bekâ! Cehd eyle, tâ kim makâm-ı âlîye erişesin. Zîrâ makâm-ı kurb bundan dahi a'lâdır. Buna mağrûr olup ednâ makâmında kalmayasın.” dedi.

Ondan sonra Şeyh Mâcid-i Kürdî (rahimehullâhü Teâlâ), yerinden durup eyitti: “Yâ seyyidî! Senin sohbetinin nûru berekâtında ve terbiyetin sebebiyle Hak Teâlâ beni muttali' kıldı ki ana karnında olan oğlâncıkların hâline, erkek mi yâhûd dişi mi? hemân bir aylık olduğunleyin bilirim ki, sağ mı doğar ya ölü mü doğar?” dedi. Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Mâcid! Cehd eyle kim, bundan a'lâ makâma erişesin. Zîrâ matlûb [173b] bundan dahi a'lâdır.” dedi.

Ve dahi eydür, Hazret-i Seyyid'in murâdı bunlara telkîn etmek idi ki, ârif olan kimesneye gerektir ki, hiçbir mertebede kalmaya ve bir makâmında karâr etmeye ve hiçbir hâlete mağrûr olmaya. Eğer ol makâmında kalırsa, matlûb ile kendi arasında hicâb olur. Öyle olsa mahcûb olup kalır, matlûba erişmez (radiyallâhu Teâlâ anhüm ecmaîn).

Pes ondan sonra Şeyh Ali b. Hey'etî (rahimehümullâhü Teâlâ) eyitti: “Yâ seyyidî! Hak Sübhânehû ve Teâlâ Hazretiniz'e acâib kadr-i azîm ve fazl-ı dilîm atâ etmiştir ki, nihâyeti ve pâyânı yoktur.” dedi. Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Ali! Benim neme muttali' oldun ki, böyle medh edersin?”

⁷¹³ B: - ; + Allahu.

Pes Şeyh Ali eyitti: “Yâ seyyidî! Ben nice kere gördüm ki, Hazretiniz havâ üzere seccâde salıp otururdunuz [174a] ve namâz kılurdunuz, şöyle ki yer üzerinde kılur gibi.” Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Ali! Bir yarasa dahi havâda uçar maa-hâzâ kuşlar da. Ondan zaîf yoktur. Erenlerin makâmı bundan a’lâdır.” dedi.

Yine Şeyh Ali eyitti: “Yâ seyyidî! Nice kere Hazretiniz’i gördüm ki, deniz üzerinde yürürdünüz, ayâğınız yaş olmazdı.” Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Ali! Su kuşları dahi deniz yüzünde seyrederek, gezer hiç yünü ıslanmaz. Erenlerin makâmı, bundan a’lâdır.” dedi.

Yine Şeyh Ali eyitti: “Yâ seyyidî! Hazretiniz’i nice kere gördüm ki, beş vakit namâzı Mekke-i Müşerrefe’de kılurdunuz, gelip yine bizimle cemâate erişirdiniz.” Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Ali! Bir güğercin sabâh Mekke-i Müşerrefe’de olur, öğleyin Bağdâd’da bulunur. Bu merteye, erenler makâmından hiç zerre [174b] değildir.” dedi.

Ondan Şeyh Ali eyitti: “Yâ seyyidî! Nice kere vâkı’ oldu ki, Hazretiniz Hindistân’da ve Mısır’da ve etrâf-ı âlemde olan kazâyâdan haber verirdiniz. Ba’de zamânın vâkıa mutâbık idi.” Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Ali! Kerkes gece düşünde ne tarafda ulu gevde vardır görür, sabâh yerinden kalkar ol tarafa varır, eğer ırakda olursa. Erenlerin makâmı bundan a’lâdır. Zîrâ gayb bilmek, bir kerkes mertebesidir.” dedi.

Ondan Şeyh Ali eyitti: “Yâ seyyidî! Nice kere Hazretiniz’i gördüm ki, meşrikden nazar edip mağribde olan ahvâli gördünüz ve eliniz uzattınız Kâf Dâğı ardına erişti.” Hazret-i Seyyid eyitti: “Bu merteye güneşte dahi vardır ki, meşrikten doğar mağribe erişir. Erenlerin makâmı bundan dahi a’lâdır.” dedi.

Ondan şeyh Ali eyitti: [175a] “Yâ seyyidî! Ehl-i kurbun menzili ne nesnedir?” Hazret-i Seyyid eyitti: “Kudret Hakk’ındır. Kaçan bir velî dilese Allahü Teâlâ’nın izni birle, cem’ gökleri içindeki melâikesi ile omuzunda bir top gibi getire ve yerler onun katında bir hardal gibi ola. Ve önünden nice görürse, ardından dahi öyle göre. Hazret-i Hak’la kendi arasından hicâb götürüle. Merteye-i kurb budur.” dedi. Hak Sübhânehû ve Teâlâ, Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn’in ve zürriyyât-ı tâhiresinin himmet-i âliyelerinden cem’-i müslümânları mahrûm kılmaya. Âmîn yâ Rabbe’l-âlemîn.

Fasıl

Bu fasıl, Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'in (kuddise sırruhu'l-azîz) kutbü'l-aktâb idüğün beyân eder.

İmdi bilgil ki, Hazret-i Seyyid'in kutb olduğuna şekk ve şüphe yoktur. Buna delâlet eder hikâyet ve ahbâr çoktur. Ammâ cümleden [175b] bir muhtasar hikâyet nakl edelim. Maksûda şürû' edip ol hikâyet budur ki, evliyâ-i kibârdan bir azîz var idi, "Ebû Naîm Âmidî" derlerdi. Hayli merâtib-i âliye kat' eylemişti. İttifâk bir gün âdâb-ı tarîkatten kusûru olmağın mertebesin aldılar. Ne kadar ki sa'y eyledi, ol eski makâmına erişmedi. Pes bu firkatle nice zamân yürüdü. Her kande kim evliyâullâhdan bir kimesne sezse varıp ondan meded taleb ederdi. On yıl tamâm bu sevdâyla seyreyledi. Âhir Cebel-i Lübnân'a erişti. Onda bir kâmil azîze buluşup, hâlin arz eyledi. Ol kişi eyitti: "Yâ karındaş! Ben mâlik değilim, senin hâlini geri sana reddetmeğe. Ammâ seni bir kimesneye kulavuzlayayın ki, bu zamânın kutbudur, sana çâre ondan olur." dedi. Ondan Ebû Naîm eyitti: [176a] "Yâ ahî! Kerem senin. Ol dediğin azîz, nerededir ve kande olur?" Eyitti: "Şimdi Mekke (şerrefehallâhü Teâlâ)'da mukîmdir." Ben eyittim: "Mekke'nin neresindedir ki, vardığımda isteyem bulam?" Eyitti: "Saff-ı evvelde altın oluk altında buluşasın." Pes durup onunla vedâ'laşıp, Mekke'ye revân oldum. Kaçan beriyye kat' eyleyip, Mekke'ye eriştim. Matâfa varıp, tavâf eyledim. Altın oluk altında eriştim. Gördüm ki, yedi kişi saf bağlayıp dururlar. Yüzlerinin nûru ay ve günü hacil eyler. O kimesne bunda ola deyü, bunların karşısına varıp durdum. Hâlimi anıp, gözüm yaşı revân oldu ve yüreğim taleb ederdi. Pes bunlar benim hâlimden sordular. Ben dahi kıssa bunlara bildirdim. Dikkat edip ifrâtla ağladım. [176b] Bunların içinden birisi ki, cemî'si ona teveccüh ederlerdi, bana merhamet gösterdi. Kalbime geldi ki, aceb ol kutb-ı vakt olan bu mudur? deyip, ona buluştuğuma şükredip be-gâyet sürûr ve ferah hâsıl eyledim. Ondan ileri varıp eyittim ki: "Yâ seyyidî! Dilerim senden ki, bana evvelki hâlimi reddedesin ve bana dermân eyleyesin. On yıldır ki, sergerdân ve mütehayyir olmuşum." dedim. Pes ol azîz, Allahü Teâlâ'ya teveccüh eyleyip dudakların kımıldattı. Ondan bana nazar eyledi. Hemân ki böyle etti, ol giden hâlim bana avdet eyledi. Hak Sübhânehû ve Teâlâ'ya hamd eyledim. Ondan ol azîzden destûr istedim, destûr verdi. Gidecek vakit musâfaha edip, mübârek elin öperken elimi tutup eyitti: "Yâ Ebû Naîm!" Ben eyittim: "Lebbeyk yâ seyyidî!" [177a] Eyitti: "Diler misin ki, seni delâlet

eyleyem şol kimesneye kim, senin hâlini sana reddeylemeğe onu vesîle kıldım. Ya'nî onun sebebiyle oldu.” Ben eyittim: “Belâ, yâ seyyidî!” Eyitti: “Ol kimesnedir ki, üç yıldan sonra kutbü'l-aktâb olsa gerektir. Ve sen ona erişicek seni tekmîl eder.” dedi. “Zîrâ kim onun mislin evliyâullâhda devrân getirmiş değildir. Gelse dahi olmaz, onun makâmâtının nihâyeti yoktur. Ve senin üzerine emânet olsun ki, ona erişicek benim selâmımı degüresin ve dahi ona diyesin ki, lutfedip beni duâdan unutmaya.” Ben eyittim: “Yâ seyyidî! Onun alâmetin ve nerde olduğun bana bildir.” Eyitti: “Evlâd-ı Resûl (a.s.)’dandır ve Zeyne’l-âbidîn oğlânlarındandır. Ve lakabı Tâcü’l-Ârifîn’dir ve Irâk memleketinde diyâr-ı Kûsân’da [177b] olur.” dedi.

Ondan vedâ’ edip, bu sürûr ve şâdî birle vatanıma gittim, üç yıl sabrettim. Ondan sonra durup Irâk’a azm ettim. Vaktâ ki arz-ı Irâk’a eriştim, eyittim ki: “Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn’in (kuddise sırruhû) kerâmât⁷¹⁴ ve merâtib iştihâr bulup âleme dolmuş, cemî’-i kulûb ona meyl eylemiş.” Pes Kûsân’a vardım, Hazret-i Seyyid’in zâviyesine varıp mübârek cemâlin gördüm. Kalbim nûr ile doldu. Mücerred görmekle hayli mertebe kat’ eyledim. İleri varıp mübârek elini öptüm. Eyitti ki: “يا ابا نعيم رحم الله لمن رد عليك حالك على يديه” Ya’nî, “Yâ Ebâ Naîm! Allahü Teâlâ rahmet eylesin ol kimesneye ki, senin hâlin onun elinde sana reddolundu.” Ben eyittim: “Yâ seyyidî! Allah’ın birliği ve ceddin Resûl-i Ekrem (s.a.s.) [178a] hakkı ve seni bana bildiren kimesnenin hürmetiçün ben bî-çâreye himmet edip, tekmîl eyle.” Eyitti: “İnşâallâhü Teâlâ kâmil olasın, naksdan halâs bulasın.” Ondan dilek ettim ki, hizmetinde olam. Lutfedip destûr verdiler. Pes mübârek elinden tevbe edip, tarîkine girdim ve hizmetine meşgûl oldum. Hak Teâlâ onun musâhabeti ve himmeti⁷¹⁵ berekâtında beni merâtib-i âliyyeye eriştirdi ve makâmât-ı garîbeye yetiştim. اللهم ارزقنا مع جميع المسلمين [Ey Allah’ım! Bütün Müslümanlarla berâber bizi rızıklandır.]

Ve dahi rivâyet olundu ki, bir vakit Ramazân ayı görölmedi. Zîrâ gökyüzü bulutlu idi. Pes ehl-i Bağdâd’ın ekseri oruç tutmadılar. Ondan ma’lûm edindiler ki, Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn (kuddise sırruhû) ol gün oruç tutmuş. Adam gönderip sordular ki, [178b] niçin oruç tuttular? Hazret-i Seyyid eyitti: “Bugün Ramazân’dandır, onun için tuttum.” Halk bu sözü işittiler, nicesi o gün oruç tuttular. Ammâ ba’z kimesneler eyittiler ki: “Halk, Ramazân ayın görmediler. Hazret-i Seyyid neden bildi ki, bugün Ramazân’dandır?” deyü şüphe ve ta’n ettiler. Kaçan gece oldu vâkıada gördüler ki, Hazret-i Seyyid bunlara gelip eyitti ki: “Ben Ramazân ayın

⁷¹⁴ B: + ve makâmât.

⁷¹⁵ B: - .

neden bildiğim isterseniz nazar edin.” deyip işâret eyledi. Pes bunlar Hazret-i Seyyid’in⁷¹⁶ eylediği tarafa nazar edip, levh-i mahfûzu gördüler. Ramazân’ın gurre sin ol günden komuşlar ki, Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn hükmetti idi (nevverallâhu Teâlâ merkadehû). Ve sonra Bağdâd nâhiyesinden adamlar geldi ki, Hazret-i Seyyid oruç tuttuğu günün gecesi Ramazân ayın görmüşler. Cemî’-i halka yakîn [179a] geldi ki, Hazret-i Seyyid bir nesne yakînen bilmeyince işlemez imiş.

Ve dahi rivâyet olundu ki, Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn’in (kuddise sırruhu’l-azîz) mürîdlerinden bir azîz var idi, “Şeyh Ahmed Medenî” derlerdi. Bir gün abdest almağa başlamıştı. Gâyet ifrâtla yel esip, bî-huzûr eyledi. Pes Ahmed Medenî eyitti: “Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn’in kerâmeti ve velâyeti hakkıçün sâkin ol yâ yel!” deyince hemân ol demde sâkin oldu.

Şeyh Ahmed eydür, vaktâ ki abdesti tamâm eyledim, göğe nazar ettim. Gördüm havâda muallak bir kimesne durur. Yüzüne baktım, bana selâm verdi. Selâmın alıp eyittim ki: “Ol Tanrı hakkıçün ki, seni bu mertebeye erîştirdi. Bu makâma gelip erişmeğe sebep ne oldu?” Eyitti ki: “Bana azîm and verdin. Eğer Rabb’im benim sırrımı sana bildirmeyi dilemese bildirmezdim.” dedi. Ammâ bilmiş ol ki, [179b] bu mertebeye ben şol kimesne vesîlesiyle eriştim ki, onun vesîlesiyle yeli sâkin eyledik, dedi. Şeyh Ahmed eydür, bildim ki Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn sebebiyle erişmiş. Ondan eyittim: “Billâhi’l-azîm bana tafsîl eyle ki, sûtret-i hâl nice oldu?” Eyitti: “Bir gece bir hâlî yerde ibâdet ederdim. Allahü Teâlâ’dan gayri kimesne hâlîmden muttali’ değil idi. Nâgâh kulâğıma bir âvâz geldi ki: “اللهم بحق ابي الوفى عندك وقربه منك” Ya’nî, “Yâ Allah! Ebü’l-Vefâ’nın senin katında olan kurbu ve mertebesi hakkıçün bana havâda durmağı müyesser eyle.” Şeyh Ahmed eydür, etrâfa nazar eyledim hiç kimesne görmedim. Yukarı nazar eyledim, gördüm ki bir kimesne havâda secdeye varmış, sandım ki yer üzre secde etmiştir. Çün bu hâleti gördüm, bana bir azîm [180a] gayret geldi. Ben dahi onun dediği nesneye meşgûl oldum. Ol kadar zillet ve meskenet birle tazarru’ ve zârî eyledim ki, Hak Sübhânehû ve Teâlâ, Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn’in yüzü suyuna hâcetimi kabûl eyleyip beni havâda sâkin eyledi. Ol vakitten berü her nesne ki murâd edinsem, Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn’i vesîle ederim. Cemî’-i murâdım hâsıl olur, onun âlf himmet-i berekâtında, dedi. Şeyh Ahmed eydür, ben eyittim: “Ol kimesne bilir misin, nice kişi idi?” Eyitti: “Hazret-i Seyyid’in onun gibi mürîdi çoktur. Kangısın zabt edeyin.” deyip bunu okudu:

⁷¹⁶ B: + nazar.

Şiir:

”ایمکن حصر موج البحر کلا ولا عدد الرمال لمن یعد، وکم مثلیها فی الانس اهدی به، کالجن هم للحق یرهدی.“

Ya'nî, “Kimesneye mümkün değildir ki, bahr mevcinin adedin bile. Ve yeryüzünde olan kumların sağışın bile. [180b] Ya'nî, Hazret-i Seyyid'in müridleri dahi öyle⁷¹⁷ çoktur demek ister ve dahi insden ve cinden nice onun gibi müridi vardır, demektir.

Şeyh Ahmed eydür, ben eyittim: “Hazret-i Seyyid'in cinnîlerden dahi müridi var mıdır?” Eyitti: “Belâ, vardır.” Hemân ki böyle dedi, bir cemâatın âvâzın işittim. Ammâ yüzlerin görmedim. Çağrışıp eyittiler ki: “Gerçeksın yâ Ebe'n-Nûr!” Ol âvâzı işiticek aklım zâil oldu. Az kaldı ki, cânım çıka. Bildim ki ol âvâz, cinnîler âvâzı imiş. Nazar ettim gördüm ki, Ebü'n-Nûr gâib olmuş.

Râvî eydür, bu hikâyetten ma'lûm oldu ki, Hazret-i Seyyid'in mertebe-i âliyeye erişmiş müridlerinin nihâyeti yağmuş ve cümlesinden birine “Ebü'n-Nûr” derler imiş. Ve dahi ma'lûm oldu ki, zillet ve meskenet birle [181a] her kimesne, Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'den istimdâd eylese Hak Teâlâ onu rif'ate eriştirir imiş. Ve dahi ma'lûm oldu ki, cinnîlerden Hazret-i Seyyid'in müridleri var imiş ve dahi sulehâdan ve evliyâdan, husûsen Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'den ve neslinden ve zürriyyât-ı tâhiresinden istimdâd eyleyen kimesne mahrûm olmaz imiş. Hak Teâlâ lutfu ve keremi birle Hazret-i Seyyid'den ve zürriyyâtından istimdâd edip, cemî'-i murâdâtına erişmiş kullardan eyleye. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn.

Ve dahi rivâyet olundu ki, Irâk vilâyetinde bir azîz var idi. Gâyet ile âlim ve âmil ve sâlih kimesne idi. Hazret-i Seyyid'in muhibb ve muhlislerinden idi. Ve silsile-i mübârekesine girip, Şeyh Ali b. Hey'etî'ye irâdet getirmiş idi. Adına, “Şeyh [181b] Ebü'l-Hasan Ali b. İdrîs Ya'kûb” derlerdi. Ya'kûb, memleketinde bir köyün adıdır. Ol azîz hacca gitti. Ol diyârın sâlihlerinden ve âlimlerinden nice kimesne uyub bilesince cemâat-i kesîre olup gittiler. Cümleden birisi “Şeyh Ebû Zekerîyyâ Yahyâ-yı Sarrâh” idi ki, hayli azîzlerdendir. Kaçan Mekke (şerrefehallâhu Teâlâ)'ya eriştiler.

İbn İdrîs eydür, bir gün Beytullâh'ı tavâf ederdim. Bir mağribî gelip Irâk'dan gelen kâfile sordu, beni gösterdiler. Yanıma gelip eyitti: “Irâk'dan gelen kimesnelerden misin?”

⁷¹⁷ B: + meşhûr ve.

Belâ, dedim. Eyitti: “Hiç bu kâfilede bir adam bilir misin ki, Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn silsilesinden ola?” Ben eyittim: “Bilirim, ben onun mürîdlerinden Şeyh Ali b. Hey’etî demekle meşhûr [182a] bir mürîdinin gâyet hakîr mürîdlerindenim ve cân u dil ile Hazret-i Ebü’l-Vefâ’ya muhlislerdenim.” dedim. Mağribî eyitti: “Saddaktü, gerçeksın. Sende Hazret-i Ebü’l-Vefâ râyihasın duydum ve Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn’in kerâmâtı nûru alnında zâhirdir.” dedi ve benden dilek eyledi ki, gidince musâhabet eyleyem. Ben dahi kabûl ettim, tâ gidince musâhabet edip, Hazret-i Ebü’l-Vefâ’nın menâkıbın zikrederdim, ol hıfz ederdi. Ondan bana eyitti: “Hazret-i Ebü’l-Vefâ’yı bir kere ziyâret eylediği bana bağışla, ben de sana bir hac sevâbın vereyin.” dedi. Kabûl etmedim. Ziyâde eyledi, yine kabûl etmedim Yine ziyâde eyledi, yine kabûl etmedim. Âhirü’l-emr kırk hac sevâbın vereyin dedi, yine kabûl etmedim. Ondan eyittim: “Yâ karındaş! [182b] Kaç kere hac eyledin ki, bana kırk hac verirsın?” Eyitti: “Mağrib diyârından gelip, kırkdan ziyâde hac eyledim.” Ben eyittim: “Eğer bin hac dahi verirsın Hazret-i Seyyid’in ziyâretin vermezem. Zîrâ dervîşler içinde bu asıl satu bazar olmaz.” Ondan mağribîye eyittim: “Hazret-i Ebü’l-Vefâ’yı gördün mü ki, bu kadar şevkin var?” Eyitti: “Zâhir gözüyle görmedim ammâ bâtın gözüyle gördüm.” Ben eyittim: “Sebeb ne oldu?” Eyitti: “Bir gün deryâ-yı mağribde gemiye binip gıderdim. Gördüm ki, bir büyük balık bir küçük balığı kovalar, yutmak ister. Ol küçük balık dönüp eyitti ki: “Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn Ebü’l-Vefâ’yı Kûsânî hakkıçün beni incitmeyesın.” Hemân ki ol büyük balık bu sözü işitti, koyup gitti. Bildim ki Hazret-i Ebü’l-Vefâ, gâyet [183a] ululardandır. Ziyâret etmek müyesser olmadı. Sen dahi ziyâret ettiğın sevâbın bana vermedin, benden sen mahallsin⁷¹⁸ (محلسن)” dedi. Ondan vedâ’ edip döndüm, Irâk’a geldim. Kûsân’a eriştim. Kaçan kim Şeyh Ali b. Hey’etî beni gördü, eyitti: “Yâ Ebâ Hasan! Mağribî ile Mekke’de olan mâcerâyı bana haber ver.” Ben dahi kıssa tamâm dedim. Eyitti: “Yâ Ebâ Hasan! Eğer Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn’in ziyâretin kırk hacca vereydin, şeyhin ucuz satan tâifeden olurdun. Mağribî’nin maksûdu seni tecrübe etmek idi ki, Hazret-i Ebü’l-Vefâ’ya muhabbeti nicedir? deyü.

İmdi mürîd-i sâdık gerekdir ki, şeyhin cemî’-i âleme vermeye. Zîrâ her nesne ki hâsıl olur, şeyhin himmetiyle hâsıl olur. Ve dahi şeyh himmet edicek mürîde [183b] kudret gelir ki, her yıl hac ede. Belki cemî’-i ferâizi Mekke’de kıla ve şol ziyâret ki, bunun gibi makâma erişmeğe sebeb olur. Yüz⁷¹⁹ bîn hacdan efdaldır, kırk hac kande kaldı. Husûsan ol hacların

⁷¹⁸ Mahall-i sadaka: Sevap için bağışlanan malı şer’an almaya ehil olan kimse.

⁷¹⁹ B: - .

ekseri, gafletle ve süslük birle olmuştur. Velînin her hacı ve her namâzı, *huzûr ile kıla*⁷²⁰ ve gönül gözü açıklığıyla olur. Bu hac, ol haclar arasında fark çoktur.” dedi.

Hak Sübhânehû ve Teâlâ, bizi ve cemî’-i ümmet-i Muhammed’i (a.s.) şeyhine muhibb ve muhlis olup, husûsan hânedân-ı Ebü’l-Vefâ’ya mu’tekid olup saâdet bulanlardan kılivere. Âmin yâ Rabbe’l-âlemîn.

Ve dahi rivâyet olundu ki, Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn (kuddise sırruhu’l-azîz) evâil-i zamânında ki, henüz dahi şöhreti zâhir olmamıştı. **[184a]** Bir kimesne var idi, lakabı “Münevver” ve künyeti “Ebü’r-ricâl” idi. Da’vâ-yı şeyhiyyet ederdi. Çok kimesne huzûruna cem’ olmuşlardı ve i’tikâdı dahi şöyle idi ki, ol zamânda kendiden eslah ve elyak kimesne yoktur ve kendi kadar mürîd terbiyet etmeğe kâbil şeyh yoktur. Evliyâdan ba’z kimesneye onun ol vech ile i’tikâd ettiği ma’lûm olup geldi. Ona selâm verip oturdu, ondan eyitti: “Yâ şeyh! bu âlemde mürîdler terbiyet etmeğe senden eslah kimesne var mıdır?” Eyitti: “Yoktur.” Ol azîz eyitti: “Yâ şeyh! Henüz sen dahi terbiyete muhtâcsın.” Münevver eyitti: “Bu âlemde benden eslah kimesne bilmezem. Eğer bilsem bu da’vâyı etmezdim.” Pes ol kişi kalkıp gitti. Münevver zulmet içinde **[184b]** kalıp, tarîk-i feth bağlandı. Hiçbir nesne lâıh olmadı. Gâyet bî-huzûr ve mütehayyir ve hayrân ve sergerdân olup, dediği söze ve ettiği da’vâya peşîmân oldu. Bu derdiyle ve firkatiyle yanıp, terk-i diyâr eyleyip dağlara ve sahrâlara düşüp, derdine dermân taleb ederdi. Bu hâlette gezerken bir kimesneye sataştı ki, alnında nûr-i velâyet berk ururdu. Gelip, Münevver’e selâm verdi. Münevver dahi redd-i selâm etti. Ondan ol azîz, Münevver’e eyitti: “Yâ oğul! Niçin mikdârından ziyâde söz söyledin? Sen işi Allahü Teâlâ’ya tefvîz eylesene. Senden dahi mukarreb olanlar, bu asl söz söylemezler, emri Allahü Teâlâ’ya ısmarlarlar. Hak Teâlâ’nın sevgili kulları çoktur.” Münevver eyitti: “Yâ seyyidî! Bir hatâ’dır, vâkı’ **[185a]** oldu. Hiç buna dermân var mıdır?” Ol azîz eyitti: “Vardır ammâ tarîki evvelinden tutmak gerek.” Münevver eyitti: “Yâ seyyidî! Senin elinden mi sülûk ederim yohsa gayriden mi?” Eyitti: “Benim elimden sana feth yoktur. Belki bu zamânın kutbu ve ferîdi elinden sana feyz erişir.” Münevver eyitti: “Ol ferîdü’l-asr kimdir?” Eyitti: “Benden ulu bir kimesne, sana onu haber vere.” deyip gâib oldu.

Münevver eydür, ol gece vâkıada Hazret-i Resûl (a.s.)’ı gördüm. Varıp önüne tapu kılıp, selâm verdim ve karşısına el bağlayıp zilletle durdum. Hazret-i Resûl (a.s.) bana bir

⁷²⁰ B: huzûr-ı kalple.

kimesne gösterdi ki, onun ardınca var deyü. Ol kimesnenin ardınca vardım bu kimdir? deyü, [185b] bir kimesneye dahi sordum. Ol kimesne eyitti: “Hazret-i Zeyne’l-âbidîn’dir ki, Hazret-i Hüseyin’in oğludur.” Gâyet ferah olup ardınca vardım. Dönüp bana nazar edip eyitti: “Tâcü’l-Ârifîn’i bilir misin ki, bu zamânın kutbudur ve ferîd-i asrdir.” Münevver eyitti: “Bilmezem.” Eyitti: “Ebü’l-Vefâ demekle meşhûrdur.” Münevver eyitti: “Bilmezem.” Hazret-i Zeyne’l-âbidîn eyitti: “Şimdi Kûsân’da olur. Bizim oğullarımızdandır. Yürü ona var, sana feth ondan olur. Zîrâ Hak Sübhânehû ve Teâlâ ona bir kerâmet ve bir âlî makâm vermiştir ki, şerh olunacak değildir.⁷²¹ Pes ona tâbi’ olan ve onun silsilesine dâhil olan, saîd olsa gerektir.” Pes Münevver durup, diyâr-ı Kûsân’ı sorarak Kûsân’a geldi. Hazret-i Seyyid’in mübârek elin alıp tevbe eyledi ve tarîka sülûk edip, [186a] az müddet içinde hayli merâtib-i âliyye erişip mukarreblerden oldu, Hazret-i Seyyid’in velâyeti berekâtında. Hak Teâlâ, cemî’-i ümmet-i Muhammed’i Hazret-i Seyyid’in ve zürriyyât-ı tâhiresinin âlî himmetlerinden mahrûm kılmaya lutfu ve keremi birle. Âmîn yâ Râbbe’l-âlemîn.

Ve dahi rivâyet olundu ki, Irâk’dan bir azîm kâfile Şâm’a teveccüh ettiler. Yolda harâmîler çıkıp bunları ortaya aldılar. Pes bu kavm harâmîlerin ortasında âciz ve mütehayyir kalıp, mâldan ve cândan ümîd kestiler. Kâfileden bir kişi, atının başını şark tarafına döndürüp çağırdı ki: “Yâ seyyidî! Yâ Tâce’l-Ârifîn! “النجاه النجاه” Ya’nî, bize dermân eriş.” Hemân ki ol kişi bu sözü dedi, bir âvâz geldi ki: “لييك يا من دعنا” Ya’nî, “Lebbeyk yâ bana çağırıp eyiden kimesne!” Ondan sonra geri ol demde şark tarafından [186b] toz kopdu. Bir bölük atlı ammâ azîm, heybetli kimesneler geldiler. Önlerince bir kır ata binmiş, elinde sünüsü var, bir heybetli kimesne var idi. Kaçan ki harâmîler bunları gördüler, târûmâr oldular. Ehl-i kâfile⁷²² bildiler ki bu gelen atlı, gayb erenleridir. Hak Teâlâ, Hazret-i Tacü’l-Ârifîn’in (kuddise sırruhu’l-azîz) kerâmetiyle bunları gönderdi, tâ kim harâmîler elinden halâs edeler. Ondan sonra ol kavm, ol çağırın kimesneye sordular ki: “Çağırdığının aslı ve sebebi var mıydı?” Ol kişi eyitti: “Yâ kavm! Bundan öndin bir gece düşümde gördüm ki, müsâfir olmuşum. Yolda harâmîler, gelip bizi ihâta eylemiş. Ben Hazret-i Tacü’l-Ârifîn’in fukarâsından idim. Onun bu sözü hâtırıma geldi ki, dâim eydirdi: “حيث ايستم فاطلبوني انجدكم، ومن لم يدركني [187a] فاليزربقبري، ومن كان بعيدا عن قبري فليتوجه الى جهته، ولو كان باقصى الغرب وليدعني باسمي اوبكنيتي اوبلقبي ثلاث مرات بقلب صادق وعزم خالص فان الله تعالى يهئ له قصده ويقضى حاجته.” Ya’nî, “Kaçan kim başınıza bir vâkıa gelip nevmîd olsanız,

⁷²¹ B: + Ve şimden sonra dahi kimesneye verilecek değildir.

⁷²² B: - .

beni taleb eylen. Ben sizi ol vâkıadan halâs edem. Ve her kimesne kim, benim zamânıma erişmese kabrimden dermân istesin. Eğer kabrimden ırağ olsa, kabrim tarafına dönüp üç kere adımı ki, Muhammed'dir veyâ künyetimi ki, Ebü'l-Vefâ'dır veyâ lakabımı ki, Tâcü'l-Ârifîn'dir, çağırsa sıdk u ihlâs birle, eğerçi benim kabrim ile ol kişi arasında mağrib ile meşrik arası kadar mesâfe dahi olursa Hak Teâlâ, ol kişinin murâdın hâsıl edip, hâcetin revâ eder. Ve cemî' havf ettiği **[187b]** nesnelerden halâs bulur.” derdi.

Pes ben dahi çağırdım. Ol idi ki, bu atlılar gelip harâmîlerden bizi halâs eylediler. Önce gelen kır atlı ki, elinde sünüsü var idi. Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'e benzerdi. Şimdi hemân ol gördüğüm düş, zâhirde vâkı' oldu. Pes ol harâmîler dönüp geldiler. Silâhların yabana atıp tevbe ve istiğfâr eylediler. Cemî'si salâh ehli oldular. Ve kârbân kavmi dahi dükeli gelip Hazret-i Seyyid'in mübârek elin alıp, tevbe ve istiğfâr eylediler. Saâdet bulup ehl-i hidâyet oldular, Seyyid'in velâyeti berekâtında.

Ve dahi rivâyet olundu ki, “Şeyh Ebü'l-Gays” derlerdi, bir azîz var idi. Aslı Benî Esed tâifesinden idi. Ammâ Horâsân'dan gelip vatan tutmuştu. Tevbe edip, Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'in silsilesine girdiğine **[188a]** sebep sordular. Eyitti: “Evvel bâzergân idim. Bî-nihâye meblağam var idi. İttifâk bir gün hâtırıma bu geldi ki, halkdan ödünç mâl alıp mâluma katam, bir azîm sefer edem, ziyâde fâideler eyleyem. Pes bu tama'yla çok mâl karz alıp, mâluma kattım. Dahi deryâ seferine gittim. Nâgâh muhâlif yel çıkıp gemiyi gark eyledi. Ben bir tahta üzerine geldim. Benim mâlım ve halkın mâlî cemîân gark oldu. Ben halâs olup gelip, bu hâli borçlularıma eydiverdim. Fâide etmedi ve halk bana merhamet etmeyip akçelerin isteyip üzerime havâle oldular. Bunlardan ötürü başım alıp gittim. Derd ve firâk ve hasret oduyla beyâbânlarda gezerdim. Bir yana ki, ehl ü ıyâl ve vatan hasretinin elemi ve bir yana bunca mâldan ayrılmak elemi ve bir yana borç teşvîşi. Bu dertlerden âdem arasından **[188b]** çıkıp gittim. Dağlara düşüp, ot otlardım. Bir gün sahrâda yürürken ıraktan bir kârbân göründü. Kasd eyledim ki, onlara varam. Ammâ za'f galebe edip harekete mecâlim olmadığı sebebden, bir su var idi, onun kenârında düştüm kaldım. Meğer ol kârbânın suyu dükenmiş imiş. Birkaç kimesne, onlardan su almağa geldiler. Yüzleri sarılmış idi. Onları bilmedim ki, nice kişilerdir? Ammâ onlardan birisi beni bilmiş, atından inip koman, deyip boğazıma yapıştı. Gördüm ki, borçlularımın birisidir. Her çend ki tazarru' ettim, halâs olmadım. Yakînen bildim ki, helâk olurum. Pes sıdk u ihlâs birle Cenâb-ı Hakk'a teveccüh eyleyip eyittim ki: “Yâ Ebe'l-Vefâ! Yâ

Tâce'l-Ârifîn meded!” deyince henüz dahi ismini tamâm etmedim, gördüm bir kimesne karşımda durur. Ol [189a] borçluma lutf birle söyledi. Hiç fâide etmedi. Ondan eyitti: “Sana borcu ne kadardır?” Eyitti: “Bîn dînârdır.” Dönüp bana eyitti: “Vâkıa öyle midir?” Ben eyittim: “Neam.” Eyitti: “Tut bu bîn dînârı ver, borçluna.” Pes ol dînârı alıp borçluma verdim. Halâs oldum ammâ hâtırına bu geldi ki, bu kişi bana bu ihsânı etti acabâ garaz ne ola? Dönüp bana nazar edip eyitti: “Şimdi bana Ebü'l-Vefâ deyü çağırın sen değil miydin?” Eyittim: “Belâ.” Eyitti: “İmdi bilgil ki, her kişi kim bun deminde sıdk u ihlâs birle bana çağırır elbette ona erişirim ve senin Horâsân'da olan hasmlarını dahi râzı ettik. Hiç teşvîş çekme, borçdan emîn oldun. Var evine ve oğlâncıklarına git.” dedi. Ben eyittim: “Yâ seyyidî! Ben gâyetle zaîf ve nâ-tüvân oldum. [189b] Horâsân gâyet ıraktır. Azığım ve davarım ve mâlım yoktur. Ben ona kaçan varam?” Eyitti: “Gussalanma, Horâsân önünde durur.” Nazar ettim gördüm, hemân önümde durur. Ondan Hazret-i Seyyid'in mübârek ayâğına düşüp eyittim ki: “Yâ seyyidî! Dilerim ki, Allahü Teâlâ kapısına vâsıl olam ve Hazretinin hizmetinden ayrılmayam.” Eyitti: “Şimdi hele var, ehlini ve oğlâncıklarını gör. Onlarınla birkaç gün dur, hâtırların tesellî eyle. Ondan sonra ferâgat hâtırı birle gelip, bizimle olasin.” dedi. Ve iki gece hizmetinde oldum. Ondan vedâ' eyledim⁷²³, bana bîn dînâr verdi. Var oğlâncıklarına nafaka eyle, dedi. Ol dînârı alıp Horâsân'a geldim, evime varıp müteallikâtımla buluştum. Gâyet sürûr ve şâdî hâsıl eyledim, onlar dahi hem-çünân. [190a] Ondan etrâfda olan hısımlar ve kavim gelip buluştular. Ol bâkî borçlularım dahi gelip buluştular. Gâyet mesrûr olmuşlar.⁷²⁴ Kaçan ki, ol borçlularım katımdan gittiler ehlime sordum ki, kaziyye nice oldu ki borçlular gâyet mesrûr ve benden nesne talep etmezler? Eyittiler: “İki gece vardır ki, gâyet muzdarib olup senin gussan ve firâkın ve borçluların elemin çekerdik. Nagâh kapı kıldılar, kimsin? dedik. Eyitti: “Bir garîb kimesneyim, Ebü'l-Gays benimle bir mikdâr mâl gönderdi, tâ kim borçlularına edâ edem.” Pes gâyet ferah olup kapıyı açtık. Borçlulara haber eyledik, cemî'sine bî-kusûr haklarını verdi. Ondan sonra sorduk ki: “Ebü'l-Gays kaçan gelir?” Eyitti: “İki günden sonra [190b] gelir.” deyüp gitti. Üşde, iki günden sonra geldin. Ben eyittim: “Ol akçe getiren kimesne nice kişi idi?” İş bu sûretlü ve bu boylu deyip vasf eylediler. Bildim ki, Hazret-i Ebü'l-Vefâ imiş. Ben dahi başıma gelen mâcerâyı haber verdim. Ammâ Hazret-i Seyyid'in şevki beni aldı, karârım kalmadı. Birkaç gün onlarla durup oğlâncıklar ile vedâ' edip, revân oldum. Gelip Hazret-i

⁷²³ B: - .

⁷²⁴ B: - .

Tâcü'l-Ârifîn'in huzûr-ı şerîfine erişip tevbe eyledim ve tarîk-i Hakk'a meşgûl olup, mübârek himmetinde merâtib-i âliye eriştim. Tâ ölünce hizmetinde oldum.

Râvî eydür, “Şeyh Ebü'l-Gays” demekle meşhûr bir azîz oldu, Hazret-i Seyyid'in himmeti berekâtında. Hak Teâlâ, cemî' îmân ehlini himmet-i Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'den mahrûm kılmaya. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn.

Ve dahi rivâyet [191a] olundu ki, **Şeyh Abdülkâdir Gîlânî** (rahmetullâhi aleyh) eydür, ol zamânda ki henüz dahi nihâyet-i sülûka erişmemiştim. Evâil-i tarîkde idim. Gîlân'da çarşı içinde giderdim. Nâgâh gördüm, bir üryân kimesne ki hemân avretin setr etmiş, benim ardıma düştü. Her kande gidersem, ardımca gitti. Âhir çarşıdan çıkıp evime azm eyledim. Ol dahi ardımca bile geldi. Çün havlıma girdim, evimin nerdübânına kadem basıp birkaç ayak çıktım, ardımca ayak tıprırsın işittim. Dönüp nazar edip gördüm, ol üryân kimesne, ardımca nerdübâna kadem basmış gelür. Benim hâtırına bu geldi ki, gâlibâ bunun maksûdu giyecektir ola, deyip arkamdan kaftânımın birin çıkarıp ona verdim. Bana eyitti: “Yâ Abdülkâdir! Beni giyecek bulmayım mı sana geldi [191b] sanırsın? Beni yaratan bana rızkım ve kisvetim verir. Ammâ sana geldim ki, bir azîm nesne muştulayam ki, onun râyiha-i tayyibesi âlemi tutmuş ola.” Ben eyittim: “Sen nice kimesnesin ve ol muştulayacak ne nesnedir?” Eyitti: “Ben Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'in mürîdlerindenim. Adım, Ramazân Mecnûn'dur. Sana muştulayacak nesne hâsıl olmaz, tâ kim Hazret-i Seyyid ile buluşmayınca. Ol beşâreti onun mübârek ağzından işitsen gerektir.” Abdülkâdir eydür, ben eyittim ki, ben Gîlân'da, Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn Bağdâd'da. Arada bunca günlük yol vardır, kaçan cem' olavuz?” Eyitti: “Bağdâd işte durur.” Barmağıyla işâret eylediği tarafa nazar eyledim. Gördüm ki, Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn bir âlî minberin üzerine çıkmış va'z eder. Ramazân Mecnûn eyitti: “Minbere çıktığı vakit, beni sana gönderdi idi.” dedi. [192a] Abdülkâdir eydür, ondan Ramazân Mecnûn beni koçdu ve bir mikdâr sıktı. Aklım başımdan gitti. Gözüm açtım, hemân sâat kendimi Bağdâd sokaklarında gördüm. Bir kimesneye sordum ki, câmi'-i şerîfe kangı sokaktan gidilir? Şundan gidilir ve işte câmi', dedi. İleri vardım, bir azîm feryâd ve zârî işittim, eyittim: “Bu ne âvâzdır?” Eyittiler: “Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn câmi'de va'z eder.” İleri vardım, câmi'e girdim. Ramazân Mecnûn bana gösterdiği gibi bi-aynihî Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn minber üzere durup, halka va'z eder.

Râvî eydür, kaçan ki Abdülkâdir Gîlânî (rahmetullâhi aleyh) Bağdâd'a geldi, henüz tâze civân idi ve Bağdâd'ı hiç görmemiş idi. Kaçan câmi'e girdi, Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn [192b]

minber üzerinden çağırıp eyitti ki: “Şol kimesne mescidden çıkarın.” Pes gelip Abdülkâdir’i mescidden çıkardılar. Bir pâre karâr edip yine girdi. Yine emretti ki, çıkarın. Yine çıkardılar, yine girdi. Yine emreyledi ki, çıkarın. Yine giricek, Hazret-i Tâcû’l-Ârifîn çağırıp eyitti ki: “Ehl-i Bağdâd! Allahü Teâlâ’nın sevgili dostu geldi, durun hizmet eylen.” deyip kendi dahi minberden inip koca koca görüştü ve eyitti: “Yâ ehl-i Bağdâd! Bunu mescidden çıkarın dediğim, buna ihânet etmekten değil idi. Belki murâdım ol idi ki, cemî’-i Bağdâd bunu bileler ve hem bize sıdkı olduğuna ma’lûm ola.” Ondan Hazret-i Seyyid, Abdülkâdir’e nazar edip eyitti: “يا عبد القادر وهب لك العراق” Ya’nî, “Yâ Abdülkâdir! Sana Irâk memleketini verdiler.” [193a] Ve dahi eyitti: “يا عبد القادر كل ديك يصيح ويسكت الا ديكك فانه يصيح الى يوم القيامة” Ya’nî, “Yâ Abdülkâdir! Her horoz öter sonra sâkit olur. İllâ senin horozun tâ kıyâmete değin ötse gerek.” Ondan sonra seccâdesin ve gönleğin ve tesbîhin ve asâsın ona verdi. Pes etrâfda olan halk eyittiler: “Yâ seyyidî! Çünkü buna bu kadar ki himmet ettiniz, bârî dest-i tevbe verin.” Hazret-i Seyyid eyitti: “ان عليه لداغ المخرمي” Ya’nî, “Bunun üzerinde Muharrimî’nin damgası vardır.” Ya’nî irâdetullâh böyle olmuştur ki, Abdülkâdir’e dest-i tevbe Şeyh Muharremî vere, dedi. Râvî eydür, ondan Hazret-i Seyyid, Abdülkâdir’e eyitti: “Var Şeyh Muharremî ile musâhabet eyle. Tarîk ondan feth olur.” deyip çok nasîhatler [193b] ve vasiyyetler eyledi. Ondan sonra geri minbere çıkıp, meclisi tamâm eyledi. Ondan minberden inip Abdülkâdir’in eline yapışıp eyitti ki: “لك وقت فإذا جاء فاذكر هذه الشبهة” Ya’nî, “Yâ Abdülkâdir! Senin bir vaktin vardır. Ol vakit gelecek, bu pîri anasın.”

Râvî eydür, ol tesbîh ki Hazret-i Tâcû’l-Ârifîn Abdülkâdir’e bağışladı, durduğu yerde *kimesne*⁷²⁵ değmeden dâne dâne dönerdi. Şeyh Abdülkâdir’e bu aceb gelip, mütehayyir olduğu sebebdan Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Abdülkâdir! Ol tesbîhin her dânesinin üzerine ol kadar mahbûb adı zikrolunmuştur ki, Allahü Teâlâ’dan gayri kimesne bilmez. Onun için bî-ihâyâr sefâsından semâ’a girmiştir. Tâ kıyâmete değin mahbûb şevkine muttasıl dönse gerek, karâr etmese gerek. İmdi [194a] yâ Abdülkâdir! Ârifin kalbi dahi tesbîh dânesinden aşağıya değildir. Kaçan mahbûb ile üns tutup zevk etse mahbûb şevkine muttasıl dönse gerek. Bu tesbîhin döndüğü sana tenbîhdür ki, gâfil olma. Ben cemâd iken mahbûb şevkine dönerim. Sen ki insânsın, mahbûb-i hakîkî şevkine niçin hareket eylemeyesin? Ve eğer mahbûb şevkin bilmezsen cemâddan dahi aşağısın.” Pes bu sözden Şeyh Abdülkâdir, hisse alıp bî-nihâye fâideler hâsıl eyledi.

⁷²⁵ B: - kimesne.

Râvî eydür, tesbîh, Şeyh Abdülkâdir'den sonra Şeyh Ali b. Hey'etî eline girdi. Ondan Şeyh Muhammed b. Kâid⁷²⁶ eline girdi. Ondan sonra nâ-bedîd oldu. Hiç kimesne bilmedi ki, kande gitti?

Ve dahi rivâyet olundu ki, Hazret-i Seyyid, Abdülkâdir'e bir çanâk vermişti. Her gâh ki, ol [194b] çanâğa bir kimesne yapışa eli ve kolu tâ yağrını küreğine değin titrerdi. Abdülkâdir'den gayri kimesne ona yapışmazdı.

Ve bir rivâyette dahi şöyle demişler ki, bir gün Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn (kuddise sırruhu'l-azîz) Kalmînâ'da, zâviye-i mübârekesinde otururdu. Mürîdlerinden birisine eyitti: “Dur, tekye kapısın bağla. Eğer bir acemî yiğit gelirse, içeri komayasın.” dedi. Ondan ol kimesne, durup tekye kapısın bağladı. Bir zamândan sonra kapı kakıldı. Ol kişi kapıyı açıp gördü ki, Hazret-i Seyyid'in dediği yiğit gelmiş. Eyitti: “Yâ yiğit! Sana içeri girmeğe izin yoktur.” Ondan ol yiğit, münkesirü'l-kalb ve muzdarib olup tekye dâiresinde hayrân olup gezerdi. Bir sâatten sonra Hazret-i Seyyid izin verdi. Ol yiğit içeri girdi. Hazret-i Seyyid karşı varıp, kuca kuca [195a] görüştü. Ve eyitti: “Merhâbâ yâ Abdülkâdir! Hoş geldin. Seni men' eylediğimiz sana ihâneten eylemek değildi. Belki *sana tenbîh eylemek idi ki*⁷²⁷, senin tarîkin bizden feth olmaz. Ve bizim zamânımızda sana nesne yoktur. Ammâ biz gittikten meydân senindir.” deyip çok nasîhatler eyledi (rahmetullâhi Teâlâ aleyhimâ rahmeten vâsiaten).

Ve dahi rivâyet olundu ki, Şeyh Ebû Bekir Bağdâdî'den (rahmetullâhi Teâlâ aleyh). Eydür, Hazret-i Resûl'ü (salavâtullâhi Teâlâ ve aleyhi ve selâmuhû) âlem-i rü'yâda gördüm. Bir âlî taht üzerinde oturur. İleri varıp, selâm verip karşısına el kavuşturup durdum. Ondan eyittim: “Yâ Resûlallâh! Sizin amminiz Hazret-i Abbâs'dan mervîdir ki, siz buyurmuşuz: “ من رآني في المنام فقد رآني حقا فإن الشيطان لا يتمثل على صورتي⁷²⁸ Ya'nî, “Her kimesne ki, beni [195b] düşünde görse tahkîk beni görmüştür. Zîrâ şeytân benim sûretime girmez.” Eyitti: “Neam, bu hadîsi ben dedim.” Ondan yine ben eyittim: “Yâ Resûlallâh! Bunu dahi siz dediniz mi ki: “ من صلى على مرة واحدة صلى الله تعالى عليه بهاعشرا، ومن صلى على عشرة صلى الله تعالى بها مائة، ومن صلى على مائة صلى على مرة واحدة صلى الله تعالى عليه بها الف، ومن صلى على ألفا زاحم كتفي كتفه يوم القيامة.⁷²⁹ Ya'nî, “Her kimesne kim,

⁷²⁶ B: Kâil; C: Kâid.

⁷²⁷ B: - .

⁷²⁸ Buhari, İlm 38, Edeb 109, Tabir 10; Dârimî, Rüya 4; Müslim, Rüya 10,11; Tirmizî, Rüya 4, 7; İbn Mace, Rüya 2; Ahmed b. Hanbel, I, 375, 400, 440; II, 232, 411, 442, 463; III, 269, 350, 306.

⁷²⁹ Ahmed b. Hanbel, II, 172, 187; III, 102, 261; Ebû Davud, Vitir 26; Dârimî, Rikak 58; Keşfü'l-Hafâ, C.2, 2517.

bana bir kere salavât getirse Hak Teâlâ, azametiyle ona on kere salât ede. Ve her kimesne ki, bana on kere salavât ede Hak Sübhânehû ve Teâlâ, ona yüz kere salât ede. Ve her kimesne ki, bana yüz kere salavât getirse Hak Teâlâ, ona bîn kere salât ede. Ve her kimesne ki, bana bîn kere salavât getire kıyâmet gününde onun omuzu, benim omzuma dokuna.” Eyitti: “Neam, bu hadîsleri dahi ben [196a] dedim. Benden Abbâs işitti ve ben Cebrâil’den işittim. Cebrâil, Hazret-i Rabbü’l-izzet’ten haber verdi.”

Ebû Bekir eydür, bu habere gâyet ferah oldum, karşısında durdum. Hazret-i Resûl (a.s.) mübârek kaftânının altından bir elma ve bir rivâyette bir salkım hurmâ çıkardı. İki bahş eyledi. Yarısın sakladı ve yarısın bana verdi ve eyitti: “Bunda hâzır olan cemâate taksîm eyle.” Pes ben eyittim: “Yâ Resûlallâh! Bunun yarısın kimin için sakladınız?” Eyitti: “Ebü’l-Vefâ için ve onun oğlânları için ve ona tâbî’ olup silsilesine girenler için sakladım.” dedi. Hak Sübhânehû ve Teâlâ, cemî’-i ümmet-i Muhammed’i (a.s.) onun silsile-i mübârekesine girip, ol hisseden mahfûz olmak müyesser ede. Âmîn yâ Rabbe’l-âlemîn.

Ondan Ebû Bekir eydür, ben eyittim: “Yâ Resûlallâh! Tâcü’l-Ârifîn [196b] mukarrebînden midir?” Eyitti: “Neam.” Ondan sonra meşhûr evliyâdan birisin andım, eyittim: “Fülân kimesne hakkında ne buyurursuz?” Eyitti: “Evliyâullâhdandır. Ammâ sen Ebü’l-Vefâ’dan şaşma.” Ondan bir kimesne dahi andım, eyitti: “Ol dahi evliyâullâhdandır ammâ Ebü’l-Vefâ’dan şaşma.” Ve’l-hâsıl evliyâ-i kibârdan on kimesne arz ettim. Onun da dahi evliyâullâhdandır ammâ Ebü’l-Vefâ’dan şaşma, dedi. Ve ondan sonra eyitti: “Yâ Ebâ Bekir! Ebü’l-Vefâ’dan gâfil olma ki, bu zamânda ondan aslah ve avra’ ve ezhed ve etkâ kimesne yoktur. Ve dahi kıyâmet gününde onun alemleri altında on dört ulu sultân olsa gerektir. Ve dahi sâir enbiyâ üzerine iftihâr etsem gerektir ki, sizin ümmetlerinizde Ebü’l-Vefâ gibi kimesne var mıdır? deyü.” Ondan eyitti: “Yâ Ebâ Bekir! Yürü var, Ebü’l-Vefâ’nın hizmetine eriş. [197a] Kırk gün musâhabeti ganîmet gör. Zîrâ kırk günden sonra bize ulaşsa gerektir.” dedi.

Pes Ebû Bekir eydür, hemân ki uyandım Kalmînâ’ya eriştim. Zîrâ bildim ki, ol vâkıa sıdk üzredir. Kaçan Hazret-i Seyyid’in zâviyesine geldim, Hazret-i Seyyid’e buluşup selâm verdim. Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn eyitti: “مرحبا بابي بكر المحب رسولا من الحبيب” Ya’nî, “Merhabâ Ebû Bekir ki, muhibbimizdir ve habîbimizin ya’nî Hazret-i Resûl’ün elçisidir.” Hazret-i Seyyid bu söz ile vâkıaya işâret eyledi ve ondan sonra tasrîh edip eyitti ki: “يا ابا بكر بعد اربعين يوما يكون القدوم” Ya’nî, “Yâ Ebâ Bekir! Kırk günden sonra cânib-i Hakk’a seferim mi var?” Ebû

Bekir eydür, başım aşağı edip sâkit oldum. Ondan Hazret-i Seyyid eyitti: “Niçin bana ol mâcerâyı söylemedin?” Eyittim: “Yâ seyyidî! [197b] Bana haber ver, demediler. Eğer deseler derdim. Ammâ Hazretiniz’e kazıyye tamâm ma’lûm olmuş, hiç ihtiyâc kalmamış ki ben söyleyem.” dedim. Ondan beni halvete koydu, yedi gün oturdum. Hazret-i Seyyid’in himmet-i berekâtında hayli hâlât ve makâmât kat’ eyledim. Kaçan kırk gün tamâm oldu, Hazret-i Seyyid ashâbını cem’ edip vasiyyet eyledi. Bana dahi ba’z nesne vasiyyet eyleyip, esrâr-ı ilâhiyyeden çok söz söyledi. Âhir kelâmı bu oldu ki: “يا ابا بكر صدق رسول الله صلى الله عليه وسلم” Ya’nî, “Yâ Ebâ Bekir! Hazret-i Resûl (a.s.) gerçek söyler.” Ben eyittim: “Belâ yâ seyyidî! وهو الصادق” Ya’nî, “Hazret-i Resûl (a.s.) gerçektir, gerçekleşmiştir.” Eyitti: “إنما لله و إنما إليه” [Evet “Biz şüphesiz Allah’a âidiz ve şüphesiz ona döneceğiz.” (Bakara 2/156), günâhımızdan tevbe ederek, Rabb’imize hamdederek (döneceğiz).] Hiç kimesne bilmezdi, [198a] bu kelimâtımızdan murâd nedir? Hâzırlar, bu kelâmdan mütehayyir oldular. Pes Hazret-i Seyyid’in rûh-i mutahharı cânib-i illiyyîne pervâz eyleyip civâr-ı rahmânda vatan tuttu. Cism-i mübârekin defn ettikten sonra bu kelimâtın ma’nâsın ve ol gördüğüm vâkıa, ashâba söyledim. Hazret-i Seyyid’in işâreti, onlara ma’lûm oldu (nevverallâhu Teâlâ merkadehû ve efâza aleyhi sicâle gufrânihi).

Ve dahi rivâyet olundu ki, bir kimesne bir gün *Şeyh Ahmed b. Hasan Rifâî’nin meclisine hâzır oldu.*⁷³⁰ Şeyh Ahmed Rifâî, Şeyh Mansûr’un menâkıbından ve hâlâtından söylerdi. Ol kimesne, gâyet taaccüb eyledi ve eyitti ki: “Yâ şeyh! Evliyâullâhda Mansûr gibi bir dahi gelmiş kimesne var mıdır?” Şeyh Ahmed Rifâî eyitti: “Yâ racûl! Bilmiş ol ki, evliyâullâhda bir kimesne vardır ki, kıyâmet gününde arsa-i arasâta [198b] gelicek alemler dibinde bîn mürîdî ola ki, her birinin mertebesi Mansûr mertebesi gibi ola, belki dahi ziyâde.” Pes ol kişi, bu haberi işiticek rikkat edip ağladı. Kendinin iflâsın mülâhaza eyledi ve hâtırına bu geldi ki, acabâ murâdî Şeyh Ahmed’in kendi midir veya gayri kimesne midir? Bu şüpheyeye düşüp fikre vardı ve bu şüpheyi def’ etmek için eyitti: “Yâ seyyidî! Ol dediğiniz kimesne kim ola?” Eyitti: “Ol dediğim, Hazret-i Tâcû’l-Ârifîn Ebû’l-Vefâ’dır.” Bismillâhirrahmânirrahîm, deyip ve salavât verip, elin yüzüne sürdü ve eyitti: “Kaçan Hazret-i Tâcû’l-Ârifîn’in mübârek adı anılsa ben ettiğim gibi edin. Bismillâhirrahmânirrahîm deyip ve salavât verip, eliniz yüzünüze sürün.” dedi. Ve dahi Mekke ve Medîne [199a] (şerrefühümallâhü Teâlâ) meşâyihinden mervîdir ki, eyitmişler: “عجا لمن يذكر ابا الوفا تاج العارفين ولا يسمى الله تعالى ولا يصلى على

⁷³⁰ B: - .

”النبي“ عليه السلام ولا يمسح وجهه كيف لا يسقط لحم وجهه من هيئته Ya'nî, “Aceblerin şol kimesne ki, Hazret-i Ebü'l-Vefâ'nın mübârek ism-i şerîfini diline getire dahi Bismillâhirrahmânirrahîm deyip ve salavât vermeyip elini yüzüne sürmeye. Yüzünün etleri onun heybetinden soyulup dökülmeye.” İmdi her mü'mine lâzımdır ki, Hazret-i Ebü'l-Vefâ anılacak “Bismillâhirrahmânirrahîm” deyip ve salavât verip elin yüzüne süre. Hak Teâlâ yüzünün derisini soyulmaktan saklaya. Âmin yâ Muîn!

Ve dahi rivâyet olundu ki, Şeyh Ahmed b. Hasan Rifâî (rahmetullâhi Teâlâ) bir gün va'z ederdi. Esnâ-i kelâmda evliyâullâh menâkıbından⁷³¹ dahi [199b] ba'zın söyledi. Onun merâtibin ve makâmâtın söylerken, Şeyh Ahmed vecd ü hâlet gelip, benzi mütegayyir oldu. Üç kere a'lâ savtla yâ Tâcü'l-Ârifîn! deyip çağırdı. Ondan sonra düşüp bî-hûş oldu. Üç gün tamâm meyyit gibi yattı. Üç günden sonra bir kere yâ Tâcü'l-Ârifîn! deyip çağırdı ve aklı başına geldi. Halk bu hâlete mütehayyir ve hayrân oldular. Hiç kimesne bu sırra vâkıf olmadı. Kendinin hâss mürifdlerinden birkaç kimesne, şeyhden bu vecdin ve çağırmanın sebebin sordular. Şeyh eyitti: “Evliyâullâhın kaçan ki menâkıbın zikrederdim, her birinin mertebesine göre gûyâ ki, suya batardım. Kiminin menâkıbında topuğuma değin suya batardım ve kiminin menâkıbında dizime değin batardım ve kiminin [200a] menâkıbında belime değin batardım ve kiminin menâkıbında göğsüme değin batardım ve kiminin menâkıbında boğazıma değin batardım ve kiminin menâkıbında daldım, yine çıkardım. Kaçan ki Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn menâkıbın zikreyledim, bir bahre daldım ki nihâyeti ve pâyânı yok. Korktum ki, gark olam. Ol korkudan ötürü üç kere yâ Tâcü'l-Ârifîn! deyü çağırdım. Ve ol bahre daldım üç gün gece ve gündüz gittim. Âhir bîn türlü zahmetle giderken gördüm ki, bir el geldi. Yâ Tâcü'l-Ârifîn! deyip ol ele yapıştım. Beni bahrin kenârına bıraktı. Ol idi ki, kendime geldim. Pes ol mürifdler eyittiler, Hazret-i Ebü'l-Vefâ'nın bu kadar mikdârı olmak ne kadar aceb?” deyü istib'âd eylediler. Şeyh Ahmed bunlara eyitti: “Zinhâr! Hâtırınıza bu asıl nesne gelmesin. Sâkit olun, siz [200b] ne bilirsiz ki, Hazret-i Ebü'l-Vefâ'nın ne mertebesi vardır? Bir gün benim dahi hâtırına geldi ki, Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn ne mertebeli kimesnedir? bilem. Zîrâ ondan bana işâret gelmişti. Nitekim evvel kitâbda geçti. Pes bir gece teveccüh edip yattım. Vâkıada gördüm ki kıyâmet kopmuş, arsa-i arasâta cemî'-i mahlûkât cem' olmuş, sırât gerilmiş, mîzân kurulmuş, cemî'-i rusûl ve melâike hâzır olmuşlar. Nâgâh gördüm, bir nûr peydâ oldu. Ol altında bir alem zâhir oldu, bî-nihâye halk ol alemin dibine gelirler. Zannettim ki bir ulu peygamberdir, ümmetiyle

⁷³¹ B: + zikreyledi. Âhir Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn menâkıbından.

gelir. Vaktâ ki, Hazret-i Resûl (s.a.s.)'e yakın geldi. Iraktan Hazret-i Resûl (a.s.)'a tevâzu' edip durdu. Bir kimesneye sordum ki: "Bu nice peygamberdir?" Eyitti: **[201a]** "Bu, peygamber değildir. Belki ümmet-i Muhammed (a.s.)'dan, buna Tâcü'l-Ârifîn ve Ebü'l-Vefâ derler." Şeyh Ahmed eydür, ileri varıp selâm verdim. Eyitti: "Merhabâ yâ Ahmed! Var Hazret-i Resûl (a.s.)'a tevâzu' birle selâm ver." Pes ben dahi ileri varıp, Hazret-i Resûl (a.s.)'a kad-i hamîde kılıp, selâm verdim. Eyitti: "Merhabâ yâ Ahmed! Var Ebü'l-Vefâ'yı çağır, gelsin." Pes varıp Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn çağırdım, geldi. Hazret-i Resûl (a.s.)'a selâm verip önünde durdu. Hazret-i Resûl (a.s.) hayli i'zâz ve ikrâm eyleyip, yanına getirip iki gözünün arasında öptü. Şeyh Ahmed eydür, gûyâ ki ol öptüğü yeri henüz göre dururum.

Ve dahi rivâyet [201b] olundu ki, meşâyih-i kibârdan bir azîz vardı. "Şeyh Yûsuf Safvî" derlerdi. Bir mürîdi var idi, adına "Muhammed Gûrânî" derlerdi. Bir gün Muhammed Gûrânî'ye halvette iken bir hâlet ârız olup gördü ki, cemî'-i âlem dopdolu nûr olmuş ve bir kavim gördü, secdeye varmışlar tesbîh ve tehlîl kılurlar ve envâ'-ı ibâdete meşgûl olmuşlar. Muhammed Gûrânî, bu vâkıa şeyhe arz eyledi. Şeyh eyitti: "Bu vâkıa şeytânîdir. Buna mukayyed olma, sa'yinde ol." dedi. Muhammed Gûrânî taaccüb eyledi ki, bu asıl vâkıa şeytânî olmak bâiddir. Şeyhe bunun mütesellî olmadığı ma'lûm olup diledi ki, mürîdi tesliyet ede. Bu tarîkde dervîşlere gelen vâkıaları hikâyet eyledi. Âhir Rüstem Kırvânî vâkıasın hikâyet eyledi. Ol vâkıa budur ki, Rüstem Kırvânî [202a] Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn (kuddise sırruhu'l-azîz)'in mürîdlerinden idi. Bir gün halvette iken ona bir vâkıa oldu. Gelip Hazret-i Seyyid'e eyitti: "Yâ seyyidî! Görürüm ki, halvetim nûr ile dolmuş ve bu nûr halvetimden taşra çıkıp âlemi tutmuş ve görürüm ki, cemî'-i eşyâ secde eder. Diledim ki, ben dahi secde edem. Secde edemedim zîrâ bir demirden direk bir ucu yerde ve bir ucu kalbimde, beni secde etmeğe komadı. Pes Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn eyitti: "Bu vâkıa şeytânîdir. Eğer sende sırr-ı tevhîd ve himmet-i ferîd olmasaydı, secde edip azardın ve helâk olurdun." dedi. Pes Rüstem Kırvânî bir nice müddet dahi meşgûl oldu. Yine bir vâkıa dahi görüp, Hazret-i Seyyid'e gelip eyitti ki: "Yâ seyyidî! Görürüm ki, yedi kât yer ve yedi kât gök ve arş [202b] ve kürsü ve cennet ve cehennem cümlesi kalbimde hâsıl oldu. Şol bir ulu sahrâda bir dâne-i hardal, ne mertebede ise bu cümle dahi benim kalbimde şöyle idi." dedi. Hazret-i Seyyid, Rüstem'in eline yapışıp kakmağla sıktı ve eyitti: "Yâ Rüstem! Henüz dahi mahcûbsun. Yürü halvetine gir, muhkem sa'y edip meşgûl ol. Bilgil ki, bu gökler ve yerler kuyûdu hücûbdür. Bu hicâblardan geçmeyince maksûda erişmezsin. Yâ Rüstem! Yürümek gerek ve hiçbir makâmda karâr etmemek gerek, tâ kim menzil alına. Yâ Rüstem!

إنه سبحانه وتعالى يقول ما وسعني ارضي ولاسمائي ولكن وسعني قلب عبدي “⁷³² Ya’nî, “Hak Sübhânehû ve Teâlâ buyurur ki, yerlerime ve göklerime sığmadım lâkin mü’min kulumun gönlüne sığdım.” Ve dahi bir yerde eydür ki: “أنا عند المنكسرة قلوبهم”⁷³³ Ya’nî, “Hak celle [203a] ve alâ buyurur ki, ben şol sinuk gönüllerde olurum.” Ve dahi haberde gelmiştir ki: “إن الله لا ينظر إلى صوركم ولا إلى لباسكم ولكن ينظر إلى قلوبكم وحسن نياتكم”⁷³⁴ Ya’nî, “Hak Teâlâ (c.c.) sizin sûretinize ve libâsınıza nazar eylemez velâkin kalbinize ve gönlünüze sâfi olup, niyetiniz bütün olduğuna nazar eyler.” Ve dahi hadîs-i şerîfde gelmiştir ki: “إن الملائكة لا يدخل بيتا فيه كلب وصورة”⁷³⁵ Ya’nî, “Ferişte girmez ol eve ki, onda sûret ve kelb ola.”

İmdi bundan ma’lûm oldu ki, Hak Teâlâ’nın tecellisi makâm-ı gönüldür. Sûret de kelb olan makâma melek girmez imiş. Ne sanırsın gönülde bunca küdürât ve suver ve efkâr-ı fâside var iken Hak Teâlâ tecellî mi kılrsa gerekir? Cehd ü sa’y eyle ki, gönül evin gayriden hâlî kılasın, tâ kim sultânü’s-selâtîn [203b] makâmı ola.” deyip Rüstem’i yine halvete koydu. Birkaç gün Rüstem meşgûl oldu yine gördü ki, halvetin içi nûr ile doldu. Âlem münevver oldu. Cemî’-i eşyâ secdeye varmış, bana dahi secde eyle dediler. Bu da diledi ki, secde eyleye. Hemân Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn (kuddise sırruhû) gelip halvetine girdi. Hemân ki Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn geldi, ol nûr zulmete tebdîl oldu. Pes Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn ileri gelip Rüstem’in karnına yapışıp sıktı ve unî birle çekti. Rüstem eydür, sandım ki cemî’ bağırsaklarım içimden çekip çıkardılar. Gördüm bir kara cânavar içimden çıkarmış, önüme bıraktı. Ondan sonra Tâcü’l-Ârifîn’den bir nûr çıkıp bu canavâra dokunup yaktı, kül eyledi. Pes bana emreyledi ki meşgûl ol, meşgûl oldum. Hak Teâlâ, bana cemî’ nesneleri keşf [204a] eyledi. Maksûduma eriştim, dedi.⁷³⁶

Ve dahi rivâyet olundu ki, bir gün Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn (kuddise sırruhu’l-azîz), Kalmînâ’da zâviyesinde otururdu. Irâk memleketinden bir tâcir, Hazret-i Seyyid’i ziyâret etmeğe geldi. Hazret-i Seyyid bunu göricek, birkaç âyet okudu ki sabra delâlet eder. Zîrâ tâcirin garazı, sefere destûr almak idi. Tâcir, Hazret-i Seyyid’in âyet okuduğundan fehm etmeyip eyitti: “Yâ seyyidî! Bir azîm sefer etsem gerek, icâzetiniz bile olsun.” Hazret-i Seyyid

⁷³² Keşfü’l-Hafâ, C.2, 2256.

⁷³³ Keşfü’l-Hafâ, C. 1, 614.

⁷³⁴ Müslim, Birr 32; İbn Mace, Zühâ 9; Ahmed b. Hanbel, II, 285, 539.

⁷³⁵ Buhari, Bed’ü’l-halk 7, Megazi 12, Libas 88, 92, 94, 95; Müslim, Libas 81,82, 83; Ebû Davud, Taharet 89, Libas 45, Hâtim, 6; Tirmizî, Edeb 44; Nesâî, Taharet 167, Sayd 9, 11; Zînet 110,113; İbn Mâce, Libas 44; Dârimî, İsti’zân 34; Ahmed b. Hanbel,I, 80, 83,104,107, 139, 148,150; II, 300; IV, 28, 29,30; V, 203, 353; VI, 143, 330.

⁷³⁶ B: - .

eyitti: “Yâ veledî! Korkarım, bu seferde mâlına zarâr ere.” Tâcir bir pâre fikreyledi, ol seferin fâidesi gönlüne gâlib olup eyitti: “Elbette sefer ederim.” Hazret-i Seyyid eyitti: “حيث لا بدّ فلا بدّ” Ya’nî, “Şol nesne ki, elbette olsa gerek. Ona çâre yoktur, olur.” Pes tâcir Hazret-i [204b] Seyyid’e vedâ’ edip gitti. Ol kasd eylediği sefere revân oldu. Kaçan bir gün gitti ve harâmîler zâhir olup, bâzergânın cemî’ mâlın aldılar. Dönüp Hazret-i Seyyid’e geldi, kıssa haber verdi. Hazret-i Seyyid eyitti: “Seni men’ eyledik, eslemedin. Takdîrullâhda olacak nesne var idi, oldu.” Tâcir ağlayıp eyitti: “Yâ seyyidî! Benim hâlim nice olur? Bana inâyet eyle.” dedi. Hazret-i Seyyid eyitti: “Bu mâl bâkî olur nesne değildir, elbette gider. Onun müfârekâtının elemin çeksen gerektir. Şimdi çekdin, artık mâla meyl eyleme ki, yine eline giricek zevâlî vardır. Ammâ Allahü Teâlâ’ya teveccüh eylesen cümlesinden enfâ’ ve ahsendir.” Tâcir eyitti: “Yâ seyyidî! Ol mâldan garazım, onunla haccedip ondan sonra fâriğ olup ibâdete meşgûl olmak idi.” Hazret-i [205a] Seyyid eyitti: “Eğer haccetmekten safân var ise benimle bile gel.” Pes tâcir, Hazret-i Seyyid’in ardına düştü. Ol gün arefe günü idi. Sahrâya çıktılar, ondan Hazret-i Seyyid eyitti: “Her kadem ki, basarsın benim ayâğım yerine bas.”

Tâcir eydür, Hazret-i Seyyid birkaç adım yürüdü. Ben dahi onun ayâğı yerine bastım. Kulâğımıza bir âvâz ve galebe dokundu. Başım kaldırıp gördüğüm, bildiğim hacılar içine gelmişiz. Bî-nihâye halk var, bildim ki arefeye gelmişiz. Hazret-i Seyyid, bana erkân-ı haccı ta’lîm eyledi. Haccı tamâm eyledik. Ondan altın oluk altına durduk. Bana eyitti: “Diler misin ki, evliyâullâhdan kimesneler göresin?” Ben eyittim: “Belâ.” Hazret-i Seyyid eyitti: “Şol tâife, evliyâdandır.” deyip bir kavim işâret eyledi ki, harem içinde oturlardı. Pes Hazret-i Seyyid’den izin alıp ol cemâatın [205b] katına varıp, selâm verdim. Onlar eyittiler: “Merhabâ sana olsun! Ammâ Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn terk edip bize mi geldin?” Ben eyittim: “Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn, sizleri hayli medh eyledi.” Onlar eyittiler: “Rabb-i Ka’be hakkıçün bizden bir kimesne yoktur ki, Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn’in divânından hâric olavüz. Biz cemî’imiz, ona tâbî’ olup iktidâ’ ederiz. Sen onun hizmetinden ayrılma ki, tarîk-i Hakk’a hidâyet eder ol kadar kimesne yoktur.” dediler.

Tâcir eydür, dönüp geri geldim. Hazret-i Seyyid’i bulamadım, be-gâyet bî-huzûr oldum. Başıma teşvîşler geldi, türlü türlü fâsîd fikirler eyledim. Hâtifden bir âvâz geldi ki: “اتروم الاقبال مع الادبار” Ya’nî, “Bize gelmek⁷³⁷ dilersin, gitmek birle.” Ya’nî, bize sıdk u ihlâs

⁷³⁷ B: + mi?

birle gelen kimesne, hiç tereddüd edip teşvîş [206a] çekmemek gerektir. Pes Ka'be'nin dîvârına yapışıp, Hak Teâlâ'ya tazarru' ve zârî birle yalvardım. Ka'be dîvârına sürdüm. “Yâ Rabb! Beni Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'e eriştir.” dedim. Mübâlağa ile ağlayıp tazarru' eyledim. Ben bu hâlette iken ekâbirden bir azîz gelip, beni devesine bindirdi ve Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn (kaddesallâhu sırrahu'l-azîz)'in hizmetine erişip tevbe eyledim. Tarîk-i Hakk'a sülûk edip merâtib-i âliye kat' eyledim. Tâ ölünce Hazret-i Seyyid'in hizmetinden gitmedim.

Râvî eydür, ol tâcir evliyâullâhdan hayli mu'teber kimesne oldu. Nice kişileri irşâd edip, nice azmışları yola getirdi, Hazret-i Ebü'l-Vefâ'nın (kuddise sırruhu'l-azîz) musâhabeti berekâtında. Hak Teâlâ, cemî' müslümânları doğru yoldan ırmayıp tevbe ve tevfiğ erzânı kıluyere. Âmîn [206b] yâ Rabbe'l-âlemîn.

Ve dahi rivâyet olundu ki, Ebü'l-Bedr Hendercî'den (rahimehullâhü Teâlâ). Eydür, cemî'-i meşâyih⁷³⁸, bedr derler. Ya'nî, bedr ayın on dördü gecesidir ki, ol gece ayın nûrunda hiç noksân olmaz. Ammâ iki şeyh ki, birisi Şeyh Ebû Muhammed Şenbekî'dir ve birisi Tâcü'l-Ârifîn'dir (kuddise sırruhumâ). Bunlar cemî'-i meşâyihin kutbudur. Bunlar güneş gibidir. Zîrâ nitekim ay, nûru güneşten alır. Geri kalan meşâyih dahi bunlardan istimdâd ederler.

Ebü'l-Bedr eydür, Ramazân ayının ilk Cum'a'sı gecesini Hazret-i Resûl (a.s.)'ı vâkıada gördüm. Bana eyitti: “Yâ Ebe'l-Bedr! Sana bir vasiyyet edeyin, kabûl eyle.” Ben eyittim: “Buyurun yâ Resûlallâh!” Eyitti: “Her kangı meclisde ve her kangı makâmı ki oturasın, [207a] iki cevheri dilinden giderme.” Ben eyittim: “Yâ Resûlallâh! Ol iki cevher kimlerdir?” Eyitti: “Birisi Şenbekî ve birisi Tâcü'l-Ârifîn'dir. Allahü Teâlâ katında ve benim katımda onlardan makbûl kimesne yoktur ve bunların derecesi ve makâmı gâyet a'lâdır.” Ebü'l-Bedr eydür, bir kimesnenin kim meddâhı Hazret-i Resûl (a.s.) ola, ol ne mertebede kimesne olur? Ona göre kıyâs eyle.

Ve dahi rivâyet olundu ki, Mâcid-i Kürdî'den (rahmetullâhi Teâlâ aleyh). Hazret-i Hızır'ı (salavâtullâhi Teâlâ alâ nebiyyinâ ve aleyh) Basra mescidinde gördüm. Eyittim: “Yâ Hızır Nebî! Bana Tâcü'l-Ârifîn'in makâmından ve hâlinde haber ver.” Eyitti: “Tâcü'l-Ârifîn, ehl-i tahkîkin sultânıdır ve cemî'-i evliyânın serveridir. Eğer tarîk-i hak taleb edersen Ebü'l-Vefâ'nın hizmetinden ayrılma. [207b] Zîrâ Hak Sübhânehü ve Teâlâ ona tarîk-i hidâyeti tefvîz

⁷³⁸ B: meşâyih.

etmiştir ve kendinin havâssından kılmıştır. Cemî'-i sülehanın muktedâsıdır ve cemî'-i selâtîn onun katında zebûndur ve cemî'-i şeyâtîn onun heybetinden korkarlar, dâiresine gelemesler. Eğer yakın gelseler yanıp kül olurlar. Ve dahi benden ona selâm edesin.” dedi ve gâib oldu.

Ve dahi rivâyet olundu ki, Ahmed b. Hüseyin'den ki, “Agreb” demekle meşhûrdur. Eydür, Şeyh İbrâhîm'den sordum ki: “Meşâyih içinde yedi sultân vardır. Derler ki, âlem halk olalıdan evliyâullâhda ol yedi sultân kadar kimesne gelmedi, derler. Onlar kimlerdir? Bana bildir.” dedim. Eyitti: “Dördü, Mekke ve Medîne (şerrefehümallâhü Teâlâ) diyârındandır. Ve üçü gayri memlekettendir ve ol üçün birisi [208a] Tâcü'l-Ârifîn'dir ki, selâtîn-i Bağdâd'dandır ve birisi Ebû Bekir Hemedânî'dir ki, selâtîn-i Cebel'dendir ve birisi Sehl Tüsterî'dir ki, selâtîn-i Basra'dandır. Ammâ bu yedi sultânın ulusu ve güzîdesi, Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'dir (kaddesallâhu Teâlâ sırrahu'l-azîz).

Ve dahi rivâyet olundu ki, Şeyh Mansûr'dan (rahimehullâhü Teâlâ) ki, Şeyh Ahmed b. Rifâî'nin şeyhidir, dâimâ eydüdü ki: “Eğer Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn gibi birkaç kimesne dahi olsa, kıyâmette cehenneme az kimesne gireydi.”

Ve dahi rivâyet olundu, Şeyh Ahmed İbnü'l-Hasan'dan (rahimehullâhü Teâlâ aleyh). Eydür: Şeyh Mikdâd'dan işittim ki, Haddâdiyye şeyhidir ve Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'in mübârek elinden tevbe etmiştir ve Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'le çok musâhabet etmiştir. Ol eydür, evliyâullâhda Hazret-i [208b] Tâcü'l-Ârifîn gibi ne gelmiştir ve ne gelecektir. Bir gün vâkıada gördüm ki, kıyâmet kopmuş, halk sûru ve hisâb yerine Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'in alemlî dibinde on bîn mürîdin gördüm. Kendiden tevbe etmişler idi ve bunların içinde bîn ârif var idi. Tamâm vâsıl-ı Hak olmuşlar idi. Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'e müyesser olan devlet, hiç kimesneye olmadı (revvehallâhu Teâlâ rûhahu'l-azîz).

Ve dahi rivâyet olundu, Şeyh Şenbekî'den (kuddise sırruhû). Dört ulu meşâyih, birisi Ebû'l-vakt Abdülvâcîd⁷³⁹ en-Naîm'dir ve birisi Kadı Şemseddîn Abdullâh el-Ercîyyî'l-Bağdâdî'dir ve birisi Şeyh Hamîdüddîn b. Şerîk'dir ve birisi Seyyid Şerîf Ebû'l-Meâlî Ahmed b. Şeyh Rükneddîn'dir ki, Seyyid Gânim oğlanlarından ki, Hazret-i Seyyid'in kardaşı [209a] oğludur. Bu dört aziz eyittiler: “Şeyhü'l-islâm, hâtimetü'l-müteahhirîn, sultânü's-selâtîn ve'l-

⁷³⁹ B: Abdülvâhid; C: Abdülvâcîd.

*ilâhiyyîn*⁷⁴⁰, kutbü’ d-dîn ki, şârih-i Şemsiyye ve şârih-i Tavâli’ ve sâhib-i Muhâkemât’tır. Onun ağzından işittik. Bize şerh-i Şemsiyye ve gayri te’lifâtına icâzetnâme yazarken eyitti: “Elhamdülillâhi Teâlâ ki, bir tarîka ve bir silsileye yapıştım ki, cemî’-i tarîkin ve silsilenin güzîdesidir. Ve hüsn-i zannım oldur ki, bu tarîka intisâb eylediğim sebebiyle Hak Teâlâ cemî’-i günâhlarımı afv eyleye ve cemî’ korkularımdan kurtara. Dünyâda ve âhirette saîd eyleye. Ol tarîk, sultânü’l-muhakkıkîn ve aynü a’yânî’t-mütemekkinîn, kutbü’l-evliyâ ve’l-vâsılîn Seyyid Ebü’l-Vefâ Tâcü’l-Ârifîn tarîkidir (kaddesallâhu Teâlâ sırrahu’l-azîz).

Ve dahi eyitti: “Ben tarîki şeyh Ahmed Baklî’den gördüm ki, **[209b]** Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn’in hâss müridlerindendir.” Ve dahi eyitti: “Şeyh Ahmed Baklî’nin ağzından işittim. Eyitti: “Hak Teâlâ beni cemî’-i evliyânın dîvânına muttali’ kıldı. Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn (kuddise sırruhû) cemî’sinden a’lâdır ve onun makâmına ve mertebesine bir velî yetişmedi. Ve dahi mücâhede ettiğim eyyâmda gâh gâh hâtifden işbû âvâzı işitirdim ki, Tâcü’l-Ârifîn ferîdü’l-evliyâdır. Yâ’nî, Tâcü’l-Ârifîn cemî’-i evliyânın güzîdesidir. Pes bu âvâz, benim şevkim ziyâde ederdi. Sa’y eyledim bir makâma eriştim ki, değme evliyâyâ nasîb olmaz. Saâdet ol kimesnenin ki, Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn’in tarîkine intisâb eyleyip iki cihânda saâdet bula. Hak Teâlâ, cemî’-i îmân ehlini iki cihânda saîd edip, Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn’in ve zürriyyât-ı tâhiresinin âlî himmetlerinden **[210a]** mahrûm kılmaya bi-lutfihî ve keremihî. Âmîn yâ Rabbe’l-âlemîn.”

Ve dahi rivâyet olundu ki, Şeyh Abdü’n-nûr İbn Ebi’l-feyz’den ki, zamânın ulularından idi (rahmetullâhi Teâlâ aleyh). Eydür, Hazret-i Resûl (a.s.)’ı vâkıada gördüm ve eyittim: “Yâ Resûlallâh! Evliyâullâhdan kangısına intisâb edeyin ve kangısı Allahü Teâlâ’ya ve size yakındır?” Hazret-i Resûl (a.s.) eyitti: “Tâcü’l-Ârifîn Ebü’l-Vefâ’yı bilir misin?” Eyittim: “Belâ, bilirim.” Eyitti: “Çün onu bilersen gayrisin sormak ne hâcettir. Zîrâ Ebü’l-Vefâ zamânenin kutbudur. Hâli ve mertebesi, cemî’-i evliyâ mertebesinden a’lâdır ve onun tarîki, Allahü Teâlâ’ya cemî’-i tarîklerden yakındır. Ve Hak Teâlâ (c.c.) katında ondan hürmetli velî yoktur ve dahi benim ümmetimin hayırlısıdır ve dahi kıyâmet gününde ben iftihâr etsem gerek, sâir peygâmlere ki, sizin ümmetlerinizde Ebü’l-Vefâ gibi kimesne var mıdır? deyü. Ve dahi **[210b]** benim neslimin hülâsasıdır ve her kimesne kim, ona mütâbaat eylese tahkîk bana mütâbaat eylemiştir. Ve her kim, onun tarîkinden ve yâhûd onun tarîkine müşâbih tarîkden

⁷⁴⁰ B: - .

ictimâb eylese tahkîk benden ayrılmıştır. Ve ol benim veresemin ulusudur ve zürriyyâtımın a'lâsıdır. Ve erte gece size konuktur, ondan sonra bize gelir bizimle bile olur.” dedi.

Şeyh Abdü'n-nûr eydür, uykudan uyandım, Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'den yana kasd eyledim. Vaktâ ki zâviye-i mübârekesine eriştim, Hazret-i Seyyid'i sordum. Eyittiler: “Katı hastadır, vasiyet eydivirir.” Ashâbı, cem' olmuşlar dururlar. Ben dahi huzûruna girdim gördüm ki, gâyet zaîf olmuş. Bildim ki, Hazret-i Resûl (a.s.)'ın erte size konuk olur ondan sonra bize gelir vâsıl olur, dediği bu imiş ki, irtihâli yakın gelmiş. Pes gönlüm Hazret-i Seyyid'e müteveccih olup ol tarafa nazar edip, müterakkıb oldum. Murâdım ol idi ki, Hazret-i Seyyid âhirete intikâl etmeden bana bir kere inâyet nazarıyla nazar eyle. [211a] Ben bu fikirde iken, Hazret-i Seyyid gözün açıp benden yana nazar edip, mübârek eliyle işâret eyledi. Katına vardım, eyitti: “Gerçek buyurdu. Benim aslım ve saâdetim ve muktedâm ona konuk oluruz ve Hakk'a sefer ederiz.” Ben bu haberi işiticek eyittim: “Yâ seyyidî! Benim hâlim nice olur? Ashâbından kime iktidâ edeyin?” Eyitti: “Ben ceddîm Hazret-i Muhammed Mustafâ (s.a.s.) halîfesiyim ve ashâbım, onun ashâbının halîfesidir. Ve Hazret-i Resûl (a.s.), ashâbı hakkında buyurmuştur ki: “اصحابي كالنجوم بأيهم اقتديتم اهتديتم”⁷⁴¹ Yâ'nî, “Benim ashâbım yıldızlar gibidir. Her kangısına ki, iktidâ' etseniz hidâyet bulursuz.” İmdi benim dahi ashâbım onların halîfesi olıcak, her kangısına ki iktidâ' etsen hidâyet bulursun.” deyip ondan sonra rûh-i pâki cânib-i Hakk'a pervâz eyledi (rahmetullâhi Teâlâ aleyhi rahmeten vâsiaten).

Abdü'n-nûr eydür, sıdk u ihlâs birle yola girip sülûk eyledim. Her gâh ki, tarîkda bir müşkil [211b] nesne ârız olsa bir nûr gelirdi. Hazret-i Seyyid'in mübârek yüzü resminde ol müşkilim hallolurdu.

Râvî eydür, Şeyh Abdü'n-nûr meşhûrdur, hayli makâmât ve merâtib ehlidir. Zamânında ekâbir-i meşâyihden addolunurdu. Yüz yedi yaşında vefât eyledi (nevverallâhu kabrehû).

Ve dahi rivâyet olundu ki, Şeyh Abdülkâdir Gîlânî (rahmetullâhi Teâla aleyh) dâim eydüdü: “Hak Teâlâ'nın dergâh-ı âliyesinden ve bârgâh-ı celiyyesinden evliyâullâhdan Ebü'l-Vefâ Tâcü'l-Ârifîn kadar kimesne yoktur.” Ve dahi eydüdü ki: “Kendiden öndin ve kendiden sonra ol kadar kimesne ne geldi ve ne gelse gerektir. Saâdet onun kim, tarîkine sülûk eyleye

⁷⁴¹ Keşfü'l-Hafâ, C.1, 381.

zîrâ ehl-i tarîkatin sultânıdır ve ehl-i hakîkatin zübdesidir. Ve Hak Teâlâ'ya onun tarîkinden yakın tarîk yoktur.” Hak Teâlâ, cemî’-i ümmet-i Muhammed’i (a.s.) onun ve evlâd-ı tâhiresinin himmetlerinden ve silsilelerinden mahrûm kılmaya. Âmîn yâ Rabbe’l-âlemîn.

[212a] HÂTİME

Tâcü’l-Ârifîn Hazretleri’nin (kuddise sırruhû) mürîdlerinin hadd ü hasrı yoktur, insden ve cinden. Ve onların dahi menâkıbları vardır. Eğer cemî’sini zikredersevüz kitâb tavîl olur okuyanlara, husûsan yazanlara melâlet hâsıl olur. Ammâ cümlesinden bir kaçının sebab-i tevbesin zikredip, kitâbı hatm edelim.

Sebeb-i Tevbe-i Mâcid-i Kürdî (rahimehullâhü Teâlâ)

Mâcid-i Kürdî, ol zamânda Bağdâd halîfesi Seyfû’d-devle’nin havâssından idi. Ammâ Hazret-i Seyyid’e muhibb idi. Ekser-i evkâtta Hazret-i Seyyid’in sohbetine gelirdi ve dâimâ tevbe edip, Hazret-i Seyyid’in hizmetinde olmak kasd ederdi. Ammâ Hazret-i Seyyid men’ edip eydürdü ki: “Yâ Mâcid! Sabreyle, henüz dahi vakit olmamıştır.”

Bir gün yine Mâcid, Hazret-i Seyyid’e ilhâh eyledi elbette bana destûr ver, tâ kim hizmet-i şerîfinize gelip sülûka meşgûl olam. Hazret-i Seyyid yine vakti değildir, dedi. Mâcid eyitti: “Yâ seyyidî! [212b] Ol dediğin vakit kaçan olsa gerektir?” Hazret-i Seyyid eyitti: “Kaçan Seyfû’d-devle öldürürler, ol vakit senin tevbenin vaktidir.” Mâcid’e bu söz yavlak düşvâr geldi, eyitti: “Yâ seyyidî! Şimdiki zamânda Seyfû’d-devle’ye gâlib olur kimesne yoktur ve ol asker ki onun vardır, hiçbir pâdişâhın yoktur. Onu kim öldürür?” Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Mâcid! Allahü Teâlâ’nın destûru birle Sultân Mes’ûd leşker çekip gelse gerek. Seyfû’d-devle’nin leşkerin sıyıp, kendini öldürse gerektir.” dedi. Pes Mâcid bu söze gâyet müteallim olup, gitti. Bunun üzerine bir müddet geçti. Sultân Mes’ûd gelip Seyfû’d-devle’yi tutup öldürdü. Mâcid dahi leşkerde bile idi. Kaçtı ammâ çok yâreleri var idi. Birkaç kimesne ardına düştüler, kovdular. Âhir gördü ki, kurtulmağa çâre yoktur. Bir büyük ırmak var idi. Attan inip kendiyi ırmağa bıraktı. Düşüp, aklı gitti. Kaçan ki aklı [213a] başına geldi, kendiyi sunun kenârında buldu. Baktı gördü, bir ak öküz üzerinde bir kimesne durur. Eyitti: “Yâ Mâcid! Durmağa mecâlin var mı?” Mâcid eyitti: “Hiç tâkatim yoktur.” Pes ol kişi Mâcid’in eline yapışıp öküzü bindirdi, alıp gitti. Ol diyârda bir ulu köy var idi. Mâcid’i ol köye eriştirdi. Meğer ol köyün halkı Râfızî idi. Mâcid’e sordular ki: “Adın nedir?” Mâcid korkusundan eyitti:

“Adım Ali’dir.” Pes bunlar, Mâcid’e izzet edip köye getirdiler. Bir karıcık var idi, onun evinde kondurdular ki⁷⁴², buna tımar eyleye. Ol karıcık dahi Mâcid’in yaralarına tımar eyledi. Sultân Mes’ûd, ol köy halkı Râfızî idiğın işitip emretti, ol köyü urdular. Cemî’ ne buldularsa, aldılar. Mâcid evinde durduğı karıcığın, bîn baş koyunu var idi. Cemî’sin, Mâcid eve koyup kendi koyun yanında yattı. Sultân Mes’ûd’un [213b] adamları, ol eve girip nazar ederlerdi. Ne Mâcid’i ve ne koyunları görürlerdi ve eydürlerdi: “Bu evin âdemîsi kaçmış ve esbâbın dahi alıp gitmiş ancak.” derlerdi. Birkaç gün sultânın adamları onda oldular. Ve Sultân Mes’ûd’un tavîlesi Mâcid olduğı evin önünde idi. Allahü Teâlâ’nın kudretiyle ne Mâcid’i ve ne ol karıcığ ve ne koyunlarını gördüler. Kaçan ki asker gitti, ol köyün halkı yine geldiler gördüler ki, ol karıcığın hiçbir nesnesi zâyi’ olmamış. Eyittiler ki: “Sana bu kerâmet nedendir?” Eyitti: “Bende nesne yoktur. Var ise bu konuğın kerâmetidir.” dedi.

Mâcid eydür, yârelerim hoş olunca onda durdum. Ondan sonra Hazret-i Seyyid’e geldim. Vaktâ ki Hazret-i Seyyid beni gördü, eyitti: “الآن اوان توبتك تقدم الى الحضرة هلم الى التوبة وادن” Ya’nî, “Tevbe edecek vaktin şimdi yakın oldu. Hazret-i Rabb-i İzzet’e teveccüh edip tevbe [214a] eyle, cennet yoluna yakın ol.” Pes Mâcid eydür, Hazret-i Seyyid’in mübârek elin alıp tevbe eyledim. Hazret-i Seyyid’den izin aldım ki, varıp ehlimi getirem. Ehlim Sencer’de idi. Ondan ehlime vardım. Onlar benden ümîd kesmişler imiş. Beni görüp gâyet ferah oldular ve tevbe ettiğim dahi işitip azîm şâd hurrem oldular. Ondan birkaç gün durdum. Ol diyârın halkı geldiler, eyittiler: “Yâ Mâcid! Bu diyârda bir yırtıcı arslân peydâ oldu. Hayli davara ve adama ziyân degürdü. Bir ulu yol onun ucundan kesilmiştir. Kerem edip Hazret-i Seyyid’e bu kaziyye bildir ve hem onları bu diyâra da’vet eylesen. Hak Teâlâ, onların hayır duâsı berekâtında ol yırtıcının şerrin müslümânların üzerinden götüre ve cemî’imiz onun elinden tevbe edelim.” dediler. Mâcid eydür, pes azm edip Hazret-i Seyyid’e geldim. Kaçan ki Hazret-i Seyyid beni gördü, tebessüm eyleyip eyitti: “Yâ Mâcid! Kavmin beni onda mı [214b] da’vet kılurlar ve yırtıcı cânavarlardan şikâyetleri mi vardır ve tevbe etmek mi isterler?” Mâcid eydür, bu söze mütehayyir olup eyittim: “Belâ, yâ seyyidî!” Ondan Hazret-i Seyyid eyitti: “Yâ Mâcid! Sultân Mes’ûd leşkeri, seni kovup suya düştüğünde, ak öküz ile seni kurtaran kim idi? Ve dahi ol köyde ol karıcığın evinde seni ve ol koyunları leşkere göstermeyen kim idi?” Eyittim: “Sultânımın himmeti ve keremi idi.” dedim. Ondan Hazret-i Seyyid, ba’z-ı ashâbıyla çıkıp Mâcid’in ehli ve kavmi olduğı yere azm eylediler. Pes ol kavim Hazret-i Seyyid’e karşı

⁷⁴² B: + ve dediler ki.

çıkıp, i'zâz ve ikrâm eylediler. Ekser-i halk, gelip Hazret-i Seyyid'in elinden tevbe eylediler. Pes ol kavim, Hazret-i Seyyid'i üç gün ziyâfet eyledikten sonra eyittiler: "Yâ seyyidî! Bir yırtıcı arslân peydâ oldu, bize bî-nihâye zararı vardır. Dermân sizden olur." dediler. Hazret-i Seyyid: "Yâ Mâcid! Var ol cânavara eyit ki; Ebü'l-Vefâ sana dedi ki, yâ Allah'ın kelbi! [215a] Gerekir ki, sen bu ilde şimdiden geri durmayıp gidesin ve bugünden gayri aslâ bu diyârda gözükmeyesin." Ve dahi eyitti: "Yâ Mâcid! Hiç ondan korkma, var benim bu haberimi ona de." dedi. Mâcid eydür, durup ol kavmin dediği yere vardım gördüm ki, bir aceb büyük ve heybetli cânavar ki, vasfa kâbil değil. Beni göricek anrayu yerinden durup bana karşı hamle kıldı. Ben eyittim: "Yâ arslân! Ben Ebü'l-Vefâ'nın elçisiyim. Sana ondan haber getirdim." Hemân ki arslân bu haberi işitti, turu vardı. Ben dahi Hazret-i Seyyid'in dediği haberi, bî-kusûr dedim ve döndüm, Hazret-i Seyyid'e geldim. Kavim ıraktan temâşâ ederlerdi. Kavme yakın gelicek, arslânla geçen mâcerâyı bunlara haber verdim. Nâgâh kavimden birisi ardına baktı, eyitti: "Arslân geliyorur." Nazar ettim gördüm ki, ardımca gelir. Kaçan Hazret-i Seyyid'in meclisine geldik, halk arslânı görüp iki tarafa ayrıldılar. Arslân gelip [215b] iki dizin çöküp, Hazret-i Seyyid'in mübârek ayâğına yüzün sürdü. Hazret-i Seyyid ona eyitti: "يا كلب الله اذهب من هذه الارض بسلام فليس لك في هذه الارض بعد اليوم مقام" Ya'nî, "Yâ Allah'ın kelbi! Bu diyârdan sâğlığla var git. Bugünden geri sana bunda durmak yoktur." Hemân ki arslân bu sözü işitti, durup yab yab gitti. Hiç kimesne, artık onu ol diyârda görmedi ve bilmediler ki kande gitti? Pes ol kavim, bu hâleti görüp cümle yüz yere koyup secde-i şükür eylediler. Cemîân Hazret-i Seyyid'in elinden tevbe edip saâdet buldular. Ondan sonra Mâcid-i Kürdî, yedi yıl abdesti suyu mâtarâsın getirdi. Hiç elinden yere komadı. Kaçan ki, uyku gâlib olsa arkası üzre yatıp mâtarâyı göğsü üzre kordu.

Bir gün Ali b. Hey'etî hâzır idi. Mâcid'in mâtarâsından Hazret-i Seyyid'in ibriğine su aldı. [216a] Hazret-i Seyyid abdest almağa yaraklandı. Mâcid kapı içinden nazar ederdi. Kaçan ki Hazret-i Seyyid mübârek ammâmesin yukarı kaldırdı, altından bir direk gibi nûr zâhir oldu. Mâcid ol nûru göricek, tâkat getirmeyip na'ra urup düştü. Başı kapıya dokundu, kapı yapıldı. Hazret-i Seyyid eyitti: "Yâ Ali! kimdir?" Ali b. Hey'etî eyitti: "Mâcid'dir." Hazret-i Seyyid eyitti: "ماجدنا" Ya'nî, "Bizim Macid'imiz midir?" Ali b. Hey'etî eyitti: "Neam yâ seyyidî! Bizim Mâcid'imizdir." dedi. Vaktâ ki Mâcid'in kulâğına Hazret-i Seyyid'in "Bizim Macid'imiz midir?" dediği söz girdi, safâsından semâ'a girip vecd-i azîm hâsıl eyledi. Gelip Hazret-i Seyyid'in mübârek ayâğına düşüp, hemân ol sâatte feth olup cemî'-i emri tamâm oldu.

Kâmil ve mükemmel bir azîz oldu. Cemî' eflâkda olan meleklerin tesbîhin işitti ve cemî'-i nebatâtın ve hayvânâtın [216b] tesbîhlerin ma'lûm edildi. Ondan sonra otuz üç yıl dahi Hazret-i Seyyid'e cân u dilden hizmet eyledi.

Râvî eydür, Mâcid-i Kürdî yüz yirmi yıl yaşadı. Kırk yıl Seyfû'd-devle hizmetinde oldu ve kırk yıl dahi Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn hizmetinde oldu. Ve kırk yıl dahi şeyh olup, irşâd eyledi. Nice dermânelere destgîr oldu ve nice azmışları yola getirdi. Âhir Cebel-i Hamdîn'de vatan tuttu. Hicretin beş yüz altmış birinde vefât eyledi. Şimdi kabri ulu mezârdır (rahimehullâhü Teâlâ).

Sebeb-i Tевbe-i Şeyh Ebü'l-Bedr Hendercî (rahimehullâhü Teâlâ)

Rivâyet olundu ki, Ebü'l-Bedr'e tevbe etmezden öndin cüzzâm renci ârız olmuştu. “اللهم عافنا مع جميع المسلمين” [Allah'ım! Bütün müslümanlarla berâber bize âfiyet ver.] Bağdâd âlimlerinden idi. Hayli haseb ve neseb tutardı. Bu hâlet ona ârız olduğuna hayli bî-huzûr oldu ve kavmi ve kabîlesi [217a] elem çektiler. Pes Ebü'l-Bedr, etibbâdan çâre bulmayıp tabîbü'l-kulûba nâz ü niyaz ederdi. Bir gece ifrâtla zârlık eyledi. Hazret-i Hakk'a tâ subh olunca, niyaz eyledi. Subh vaktinde uyku geldi. Hazret-i Ali (kerremallâhu vechehû) vâkıasında gördü. Varıp karşısında durdu ve zârî kılıp eyitti: “Yâ emîre'l-mü'minîn! Bana dermân eyle.” dedi. Hazret-i Ali (kerremallâhu vechehû) eyitti: “Muştuluk olsun. Sana Hak Teâlâ inâyet eyledi ve duânı kabûl edip ağladığına merhamet eyledi ve senin marazının şifâsını bizim neslimizden Ebü'l-Vefâ'nın elinde kodu.”

Ebü'l-Bedr eydür, hemân ki uyandım durdum, yola girdim. Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'den yana revân oldum. Kaçan Kûsân'a yakın geldim, Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn ashâbıyla sahrâya çıkmışlar, seyr ederler. Hazret-i Seyyid, Ebü'l-Bedr göricek, karşı geldi. Meğer “Şeyh Selmân” [217b] derler, bir mürîdi var imiş. Onun bir bostânı var idi. İçinde soğân dikilmiş idi. Ol bostân katında buluştular. Ebü'l-Bedr eydür, Hazret-i Seyyid bir soğân koparıp elime verdi, eyitti: “Bu soğânı ye.” Ve avcuna bir pâre su alıp, üzerine “Bismillâhirrahmânirrahîm” deyip, ol suyu gevdeye saçtı. Hemân sâat ol renciden halâs oldum. Gevdem, evvelkiden sâğ oldu ve latîf oldu. Ol sâat Hazret-i Seyyid'in mübârek ayâğına düşüp tazarru' edip, mübârek elinden tevbe eyledim. Mâ-dâm ki Hazret-i Seyyid hayâtta idi, hizmetinde oldum. Onun himmet-i âliyesi berekâtında merâtib-i âliye erişip menâzil-i kesîre kat' eyledim, dedi. Hak Sübhânehû ve Teâlâ,

cemî'-i ümmet-i Muhammed'i (a.s.) Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'in ve zürriyyât-ı tâhiresinin himmet-i âliyelerinden mahrûm kılmaya fazlı birle. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn.

Sebeb-i [218a] Tevbe-i Şeyh Ebû Bekir Büstî (rahimehullâhü Teâlâ)

Râvî eydür, Ebû Bekir Büstî meşâyih-i kibârdandır. Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'in makbûl müridlerindendir. Hitâ (خطا) ve Hutun (ختن) pâdişâhının oğludur. Meğer ki, ol pâdişâhın oğlanları gâyet kâbil olurlardı. Evliyâullâhdan gelirlerdi. Onları küçük iken koparlardı, terbiyet ederlerdi. Sonra pâdişâh, cidd ü sa'y edip döndermezdi. Sulehâdan ve evliyâdan olurlardı, beğlik dâiresine uğramazlardı. Ol pâdişâh âciz kalmıştı, zîrâ kendiden sonra yerine pâdişâh olacak oğlu olmadığına be-gâyet incinirdi. Âhir Ebû Bekir dünyâya geldi , pâdişâh hayli ferah olup azîm şâd oldu. Taşra çıkarmayıp bir halvet sarâyda beslerlerdi. İttifâk bir gün otururken sultânın yüreği, ağrıyıp muhtaribü'l-hâl oldu. Meğer karşı oğulları gidicek, öyle olur imiş. Pâdişâh eyitti: [218b] “Yine bende alâmet var. Ne hâl oldu? Görün.” Eyittiler: “Sultânım! Ebû Bekir gâib olmuş.” Pâdişâh hayli muhtarib oldu. Âhir kazâyâ rızâ verip teslîm oldu. İş Hakk'ındır, nice ederse ol bilir. Bizim elimizden ne gelir? dedi. Ammâ Ebû Bekir'i alan şeyhe “Badelîn” derlerdi ki, Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'in müridlerinden idi. Getirip, mektebe verip Kur'ân okuttular ve Hazret-i Seyyid dahi terbiyet eyleyip, tevbe verip kendi terbiyet ederdi. Âhir azîzlerden olup, merâtib-i âliyeye erişti. Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn dünyâdan intikâl edince, hizmetinde oldu. Sonra vilâyet-i Tebrîz'de “İrem” demekle meşhûr bir şehirde vatan tuttu. Zâviye bünyâd eyleyip, irşâd eylemeğe meşgûl oldu. Şimdi kabri ulu mezârdır (rahimehullâhü Teâlâ).⁷⁴³

Sebeb-i Tevbe-i Şeyh Ebû Nasr Kirmânî (rahimehullâhü Teâlâ)

[219a] *Râvî eydür, Ebû Nasr Kirmânî diyâr-ı Acem'de Kirmân vilâyetinin pâdişâhı idi. İttifâk bir gece sağ ve sâlim yattı. Sabâh uyandı gördü ki, cemî'-i endâmı tutmaz olmuş. Elde ve ayakda hiçbirisinin deprenmeğe dermân yok. Pes ol diyârın ne kadar kâmil ve hâzık tabîbler var ise, cem' ettirdi. İlâc ettiler, fâide etmedi. Cemî'-i etibbâ âciz kaldılar ve ondan ümîdi kat' ettiler. Âhirü'l-emr ba'z-ı ehl-i re'y şöyle tedbîr ettiler ki, çün pâdişâha etibbâdan çâre olmadı, evliyânın ve sulehânın duâsından gayri buna dermân yoktur. İmdi münâsib oldur*

⁷⁴³ B: - .

ki, bunu Mekke-i Müşerrefe'ye iletip onda koyavüz. Şâyed ki, bir azîzin nazarı erişip dermân ola, dediler. Pâdişâha dahi bu fikir savâb geldi.

Pes revân⁷⁴⁴ tedârik edip, hâss adamlarından beş yüz kişiyle hac seferin ettiler. **[219b]** Vaktâ ki Vâsıt diyârına eriştiler kasd ettiler ki, Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'i (kuddise sırruhu'l-azîz)'i ziyâret edeler. Kaçan ki Hazret-i Seyyid'in zâviye-i mübârekasına geldiler, pâdişâhı taht-ı revândan indirip, zâviye içine givirip bir yerde kodular. Vaktâ ki Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn (kuddise sırruhû) geldi gördü ki, pâdişâh yatur gâyet yaramaz hâlde. Pes Hazret-i Seyyid (kuddise sırruhû) "Bismillâhirrahmânirrahîm" deyip ve Hazret-i Resûl (a.s.)'a salavât verip pâdişâhın eline yapıştı ve eyitti: "قم باذن الله" Ya'nî, "Allahü Teâlâ'nın izniyle dur!" Hemân sâat pâdişâh hoş oldu, durup oturdu. Gevdesinde hiç zerre denli elem ve zahmet kalmadı. Pes pâdişâhlığı terk edip, cemî' kullarını ve câriyelerini Allahü Teâlâ yoluna âzâd edip ve cemî' mâlını fukarâya tasadduk edip, Hazret-i Seyyid'in **[220a]** mübârek âsitânesinden gitmedi. Tevbe edip tarîk-i Hakk'a sülûk eyledi. Hazret-i Seyyid'in âlf himmeti berekâtında, fânî beyliğinden bâkî beyliğe erişti. Merâtib-i âliye kat' eyledi. Hazret-i Seyyid vefât edince, hizmetinde oldu. Sonra "Karâde" derler bir köy var idi. Onda vatan tutup irşâda meşgûl oldu. Şimdi onda kabri ulu mezârdır (rahimehullâhü Teâlâ).

Sebeb-i Tevbe-i Şeyh Hüseyin-i Râî (rahimehullâhü Teâlâ)

Râvî eydür, meğer bir gün Hazret-i Tâcü'l-Ârifîn'in sofrası çekilip, taâm yerlerdi. Bir yolca gider kişi, bunların üzerine uğradı. Hazret-i Seyyid, ol kişi kıgırıp elinde bir lokma var idi, onun ağzına koydu. Ol kişi, lokmayı yutup yoluna gitti. Hazret-i Seyyid ashâbına eyitti: "Bu kişinin bu lokmadan bir oğlu olsa gerektir, adı Hüseyin ola. Evliyâdan **[220b]** olacak, velâyeti ve kerâmeti zâhir ola." dedi. Meğer ki, ol kişinin dahi hiç oğlu ve kızı olmamış idi. Kaçan evine vardı, helâliyle sohbet eyledi, hemân hâtûn hâmile oldu. Müddet-i haml tamâm olup, bir oğlu doğdu. Adını Hüseyin kodular. Kaçan ki büyüdü, babasının sığırları çok idi, bunu sığır gütmeye kodu. "Râî" dediklerine sebep oldur. Zîrâ râî, Arapça çobana derler. Ol sığırlar artıp ve bereketlendi. Hiçbirine bir vech ile noksân ve âfet erişmedi. Pes Hüseyin'in ba'z velâyetleri zâhir olmağa başladı. Halkın dahi ona hüsn-i i'tikâdî günden güne ziyâde oldu. Meğer bir gün bir hâtûnun oğlu, hacca gitmiş idi. Hâtûn, oğluna gâyet müştâk olmuş idi. Bir gün helvâ pişirip halka üleştirdi ve eyitti: "Keşki oğlum dahi bunda olup, bu helvâdan

⁷⁴⁴ B: taht-ı revân.

yiye-ydi.” Hüse-yin [221a] Râî eyitti: “Diler misin ki, oğ-lun bu helvâdan yiye?” Hâtûn eyitti, belâ. Hüse-yin eyitti: “Ben ona helvâyı eriş-tireyim.” Pes hâtûn, bir tepsiye biraz helvâ koyup Hüse-yin’e verdi. Kaçan ki oğ-lu hac seferinden geldi, ol tepsi bile getirdi *ve eyitti*: “*Bana bu tepsi ile biraz ısı-cak helvâ geldi.*”⁷⁴⁵ Getiren kimesne gâib oldu. Ammâ tepsi bizim.” dedi. Anası dahi kıssa eyidiverdi.

Pes Hüse-yin’in emri, şöhret tuttu. Bir gün sığır gü-tmeğ-i tek edip, Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn’e gitmeğ-e kasd eyledi. Vatanın terk edip gitti. Kaçan ki yakın geldi, Hazret-i Seyyid ashâbıyla otururdu. Hüse-yin’e nazar edip, eyitti ki: “هذا اثر اللقمة” Ya’nî, “Bu, ol lokmanın eseridir.” Ashâb bildiler ki, Hazret-i Seyyid’in ol vakit dediğ-i kelâm, vâkı’ olmuş. Pes Hüse-yin gelip, Hazret-i Seyyid’in ayâğ-ına düşüp, elin alıp [221b] tevbe eyledi. Tarîk-i Hakk’a sülûke kadem bastı. Günden güne terakkî edip, merâtib-i âliye-yeye eriş-ti. Kâmil ve mükemmel oldu, Hazret-i Seyyid’in himmet-i berekâtında. Tâ kim Hazret-i Seyyid dâr-ı bekâya intikâl edince, hizmetinde oldu. Ba’dehû varıp, “Rehmân” adlı bir ulu köy vardı. Onda zâviye binâ edip, vatan tuttu. Tâ ölünce, irşâda meşğûl oldu. Nice azmı-ş-ları yola getirdi ve nice dermândelere destğ-ir oldu, Hazret-i Seyyid’in himmet-i âliyesi berekâtında. Şimdi kabri, ulu mezârdır. Her ne hâcete varsalar, revâ olur.

Hak Sübhânehû ve Teâlâ, cemî’ îmân ehlini evliyâ himmetinden mahrûm kılmaya. Husûsâ seyyidü’s-sâdât ve menba’u’s-saâdât, kutbü’l-evliyâ ve senedü’l-asfiyâ Hazret-i Tâcü’l-Ârifîn Ebü’l-Vefâ’nın (kaddesallâhu Teâlâ sırrahu’l-azîz) ve nesl-i âlîsinin ve zürriyyât-ı [222a] tâhiresinin ervâh-ı mukaddeselerinden istimdâd ve istifâza etmek müyesser edip, dâimâ âsâr-ı himmetlerini bu kitâba rağbet edip, yazdıranın ve yazanın üzerine ifâza ediverip ve ol silsile-i mübârekeye teşebbüs edip, saâdet-i dâreyn müyesser olan kullarından kılıvere bi-lutfihî ve bi-fazlihî ve keremihî. Âmîn yâ Rabbe’l-âlemîn ve yâ Hayra’n-nâsırîn ve yâ Ekreme’l-ekremîn ve yâ Erhame’r-râhimîn. Ve sallallâhu alâ seyyidinâ Muhammedin, hayri halkihî ve âlihî ve sahbihî ecmaîn. Ve’l-hamdü lillâhi Rabbi’l-âlemîn. Temmet bi-tevfkillâhi Teâlâ.⁷⁴⁶

⁷⁴⁵ B: - .

⁷⁴⁶ B: - ; A nüshasının sonundaki der-kenârda eserin Kemâl b. İbrâhim tarafından hicrî 1010 yılının Recep ayının on beşinde Çarşamba gecesi tamamlandığı belirtilmektedir.

SONUÇ

Tasavvuf tarihinde bilinen ilk yazılı kaynaklarda bile sûfilerden bahsedilirken menkıbelere çok başvurulmuştur. Menkıbeler yazıya geçirilmeden önce de muhakkak halk arasında sözlü olarak devam etmiştir. Hem sözlü hem yazılı asırlar boyunca varlığını koruyarak günümüze kadar gelen menâkıbnâmeler mâlesef en az istifâde edilen eserlerdendir.

Mutasavvıflar fikirlerini doğrudan anlatmak yerine remizlerle anlatma yolunu seçmişler dolayısıyla anlattıklarından herkesin mertebesine göre bir pay elde etmesini istemişlerdir. Onların hayatını anlatan eserlere de bu yöntem yansımıştır. Menâkıbnâmeler de sûfîleri anlatan kaynaklardandır. Menâkıbnâmelerde olaylar aktarılırken diğer kaynaklardan farklı bir dil ve üslup kullanılması, onların daha çok kerâmet kitabı olarak tanınmasına sebep olmuştur. Fakat bu eserler olağanüstü olaylar dışında başka kaynaklarda bulamayacağımız önemli bilgiler sunmaktadır. Bu çalışmamızda ilk başta menâkıbnâmelerin tasavvuf araştırmalarındaki önemine dikkat çekmeye çalıştık.

Her tarîkat pîrinde görüldüğü gibi Ebü'l-Vefâ'yı anlatan menâkıbnâmeler yazılmıştır. İncelediğimiz menâkıbnâme ise Ebü'l-Vefâ'nın vefâtından sonra Arapça olarak kaleme alınmış bir eserden Osmanlıca'ya tercüme edilmiştir. Seyyit Velâyet menâkıbın Arapça aslını Mısır'dan Anadolu'ya getirmiş ve Ebü'l-Vefâ'nın bu topraklarda tanınmasına vesîle olmuştur. Eserin çok sayıda yazma nüshası günümüze kadar ulaşmıştır. Bu durum bu menâkıbın Anadolu'da çok okunan bir eser olduğunu göstermektedir.

Eserin girişinde Şeyh Edebâlî'den Vefâî şeyhi olarak bahsedilmesi, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında Anadolu'da Vefâîlik'in etkisi hakkında önemli bir bilgidir. Eserde XVI. asırda yaşamış olan Seyyit Velâyet hakkında da ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Bu durum Ebü'l-Vefâ el-Bağdâdî'den ismini alan bu tarîkatın, sadece Irak ve çevresinde kalmadığını Anadolu'ya kadar uzanıp ve müntesipleri sâyesinde Anadolu tasavvufunun gelişmesinde etkili olduğunu göstermektedir.

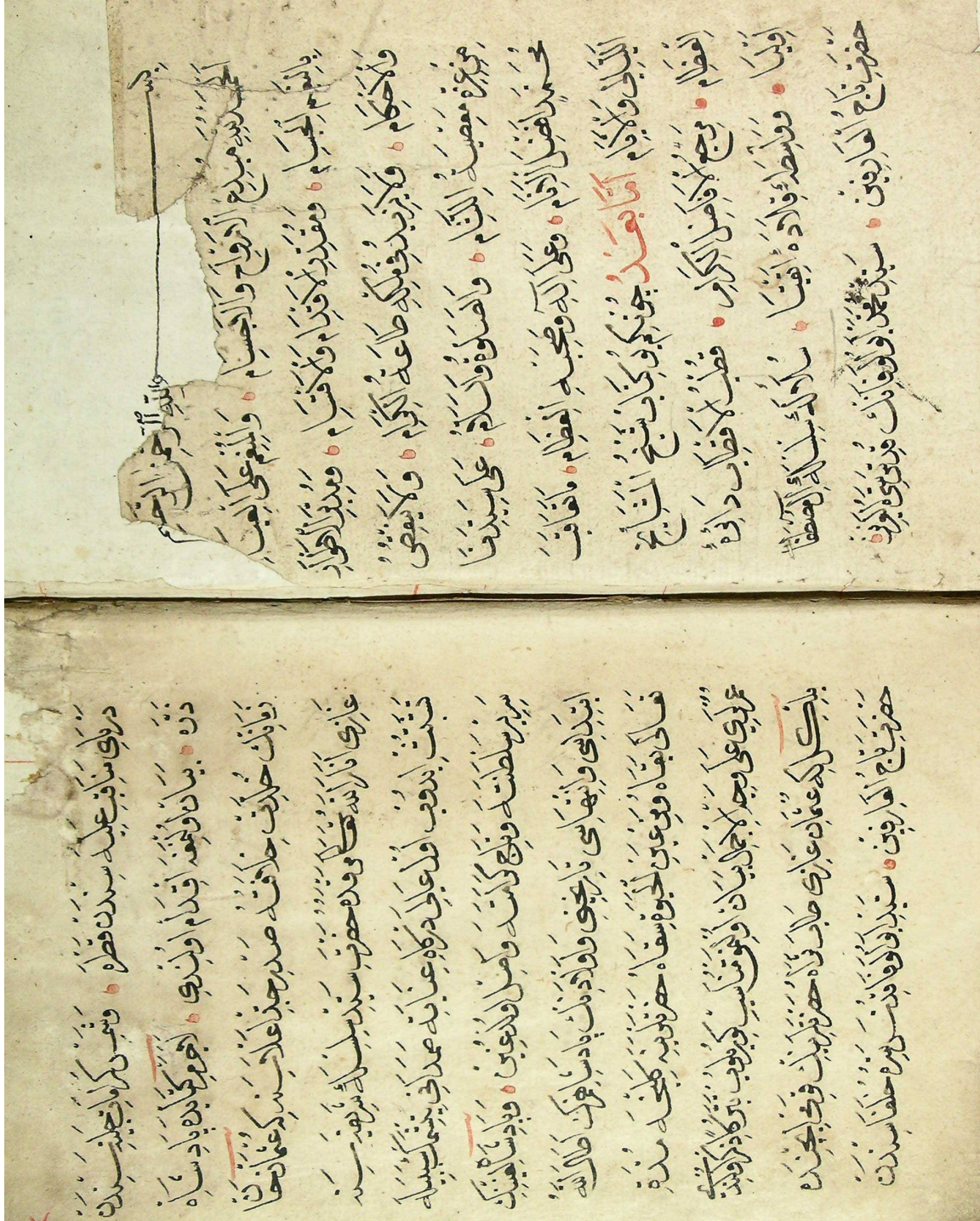
Tasavvuf ve tarih kaynaklarında Ebü'l-Vefâ hakkında çok fazla bilgiye rastlanmamaktadır. Ebü'l-Vefâ tasavvufun kurumsallaşmaya başladığı, tarikatların yavaş yavaş ortaya çıktığı dönemden çok kısa bir süre önce yaşamıştır. Böylece onun yaşadığı devir, tasavvuf açısından bir geçiş dönemidir. Zâviyesinde müridlerini yetiştirmeye devam etse de onun başlattığı yol, daha sonra kurulan tarikatlar kadar yaygınlaşmamıştır. Bu yüzden tarikatının usûlü hakkında ayrıntılı bilgiler yoktur.

Bu menâkıbda Ebü'l-Vefâ ve müridleri hakkında başka kaynaklarda ulaşamayacağımız bilgiler mevcuttur. Ebü'l-Vefâ'nın görüştüğü mutasavvıflar hakkında bilgilerin yer alması, onun yaşadığı XI. asır ile XII. asrın başında Irak ve çevresindeki tasavvufî hayat hakkında fikir sahibi olmamızı sağlamıştır. Bunun dışında yaşadığı devirdeki siyâsî olaylar hakkında bilgiler bulunmaktadır. Özellikle Abbâsî halîfeleri ve o devirdeki şîî hareketleri hakkında verdiği bilgiler önemlidir. Bu eser Vefâîlik tarikatının sünnî veya gayr-i sünnî olması meselesi hakkında bize fikir verecek önemli ipuçları içermektedir. Menâkıbnâmenin bir çok yerinde Ebü'l-Vefâ'nın ehl-i sünnet görüşüne dayalı sözlerine yer verilmesi, bu tarikatın en azından kurucusu zamanında sünnî olabileceğini düşündürmektedir.

Bu eser, Ebü'l-Vefâ'nın öğretileri ile kendisinden sonra Anadolu topraklarında yaşayan Vefâî dervîşlerinin izlediği yolun karşılaştırılmasına imkân sağlayacak önemli bir kaynaktır. Böylece bu menâkıbnâme sayesinde Vefâîlik'in târihî seyir içindeki değişim ve gelişiminin bir ölçüde tespit edilmesi mümkün olacaktır.

EKLER





اُولُو مَنِيٍّ رَدُّهُنَّ حَلَلَتْهُ وَاسْتَوْدَعُوا اُولُو مَنِيٍّ شُحَّاهُ
 وَفَعَلَ اِلَّيْهِمْ اِيْمَانُ هَلْ لِي وَبِي اِهْتَدَيْتُمْ مَحْرُومٌ
 فَيَكُنْ حُصُولُ سَيِّدَاتِكُنَّ دَانٌ . وَبِمَعِ السَّعَادَاتِ
 قَطْبُ لَوْنِكُ . وَتَنْدَلُ لَخَفِيَا . حَضَرَتْ فَاجُ الْخَارِجِيْنَ
 اُولُو فَايَاقُ فَتَنَ لَهَّ لَهَّ لَهَّ لَهَّ لَهَّ لَهَّ لَهَّ لَهَّ لَهَّ لَهَّ
 عَالِيَتِكُ وَدُرُوقُ حَاوِيَتِكُ . اَرْوَحُ مَقْدِسَاتِكُ
 اِسْمَدَا . وَتَنْفَعَتِكُ اِنْتِكَ مَيْسِرُ اِيْرُوبِ . دَا اَلَا اَلَا
 هُنُوِيٍّ وَحِكَايَةِ رَغْبَتِ اِيْرُوبِ . دَا دُرُوقُ فَايَاقُ
 اَوْرُوقُ . اَفَاخُ . اِيْدِيْ اِيْرُوبِ . دَا اَلَا اَلَا اَلَا
 مِيَاكِدُ كَتَبَتْ اِيْرُوبُ مَعَادَتُ دَا اَلَا اَلَا اَلَا
 فَالْاَوَّلُ جَبَلُ مَنِيٍّ . بِطَهْفَةِ وَبِغَضِيَّةٍ . وَكَمَدَةِ اِيْتِ

مسالك

Qulluqisiye U Kulluqisiye	4524
4524	4524
4524	4524
4524	4524

شماره 4524

KAYNAKÇA

A. Kitaplar

Abdîzâde, Hüseyin Hüsameddin. **Amasya Tarihi**, Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş (sdl.), C.1, Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 1986.

Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ**, C. 1-2, Beyrut: Dârü lhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1932.

Akbayar, Nuri, **Osmanlı Yer Adları Sözlüğü**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001.

Alp, Ali Rıza ve Sabahat Alp, **Büyük Osmanlı Lugatı**, C. 1-3, İstanbul: Neşriyat Yurdu, 1958.

Anonim Tevârih-i Âl-i Osmân, Nihat Azamat (neşre hzl.), İstanbul: M. Ü. Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1992.

Aşkar, Mustafa, **Tasavvuf Tarihi Literatürü**, İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.

Attar, Feridüddîn, **Tezkiretü'l-Evliyâ**, Süleyman Uludağ (hzl.), Bursa: İlim ve Kültür Yayınları, 1984.

Ayas, M. Rami, **Türkiye'de İlk Tarikat Zümreleşmeleri Üzerine Din Sosyolojisi Açısından Bir Araştırma**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1991.

Ayverdi, İlhan, **Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük H-N**, Ahmet Topaloğlu (red.), Kerim Can Bayar (yay. hzl.), C. 2, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2005.

_____, **Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük O-Z**, Ahmet Topaloğlu (red.), Kerim Can Bayar (yay. hzl.), C. 3, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2005.

Banarlı, Nihad Sami, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, C. 1, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.

Barkan, Ömer Lütfi, **Kolonizatör Türk Dervişleri**, İstanbul: Hamle Yayınları, t.y.

_____, ve Ekrem Hakkı Ayverdi, **İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546)**, İstanbul: Baha Matbaası, 1970.

Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri Tarih, Antoloji, Ansiklopedi, Bican Ercilasun, Fahir İz, Günay Kut ve Nevzat Köseoğlu (hzl.), C. 1, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1985.

Cami, Molla, **Nefehâtü'l-Üns min Hazarâti'l-Kuds: Mukaddes Makamlardan Huzur Nefesleri**, Lamii Çelebi (çev.), Abdülkadir Akçiçek (sdl.), İstanbul: Sağlam Kitabevi, 1981.

el-Cîlî, Abdülkerim, **İnsân-ı Kâmil**, Abdülaziz Mecdi Tolun (çev.), Selçuk Eraydın, Ekrem Demirli, Abdullah Kartal (yay. hzl.), İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.

Çelebi, Elvan, **Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâsibi'l-Ünsiyye (Baba İlyas-ı Horasânî ve Sülalesinin Menkabevî Tarihi)**, İsmail E. Erünsal ve A. Yaşar Ocak (hzl.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995.

Demirci, Mehmet, **Soru ve Cevaplarla Tasavvufî Hayat**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.

Devellioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Sami Güneyçal (yay. hzl.), Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2001.

Divitçioğlu, Sencer, **Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşu**, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1996.

Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Kenan Seyithanoğlu (ed.), Hakkı Dursun Yıldız (red.), C. 7, İstanbul: Çağ Yayınları, 1992.

Eflâkî, Ahmet, **Ariflerin Menkıbeleri I**, Tahsin Yazıcı (çev.), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964.

_____, **Ariflerin Menkıbeleri**, Tahsin Yazıcı (çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2006.

Eraydın, Selçuk, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2001.

Erginli, Zafer (Ed.), **Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Kalem Yayınları, 2006.

Ergun, Saadettin Nüzhet, **Bektaşî Şairleri**, İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası, 1930.

Erkoç, Ethem, **Aşık Paşa ve Oğlu Elvan Çelebi**, Çorum: Pegasus Görsel İletişim Hizmetleri, 2005.

Evliyalar Ansiklopedisi, C. 11, İstanbul: Türkiye Gazetesi, 1993.

Eyüboğlu, İsmet Zeki, **Bütün Yönleriyle Tasavvuf, Tarikatlar, Mezhepler Tarihi**, İstanbul: Der Yayınları, 1993.

el-Fârûkî, Ebû Ömer İzzeddîn b. Ahmed b. İbrahim, **İrşâdü'l-Müslimîn li-tarîkati Şeyhi'l-Müttakîn**, Kahire: Matbaatü Muhammed Efendi Mustafa, 1307.

Gazzâlî, **İhyâ-i Ulûmiddîn**, Ali Arslan (çev.), C. 3, , İstanbul: Arslan Yayınları, 1974.

Gölpınarlı, Abdülbaki, **Yunus Emre ve Tasavvuf**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1961.

Gümüőoğlu, Dursun, **Tâcü'l-Ârifin es-Seyyid Ebü'l-Vefâ Menâkıbnâmesi, Yaşamı ve Tasavvufî Görüşleri**, İstanbul: Can Yayınları, 2006.

Gürer, Dilaver, **Abdülkadir Geylani, Hayatı, Eserleri, Görüşleri**, İstanbul: İnsan Yayınları, 1999.

Gürer, Dilâver, **Düşünce ve Kültürde Tasavvuf**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.

Güzel, Abdurrahman, **Dînî-Tasavvufî Türk Edebiyatı**, Ankara: Akçağ Yayınları, t.y.

el-Hamevî, Ebû Abdullah Şihâbüddîn Yâkut, **Mu'cemü'l-Büldân**, Ferdinand Wüstenfeld (thk.), C. 4, Tahran: Mektebetü'l-Esedî, 1965.

_____, C. 4, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabiyye, t.y.

Hammer, Joseph Freiherr von-Purgstall, **Osmanlı Devlet Tarihi**, Mehmet Ata (çev.), Abdülkadir Karahan (sdl.), C. 1, t.y.

Harîrîzâde, Kemâleddin Efendi, **Tibyânü Vesâili'l-Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Terâik**, C. 3/2, İSAM Kütüphanesi, nr. 2526K-2 (Fotokopi nüshadır. Süleymaniye Kütüphânesi, İbrahim Efendi Bölümü, nr.430.).

Hasan, H. İbrahim, **Siyâsî, Dînî, Kültürel-Sosyal İslam Tarihi Abbasilerin İkinci Dönemi (447-656/1055/1258)**, İsmail Yiğit (çev.), C. 5, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1986.

Hoca Saadettin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, İsmet Parmaksızoğlu (hızl.), C. 7, Ankara: Kültür Bakanlığı Y. , 1992.

Hucvirî, **Keşfü'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi**, Süleyman Uludağ (hızl.), İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982.

İbnü'l-Cevzî, **Sıfatü's-Safve: Rasûlullah (s.a.s.)'ın Ashâbının ve Belde Belde Allah Dostlarının Hayatı ve Faziletleri**, Abdülvehhâb Öztürk (çev.), İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006.

İbnü'l-Esîr, **İslam Tarihi el-Kâmil fî't-Târîh Tercümesi**, Abdülkerim Özeydin (çev.), Mertol Tulum (red.), C. 10, İstanbul: Bahar Yayınları, 1987.

İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay, **Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb**, C. 3, Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y.

İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi**, Mehmet Keskin (çev.), C. 12, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1995.

İbnü'l-Mulakkın, **Tabakatü'l-Evliyâ**, Nureddin Şüreybe (thk.), Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1986.

İnalçık, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, Ruşen Sezer (çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.

İslam Alimleri Ansiklopedisi, C. 7, İstanbul: Türkiye Gazetesi, t.y.

İslam-Türk Ansiklopedisi, C.1, İstanbul: Tercüman Aile ve Kültür Yayınları, 1987.

İz, Mahir, **Tasavvuf**, M. Ertuğrul Düzdağ (hızl.), İstanbul: Kitabevi Y. , 2001.

Kafesoğlu, İbrahim, **Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu**, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1953.

Kara, Mustafa, **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, İstanbul: Dergah Yayınları, 2003.

Kara, Seyfullah, **Selçukluların Dînî Serüveni -Türkiye'nin Dînî Yapısının Tarihsel Arka Planı-**, İstanbul: Şema Yayınevi, 2006.

Kaşgarlı Mahmut, **Divan-ı Lügat-it Türk**, O. Nuri Ekiz, Müslim Ergül, Vahap Kabahasanoğlu, Zekeriya Nikbay, Yalçın Toker ve Atilla Yayım (hızl.), İstanbul: Toker Yayınları, 1984.

Kâşânî, Abdürrezzâk, **Tasavvuf Sözlüğü**, Ekrem Demirli (çev.), İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.

el-Kâzerûnî, Hacı Hüsam İbrahim b. Muhammed, **Ahmed er-Rifâi Menkıbeleri**, Nurettin Bayburtluğil, Necdet Tosun (trc.), İstanbul: Gelenek Yayınları, 2004.

Kehhâle, Ömer Rızâ, **Mu'cemü'l-Müellifin Terâcimü Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye**, Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, t. y.

Kelâbâzî, **Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf**, Süleyman Uludağ (hızl.), İstanbul: Dergah Yayınları, Mayıs 1992.

Keskin, Yusuf Ziya, **Ebû Nuaym el-İsfahânî**, İstanbul: Beyan Yayınları, 2003.

Konuk, Ahmed Avni, **Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi**, Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın (hızl.), C. I, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999.

Köprülü, Fuat, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1966.

_____, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Orhan F. Köprülü (yay.), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Y. , 1981.

_____, **Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

Krupp, Alya, **Studien zum Menâqybnâme des Abu l-Wafâ Tâğ Al- Ārifin**, München, 1976.

Kur'an-ı Kerim Meâli, Ankara: Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002.

Kuşeyrî, Abdülkerim, **Kuşeyrî Risâlesi**, Süleyman Uludağ (hızl.), İstanbul: Dergah Yayınları, 1999.

Kütükoğlu, Mübahat S., **Tarih Araştırmalarında Usûl**, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1995.

el-Leknevî, Muhammed Abdulhay, **el-Fevâidü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye**, Muhammed Bedreddîn Ebû Firâs en-Na'sânî (tsh. ve thk.), Kahire: Matbaatü's-Saâde, 1324.

Levend, Agah Sırrı, **Türk Edebiyatı Tarihi (Giriş)**, C. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984.

Mehmed Mecdi Efendi, **Şakâik-i Nu'mâniyye ve Zeyilleri: Hadâiku's-Şakâik**, Abdülkadir Özcan (neşre hızl.), İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.

el-Mekkî, Ebû Tâlib, **Kutü'l-Kulûb Kalplerin Azığı**, Muharrem Tan (çev. ve hızl.), İstanbul: İz Yayıncılık, 1999.

Mélikoff, Irène, **Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe**, Turan Alptekin (çev.), İstanbul: Cumhuriyet Kitap Kulübü, 1998.

Menâkıb-ı Evliyâ-i Bağdâd, Süleymâniye Ktp. , Reşid Efendi Bölümü, nr. 350.

Menâkıb-ı Hazret-i Seyyid Ebû'l-Vefâ, Süleymaniye Kütüphanesi, Zühtü Bey Bölümü, nr. 96/1, t.y.

Menâkıb-ı Tâcü'l-Ârifin, Kemâl b. İbrâhim (müstensih), Beyazıt Devlet Ktp. , Veliyyüddin Efendi Bölümü, nr. 3695, 1010.

_____, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü, nr. 4524, t.y.

Mutçalı, Serdar, **Arapça-Türkçe Sözlük**, İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.

el-Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdür-rauf, **el-Kevâkibü'd-Dürriyye fî Terâcimi's-Sâdeti's-Sûfiyye**, Abdülhamîd Sâlih Hamdân (thk.), C.1, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, t.y.

Müstakîmzâde, **Meşâyihnâme-i İslâm**, Süleymaniye Ktp. , Esad Efendi, nr.1716.

Müneccimbaşı, Ahmed b. Lütfullah, **Câmiü'd-Düvel: Osmanlı Tarihi (1299-1481)**, Ahmet Ağırakça (yay. hızl.), İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.

en-Nebhânî, Yusuf b. İsmail, **Câmiu Kerâmâtî'l-Evliyâ**, İbrahim Atve Avad (thk.), Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1989.

_____, **Sahabeden Günümüze Veliler ve Kerametleri**, Abdülhalık Duran (trc.), C. 1-4, İstanbul: Hikmet Neşriyat, t.y.

Nesefî, Azîzüddîn, **İnsân-ı Kâmil**, A. Avni Konuk (çev.), Sezai Fırat (yay. hzl.), İstanbul: Gelenek Yayınları, 2001.

Neşrî, Mehmed, **Kitâb-ı Cihânnümâ Neşrî Tarihi**, Faik Reşit Unat, Mehmed Altay Köymen (hzl.), C. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1949.

Ocak, Ahmet Yaşar, **Babailer İsyanı AlevîliğİN Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü**, İstanbul: Dergah Yayınları, 2000.

_____, **Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992.

_____, **Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler (XIV.-XVII. Yüzyıllar)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Y. , 1992.

_____, **Veysel Karânî ve Üveysîlik**, İstanbul: Dergah Yayınları, 1982

Oruç b. Adil, **Oruç Bey Tarihi**, Hüseyin Nihal Atsız (hzl.), İstanbul: Tercüman Gazetesi, t.y.

Öngören, Reşat, **Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler**, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.

_____, **Osmanlılarda Tasavvuf: Anadolu'da Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (XVI: Yüzyıl)**, İstanbul: İz Yayıncılık, 2000.

Özaydın, Abdülkerim, **Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)**, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2001.

_____, **Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)**, Ankara: Türk Tarihi Kurumu Basımevi, 1990.

Özkırımlı, Atilla, **Türk Edebiyatı Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul: Cem Yayınevi, t.y.

Pala, İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, C. I-II, Ankara: Akçağ Yayınları, 1989.

Sabri, Eyüp, **Mir'atü'l-Haremeyn**, C. 3, İstanbul: Bahriye Matbaası, 1306.

Sâmî, Şemseddin, **Kâmûs-ı Türkî**, Ahmet Cevdet (nşr.), İstanbul: İkdâm Matbaası, 1317.

_____, **Kamusu'l-A'lâm**, C. 1-3, İstanbul: Mihran Matbaası, 1306.

_____, C. 5, İstanbul: Mihran Matbaası, 1314.

_____, C. 6, İstanbul: Mihran Matbaası, 1316.

Schimmel, Annemarie, **İslamın Mistik Boyutları**, Ergun Kocabıyık (çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001.

Selvî, Dilâver, **Kaynaklarıyla Tasavvuf**, C. 1, İstanbul: Semerkand Yayınları, 2003.

Sühreverdî, Ebû Hafs Şihabeddin Ömer, **Tasavvufun Esasları-Avârifü'l-Meârif Tercümesi**, H. Kamil Yılmaz, İrfan Gündüz (hızl.), İstanbul: Vefâ Yayıncılık, t.y.

es-Sülemî, Ebû Abdurrahman, **Tabakâtu's-Sûfiyye**, Nurettin Şüreybe (thk.), Halep: Dârü'l-Kitâbi'n-Nefîs, 1986.

Süreyya, Mehmed, **Sicill-i Osmânî**, C. 4, İstanbul: Matbaa-i âmire, t.y.

Şa'rânî, İmam, **Tabakâtü'l-Kübrâ**, Abdülkadir Akçiçek (çev.), İstanbul: Toker Yayınları, 1969.

eş-Şattanûfî, Nureddin Ebi'l-Hasan Ali el-Lahmî, **Behcetü'l-Esrâr ve Ma'deni'l-Envâr**, el-Mektebetü'l-Ezheriyyeti li't-Türâs, 1421/2001.

Tâcü'l-Ârifin Seyyid Ebü'l-Vefâ Hazretleri'nin Menkıbeleri, Eyüp Aşık (çev.), Fikret Tıyanşan (sdl.), İstanbul: Mutlu Ticâret, t.y.

et-Tadifî, Allâme Muhammed b. Yahya, **Cevherden Gerdanlıklar (Hz. Abdülkadir Geylânî'nin Menkıbeleri)**, Naim Erdoğan (çev.), İstanbul: Sinan Yayınevi, 1972.

Tazefî, Muhammed b. Yahya, **Kalâidü'l-Cevâhir fî Menâkıbi's-Şeyh Abdülkadir**, Kahire: Matbaatü'l-Âmireti'l-Osmâniyye, 1303.

Taşköprizâde, eş-Şekaiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye, Ahmet Suphi Furat (thk.), İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Y., 1405.

Tektaş, Afif, **Şeyh İsmail Ankaravî'nin Minhacü'l-Fukarâ Adlı Eserinin Özü-Fukarâ'nın Yolu**, Mustafa Çiçekler (hızl.), İstanbul: Eren Yayınları, 2004.

Tevârih-i Âl-i Osman'dan Aşıkpaşazâde Tarihi, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332.

Togan, Zeki Velidi, **Tarihte Usûl**, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1969.

Tosun, Necdet, **Bahaeddîn Nakşbend, Hayatı, Görüşleri, Tarikatı**, İstanbul: İnsan Yayınları, 2002.

Turan, Osman, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1969.

Türkay, Cevdet, **Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar**, İstanbul: Tercüman Gazetesi, 1979.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler, İsimler, Eserler, Terimler, C. 1, İstanbul: Dergah Yayınları, 1977.

Süleyman Uludağ, **İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ**, İstanbul: İrfan Yayınevi, 1976.

- _____, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Marifet Yayınları, 1991.
- _____, **Tasavvufun Dili-1 (Mürşid-Mürîd-Yol)**, İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2006.
- _____, **Tasavvufun Dili-III**, İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2007.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C. 1, Ankara: Türk Tarihi Kurumu Basımevi, 1982.
- Üçok, Bahriye, **İslam Tarihi Emevîler-Abbâsîler**, Ankara: A.Ü.İ.F. Yayınları, 1968.
- Vassaf, Osmanzâde Hüseyin, **Sefîne-i Evliyâ**, Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz (hızl.), C. 5, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.
- Yeni Tarama Sözlüğü**, Cem Dilçin (düzenleyen), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983.
- Yılmaz, Hasan Kamil, **Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002.
- Zirikî, Hayreddin, **el-A'lâm: Kamusu Terâcimi li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ**, C. 5, Kahire: Matbaatu Kustasus, 1955.

B. Tezler

- Atılğan, Yusuf Kenan, “Ledünni İlmin Hz. Musa-Hızır (a.s.) Kıssası Bağlamında Kelâmî Açıdan Değerlendirilmesi”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Cumhuriyet Üniversitesi SBE, 2006.
- Çiçek, Yakup, “Harîrîzâde Mehmed Kemâleddîn: Hayatı, Eserleri ve Tibyânü Vesâilî'l-Hakâik fî Beyânî Selâsili't-Tarâik”, C. 2, **Yayınlanmamış Öğretim Üyeliği Tezi**, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü, 1982.
- Köprülü, Orhan, “Tarihi Kaynak Olarak XIV ve XV. Asırlardaki Bazı Türk Menâkıbnâmeleri”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, 1951.
- Özler, Nurten, “Tasavvufta Hızır Telakkîsi ve Niyâzi Mısırî'nin Hızır Risâlesi”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi SBE, 2004.
- Yardım, Emine Seval, “Menkıbe ve Menâkıbnâmelerle İlgili Eserler İçin Açıklamalı Bir Bibliyografya Denemesi (1928-1998)”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi SBE, 1999.
- Yaşini, İclal, “Tâcü'l-Ârifîn Seyyid Ebü'l-Vefâ ve Erken Osmanlı Dönemindeki Etkileri”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Hacettepe Üniversitesi SBE, 2002.

C. Makaleler

Acar, Abdurrahman, “İmam Gazâlî’nin Bağdat’ı Terketmesinde Siyasi Faktörlerin Rolüne Dair Bazı Düşünceler”, **İslâmî Araştırmalar Dergisi**, Cilt. 13, Sayı. 3-4, 2000, ss. 495-504.

Akkuş, Mehmet, “Mehmed Emin-i Tokadî ve Menâkıbnâmesi”, **İlim ve Sanat**, Cilt. II, Sayı. 11, Ocak-Şubat 1987, ss. 81-83.

Altuntaş, Hayrani, “Selçuklu Düşünce Hayatına Tesir Eden Bir Alim Gazzalî”, **I. Uluslar arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler**, C. I, Osman Eravşar (yay.hzl.), Konya: Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayını, 2001, ss. 19-23.

Ateş, Ahmed, “Metin Tenkidi Hakkında (Dâsitân-ı tevârîh-i mülûk-i âl-i Osman münâsebeti ile)”, **Türkiyat Mecmuası**, Cilt. VII-VIII, 1942, ss. 253-267.

Aykut, Said, “Tâcü’l-Ârifin Ebü’l-Vefâ”, **Sahabeden Günümüze Allah Dostları**, C. 7, İstanbul: Şûle Yayınları, 1997, ss. 30-37.

Baş, Erdoğan, “Kur’an’ı Anlama Dereceleri ve Takvâ”, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, yıl: 3, Sayı. 9, Temmuz-Aralık 2002, ss. 187-207.

Çorotegin, Tınçtıkbek, “Kaşgarlı Mahmud’un Devri ve Divanındaki Bazı Malumatlar Üzerine Notlar”, **XII. Türk Tarihi Kongresi 12-16 Eylül 1994 Kongreye Sunulan Bildiriler**, C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, ss. 313-316.

Demirci, Mehmet, “Gazzâlî’nin Tasavvuftaki Üstadları”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi II**, İzmir, 1985, ss. 75-80.

Eğri, Sadettin, “Tasavvuf Kültürünün Kaynaklarından Menkabeler ve Bursalı Mehmed Şuhûdî”, **Bursa’da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü-2**, Nahit Kayabaşı (yay. hzl.), Bursa: Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, 2003, ss. 268-278.

Erginli, Zafer, “Bursa Tasavvuf Kültüründe Horasanlı Dervişler”, **Bursa’da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü**, Ramis Dara (yay. hzl.), Bursa: Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı, Kasım, 2002, ss. 176-193.

Kara, Mustafa, “Ma’rûf Kerhî ve Tasavvuf-Şia İlişkisi Üzerine”, **Fikir ve Sanatta Hareket Dergisi**, Cilt. VII, Sayı. 16-17, Haziran-Temmuz 1980, ss. 3-14.

_____, “Geyikli Baba”, **Sahabeden Günümüze Allah Dostları**, C.7, İstanbul: Şule Yayınları, 1995, ss. 250-252.

Karadaş, Cağfer, “Çok Yönlü Bir Alim Portresi: Gazzâlî”, **Divan İlmî Araştırmalar Dergisi**, Sayı. 10, 2001/1, ss. 215-225.

Karamustafa, Ahmet T. , “Yesevîlik, Melâmetîlik, Kalenderîlik, Vefâîlik ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri Sorunu”, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf Ve Sufiler kaynaklar-doktrin-ayin ve erkan-tarikatlar-edebiyat-mimari-ikonografi-modernizm**, A. Yaşar Ocak (hızl.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005, ss. 61-88.

Könbach, Marcus, “Münzevilikten Gaziliğe: Geyikli Baba Osmanlı Menâkıbnâmelerinden Bir Kesit”, Yükel Ersan (çev.), **Toplumsal Tarih Dergisi**, Cilt. 4, Sayı. 24, Aralık 1995, ss. 57-59.

Köprülü, Fuat, “Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları”, **Belleten**, Cilt.VII, Sayı. 27, Temmuz 1943.

Mercan, İsmail Hakkı, “Türk Tarihinin Kaynaklarından Olan Bazı Menakıbnâme ve Gazavatnameler Hakkında”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt. VI, Sayı. 10, Aralık, 2003, ss. 107-130.

Ocak, Ahmet Yaşar, “Türkiye Dînî-Sosyal Tarihinde Vefâiyye Meselesi”, **Bursa’da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü**, Ramis Dara (yay. hızl.), Bursa: Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, 2002, ss. 121-122.

_____, “Osmanlı Beyliği Topraklarındaki Sufi Çevreler ve Abdalân-ı Rum Sorunu (1300-1389)”, Elizabeth A. Zachariadou (Ed.), **Osmanlı Beyliği (1300-1389)** içinde, Gül Çağalı Güven, İsmail Yerguz ve Tülin Altınova (çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997, ss. 159-172.

_____, “Bazı Menâkıbnâmelere Göre XIII-XV. Yüzyıllardaki İhtidâlarda Heterodoks Şeyh ve Dervişlerin Rolü”, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, Sayı.2,1981, ss. 31-42.

_____, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunda Ahîlik ve Şeyh Edebali: Problematik Açından Bir Sorgulama”, **II. Uluslar arası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri (13-15 Ekim 1999, Kırşehir)**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999, ss. 241-247.

_____, “Selçuklular Döneminde Bağdat ve Çevresinde Tasavvuf Hareketleri”, **Irak Dosyası I**. Ali Ahmetbeyoğlu, Hayrullah Cengiz, Yahya Başkan (yay. hızl.), İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Tatav Yayınları, 2003, ss. 87-108.

_____, “The Wafâ’î Tarîqa (Wafâ’iyya) During and after the Periode of the Seljuks of Turkey: A New Approach to the History of Popular Mysticism in Turkey”, **Les Seldjoukides d’Anatolie (Mésogéios)**. Ed. Gary Leiser, 25-26 (2005), ss. 209-248.

_____, “Evliyâ Menâkıbnâmeleri”, Talat Sait Halman (Ed.). **Türk Edebiyatı Tarihi I** içinde, İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006, ss. 591-606.

_____, “Türkiye Selçukluları Döneminde ve Sonrasında Vefâî Tarîkatı (Vefâiyye) Türkiye Popüler Tasavvuf Tarihine Farklı Bir Yaklaşım”, **Belleten**, Cilt. LXX, Sayı. 257, Nisan 2006, ss. 111-154.

Öztürk, Mustafa, “Sehl Tüsterî ve Tasavvufî Tefsiri Üzerine Bazı Tespit ve Değerlendirmeler”, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, yıl:3, Sayı. 9, Temmuz-Aralık 2002, ss. 239-265.

Sakallı, Bayram, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Yıllarında Şeyh Edebâlı”, **Türk Yurdu**, Cilt. 19-20, Sayı. 148-149, Aralık 1999-Ocak 2000, ss. 50-56.

Sevim, Sezai, “Osmanlı Kuruluş Devri Kaynakları ve Dervişler”, **Bursa’da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü-2**, Nahit Kayabaşı (yay. hzl.), Bursa: Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, 2003, ss. 52-55.

Şahin, Kamil, “Edebâlî Hazretlerinin İlmî Yönü ve İslam-Türk Mutasavvıfları Arasındaki Yeri”, **VI. Osmanlı Sempozyumu (Söğüt, Eylül 1991)**, Ankara: Ertuğrul Gazi’yi Anma ve Söğüt Şenliği Vakfı Y. , 1992, ss. 23-27.

Tanman, M. Baha, “Bursa ve Çevresinde Erken Dönem Osmanlı Tarikat Yapıları”, **Bursa’da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü**, Ramis Dara (yay. hzl.), Bursa: Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, 2002, ss. 254-264.

Uludağ, Süleyman, “Bir Düşünür Olarak Gazâlî”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, Cilt. 13, Sayı. 3-4, 2000, ss. 249-254.

_____, “Erken Dönem Sûfilerinde Semâ”, **Keşkül Dergisi**, Sayı. 7, 2006, ss. 10-20.

_____, “Vefâiyye”, İSAM Ktp, Dökümantasyon Bölümü, 1993.

Uzun, Mustafa, “Şeyh Edebâlî”, **Sahabeden Günümüze Allah Dostları**, C.7, İstanbul: Şûle Yayınları, 1997, ss. 237-238.

Ülken, Hilmi Ziya, “Anadolu Tarihinde Dînî Ruhiyat Müşahedeleri”, **Mihrab Dergisi**, Sayı. 13-14, İstanbul: Evkaf Matbaası, Haziran 1340/1924, ss. 434-448.

Yalçın, Alemdar ve Hacı Yılmaz, “Kargın Ocaklı Boyu İle İlgili Yeni Belgeler”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı. 21, Bahar 2002, ss.13-88.

D. Ansiklopedi Maddeleri

Ateş, Ahmet, “Menakıp”, **İA**, C.7, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1988, ss. 701-702.

Ateş, Süleyman, “Kurb”, **DİA**, C.26, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, ss. 432-433.

_____, “Kutub”, **DİA**, C.26, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, ss.498-499.

Çiçek, Yakup, “Bekriyye”, **DİA**, C.5, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, s. 371.

Demirci, Kürşat, “Kafdağı”, **DİA**, C.24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, ss. 144-145.

ed-Dîb Abdülazim, “Cüveynî, İmâmü’l-Haremeyn”, **DİA**, C.8, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, ss. 141-144.

Hartmann, Angelika, “Muktedî-Biemrillâh”, C.31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, ss. 142-143.

İşıltan, Işıltan, “Seyf-üd-Devle”, **İA**, C.10, İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi, 1966, ss. 536-539.

Kara, Mustafa, “Abdüllatîf el-Kudsî”, **DİA**, C.1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988, ss. 257-258.

Karahan, Abdülkadir, “Tezkire”, **İA**, C.12, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979, ss. 226-230.

Keskin, Hasan, “Kirmânî, Tâcülkurrâ”, **DİA**, C.26, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, ss. 66.

Köprülü, Fuat, “Âşıkpaşazâde”, **İslam Ansiklopedisi**, C.1, İstanbul: Maarif Matbaası, 1940, ss. 706-709.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Kâdir-Billâh”, **DİA**, C.24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, ss. 127-128.

Massignon, Louis, “Tarikat”, **İA**, C.12, İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi, 1979, ss. 1-17.

Merçil, Erdoğan, “Büveyhîler”, **DİA**, C.6, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, ss. 496- 500.

Ocak, Ahmet Yaşar, “Baba İlyas”, **DİA**, C.4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, ss. 368.

_____, “Ebü’l-Vefâ el-Bağdâdî”, **DİA**, C.10, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, ss. 347-348.

Özaydın, Abdülkerim, “Kâim-Biemrillâh”, **DİA**, C.24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, ss. 210-211.

_____, “Müstazhir-Billâh”, **DİA**, C.32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, ss. 127-128.

_____, “Hasan Sabbâh”, **DİA**, C.16, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, ss. 347-350.

Özcan, Abdülkadir, “Âşıkpaşazâde”, **DİA**, C.4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, ss. 6-7.

Şahin, Haşim, “Menâkıbnâme”, **DİA**, C.29, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004, ss. 112-114.

Tahralı, Mustafa, “Ahmed er-Rifâî”, **DİA**, C.2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989, ss. 127-130.

Tanman, M. Baha, “Âşık Paşa Külliyesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.1, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı’nın ortak yayını, 1993, ss. 364-368.

Tümer, Günay, “Birûnî”, **DİA**, C.6, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, ss. 206-215.

Uludağ, Süleyman, “Bâtın İlmi”, **DİA**, C.5, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, ss. 18

_____, “Bâyezîd-i Bistâmî”, **DİA**, C.5, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, ss. 238-241.

_____, “Hızır”, **DİA**, C.17, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, ss. 409-411.

_____, “Kerâmet”, **DİA**, C.25, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, ss. 265-268.

Yaşaroğlu, Kamil, “Kirmânî, Rükneddin”, **DİA**, C.26, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, ss. 65.

Yavuz, Yusuf Şevki, “İbn Akîl, Ebü’l-Vefâ”, **DİA**, C.19, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, ss. 301-304.

Yavuz, Yusuf Şevki-Casim Avcı, “İbnü’l-Cevzî, Ebü’l-Ferec”, **DİA**, C.20, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, ss. 543-549.

Yıldız, Hakkı Dursun, “Abbâsîler”, C.1, **DİA**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988, ss. 31-48.

Yılmaz, Hasan Kamil, “Cezbe”, **DİA**, C.7, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, ss. 504.